SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XVII · DÜŞMAN SOFRASINDA OYUN VE KAN BEDELİ

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XVII

Bölüm 1 · Kara Büyünün Kıskacında: Çañdıayak'ın Sonu
Bölüm 2 · Düşman Sofrasında Kardeşlik Oyunu
Bölüm 3 · Karkıra'da Kan Bedeli: Koñurbay'ın Düşüşü

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 170.891–181.500 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Kara Büyünün Kıskacında: Çañdıayak'ın Sonu	Cilt XVII — bu ciltte
2	Düşman Sofrasında Kardeşlik Oyunu	Cilt XVII — bu ciltte
3	Karkıra'da Kan Bedeli: Koñurbay'ın Düşüşü	Cilt XVII — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Kara Büyünün Kıskacında: Çañdıayak'ın Sonu

Beecin'den seçilerek gönderilen büyücü nişancı Çañdıayak, tümen tümen ordusuyla Semetey ile Külçoro'nun yolunu keser. Yağmur gibi yağan oklar altında Semetey bir an geri çekilip Bakay'a sığınmayı düşünse de Külçoro "kaçmaktansa boğuşa boğuşa ölürüz" diyerek savaşı göğüsler. Çañdıayak büyüsüyle göğü karartıp on beş gün boyunca dolu ve sis salar; Kanıkey'in diktiği ok geçmez Akolpok delik deşik olur, Semetey'in barutu ve oku tükenir, yiğit tek başına umutsuzluğa düşer. Tam o anda yetişen Külçoro, ağasından altı gün mühlet isteyerek düşmanın karakolunu tutan Şıpşaydar oğlu dev Cezbilek'in üzerine tek başına yürür ve pusuya yatar.

Külçoro sırlı mızrağıyla Cezbilek'i devirip başını keser, devin giysilerini kuşanarak Çinli pehlivan "Çoñbalban" kılığına girer. Sazañşañ hanının oğlu olduğunu söyleyerek Çañdıayak'ı diliyle avlar; kurnaz büyücü, düşmanını soydaşı sanıp bütün pusatını armağan eder. Yularından yakalanan Çañdıayak yedi gün süren boğuşmanın sonunda mızrakla devrilir, elleri bağlanıp katıra yüklenir ve Semetey'in önüne armağan olarak getirilir. Semetey atalarının kan bedeli diyerek Zülfikâr'la Çañdıayak'ı seksen beş parçaya böler; haberi alan Koñurbay ise ordusunu toplayıp "kaçmaktansa kırılalım" diye and içerek Kırgız'a karşı yeni bir hesaplaşmaya hazırlanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bölüm, 164–166 numaralı segmentleri kapsar ve Çañdıayak ile yapılan büyük savaşın tamamını anlatır.
- Çañdıayak, Beecin'den çıkma hem nişancı hem büyücüdür; havayı bozup on beş gün boyunca güpegündüz geceye çevirir.
- Semetey'in oku ve barutu tükenir, Kanıkey'in diktiği ok geçmez Akolpok dikişlerinden sökülür.
- Külçoro, karakol bekleyen dev Cezbilek'i sırlı mızrakla öldürüp onun kılığına girer ve kendini "Sazañşañ hanı Madıkan'ın oğlu Çoñbalban" olarak tanıtır.
- Aldatılan Çañdıayak diri yakalanır, Semetey tarafından Zülfikâr ile seksen beş parçaya bölünerek atalarının öcü alınır.
- Bölümün sonunda Koñurbay, Ezkara'yı azarlayıp Hıtay ordusuna "Burut'tan kaçmaktansa toptan kırılalım" diye seslenerek savaşı sürdürme kararı alır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Yayın oku vızıldayıp,	*The broad arrow whirred and hummed,*
Hep birden Çañdıayak	*And all at once Çañdıayak*
Azgın daldı çığlık koparıp.	*Plunged in, frenzied, loosing a shriek.*
Semetey yürür bir yanda,	*Semetey moves on one side,*
Çarpılmış gibi sendeleyip.	*Staggering as if struck down.*
Yağan oku gördüğünde	*When he saw the raining arrows*
Külçoro'yu çağırır,	*He calls out for Külçoro,*
O zaman Semetey	*And then it was that Semetey*
170900 Külçoro'ya bunu söyler,	*Speaks this word to Külçoro,*
Bilerek şu şom sözü söyler:	*Speaks that ill-omened word knowingly:*
«Kurbanın olayım Külçoro'm,	*«Let me be your sacrifice, my Külçoro,*
Kıra çıkarken dayanağım,	*My mainstay when I ride to the steppe,*
Ay Külçoro, yavrucuğum!	*Ay Külçoro, my little one!*
Buurul benim küheylanım,	*Buurul is my swift courser,*
Külçoro benim öz kardeşim.	*Külçoro is my own true brother.*
Gördüm Çoro, iyice bakıp,	*I have seen, Çoro, looking well,*
Hepten Tanrı'nın çarptığını.	*That God has struck him altogether.*
Yeşil dumanlı Zülfikâr,	*The green-smoked blade Zülfikâr,*
170910 Kınından çeksem ayrılmaz,	*Drawn from its sheath, will not part from me,*
Belalısı zalim Çañdıayak,	*That plague, the cruel Çañdıayak —*
Kırgız'dan eline geçerse	*Should the Kirghiz fall into his hand,*
Geri dönecek hali görünmez.	*There seems no hope of coming back.*
Büyücü ikisi ant edip,	*The two sorcerers swore an oath,*
İhtiyarımızı yaralayıp,	*They wounded our old one sorely;*
Nişancıymış, hem aslanmış,	*A marksman he was, and a lion,*
Seçilerek Beecin'den	*Chosen out of Beecin,*
Yüz tutup çıkmış bir ermiş.	*A saint who set his face and came forth.*
Hilesi çoktur ölmezin,	*Many are the tricks of the deathless one —*
170920 Kaçırmadan yolu kesmesin,	*Let him not cut the road before we flee,*
Bildiği fitneyi kurmasın,	*Let him not lay the plots he knows,*
Vuran Tanrı vurmasın,	*Let not the striking God strike us,*
Büyücüsü öne geçmesin.	*Let not his sorcerer get ahead.*
Kavgayı geniş salmasın,	*Let him not spread the fight out wide,*
Gelip yolu kesmesin.	*Let him not come and cut the road.*
İkimizi öldürüp,	*Killing the two of us together,*

İyice fitnesin kurar sanırım.
Avuç kadar Kırgız'ı
Seyirlik edip kırar sanırım,

Kereğeyi, uğu paralayıp,
Gelini kızı ağlatıp,
Ah yavrum, büyük kırgın salar sanırım,
Çarpışıp bir görürüz,
Bu domuz sahiden kudurursa,
Çın-Maçın öcünü alır sanırım,
İşte şu kara tümsek yassı bel,
Atsak nice olur, Külçoro,
Ağam Bakay'a, Kırgız'a,
Kaçsak nice olur, Külçoro?
Coşmuş tulpar yörüğün
Yörüklüğüne bıraksak mı ki.
Çare bulup verici
Babam Manas'ın sırdaşı,
Merhumumun yaşıtı
Bakay Han'a varsak mı ki,
Kırgın etmeden o halkı
Sırta dayayıp tutsak mı ki,
Çetin kırgını, büyük belayı

Ondan sonra salsak mı ki.
Yurdun soyu kalsın diye
Geçidi kesip tutsak mı ki,
Çarpışmayı sert salsak mı ki.
Balam, çare yeterse az halkı

Kurtarıp alsak mı ki».
Deyip öylece dediğinde,
Fırlayıverdi Külçoro:
«Vay ağam, ne dersin,
Kadın mıyız kaçacak,
Yüreksiz miyiz şaşacak.
Ölümden korkan onar mı,
Ecelden korkup oturanın
Ömrü iki olur mu hiç?

He will lay his plots full well, I deem.
The Kirghiz, but a handful,
He will cut down for a spectacle, I deem,

Tearing the lattice and the roof-struts,
Making brides and maidens weep —
Ah my child, he will loose great slaughter, I deem, In the clash we shall see it once,
If this swine truly runs mad,
He will take Çın-Maçın's revenge, I deem.
There — that black hillock, that flat ridge:
What if we rode for it, Külçoro,
To my elder Bakay, to the Kirghiz —
What if we fled, Külçoro?
The surging tulpar, the fleet one —
Shall we give him rein to his fleetness?
The one who finds and gives the remedy,
My father Manas's confidant,
The agemate of my departed one —
Shall we go to Bakay Han,
And before that folk is slaughtered
Shall we set our backs and hold the ridge,
And the grim slaughter, the great calamity —
Shall we loose it only after that?
That the people's stock may remain,
Shall we cut the pass and hold it,
Shall we loose the clash full hard?
My child, if remedy suffices, that scant folk —
Shall we save them and take them free?»
When he had spoken, saying thus,
Külçoro sprang up in a flash:
«Vay my elder, what do you say —
Are we women, that we should flee,
Are we heartless, that we should quail?
Does he who fears death prosper?
Of one who sits in dread of his hour,
Can his life ever be two?

Hıtay'dan korkan onar mı,
Hıtay çetinmiş diyerek
Fena şaşırıp bakınıp,
Kırgız'a varmak olur mu?
Kocayınca Bakay'ı
Kederlendiren onar mı?
Beli nasıl aşarız,

Does he who fears the Hıtay prosper?
Saying the Hıtay are too grim,
Gaping about in sorry confusion —
Is that how one goes to the Kirghiz?
Bakay, grown old in years —
Does he who grieves him prosper?
How shall we cross the ridge,

Yiğit ağam, canımız bir,
Hıtay'dan nasıl kaçarız?!
Kaçıp ürküp gezmektense,
Kurban olayım han ağam,
Boğuşa boğuşa ölürüz!
Atı yörük burutlar,
Akıl şaşıp, ok değip,
Aşıp gitti demez mi,
Kabaran kurnaz burut,

Kendi varını bu yere
Saçıp gitti demez mi.
Kurnaz akıllı Çañdıayak
Bunu akıl etmez mi,
Gürleterek kalın orduyu

Toptan sürüp varmaz mı,
Ölçüsüz kavga koparmaz mı,

Eli yurdu kırmaz mı.
Vay ağa, ne dersin,
Yiğitliğin çok, aklın yok,
Saf bir kişiymişsin sen.
Gazaplıymış Çañdıayak,
Kaçıp varsak halk ölür,
Nişancılar basıp girse
Dövüşen can topyekûn ölür.
Bu sözünü kim duysun,
Göz görmeyen gece duysun,
Altı kalın yer duysun,
Akan ırmak, su duysun,

Valiant elder, our lives are one —
How could we flee from the Hıtay?!
Rather than roam in flight and fright,
Let me be your sacrifice, han elder —
We shall die grappling to the last!
Will they not say the buruts, fleet of horse,
Their wits confounded, struck by arrows,
Crossed over and were gone?
Will they not say the swollen, cunning burut
Scattered all he owned upon this place
And went his way?
Would the sly and clever Çañdıayak
Not reckon this in his mind,
Would he not drive the thick host thundering,
Sweep down upon us all at once,
Would he not raise a fight beyond all measure,
Would he not cut down folk and homeland?
Vay elder, what do you say —
Great is your valor, wanting your wit;
A guileless man you have proved to be.
Wrathful indeed is Çañdıayak:
If we flee to Bakay, the people die;
If the marksmen storm on in,
Every fighting soul dies to the last.
Who should hear this word of yours?
Let the eyeless night hear it,
Let the six thick earths hear it,
Let the flowing river and water hear it,

Yamaçtan esen yel duysun,
Bundan başka kim duysun?!
Basıp giren nişancıya,
Beecin'den beri derlenip,
Gazabını döküp gelene
Çarpışmayı sert salarız.
Kaçıp ürküp gezmektense,
Kaza erişse — bir Tanrı —
Şu yerde ölüp gideriz.
İkimiz birden kaçıp gitsek,

Kırgız'ın beli kırılmaz mı?
Hıtay'ın gönlü yatışmaz mı,
Vurucu Tanrı vurmaz mı!
Bel bağlayıp çıkmış zavallı can

Kadir Allah yol verirse,
Nişancıdan korkan onar mı,
Kırgından kaçan yiğidin
Kaygının hepsini paylaşayım,
Ezelden yolu açık olur mu?!
Boğuşup duran bahadıra
Ben adımı sağlam atarım
Çatır çatır atışıp,
Almambet, Manas hanların
Ben bir çarpışıp göreyim!
Sağ kalan çora ben isem,
Sonunda kan bedelini alırım.
Savaşa çıkan Çañdıayak'ı,
İşte bu yol, Tanrı onarsa,
Sallanan kâfiri
Uzunlamasına sererim.
Bir ay mühlet istemem,
Boğuşursa Hıtay, can işte,
Ay boyu durup kalmam ben.
Vay ağam, ne dersin» –
Engebeli dağ gibi kabarıp,
Deyip öylece Külçoro,
Gazaba gelip yanarak,

Let the wind off the hillside hear it —
Who else besides should hear it?!
Upon the marksman storming in,
Mustered all the way from Beecin,
On him who comes pouring out his wrath,
We shall loose the clash full hard.
Rather than roam in flight and fright,
If doom should reach us — God is one —
On this very spot we die.
If the two of us fled together,

Would the Kirghiz spine not break?
Would the Hıtay heart not be soothed,
Would the striking God not strike!
The poor soul who girded up and set forth —
If Almighty Allah grants the road,
Does he who fears a marksman prosper?
Of the brave who flees the slaughter —
Let me share in all his sorrow —
Was his road ever open from of old?!
Against the batyr locked in the grapple
I shall stake my name full firm;
Trading shots with crack and clatter,
Of the khans Almambet and Manas —
Let me clash but once and see!
If I am the çoro left alive,
In the end I shall take the price of blood.
Çañdıayak who rides to war —
Here is the road: if God gives mending,
That swaggering infidel
I shall stretch out full length.
I ask no respite of a month;
If the Hıtay grapples — here is my life —
I shall not stand idle a month long.
Vay my elder, what do you say» –
Swelling like a rugged mountain,
Speaking thus, Külçoro,
Burning, roused to wrath,

Altındaki Sur atı
Yay gibi uçup gerilip,
Güler yüzlü doğan garibim,
Ok geçmez donu giyinip,
Kuşanıp belini sardığında,
Sıkıca donanıp aldığında,
Vızıldayan Hıtay yurdu,
Nicesi durur yanarak.
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kırgına girer denince,
Kız, kaynını görecekmiş gibi,
Çocuk kızarıp gülüp sevinip. Surkoyon tulpara bineyim,
Cenk pusatını kuşanıp,
Çocuk kınsız kılıç bağlanıp. Beecin'e kadar süreyim.
Kana doymaz yaramazın,
Yiğitlik yönüne donanıp,
Kanadı var Buurul'un
Çarpışmaya ağzını çeviriver,

The Sur horse beneath him
Flying, drawn taut as a bow,
My bright-faced falcon, my poor one,
Donning the coat no arrow pierces,
When he girded and bound his waist,
When he took up his arms full tight —
The humming Hıtay land,
Many a one stands there burning.
Sparing not a hair of his life,
When it was said he enters the slaughter,
Like a girl about to see her husband's kin,
The boy flushed, laughing, rejoicing. Let me mount the tulpar Surkoyon,
Girding on the harness of war,
The boy bound on a sheathless sword. Let me drive on as far as Beecin.
Of the mischief-maker unsated with blood,
Arrayed toward the side of valor,
Buurul has wings —
Turn his mouth toward the clash,

Kaplan ağam, heybetle,
«Hanı duruyor» dedirtip,
Han ağa, tuğ dibinde duruver,

«Ağam arkam oldu» deyip,
Sizi ben sığınak edip göreyim.
Kara Hıtay Çañdıayak,
Güçlü kuvvetli can varken,
Yanıp tutuşup kor olup,
Nasıl kaçıp geçerim.
Tam köküne ererim»,
Deyip öylece Külçoro,
Karaltın dağ gibi han ağam,
Küheylanın ağzını çeviriver,
Aslan gibi heybetlenip,
Ağam bozkurt, duruver.
Alabildiğine kırgın salayım,
Boğuştuğum Çañdıayak'ı,

Tiger elder, in your majesty,
Making them say «His khan stands fast»,
Han elder, stand there at the standard's foot;
Saying «My elder is at my back»,
Let me look to you as my refuge.
The Black Hıtay Çañdıayak —
While there is a soul strong and mighty,
Blazing up, become an ember,
How should I flee and pass him by?
I shall reach his very root»,
Speaking thus, Külçoro:
Han elder like a black-gold mountain,
Turn your courser's mouth about,
Loom in majesty like a lion,
My elder, grey wolf, stand fast.
Let me loose slaughter to the utmost,
Çañdıayak with whom I grapple —

Uzunlamasına sereyim.
Ölüp kaldığım demde
Koyun postlu bir kuldum,
Ölmeyip sağ gezdiğimde
Boy atmış bir oğuldum.
Seninle bir yuvadan doğma,
Kaygılanacak han ağam,
Ben ne zaman Manas oğluydum?
Sana hizmet eyleyip,
Kakançın eli hep gelsin,
Kader erişse öleyim,
Kalın nişancı Çañdıayak'ı,
Bunu Beecin'e dek süreyim.
Kanına göre saldırayım,

Eline kargaşa salayım».
Deyip öylece Külçoro,
Gayretle söyleyene dek,
Atın ağzını çekene dek,
Beecin'den çıkıp bel bağlayıp,
Gelmiş meğer Çañdıayak.
Nişancıymış, hem de ermiş,
Yanasıcanın ta kendisiymiş.
Tümen tümen yalın orduyu,
Kökten kaldırıp hiç komadan,
Sürüp geldiği demmiş.
Pehlivanlarını, aslanlarını,
Bahadırlarını, erlerini
Hazırlayıp geldiği demmiş.

Gök aydınlık, yer kapalı,
Aç nara, boş uğultu,
Halk kaynayıp büyük kargaşa,
Sataşacak hali var.
Rast geleni çiğneyen
Kara niyetli kâfirin,
Baksan bunca öfkesi var.
Tümenlenmiş halkı var,
Rast geleni çiğneyen

Let me stretch him out full length.
In the hour when I lie dead
I was a slave in a sheepskin coat;
While I walked alive, undying,
I was a son grown tall.
Born of one nest with you,
My han elder who would grieve —
When was I ever a son of Manas?
Rendering service unto you,
Let all Kakançın's people come;
If fate arrives, then let me die.
Çañdıayak of the thick marksmen —
Let me drive him as far as Beecin.
Let me strike as befits his blood,

Let me loose turmoil on his land».
Speaking thus, Külçoro,
Even as he spoke with fervor,
Even as he drew the horse's mouth,
Out of Beecin, girded for the road,
Çañdıayak, it seems, had come.
A marksman he was, and a saint besides,
The very one deserving to burn.
The bare host, tümen upon tümen,
Uprooted whole, leaving none behind —
It was the hour he drove them hither.
His wrestlers and his lions,
His batyrs and his men —
It was the hour he came with them prepared.
The sky bright, the earth shut in,
Hungry war-cries, hollow roaring,
The folk seething, great turmoil —
He stands ready to fall upon us.
Trampling whatever he meets,
The black-hearted infidel —
Behold how great his fury is.
He has a people massed in tümens;
Trampling whatever he meets —

Kâfirinin töresi var.
Ustaymış, hem de ermiş,
Göğü yaran çığlık olup,
Gayrete gelip dikilip,
Gazabını döküp Çañdıayak,
Gelip durduğu demmiş.
Bütün Beecin'i coşturup,
İri kıyım devlerini
Sürüp geldiği demmiş.
Vuruş dense sevinen,
Atış dense keyiflenen,
Atışmadan bakıp durmayan,
Gazabı bunca bir elmiş,
Semetey ile Külçoro,
İki aslanı gördüğünde,
Nişancılarını çağırıp,

Such is his infidel's custom.
A master he was, and a saint besides;
Become a shriek that splits the sky,
Rising up, stirred to fervor,
Pouring out his wrath, Çañdıayak —
It was the hour he came and stood.
Rousing all Beecin to frenzy,
His giants huge of frame —
It was the hour he drove them hither.
Glad when battle is spoken of,
Cheered when shooting is spoken of,
Never standing back from the fray —
So great a hand of wrath was his.
Semetey and Külçoro —
When he beheld the two lions,
He called his marksmen up,

Nişan tutup, tetik kırpıp,
«Çarpışacak düşman geldi» deyip,
Zahmet çekip aradığımız
«Hunhârı Tanrı verdi» deyip.
Basıp savaş salın,
Dünyadan yok edip,
Kökünü kazıyıp bırakın.
Kahrolası burutu,
Kaynaşan kurnaz yurdu
Kulluğa yağmalayıp alın,
Kuşatıp savaş salın,
Kahrolası hunhâra,
Cihanı bozan ahdi bozana,
Gümbür gümbür girişin,
Aman, sımsıkı belini bağlamış,
Sazañşa'da doğmuş,
Rast geleni velveleye verip,
Beecin'de koparmış şamata.
Kaçmadan atan ustasını,
«Hazırlayıp gel» dedi Çañdıayak,

O kurnaz külçe ustasını.

Taking aim, thumbing the trigger,
Saying «The foe has come to clash»,
The one we sought through toil and pain —
Saying «God has given us the bloodspiller».
Bear down and loose the battle,
Wipe him from the world,
Dig out his root and leave it bare.
That accursed burut,
That seething, cunning land —
Plunder them off into bondage,
Encircle them and loose the battle;
Upon the accursed bloodspiller,
The oath-breaker who mars the world,
Charge in with rolling thunder.
Aman — he has bound his waist full tight,
He was born in Sazañşa,
Throwing all he meets into uproar,
He has raised a din in Beecin.
The master who shoots without fleeing —
«Make him ready and come», said Çañdıayak —
That cunning master of the ingot.

Her nişancısı başka başka,
Her birine bakarsan,
Âlemi bozacak seçkin yiğit,
Kayış gibi belini bağlamış,
Atışan usta, yanasıca,

Kırgız şöyle dursun, kuduruk,
Cihana salar velvele.
Beecin'i kuşatıp sınırda bekleyen,
Yüz tutan düşmanı yakan,
Karşılaşanı sağ göndermeyen.
Kerametli nice ulu,
Hangi birine bakarsan,
Kuvveti kalın, gücü çok,
Düpedüz yaratılmış bir mahlûk.
Kara çomaklı Cezbilek,
Kara alınlı kan içer,
«Becerklim nerede gezer» deyip,
Rast geleni yok eden

«Ustam nerede gezer» deyip,
İşte o zaman Çañdıayak,
Coşmuş meğer bağırarak,
Cezbilek devi çağırdı.
Boğuşan hunhâr burutu,
Şu kudurmuşa benzer kurnaz burut,
Nerdeki öfkesini dindirin,
Halkıyla birlikte kurutun,
Kanına bakıp saldırın.
Bırakmadan kırıp burutun,
Dosdoğru karısını yağma edin,
Tepesini vurup düz edin,
Seksen bin canı olsa da,
Âlemin hepsini emse de,
Rast geldi, burut ölür ya.
Şimdi bizden horluğu,
Görülmedik türlü görür ya.
Nişancılar, kanını saçın,
Müşkül görse kaçar ya.

Each marksman of his is different;
Look upon any one of them —
A chosen brave to mar the world,
He has bound his waist like a strap,
A master in the shooting-match, deserving to burn;
Never mind the Kirghiz — rabid,
He throws the whole world into uproar.
Ringing Beecin, watching at the border,
Burning the foe who sets his face this way,
Sending none he meets away alive.
Many a wonder-working elder —
Look upon whichever one:
His force is thick, his strength is great,
A creature fashioned outright for it.
Cezbilek of the black cudgel,
Black-browed, a drinker of blood,
Saying «Where does my able one roam»,
Destroying all he meets —

Saying «Where does my master roam»,
It was then that Çañdıayak,
Surging, it seems, with a shout,
Called up the giant Cezbilek.
The grappling, bloodspilling burut,
That cunning burut like one gone mad —
Quench his fury where it stands,
Wither him together with his people,
Charge, looking to his blood.
Cut the burut down, leaving none,
Plunder his wife outright,
Strike his crown and level it flat;
Though he had eighty thousand lives,
Though he sucked the whole world dry,
He has met his match — the burut dies.
Now the scorn he has of us
He shall taste in ways unseen.
Marksmen, scatter his blood —
Seeing hardship, he will flee.

Çevreleyip ezin,
Kasılan hunhârın,
Kudurma öfkesi var gibi,
Faltaşı gibi gözünü açın.
Geçit bozacak yolu yok,
Karartıp sürüp savaşacak
Elinde tümen ordusu yok,
Orduya tek başına sataşan
Bu burutun arı yok.
Çetin yağmayı, müşkülü
Görmeye gelmiş burut ya,
Kırgına uğrayıp Hıtay'dan,
Ölmeye gelmiş burut ya,
Kendi varını Kakan'a
Vermeye gelmiş burut ya.
Var hesabını bulun,
Köşe bucaktan ok atıp,
Amansız müşkül salın.
Yiğidini perişan edin,
Yaklaşmadan hunhâra,
Yay, tüfek ile vurun.
Post gibi dövüp gerin,

Ring him round and crush him;
The strutting bloodspiller
Seems to bear a rabid fury —
Open your eyes wide as divining-stones.
He has no road to break the pass,
He has no tümen host in hand
To darken the field and drive to war;
Falling alone upon an army —
This burut has no shame.
The harsh plunder and the hardship —
The burut has come to see them;
Meeting slaughter from the Hıtay,
The burut has come to die;
All that he owns, to the Kakan —
The burut has come to give it.
Go and find his reckoning,
Shooting arrows from every corner,
Loose a merciless hardship on him.
Leave his brave in wretchedness;
Without drawing near the bloodspiller,
Strike him with bow and musket.
Beat him and stretch him like a hide,

Cezasını eline verin.
Dört yandan atıp ezin,
Kudurmuş meğer kurnaz burut,
Bunun faltaşı gibi gözünü açın.
Dizginine bakıp kesin.
Sahipsiz ele sataşıp,
Bize daha gelmemişken,
Kudurmuşa benzer kurnaz burut,
Şu beyini boğazlayıp yok edin.
Bunun kanına gazap salın,
Tutacak olursan hunhârın,
Dosdoğru kanını yutuverin.
Almambet oğlu Çoro'nun
İki gözünü oyun,
«Kakan'dan gördün bunu» deyip,
Yakalayıp boğazlayın.

Deliver his punishment into his hand.
Shoot from four sides and crush him —
The cunning burut has gone mad, it seems;
Open his eyes wide as divining-stones.
Look to his rein and cut him down.
Falling upon a masterless land,
While he has not yet come at us,
The cunning burut like one gone mad —
Slit that bey's throat and destroy him.
Loose your wrath upon his blood;
If you come to seize the bloodspiller,
Swallow his blood outright.
Of Çoro, Almambet's son,
Gouge out both his eyes;
Saying «This you saw from the Kakan»,
Seize him and slit his throat.

Direğini söküp alın,
Ayrılmadan çarpışın,
Nerdeki öfkesini silkin,
Kasılan buruta,
Kuşatıp basıp erişin,
Yeryüzünde çiğneyip,
Yok edip geçin.
Kalanını görüp bitirin,
Bırakmadan kırın.
Coşturup ok atıp,
Coşup kalan Kırgız'ı,
Yeryüzünden yok edip,
Sür nişancı, bastır» – deyip,

Narayı salıverdi.
Sert gayrete başladı,
Coşup cellat, çığlık kopup,
Yerin üstü uğultu olup,
Titreyen dünya,
Bozulup gidecek oldu.
Pehlivanları, aslanları,
Çañdıayak buyurduktan sonra,

Göğe uçtu toprak,
Asker kaynayıp tozuşup.
Yağmur gibi yay çekip,
Büyücü pehlivan Cezbilek,
Mızrakçısı o olup,
Gırtlaktan el saldıydı,
Çiğneyip yutan nişancısı,
Basıp gelip saldırdı ya.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu misali ok atıp,
Hep birden Hıtay abandıydı.
Almambet oğlu Külçoro,
«Han Manas!» diye ün salıp,
Davulu bir vurup,
Yolunu bozup yol açıp,
Nişancılara saldırıp.

Tear out his tent-pole and take it,
Fight on without parting,
Shake out his fury where it stands;
Upon the strutting burut
Close in, bear down, and reach him,
Trample him upon the earth,
Destroy him and pass on.
See to what remains and finish it,
Cut them down, leaving none.
Surging, loosing arrows,
The Kirghiz who still seethe on —
Wipe them from the face of the earth;
Drive, marksman, bear them down» –
saying,
He let loose the war-cry.
He set to with harsh fervor;
The headsman surging, a shriek broke out,
The face of the earth became a roar,
The trembling world
Was near to breaking all apart.
His wrestlers and his lions —
After Çañdıayak gave command,

The dust flew up to heaven,
The soldiery seething, churning dust.
Drawing bows like rain,
The sorcerer-wrestler Cezbilek,
He being the lancer among them,
Laid hands upon the throat;
His marksman who tramples and swallows
Bore down and fell upon them.
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
All at once the Hıtay pressed down.
Külçoro, Almambet's son,
Raising the cry «Han Manas!»,
Striking the drum a single blow,
Breaking their road, opening a way,
Fell upon the marksmen.

Ükürçü'yü hırpalayıp,
Vızıldayan kâfiri,
Kızıl kana bulayıp,
O bildik hunhâr Semetey,
Koruyanı bir dokuz,
Koruyup aldığı demmiş.
Dayanağı bir dokuz,
Destek olduğu çağmış,
Kara benekli kaplan,
Böğründen atılıp,
Gizlice koruyuvermiş.
Alpkarakuş-Zümrüdüanka,
Terkiye alıp kaçacakmış gibi,
Gökten pençesini uzatıvermiş. Ordu
içinde Semetey,
Çolak bozkurt aslan,
Yanaşıp süzülerek,
Yine koruyuvermiş.
Kırk çilten, Hızır İlyas'ı,
Kırk bin ordu gibi çığlık çekip,
Önünden nara salmış,
Kara niyetli hunhârın,
Dayanağı bir bunca,
Destek olduğu demmiş,

Mauling the Ükürçü,
The humming infidel
He smeared in scarlet blood;
That known bloodspiller Semetey —
His guardians a full nine,
It was the hour they guarded him.
His mainstays a full nine,
It was the age they stood behind him:
The black-spotted tiger,
Springing from his flank,
Guarded him in secret.
Alpkarakuş-Zümrüdüanka,
As if to snatch him to the crupper and flee,
Stretched down its talons from the sky.
Amid the host, Semetey —
The maimed grey-wolf lion,
Drawing near and gliding close,
Guarded him once more.
The forty çilten, Hızır İlyas,
Shrieking like a forty-thousand host,
Loosed the war-cry before him;
Against the black-hearted bloodspiller,
His mainstays so many as this,
It was the hour they stood behind him,

Koruyanı bir bunca,
Koruyup aldığı demmiş,
Erin heybetine bakarsan,
Akın etse yolu açılası,
Yürüse canı emesi.

O kulağı kalkan gibi,
Belerip gözü Çolpan gibi.
Burnu kemerli, benzi kurşuni,
Somurtkan hunhârın,
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Rast geleni düz eder.
Savaşta pars, aslan gibi,
Karşılaşan kul düpedüz,

His guardians so many as this,
It was the hour they guarded him.
Look upon the man's majesty —
When he charges, may his road lie open;
When he marches, may he suck the foe's soul.

That ear of his like a shield,
His eye glaring like the star Çolpan.
His nose arched, his face lead-grey —
Of the scowling bloodspiller
The brow is high, the venom strong;
He levels all he meets.
In battle like a pard, a lion —
The slave who meets him, plain and simple,

«Öldüm» deyip candan umut kes,
Says «I am dead» and quits all hope of life.

Manas'ın oğlu bahadırın,
Zehri güçlü kâfirin,
Endamı başka hunhârın,
Yurt yıkan ahdi bozanın,
Of the batyr son of Manas,
Of the strong-venomed infidel,
Of the bloodspiller of uncommon frame,
Of the oath-breaker who wrecks the homeland —

Geceleyip geçtiği yerde
Köklü mazar kurulmuş,
Kökünden Tanrı korumuş,
Bunun baş atası Manas Han,
Bunun uruğundan soyuna
Baştan Hızır dokunmuş.
In the place where he passed the night
A deep-rooted shrine was raised;
God has kept him from the root:
His first forefather is Manas Han,
And upon his clan and lineage
Hızır laid his touch from the first.

Çarpıştığı yere
Kaleli Manas kurulmuş,
Kastını diken onmamış.
Bakarsan böyle Semetey'le
Çarpışan iki olmamış,
Çañdıayak saldırdığında,
Hıtay çevirip aldığında,
Tanrı yüzünü göstermesin.
Çığlıkla ok uğuldadı.
Ok vuruşu pek serttir,
Yavrum, kişneyip Buurul durdu ya.
Kalkanın hepsi tümbürdeyip,
Akolpok'un eteği,
Rüzgâr çıkmış gibi
On the ground where he has clashed
Manas of the fortress stands raised;
He who plotted against him has not thrived.
Look — with such a one as Semetey
No second has ever traded blows.
When Çañdıayak fell upon him,
When the Hıtay ringed him round,
May God not show such a sight.
With a shriek the arrows droned.
The arrow's blow is very harsh —
My child, Buurul stood there neighing.
The whole shield thrumming loud,
The skirt of the Akolpok,
As though a wind had risen,

Ok taşıyıp titreşip.
Tulgalar sıyrılıp,
Kopçalar kopup,
Akolpok ağı toz olup,
Semetey durdu donakalıp.
Almambet oğlu Külçoro,
Yiğit beyin yanında,
Gözbebeği koruyucusu olup,
Esirgemedi Çañdıayak,
Gelmiş meğer hazırlanıp,
Kuduruğa baksana,
Quivered, carrying arrows.
Helmets scraped away,
Clasps torn asunder,
The Akolpok's mesh become dust,
Semetey stood there frozen fast.
Külçoro, Almambet's son,
At the valiant bey's side,
Being the guardian of his eye's own pupil —
Çañdıayak showed no mercy;
He had come, it seems, prepared.
Look upon the rabid one —

Kurnaz pars gibi atılıp,
Geniş Zülfikâr kılıcı,
Bileyip durdu Çañdıayak,
«Oçogor'u çek» deyip,
«Düz ters at» deyip,
Kışkırtıp durdu Çañdıayak.
Külüstön doğan Külçoro,
Ah, yiğit Almañ bozkurttan,
Armağan kalmış boz doğan,
Ah, beye kardeş olup,
Armağan kalmış boz doğan.
Soyu sağlam Külçoro,
Her yanı denkmiş, kusursuz,
Babasından bu bozkurt,
Mızrak salışta ermiş,
Bindiği atı boz imiş,
Aleke'nin dediği emanet,
Yalan demezsem, gerçekmiş.
Külçoro'nun hali böyledir –
Parlayan kızıl kor olmuş,
Bunun kaçırdığı düşman durmuş. Karşı karşıya duruşup,
Rast geleni çiğneyen,
Becerikli Çoro değil mi.
Rastladığını kemiren,
Kaynaşan düşmanı yandan vuran,
Çoro'ya kimler yüz tutmuş,
Yiğit doğan boz doğandan,
Yüz tutan sağ gitmemiş.

Springing like a cunning pard,
The broad sword Zülfikâr
Çañdıayak stood whetting;
Saying «Draw the Oçogor»,
Saying «Shoot straight and shoot reverse»,
Çañdıayak stood goading them on.
Külçoro born in Külüstön —
Ah, from the valiant grey wolf Almañ
A grey falcon left as a gift;
Ah, become brother to the bey,
A grey falcon left as a gift.
Külçoro, sound of lineage,
Every side of him matched, without flaw;
From his father this grey wolf
Was a saint in the casting of the lance;
The horse he rode was grey;
The trust that Aleke spoke of —
If I speak no lie, it was true.
Such is Külçoro's state —
He became a gleaming scarlet ember,
The foe that escaped him has stood fast.
Standing face to face,
Trampling all he meets —
Is he not the able Çoro?
Gnawing whatever he encounters,
Striking the seething foe from the flank —
Who has set his face against Çoro?
From the grey falcon, valiant-born,
None who faced him went away alive.

Böylesine gümbürdeten,
Savaşa saldığı büyük kargaşa.
Altında bindiği Boz yörük,
Şimdi Külçoro saldı büyük fitne.
Düşmanı görse sevinip,
Parslık huyu birleşip.
İşte öyle Külçoro,
Bacak gibi demir kuşanıp,
Gök pars gibi atılıp,

Thundering in such a fashion,
Great is the turmoil he loosed on the war.
The grey courser he rode beneath him —
Now Külçoro loosed great havoc.
Rejoicing when he sees the foe,
His pard-nature gathering into one.
Even so, Külçoro,
Girded in iron thick as a leg,
Springing like a blue-grey pard,

Masmavi demir giyinip,
Bozkurtluk hali belli olup,
Nişancılardan nice ulu,
Karşılaşıp el saldıydı.
Boz atın sağrısına bir vurup,
«Sultan ağa, yürü» deyip,
Çañdıayak'ın ordusuna,
Bel bağladığı beline,
Yüzleştiği yerine,
Çañdıayak kâfirin,
Kuşatıp duran eline.
Mızrak çevirip, küme bozup,
Boğuşma etti Külçoro,
Sağa sola vızır vızır,
Vuruşma etti Külçoro.
Boğuşmada nice han ölüp,
Sert kavga koptuydu.
İstihkâmını bozup, yol açıp,
Ah, ölçü tanımaz Külçoro'n,
Nice Hıtay'a saldırıp,
Mızrak sallayıp, balta vurup,
Haykırışıp durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Güç gösterip savaşıp.
Nice kalday han ölüp,
Türlü türlü can ölüp,
Öleni Kalça görmeden,
Üstünlüğü kimseye vermeden,
Aman, böğürüp durur Çañdıayak,

Clad in deep-blue iron,
His grey-wolf temper plain to see —
Many an elder of the marksmen
Met him and laid on hands.
Striking the grey horse's croup a blow,
Saying «Sultan elder, march on»,
Into Çañdıayak's army,
Into the ridge he had trusted in,
Into the place where he stood facing,
Into the hand of the infidel Çañdıayak
That held them ringed about,
Wheeling the lance, breaking their clusters,
Külçoro made the grapple;
Whirring to the right and left,
Külçoro made the melee.
Many a khan died in the grapple,
A harsh fight had broken out.
Breaking their rampart, opening a way —
Ah, your Külçoro, knowing no measure,
Fell upon many a Hıtay,
Swinging the lance, striking with the axe,
Standing amid the shouting,
Firing muskets, drawing bows,
Warring with a show of strength.
Many a kalday khan died,
Souls of every kind died;
The Kalça not seeing his dead,
Yielding the upper hand to no one,
Aman — Çañdıayak stands bellowing,

İşte o zaman Külçoro,
Balta sallayıp, yay çekip,
Şaka şuka çat sallayıp,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdatıp tez sallayıp,
Yüz yüze durduydu.
Bel bölünse aldırmaz,
Yiğitmiş Külçoro,
Yüzleştiği Mançu'yu,

It was then that Külçoro,
Swinging the axe, drawing the bow,
Swinging it clashing, clang on clang,
His quickness beyond all measure,
Swinging swift with a rattle,
Stood face to face with him.
Should his waist be cloven he cares not —
A valiant one was Külçoro;
The Mançu he confronted

Tırnağına denk tutmaz.
Külçoro yüz tutup savaşıp,
Kırgını seyirlik saldıydı,
«Kader erişse ölürüm» deyip,
Ölüşüp duran kardeşime,
Arka olup vereyim deyip,
Altın direkli çadırını,
Akbuurul ile soluklatıp,
Atışa birlikte girdiydi,
Er Semetey bahadırın.
Orta yerini Semetey,
Oyup gelip verdiydi.
Çevresini Külçoro,
Çevik doğan aslan çora –
Şakırdatıp er çora,
Oyup gelip verdiydi.
Mızrak uzatsa toz kalkıp,
Yumruk vurunca kan gidip,
Sallamadan önce can gidip.
Yiğidin nişancılardan gücü gidip,
Sırttan haykırıp rüzgâr sırtlanıp,

Yüz tutup girip savaşa,
Yiğitlik aslanını gördüğünde,
Çañdıayak görüp yanıp,
Bahadırları, alpları,
«Öldük» deyip candan umut kesip,
Gayret edip hep birden,
Kaynayıp duran nice ulu,
Basıp Hıtay'ın abandığı,
Vızıldayan kâfirin,
Hangi birini söyleyelim,

Ak alaca flama tuğ olup,
Türlü türlü fitne olup.
Sürüp aldığı demmiş,
Her birini Semetey,
Haklayıp gezdiği demmiş,
El içinden Çañdıayak,

He holds not equal to his fingernail.
Külçoro, setting his face, warred on,
He loosed a slaughter for a spectacle;
Saying «If fate arrives, I die»,
To my brother locked in the death-grapple,
Saying let me stand at his back,
His gold-poled pavilion —
Letting Akbuurul take breath,
He entered the shooting side by side
With the man Semetey the batyr.
The middle of it Semetey
Carved out and delivered;
Its circuit Külçoro —
The quick-born lion çoro,
The manly çoro, with a rattle —
Carved out and delivered.
When he thrust the lance, dust rose;
When his fist struck, blood flowed;
Before the swing, the soul was gone.
The brave's strength drained from the marksmen, Crying out from the ridge, riding the wind,
Setting his face, entering the war —
When he beheld the lion of valor,
Çañdıayak saw and burned;
His batyrs and his alps,
Saying «We are dead», quit hope of life;
Striving all together,
Many an elder seething on,
Where the Hıtay pressed and bore down,
Of the humming infidel —
Which one of them shall we tell?

The white-pied pennon become a standard,
Havoc of every kind arising —
It was the hour he drove them on;
Each one of them Semetey
Went about striking down;
From amid the host Çañdıayak,

Gök katırla ayrılıp,
Bozkurtluğu görünüp,
Dönüp nişancı gitmedi.
Engebeli bayır belden,
Nişancılığı besbelli,
Öne geçtiği demmiş.
Er bozkurdu Çañdıayak,
Yolunu kestiği demmiş.
Gazaplanıp dikilip,
Çarpışacak yanını ayarladı,
İşte o zaman Çañdıayak,
Havayı bozan büyücüymüş,
Kuduruğun ta kendisiymiş,
Tam büyücünün biriymiş,
Yerin yüzünü göstermeden,
Kokmuş sis saldıydı,
Oçogor'un ağzını doğrultup,
Ölçüye sığmaz beyi,
Çelik oka aldıydı.
Baksan göze ilişmeden,
Kara basmış Çañdıayak,
Nerde olduğu bilinmeden,
Gökten morarıp bulut kurşunlaşıp,
Yeri duman aldı ya.
Güpegündüz gece olup,
Tanrı çarpıp saldı ya.
Gökten bulut göçtü akın akın,
Yere kararıp bulut yaklaşıp,
Ot silkinip kımıldayıp,
Gökten altı sıra dolu,
sağanak.
Çam kırılıp yere uçup,

Buzulun hepsi tutulup,
Hepten büyü salıverse,
Yamacın hepsi bozulup.
Kayın ile körpe söğüt,

Parting on his blue-grey mule,
His grey-wolf temper showing plain,
The marksman did not turn and go.
From the rugged slope and ridge,
His marksmanship plain to see,
It was the hour he moved ahead.
The manly grey wolf Çañdıayak —
It was the hour he cut the road.
Rising up in wrath,
He set his flank for the clash;
It was then that Çañdıayak —
A sorcerer he was, who mars the weather,
The rabid one's very self,
A sorcerer through and through —
Hiding the face of the earth from sight,
Loosed a stinking fog;
Leveling the Oçogor's mouth,
The bey who fits no measure
He took upon the steel arrow.
Look — before it caught the eye,
Darkness fell with Çañdıayak;
None knowing where he was,
The sky turned livid, the clouds turned lead,
And smoke enfolded the earth.
Broad daylight became night —
God struck and loosed it so.
Cloud upon cloud swept from the sky,
The darkened cloud drew near the earth,
The grass shook and stirred about,
From the sky came hail in six ranks,
a downpour.
The pine snapped and flew to earth,

The glaciers all seized fast —
Should he loose his magic to the full,
The whole hillside is undone.
The birch and the tender willow,

Ta kökünden kırılıp bükülüp, Atışa girse kılı kıpırdamaz.

İnsan şöyle dursun, canından,
Hayvanlar bile umut kesip.
Akıp giden çığ suyu,
Geçit kayayı yıkıp,
Ev gibi ev gibi taşları,
Dere dere yuvarlayıp,
Sel basıp yığılıp,
Canlı cansız mahlûkat,
Kımıldamadan sinip.
Çetin büyü yapıp Çañdıayak,
Çetin müşkül saldıydı,
Sihirbazmış Çañdıayak,
Nişancıyla Tanrı vurduydu,
Tam on beş gün kuduruk,
Havayı büyüleyip durduydu,
Nice canlar boşuna ölüp,
Rast gelen canın hepsi ölüp, Ah,
kavrulasıca Çañdıayak,
Sert kırgın olduydu.
Er Semetey bahadıra,
Ahir zaman salıvermiş.
Amansız büyük müşkül,
Salacak hale gelmiş,
Amansız sıkıştırıp beyini,
Alacak hale gelmiş.
Yaman nişancı Çañdıayak,
Becerisi görünmüş,
Kanıkey'in diktiği Akolpok,
Dikişinden ayrılmış,
Ok geçmez Akolpok,
Kimi yeri karayazının,
Puhu tüyü çıkıp didilmiş,
Kimi yeri karayazının,
Kalbur olup delinmiş,
Kimi yeri karayazının,

Snapped from the very root and bent —
Should he enter the fray, not a hair of his stirs.
Never mind mankind — of their lives
Even the beasts quit hope.
The rushing avalanche-water
Tore down the rock of the pass;
Stones big as houses, big as houses,
Rolling down ravine on ravine,
The flood pressed in and piled;
Creatures living and lifeless
Cowered without a stir.
Working grim magic, Çañdıayak
Loosed a grim hardship;
A wizard was Çañdıayak —
God struck along with the marksman;
Full fifteen days the rabid one
Stood bewitching the weather;
Many souls died for nothing,
Every soul he met with died — Ah,
Çañdıayak, may you be scorched —
A harsh slaughter came to pass.
Upon the man Semetey the batyr
He loosed the end of days.
A merciless great hardship
He came ready to unleash;
Pressing the bey without mercy,
He came ready to take him.
The fell marksman Çañdıayak —
His skill was made plain:
The Akolpok that Kanıkey sewed
Was parted at its seams;
The arrow-proof Akolpok —
In some places, by black fate,
Its eagle-owl down plucked and teased out,
In some places, by black fate,
Pierced through like a sieve,
In some places, by black fate,

Atkıları kopmuş.
Görüp bozkurt yanıp,
Aziz candan umut kesip.
Atadan kalan Akolpok –
Alıp gitmiş meğer deyip,
Emanet candan umut kesip.
Altındaki Buurul at,
Ok taşıyıp yürüyemez,
Sendeleyen hayvancağız,
Kızışan savaşı sürdürmeye,
Barut kesesine baktı Semetey.
Kesede barut dökülmüş,
Bir atımlık kalmayınca,
Semetey büsbütün candan umut kesmiş.
Ok kesesine baksa,
Ok kesesinden ok gitmiş,
Onmaz olmuşum ben.
Rastlanacağa rastlamadan,
Rastlanmayacağa rastlayıp,
Olmaz olmuşum ben.
Baksa göze ilişmeden,
Nerde olduğu bilinmeden,
Sihirbazın ta kendisiymiş,
Büyücülüğü aşikâr,
Zalim doğmuş kulmuş,
Ay-âlemi perişan eden,
Kuduruğun ta kendisiymiş.
Ah, bu belalı işi, müşkülü,
Görecek miyim ki ben?
Aman, zalime benzer Çañdıayak,
Kuvveti bol kâfirden.
Bu Çañdıayak bahadırdan,
Ölür müyüm ki ben?
Bu Çañdıayak domuz onmadı,
Gidilecek yolu kesti.
Bu kudurmuş kâfirden,
Vay ki vay, kurtuluş çaresi olmadı.

Çepeçevre her yanı,

Its wefts torn away.
Seeing it, the grey wolf burned,
Quitting hope of his precious life.
The Akolpok left by the fathers —
Saying, it seems he has carried it off,
Quitting hope of the life held in trust.
The horse Buurul beneath him
Cannot walk for the arrows he carries;
The poor staggering beast —
To carry on the heated war,
Semetey looked to his powder-pouch.
The powder was spilled from the pouch;
When not one charge remained,
Semetey quit all hope of life entire.
He looks into his arrow-quiver —
The arrows gone from the quiver:
Past all mending am I.
Not meeting what should be met,
Meeting what should never be met,
Past all being am I.
He looks — before it caught the eye,
None knowing where he was —
The wizard's very self he was,
His sorcery laid bare,
A slave born cruel he was,
Who lays waste moon and world,
The rabid one's very self.
Ah, this baleful business, this hardship —
Am I then to see it, I?
Aman — Çañdıayak, cruel-seeming,
From the infidel abounding in strength,
From this batyr Çañdıayak,
Am I then to die, I?
This swine Çañdıayak did not relent,
He cut the road that must be traveled.
From this rabid infidel —
Vay upon vay, no means of rescue remained.

On every side, all round about,

Demir gibi kuşatıp sardı.
Yüz yüze savaşıp,
İtle denkleşecek çağım olmadı, Ne arka
çıkacak Kırgız var,
Yüz yüze mızraklaşsa,
Hile etmeden boğuşsa,
Bozardım kalesini,
Alırdım dermanını.
Haykırıp mızrak uzatışsa,
Hilesini bırakıp bu domuz,
Karşı karşıya savaşsa,
Bitirirdim takatini.
Sürüp girip paralayıp,
Almaz mıydım babamca,
Öteki Kakan kalesini.
Demin salınan bozkurdun,
Buurul'un ağzını çekmiş,
Bulutu göğe atmış.
Ok ile baruttan ayrılıp,
Azabı deryadil beyin çekmiş,
Her yanı denk Çoro,
Kalday'ı çevirip ordu derip,
Genzi pek tütüp,
Yaman aslan bakıp durdu boğuk
boğuk. Bozkurtluğu şöylesine,
Yer görünmez oldu kararıp,
Yetkin aslanın başına,
Yetmiş kaygı bir gelip.
Ay kararıp örtündü,
«Gece nice olur» deyip,
Atacak okum tükenip,
Boğuştuğum çok Hıtay,
«Gün nice olur» deyip.
Ne sıçrayıp binilecek küheylan var,
Ne yanımda çora kardeş var.
Takat yorulup, güç gidip,
Ok tükenip durduğunda,
Arka olup duracak,
Ne Külçoro şahbaz burda var.

He ringed and wrapped him like iron.
Warring face to face,
No hour was mine to match the dog, Nor is
there a Kirghiz to stand at my back;
Were he to trade lances face to face,
Were he to grapple without guile,
I would have broken his fortress,
I would have taken his strength away.
Were he to shout and thrust the lance,
Were this swine to leave his guile
And war with me front to front,
I would have spent his power to the end.
Driving in, tearing him apart,
Would I not have taken, like my father,
That other fortress of the Kakan?
Of the grey wolf who but now swung free
He has drawn Buurul's mouth aside,
He has hurled the cloud into the sky.
Parted from arrow and from powder,
The sea-hearted bey has borne the torment;
Çoro, matched on every side,
Wheeling the Kalday, mustering a host,
His nostrils smoking hard,
The fell lion stood gazing, hoarse and low.
Such is his grey-wolf temper:
The earth grew dark and passed from sight;
Upon the consummate lion's head
Seventy sorrows came as one.
The moon went dark and veiled itself;
Saying «How will the night then be»,
My arrows for the shooting spent,
The many Hıtay I grapple with —
Saying «How will the day then be».
No courser here to leap astride,
No çoro brother at my side.
My strength worn out, my power gone,
When my arrows stand at an end,
To stand and be my backing
No falcon Külçoro is here.

Kançoro, Bakay erim yok,
Ne aziz Kırgız elim var.

Bu Çañdıayak kâfirle,
Çarpışacak takat yok,
Ne kaçıp girecek orman var.
Ne bel bağladığım belim var,
Ne siperlenecek yerim var,
Aman, Hıtay yüz bin, ben yalnız,

Öyleyse böyle miydin, boktan dünya!
Aman, Buurul'un ağzını çevirene dek,

Dertlenip bozkurt Semetey,
Düşüncesini söyleyip dururken,
Şöyle böyle diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
İşte o zaman Külçoro,
Mızrakta becerikli sağlam kul,
Boğuşmaya hevesli kul,
Dileğini Yaradan'ın,
Veriverdiği demmiş.
Dilediği Külçoro –
Sarsılmayan er Çoro,
Parlayan kızıl kormuş,
Görsen bahadır böyledir.
Bozkurt doğan Külçoro,
Göz görmüşlerde eşi yokmuş,
Ay-âlemi perişan eden,
İnsandan çıkma bir afetmiş.
Kulak duymuş, göz görmüşte,
Yaratılmışta eşi yokmuş,
Altındaki Boz atını,
Coşturup silkindirip,
Aman, Külçoro yetip gelmiş.
Ağasının önüne,
Eri ölmüşçesine şahlanıp,
Altındaki Boz atı,
Savaşta binilen hayvancağız,

No Kançoro, no Bakay my man,
No precious Kirghiz land have I.

With this infidel Çañdıayak
No strength is left to clash,
No forest here to flee into,
No ridge on which I set my trust,
No ground where I might take a shield,
Aman — the Hıtay are a hundred thousand, I alone;
Is this then what you were, foul world!
Aman — before he turned Buurul's mouth about,
The grey wolf Semetey, sorrow-laden,
While he stood speaking out his thought,
Before he could say this or that,
Before an eye could open and shut,
It was then that Külçoro —
The stout slave skilled with the lance,
The slave eager for the grapple —
It was the hour the Creator
Granted him his wish.
The wished-for Külçoro —
The unshaken man Çoro,
He was a gleaming scarlet ember;
See him — such is the batyr.
Külçoro, born a grey wolf —
Among all eyes have seen, he had no equal;
Laying waste moon and world,
He was a calamity sprung from man.
In all ears have heard and eyes have seen,
In all creation he had no equal.
The Grey horse beneath him
He roused and shook to surging —
Aman, Külçoro came up in time.
Before his elder,
Rearing as though his man had died,
The Grey horse beneath him,
The poor beast ridden into battle,

Uçan kuşla yarışıp,
Kazı bağlayan böğür eti,

Kalmış meğer sımsıkı,
Kaburgasına yapışıp.
Ay, hayvancağız koca Boz at,
O zamanda hayvancağız,
Semizliği sünbe gibi,
Vuruşta binilen karayazının,
Sıçrayışı pire gibi.
Tavus gibi kuyruk süzen,
Teke gibi gözünü kızartan,
Gazaya binilen hayvancağız,
Arkar gibi adım uzatan.
Tek tük seyrek yelesi var,
Ganimetten düşme kesilesi,

Öylesine güzel yelesi var.
Zırhını giyip salınıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Kaygılanmadan Külüstön,
Ağasının önüne,
Gülerek geldi ışıldayıp.
Az önce düşmanını kovmuş gibi,
Sırıtıp güler kuduruk,
Karısı erkek doğurmuş gibi,
Babası yeni dirilip,
Almambet gelmiş gibi.
Hoşnut olup ağası,
Külçoro'nun kendisine,
Nasihat etti, baksana:
«Kurbanın olayım Külçoro'm,
Düşmanın yolunu kes.
Kapışan düşman onmamış,
Balam, cihanda senin gibisi olmamış.
Hangi murada ererim?
Mızrağa taktığım flamam,
Talihli yalnız başıma,
Bulunmaz gereğim benim.

Racing with the flying bird —
The flank-flesh binding the brisket

Had stayed, it seems, drawn tight,
Clinging fast to his ribs.
Ay, poor beast, the great Grey horse —
In that hour the poor beast,
His fatness like a ramrod,
The black-fated one ridden in the fray,
His spring like a flea's.
Trailing his tail like a peacock,
Reddening his eye like a he-goat,
The poor beast ridden into holy war,
Stretching his stride like an arkar.
Sparse and scattered is his mane —
May the one felled from the spoils be cut down —
So beautiful a mane he has.
Donning his armor, swaying free,
The banner rippling in his hand,
Külüstön, without a care,
Before his elder
Came laughing, all aglow.
As if he had just chased off his foe,
The rabid one grins and laughs,
As if his wife had borne a son,
As if his father, newly risen,
Almambet himself had come.
Well pleased, his elder
To Külçoro himself
Gave counsel — only look:
«Let me be your sacrifice, my Külçoro,
Cut the road before the foe.
The foe who grappled him has not thrived;
My child, the world has never seen your like. What desire is left for me to reach?
My pennant fixed upon the lance,
For my fortunate, lonely self,
My need that cannot be found.

Ansam cana can katanım,
Rabbimin verdiği yiğidim.
Düşmana kırgın salanım,
Kızıl ateşten ağasını,
Kurtarıp alanım,

Kurban olam senin gibi kardeşe,
Dediği yanlış çıkmamış.
Boğuşa girse sansız ordu gibi,
Düşmanın yolunu kesmiş.
Kurban olsam yeridir kardeşim,
Her ne desem seferden,
Ne zaman olsa Külçoro'm,
Yarıştan tek önde çıkmış.
Dediği söz iki değil,
Bunun dediği söz yanlış değil.
Önüme düşen ak yolum,
Sürüp yürüttüğüm sansız ordum.
Yeri bulut kuşatıp sardı,
Yolumu Çañdıayak domuz kesti.
Bir atımlık barutum yok,
Benim keseden okum tükendi.
Ben eyer beli yassı sırttan,
Kollayıp yolumu atsam derim,
Ey, ölçüye sığmaz Külçoro'm,
Elin Kırgız'a sağ varasın derim.
Sen kovuşun yolunu kollasan mı ki,
Kavrulmuş Kırgız az yurda,

Külçoro, sığınak olup kalsan mı ki».

Deyip öylece dedikten sonra,
Beze iğne saplanmış gibi,
Fırlayıverdi Külçoro,
Ah, Şah'ın koruduğu er Çoro,
Salınıp yürüyen aslan Çoro.
Ah, kurban olayım han ağa,
Karaltım senden ayrılıp,
Arka edindiğim han ağam,

When I recall him, he who adds life to life,
My brave one given by my Lord.
He who looses slaughter on the foe,
He who plucks his elder
Out of the scarlet fire,

Let me be sacrifice to such a brother —
What he has said has not proved wrong.
Entering the grapple like a countless host,
He has cut the road before the foe.
It is fitting I be sacrificed, my brother;
Whatever I say of the campaign,
Whenever it may be, my Külçoro
Has come out alone ahead of the race.
The word he speaks is not two words,
The word he speaks is not in error.
My white road that lies before me,
My countless host I drove and marched.
Cloud has ringed and wrapped the earth,
The swine Çañdıayak has cut my road.
I have not powder for one shot,
The arrows from my pouch are spent.
From the saddle-backed flat ridge, say I,
I would watch my road and ride;
Ey, my Külçoro who fits no measure,
Reach the Kirghiz people alive, say I.
Should you watch the road of the hollow,
For the scorched Kirghiz, that scant homeland,
Külçoro, should you stay and be their refuge?»
After he had spoken, saying thus,
Like a needle driven into cloth,
Külçoro sprang up in a flash —
Ah, the man Çoro whom the Shah protects,
The lion Çoro who strides at ease.
Ah, let me be your sacrifice, han elder,
My shadow parted from you,
My han elder whom I made my backing —

Seni nasıl bırakıp giderim?
Seni bırakıp, can ağam,
Hangi murada ererim,
Ağamın gözü sağken,
Önünüzde Külüstön,
Ben kurban olup giderim.
Bu yıl güçlük taslayan Hıtay'ın,

How shall I leave you and go?
Leaving you, my soul's own elder,
What desire is left for me to reach?
While my elder's eye is sound,
Before you Külüstön
Shall go and be the sacrifice.
Of the Hıtay who this year vaunt their power,

Kıymetlim ağam, dinleyedur,
Köküne topluca ererim.
Ben gergedandan ilginç çok şey duydum,

My precious elder, listen on,
I shall reach their root entire.
From the rhinoceros I heard many a curious thing:

Gelen nişancı Çañdıayak,
Gönlünü fena incitip,
İtin, gök katırını yağır edip,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Sen kovuşun yolunu kollasan mı ki,
Kavrulmuş Kırgız az yurda,

The marksman Çañdıayak who came,
His heart sore wounded,
The dog's blue-grey mule galled raw,
To the infidel son of the Kalday,
To Han Koñurbay the batyr —
Should you watch the road of the hollow,
For the scorched Kirghiz, that scant homeland,

Külçoro, sığınak olup kalsan mı ki».
«Yaman çoram öldü» deyip,
Deyip öylece dedikten sonra,
Beze iğne saplanmış gibi,
Fırlayıverdi Külçoro,
Ah, Şah'ın koruduğu er Çoro,
Salınıp yürüyen aslan Çoro.
Ah, kurban olayım han ağa,
Karaltım senden ayrılıp,
Hangi murada ererim?
Arka edindiğim han ağam,
Seni nasıl bırakıp giderim?
Seni bırakıp, can ağam,
Hangi murada ererim?
Ağamın gözü sağken,
Önünüzde Külüstön,
Ben kurban olup giderim.

Külçoro, should you stay and be their refuge?» Saying «My fell çoro is dead», After he had spoken, saying thus, Like a needle driven into cloth, Külçoro sprang up in a flash —
Ah, the man Çoro whom the Shah protects,
The lion Çoro who strides at ease.
Ah, let me be your sacrifice, han elder,
My shadow parted from you,
What desire is left for me to reach?
My han elder whom I made my backing —
How shall I leave you and go?
Leaving you, my soul's own elder,
What desire is left for me to reach?
While my elder's eye is sound,
Before you Külüstön
Shall go and be the sacrifice.

Bu yıl güçlük taslayan Hıtay'ın,

Kıymetlim ağam, dinleyedur,
Köküne topluca ererim.
Ben gergedandan ilginç çok şey duydum,

Gelen nişancı Çañdıayak,
Gönlünü fena incitip,
İtin, gök katırını yağır edip,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Bu danışığa gitti diye duydum.
Ondan ise, han ağa,
Dirseklenip uykunu al,
Kestirip rahatına bak.

Of the Hıtay who this year vaunt their power,
My precious elder, listen on,
I shall reach their root entire.
From the rhinoceros I heard many a curious thing:
The marksman Çañdıayak who came,
His heart sore wounded,
The dog's blue-grey mule galled raw,
To the infidel son of the Kalday,
To Han Koñurbay the batyr —
He went for this counsel, so I heard.
Rather then, han elder,
Prop yourself on your elbow, take your sleep,
Doze awhile and take your ease.

Havayı bozan büyücü,
Çañdıayak'ın cinini silkeyim,
Kuduruğun kendisine,
Bir bela salayım,
Kırları boylayıp yürüyedur,
Asil doğan Çoro'nu,
Altı gün boyu bekleyedur.
Altı günde gelmezsem,
Ak didarını görmezsem,
Yassı sırtı aşıp git.
Ağacığım, Kırgız'a doğru kaçıp git.
Yolundan tümen düşman çıksa,
Mızrak uzatıp süsüp geç,
«Yiğit Çoro'm öldü» deyip,
Ağacığım, umudunu benden kesip git.
Sarı Han'a, Bakay Han'ıma söyle,
«Vuruşta Çoro'm öldü» deyip,
Görünen canın hepsine söyle».
Deyip öylece Külçoro,
Benim kapıştığım Çañdıayak,
Bahadırmış, hem de belmiş,
Nişancılığı besbelli,
Beecin'den çıkma aslanmış da,

The sorcerer who mars the weather —
Let me shake the jinn out of Çañdıayak;
Upon the rabid one himself
Let me loose a calamity.
Walk on along the steppes,
And for your nobly-born Çoro
Wait through six full days.
If in six days I do not come,
If you see not my white face,
Cross over the flat ridge and go.
My dear elder, flee on toward the Kirghiz.
If a tümen of foes rise in your road,
Thrust out the lance, gore through and pass;
Saying «My valiant Çoro is dead»,
My dear elder, cut your hope of me and go.
Tell Sarı Han, tell my Bakay Han,
Saying «My Çoro died in the fray»,
Tell it to every soul in sight».
Speaking thus, Külçoro:
Çañdıayak with whom I grapple —
A batyr he was, and a scourge besides,
His marksmanship plain to see,
A lion sprung from Beecin too;

Üç gün aldatmaca kurarım,
Kasılan domuzu,
Tam yularından yakalarım.
Aslan ağam, can yoldaşım,
Atın ağzını çevirin,
Tam öndeki yere durun.
Ağacığım, sağ gezerken,
Ne murada ereriz,
Aslan şir, senin önünde,
Kurban olup gideriz.
Yiğitliğimi göstereyim,
Bele çıkıp öne geçeyim,
Huyu kurusun Çañdıayak'ın,
Tam beş gün yolunu keseyim.
Ağam, el inanmaz buna,

Three days I shall lay my feints,
And the strutting swine
I shall seize by his very halter.
Lion elder, my soul's companion,
Turn your horse's mouth about,
Stand upon the ground straight ahead.
My dear elder, while you walk alive,
What desire might we yet reach?
Lion, shir, before you,
We shall go as the sacrifice.
Let me show forth my valor,
Let me climb the ridge and take the lead;
May his nature wither, Çañdıayak's —
Full five days let me cut his road.
My elder, the people will not believe it,

Tasalanma bey ağam,
Bir evde doğma kuluna.
Yurt inanmaz buna,
Kaygılanma bencileyin kuluna.
Ecelim erişse ölürüm,
Ölmeyip sağ kalırsam,
Kahrolası Çañdıayak'ı,
Seyirlik edip veririm,
Günüm biterse ölürüm,
Günüm bitmezse ağacığım,
O güç taslayan kul ile Kımıza kaymak katar gibi,
Güreşip bir görürüm!»
Deyip öylece Külçoro,
«Yedi gün beni bekle» deyip,
Can esirgemeden savaşıp,
«Çü» deyip yola koyulduydu,
Sahi sivrilen kara sırtı,
Aşıp yetip vardıydı.
Aşıp vardığı yerde,
Dağın yittiği çıkıntıda,
Tümseklenen burunda,
Gök yamacın yüzünde,

Do not fret, bey elder,
For your slave born in one house with you.
The homeland will not believe it —
Do not sorrow for a slave the like of me.
If my hour arrives, I die;
If I do not die but stay alive,
That accursed Çañdıayak
I shall serve up for a spectacle.
If my day is done, I die;
If my day is not done, my dear elder,
With that slave who vaunts his power, As cream is stirred into kumis,
I shall wrestle once and see!»
Speaking thus, Külçoro,
Saying «Wait for me seven days»,
Fighting without sparing life,
Saying «Çü», he set upon the road;
The black ridge, truly sharpening,
He crossed and duly reached.
In the place he crossed and reached,
On the spur where the mountain fades,
On the hummocked promontory,
On the face of the blue-grey slope,

Eçki-Ölbös'ün iki koyağı –
İki koyağın çukurunda,
At-Caylak dağının kovuğunda,
İçi çiğden ateş almış,
Göğerip pus ayrılır.
Şıpşaydar oğlu Cezbilek –
Gün titreyip kızarıp,
Cezbilek değil koca bela,
Battığı yeri görürdü.
Karakolda durduğu görünür,
Ordu kımıldamaz, yerinde titrer,
Becerikli çora gördüydü,
Gördüğü yerde düpedüz,
Gönlü bin kişilik gördüydü.
Dört yana haber verirdi.
Yer yarılmış koyakla,
Yetim-Kabak suyu ile,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Cezbilek'e hazırlanıp:
«Ya Kudret, var isen,
Beecin'in sağlam belasını,
Veriver elime,
Şıpşaydar'ın Cezbilek'ini.
Doğru girse kuduruk,

The two glens of Eçki-Ölbös —
In the hollow of the two glens,
In the cleft of the At-Caylak mountain,
Its innards catching fire from the dew,
The haze turns blue and parts.
Cezbilek, son of Şıpşaydar —
The sun shivering and reddening,
Not Cezbilek — a great calamity,
Would see the place where it went down.
He is seen standing at the picket-post;
The host stirs not, it trembles in its place.
He had spied the able çora;
Where he spied him, plain outright,
He spied a heart worth a thousand men.
He would send word to the four quarters.
By the glen where the earth is riven,
By the water of Yetim-Kabak,
Girding on the sheathless sword,
Making ready for Cezbilek:
«O Power, if Thou art,
Beecin's sturdiest calamity —
Give him into my hand,
Şıpşaydar's own Cezbilek.
Should the rabid one come straight on,

Gayreti bol kâfirini,
Karakolda duran bahadırını,
Bir yüzleşip görsem deyip,
Gücüm yeterse bunun,
Cezasını eline versem deyip.

Takat yetip, güç gelmezse,
Gücüm yetmezse bu kula,
Çarpışa çarpışa geçsem deyip.
Şu yılmaz er ile,
Çalkalaşıp görsem deyip.
Sarsılaşıp gitsem deyip,

Haykırıp mızrak uzatışıp,

His infidel abounding in fervor,
His batyr standing at the picket-post —
Saying, let me face him once and see;
If my strength suffices for him,
Saying, let me give his punishment into his hand.
If power fails and strength comes not,
If my strength does not suffice for this slave,
Saying, let me pass clashing all the way.
With that undaunted man,
Saying, let me churn with him and see,
Saying, let me go shaking him and be shaken,
Shouting, trading lance-thrusts,

Sarmaşıp gitsem» – deyip,
Deyip öylece Külçoro,
Karakoldaki Cezbilek,
Duyar kulak, görür göz,
Savaşta şeytan, pek yaman,
Yedi gün boyu Cezbilek,
Tek başına karakol durmuş.
Yedi günde Cezbilek,
Alp uykusunu uyurdu,
Gerçek bela buydu işte.
Yattığı yeri görürdü.
Tutuşup ölesi kuduruk,
Kalın müşkül düşman çıksa,
Çañdıayak'ın kanadı,
Ne zaman olsa Cezbilek,
Karakola durmak âdeti.
Karakoldaki Cezbilek –
Cezbilek değil koca bela.
Kara niyetli kâfiri,

Let me go entwined with him» – saying,
Speaking thus, Külçoro.
Cezbilek at the picket-post —
A hearing ear, a seeing eye,
A devil in war, most fell;
Seven days long Cezbilek
Had stood picket all alone.
In the seven days Cezbilek
Slept the sleep of an alp —
Here indeed was the true calamity.
He would see the place where he lay.
The rabid one, fit to catch fire and die —
Should a thick and grievous foe appear,
Çañdıayak's own wing,
Whenever it may be, Cezbilek
Has the custom of standing picket.
Cezbilek at the picket-post —
Not Cezbilek — a great calamity.
The black-hearted infidel

Dört yana haber verirdi,
Cezbilek haber verende,
Yer gürleyip sel göçüp,

Coşup pehlivan gelirdi,
Sataşanın cezasını,
Hıtay yurdu böyle verirdi.
Karakolda durdu Cezbilek,
Gözü masmavi demir gibi,
Burnu dağın doruğu gibi.
Sakalları diken diken,
Zırhı delip geçecek gibi.
Dudağının kalınlığı,
Yer eşen çapa gibi.
Göz çapağı yumruk gibi,
Görsen kılığı böyledir.
Ardındaki perçem saçı,
Aygır atın yelesi gibi,
Cezbilek'in hali böyledir.

Would send word to the four quarters;
When Cezbilek sent the word,
The earth rumbling, the flood sweeping down,
The wrestler would come surging;
The punishment of him who fell upon them
The Hıtay land would deal out so.
Cezbilek stood at the picket-post,
His eye like deep-blue iron,
His nose like a mountain's summit.
His whiskers bristling thorn on thorn,
As if to pierce clean through his armor.
The thickness of his lip
Like a hoe that grubs the earth.
The rheum of his eye like a fist —
See him: such is his figure.
The forelock hair behind him
Like the mane of a stallion horse —
Such is Cezbilek's state.

Çevikliği ölçüsüz,
Atik davranan aslan çora,
Babası bozkurt er Çoro.
Her yanı denk Çoro,
Soyu şahbaz Külçoro.
Düşmanın hilesini bilen ermiş, Gerinip
güçlenip Külçoro,
İçse kana doymayan,
Kara dilli aslanmış.
Sağ küreği genişmiş,
Cezbesi bir tuttu mu,
Oyrot'u bozar aslanmış.
Mızrakçılardan Çoro'nun,
Ustalığı gerçekmiş,
Çaresi düzgün, pek sağlam,
Sağlamlığı gerçekmiş.
Yetim-Kabak suyu ile,
Yer ölçüsünü bilirmiş gibi,
Geyik avlarcasına sokulup,
Bu yamaca koyulmuş.
Kuduruğa görünmeden,
Becerikli doğan Külçoro'n,

His quickness beyond all measure,
The lion çora swift to act,
His father the grey wolf, the man Çoro.
Çoro matched on every side,
Külçoro of falcon stock.
A saint who knows the foe's guile,
Stretching, gathering strength, Külçoro,
Never sated with blood should he drink,
A black-tongued lion he was.
His right shoulder-blade was broad;
Once his fervor took its hold,
A lion he was who routs the Oyrot.
Among the lancers, Çoro's
Mastery was true;
His remedy even, most sound —
His soundness was true.
By the water of Yetim-Kabak,
As if he knew the measure of the ground,
Stealing close as if stalking deer,
He set out upon this slope.
Unseen by the rabid one,
Your Külçoro, born able,

Böğürden pusuya yatmış.
Sezdirmeden nöbetçiye,
Tam yarım ok atımı varmış.
Yarım ok atımı kalanda,
Işıldadı Külçoro,
Er Cezbilek pehlivana,
Altındaki Surkoyon,
«Kulu Tanrı verse» deyip,
Erken sözü geç olup,
Canını koyup boğazlamaya,
Mızraklaşıp durmaya,
İki gözü dört olup,
Baabedin'e tez yakarıp,
Babasının kendisine,
Ay tırnaklı at adayıp,
Fitilli tüfeği kuşanıp,

Lay in ambush at his flank.
Unfelt by the sentry,
He came within a full half bowshot.
When half a bowshot yet remained,
Külçoro flashed alight;
Against the man Cezbilek the wrestler,
Surkoyon beneath him,
Saying «If God but grant the slave»,
His early word grown late,
To stake his life and cut the throat,
To stand and trade the lance,
His two eyes become four,
Praying swift to Baabedin,
To his own father
Vowing a moon-hoofed horse,
Girding on the matchlock musket,

Yaklaşıp mızrak vurmaya,
Böğründen çıkmaya,
Hazırlanmaya komadan kalday'ı,
Bastırıp saplayıp yıkmaya,
Durmuş meğer Külçoro.
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Yolu Surkoyon tulpar başlamış.
Sinek kadar canı gözden çıkarmış.
Bulut gibi uçan Boz ata,
Sırlı mızrak tutup döndüydü,
Bulut gibi uçan Boz ata,
Kaba etine kamçı vurduydu,
Küheylanmış koca Boz at,
Geniş yassı beli aşana dek,
Bastığı taşlar çatırdayıp,
Yalazlanan Boz atı,
Yay gibi uçup vızıldayıp.
Cezbilek'e yettiydi,
Yettiği yerde pehlivanı,
Sapı çelik, ucu keskin,
Böylesi bela sırlı mızrak,
Doksan çelik kaynatılmış,

To close and strike with the lance,
To burst out from the flank,
To give the kalday no time to make ready,
To bear him down, impale him, fell him —
Külçoro, it seems, had taken stand.
No beast can match his marching —
The tulpar Surkoyon had begun the road.
He wrote off his fly-small life.
To the Grey horse that flies like cloud
He turned, gripping the burnished lance;
To the Grey horse that flies like cloud
He laid the whip upon his haunch.
A courser was the great Grey horse —
Until he crossed the broad flat ridge,
The stones he trod on cracking loud,
The Grey horse all aflame,
Flying like a bow-shot, whirring,
He came up with Cezbilek;
Where he came up, the wrestler —
Its haft of steel, its point keen-edged,
Such a calamity, the burnished lance,
Of ninety steels smelted together,

Değdiği yeri paramparça eden.
Doğrultup tutup dürtünce
O tükenesicenin mızrağı
Dağa saplansa deviren.

Değdiği yeri kavlatıp,
Sağ kalmasın, ölsün diye,
İnsanoğlunun gözyaşıyla
sulanmış. Külçoro mızrağı saldı.
Vurdu mu hıncı kandıran,
O kara mızrağın her yivine
Albars çeliğe ağı sürdürülmüş.
Daha ermeden kızaran,
Savrulunca bu kara mızrak
Kırk mızrak boyu uzayan.
Saplasa boşa gitmeyen,

Shattering to pieces whatever it touched.
When leveled, gripped, and thrust,
That accursed wretch's lance
Would topple a mountain, should it pierce one.
Blistering the place it touched,
That none survive, that all should die,
With the tears of humankind
it was tempered. Külçoro let the lance fly.
When it struck, it slaked all vengeance,
Into every groove of that black lance
Poison was worked into the Albars steel.
Glowing red before it even reached,
When hurled, that black lance
Stretched forty lance-lengths long.
Never thrust in vain,

Saplananın sağ kurtulmadığı,
Tutamağı düzgün yaptırılmış,
Düşmana doğrultulup uzatılmış.
Ucu değse toz koparan,
Daha değmeden kan akıtan.
Şöyle bir saplayınca zavallıdan
"Bolt" diye fırlayıp can çıkaran.
Daha ermeden çığlık koparttıran,
İnsanın içini sızlatan.
Erişip saplasa düpedüz
Dere yatağı gibi eti oyulup,
Rast gelen düşman boğazlanırdı,
İşte böyleymiş hüneri,
O yanasıcanın mızrağı.
Çelik okunu saçana dek
Boz gergedana kamçı vurup,
O Cezbilek kaçana dek,
Böğrüne vurup yeldirene dek,
Halkına haber verene dek,
Bulut gibi uçup gürleyerek,
Küheylanmış Sur atı
Dörtnala erişivermiş.
Sur at yanından geçerken
"Ya Allah, Manas ata!" deyip

None it pierced escaped alive,
Its grip was fashioned true,
Leveled and thrust out toward the foe.
Where its tip but touched, dust burst forth,
Before it even touched, it drew blood.
Thrust once into a poor wretch,
With a "Bolt!" the soul sprang forth.
Wringing screams before it arrived,
Making the hearts of men ache within.
If it reached and pierced clean through,
The flesh was gouged like a riverbed,
Any foe it met was slaughtered —
Such indeed was the craft
Of that burning wretch's lance.
Until he loosed his steel arrow,
Whipping the grey rhinoceros,
Until that Cezbilek fled,
Until he lashed its flank and galloped,
Until he brought word to his people,
Flying like a cloud and thundering,
The courser, the Sur steed,
Came up at full gallop.
As the Sur steed swept past him,
Crying "Ya Allah, Manas my father!"

Külçoro mızrağı kaldırdı.
Kalmuk eyerinin kaşı diye,

Tam yüreğin başı diye,
Ölçülü yeri budur diye,
Akciğerin tam hizası diye,
Yürek ile şahdamarını
Yarıp geçecek yer diye,
Güçlü geçinen Cezbilek
Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerden beli yalpalayıp,
Kalmukçasına söylenip zangırdadı.

Ustaymış Külçoro

Külçoro raised the lance.
Aiming for the pommel of the Kalmuk saddle,
For the very crown of the heart,
Saying, here is the measured mark,
Level with the very lungs,
At heart and at the life-artery,
Saying, here is the place to cleave through —
Cezbilek, who thought himself mighty,
His foot slipping from the stirrup,
His waist swaying from the saddle,
Muttered in the Kalmuk tongue and shuddered.
A master was Külçoro —

Sert mızrak erişivermiş,
Vurduğu yerde pehlivanın
Yüreğinin can damarını
Kopara kopara geçmiş.
Öte yandan mızrak sivrilip,
Tam bir kulaç çıkıvermiş.
Devrilip Cezbilek yıkıldı,
Yiğit Çoro durur mu,
Yan yatıp pehlivan düştü.
Gafil avlanan Cezbilek
Külçoro'nun elinden serildi.
Elindeki eğri kılıcı
Kınından sıyırıverdi,
Kılıç ile pehlivanı
Boynunun kökünden vurdu.
Cezbilek böylece serildi,
Kara saati basmış pehlivanın

Koca başı yuvarlandı.
Becerikli doğan Külçoro
Erin hesabını buldu,
Altındaki gergedanı
On iki parçaya biçti.
Vakit yitirmeden Külçoro
Cezbilek'in başını yüzmüş.
Takkesinin üstünden,
Tulgasının altından

Tepesine bastırıp giydi.

Cepkenini kabartıp,
Gülerek çoro giydi,
Sorgucunu dikleştirip,
Göğsüne doladı.
Mercan sorguç, mercan taş
Tepesine taktı.
Tavus kuşunun kuyruğunu
Doksana bölüp süsleyip,
Başına geçiriverdi.

The hard lance came home,
Where it struck, the champion's
Life-vein of the very heart
It tore through, rending and rending.
On the far side the lance jutted out,
A full fathom it emerged.
Toppling, Cezbilek crashed down,
Would the valiant Çoro hold back?
Sprawling sideways, the champion fell.
Caught unawares, Cezbilek
Was laid low at Külçoro's hand.
The curved sword in his hand
He whipped free of its sheath,
With the sword he struck the champion
At the very root of his neck.
Thus was Cezbilek laid low,
The champion whose black hour had struck
—
His great head went rolling.
Külçoro, born deft and able,
Settled the warrior's account,
The rhinoceros beneath him
He carved into twelve pieces.
Losing no time, Külçoro
Flayed the head of Cezbilek.
Over his skullcap,
Beneath his helmet,

He pressed it down upon his crown and wore it.

Puffing out his tunic,
Laughing, the çoro donned it,
Setting his plume upright,
He wound it about his chest.
Coral plume and coral stone
He fixed upon his crown.
The tail-feathers of the peacock
He split into ninety and adorned,
And slipped them on his head.

Kızıl kenarlı geniş şalvar,
Altmış teke derisinden
Süsleterek yapılmış
Türlü türlü geniş şalvar,
Onu çoron giydi.
Kalmuklarınki gibi sağrı deriden çizme
Hani Mançuların giydiği koca çizme
Tabanına bakarsan
On iki karış boyundaymış.
Yiğitmiş Cezbilek,
Pehlivanlığı yerindeymiş,
Be adam, bunu da yenip devirdi
Buna nasıl bir kul demeli acep.
Çalımla salınan yiğidin
Kızıl şalvar, geniş kuşak
Çin işi düğmeli koca kemer
Yiğit doğan Külçoro'n
Sımsıkı beline doladı.
Cepken giyen Çinlinin
Güçlüsü oluverdi.
Taş kuşanan Mançunun
Tam hası oluverdi.
Be adam, koca çizme ayakta kurulur

Sanki aslı Çinli bu koca er
Be adam, horoz gibi boynu dik durur.

Ölümü, eceli, azabı
Gözlerinin feri ışıl ışıl, Topuğuna bile denk saymaz.
Omzunda mercan, süs taşı
Tepesinde parıldayıp.
Püsküllleri titreyip,
Kol tokmağı gibi kara saç

Kulun sırtında savrulup.
Be adam, kök atası – Çılaba,
Bu tükenesicenin halini hiç sorma
Ulunun giysisini giyince

Wide trousers hemmed in crimson,
From the hides of sixty he-goats
Fashioned with ornament and skill,
Wide trousers of every kind —
These your çoro donned.
Boots of croup-leather like the Kalmuks',
Those huge boots the Manchus wear —
If you looked upon the sole,
Twelve spans it measured.
A valiant one was Cezbilek,
His champion's might was true —
Man alive, he felled even this one:
What manner of slave shall we call him?
Of the warrior strutting with swagger:
Crimson trousers, a broad sash,
A great belt with Chinese-worked buttons —
Your hero-born Külçoro
Wound it tight about his waist.
Of the tunic-wearing Chinese
He became the mightiest.
Of the stone-girded Manchus
He became the truest-born.
Man alive, the great boots stand planted firm —
As if truly Chinese, this great warrior,
Man alive, his neck held high like a rooster's.
Death and doom and torment
The light of his eyes agleam, He counts not even worth his heel.
On his shoulder coral and gemstone
Glittering upon his crown.
His tassels quivering,
Black hair like a mace-head club

Tossing upon the foal's back.
Man alive, his root-father — Çılaba,
Ask not the state of that accursed wretch:
When he donned the garb of the great,

	Gören gönlünü kaptırıp,	*Whoever saw him lost his heart,*
	Görsen görünüşü şöyle –	*Were you to see, his look was thus —*
	Nice Koñurbay gibi görünüp,	*Seeming like many a Koñurbay,*
	Çin giysisini kuşanıp,	*Girded in Chinese garb,*
	Kırgız kılığını bıraktı,	*He cast off his Kyrgyz guise,*
	İlginç çoro, yiğidin	*The wondrous çoro, the valiant one,*
	Bu çetin yiğitliğe başladı.	*Set out upon this hard feat of valor.*
	Zırhını sımsıkı bağlayıp,	*Binding his armor fast,*
	Altındaki Surkoyon'u	*The Surkoyon beneath him*
172060	Örtüyle örtüp donatıp,	*He decked and draped with a covering,*
	Değerliymiş Külçoro	*Precious indeed was Külçoro,*
	Bir çizgi çizmek diledi,	*He wished to draw a line,*
	Be adam, bir hüner göstermek diledi,	*Man alive, he wished to show a feat,*
	Ay-aleme yiğidin	*Through moon and world the valiant one*
	Kargaşa salmak diledi.	*Wished to sow wild turmoil.*
	Kurdun basmadığı yoldan,	*By the road no wolf has trodden,*
	Sarp, dolambaçlı belden,	*Over the steep and winding pass,*
	İnsan basmaz yerden	*Through places no man treads,*
	Gerinip de bakmadan,	*Without stretching up to look about,*
172070	Sinek kadar canını esirgemeden.	*Not sparing his fly-small life.*
	Çevresine bakmadan,	*Without glancing at his surroundings,*
	Hiç mi hiç canını esirgemeden.	*Sparing his life not one whit.*
	İnişi yokuşu ölçmeden,	*Measuring neither slope nor climb,*
	Ölürüm diye düşünmeden.	*Never thinking, "I shall die."*
	Çin giysisini kuşanıp,	*Girded in Chinese garb,*
	Şimdi bir iş göreceğim deyip,	*Saying, "Now I shall do a deed,"*
	Kıkırdayıp gülüp sevinip,	*Chuckling, laughing, rejoicing,*
	Gidiyor hiç aldırmadan,	*He rides on utterly heedless,*
	Erliği ile aslanlığı	*Manhood and lion-courage*
172080	Yalnız kalan Çoro'ya	*To the Çoro left alone*
	Vermiş Yaradan ölçüsüz.	*The Creator gave without measure.*
	Kaşım gözüm demeden	*Sparing neither brow nor eye,*

	Ecelden tasa yemeden,	*Without grieving over doom,*
	Issız, tenha yoldan,	*By the desolate, lonely road,*
	Karacanın aşamadığı belden	*Over the pass no roe deer crossed,*
	Kotur pınar, çim pınar	*Scab-spring and turf-spring,*
	At otlağı yamaçlardan	*Along the horse-pasture slopes,*
	Aşıp inip aslan Çoro	*Climbing and descending, the lion Çoro*

Aşağı yandaki düzlüğe
Yiğit Çoro coştu.
Yan taraftaki çamlıktan
Çamlıktan kuşkulanıp,
Ölümü dert etmeden
Bele çıkıp geldi.
Bele çıkıp geldiğinde
Yiğidin halini anlatayım
Aklını verip bel bağlayıp,
Yamanmış kerata
Düpedüz saldıracakmış gibi yalpalayıp,
Ağası bozkurt bahadıra
Pusatını kuşanıp,
Ah, yalın kılıç yaman er
Beline yalın kılıç bağlayıp,
Kanı içine çekilip,
Kimseden hiç kuşkulanmadan,
Çam gibi sırlı mızrağa,
Turna tüyü bağlayıp kaldırıp,
Yola koyuldu yiğidin
Han Çañdıayak'a yönelip,
Yaban geçmez bozkıra
Yalın kılıç er Çoro
Yine girip geliverdi.
Gelip yetişip Külçoro
Yamacı kolaçan etti.
Ara yerden heyula gibi,
Keşfe çıkan Çañdıayak
Kabaran o kudurasıca
Be adam, karşıdan çıkıverdi.
Çañdıayak'ı görünce
Yiğit doğan Külçoro
Elma gibi boynu uzayıp,
Aslan gibi gözü kızarıp,

Közler gibi gözü parlayıp,
Çivi misali bembeyaz diş
Kütür kütür sıkıp çiğneyip.
Erken sözü geç olup,

To the flatland on the lower side —
The valiant Çoro surged ahead.
From the pinewood on the flank,
Grown wary of the pinewood,
Untroubled by death,
He came up onto the pass.
When he came up onto the pass —
Let me tell the warrior's state:
Setting his mind, binding his hope,
A fierce one was the rascal,
Swaying as if to charge outright, To his elder, the grey-wolf hero,
Girding on his weapons,
Ah, bare-bladed, a fearsome man,
Binding the naked sword at his waist,
His blood drawn deep within,
Suspecting no one at all,
To the pine-like burnished lance
Binding a crane's feather, raising it high,
The valiant one set out upon his way,
Turning toward Khan Çañdıayak,
Into the steppe no wild thing crosses,
The bare-bladed warrior Çoro
Entered and came on once more.
Coming up and arriving, Külçoro
Scanned the hillside all around.
In the space between, like a looming shade,
Çañdıayak, out on his scouting round,
That swollen, raging wretch,
Man alive, came out from the far side.
When he saw Çañdıayak,
The hero-born Külçoro —
His neck stretched long like an apple-bough,
His eye reddening like a lion's,

His eyes blazing like embers,
Teeth white as nails
He ground and gnashed, crunching hard.
His early word grown late,

Çañdıayak'a yetişmeye,
Yolunu bulsa bu kulu
Oyun edip gitmeye,
Çaresini bulsa haramiyi
Diri diri yakalamaya,
Ağası bozkurt bahadıra
Armağan edip götürmeye,
Eli erişse Kırgız'ın
Kul denen adını silmeye,
Dağınık ilini onarmaya,
Hanlığını isteyip almaya,
Çañdıayak geçse eline
Armağan edip varmaya,
O kula oyun edip
Ta nerdeki öcünü almaya
İşte yamacı delikanlı kolaçan etti,
Boz katırla kabararak
Yoldan Çañdıayak çıkıverdi.
Çañdıayak bahadırın
Her yanı denk idi,
Kul soyundan böylesi doğmaz derlerdi
Büyücülüğü, aslanlığı,
Hem de bilgiç erliği,
Yay çekmeye ustaydı,
Tüfek atmada sağlamıydı,
Koñurbay'dan da yiğitti,
Çañdıayak gibi bahadırı
Yaradan bir daha vermez derlerdi,
Tepelikleri dolaşmıştım,
Yamaçtan kabarıp çıkıverdi kerata

Önünden Çañdıayak çıkıverdi.
Ululuğunu, aslanlığını
Görüp durdu Çañdıayak,
Bütün dikkatini başkaca

Verip durdu Çañdıayak.
Bunun çevikliği ölçüsüz,
Görüp durdu Çañdıayak,

To reach Çañdıayak,
If he found the way, this slave
To trick and be gone,
If he found the means, the brigand
To seize alive,
To his elder, the grey-wolf hero,
To carry off as a gift,
If his hand could reach, from the Kyrgyz
To wipe away the name of slave,
To mend his scattered land,
To claim and take the khanship,
Should Çañdıayak fall into his hands,
To go bearing him as an offering,
To play that slave a trick
And take the vengeance owed from of old —
Thus the young man scanned the hillside,
Swelling upon his grey mule,
Çañdıayak came out upon the road.
Of Çañdıayak the hero
Every side was matched and even,
None such is born of slave stock, they said:
His sorcery, his lion-heart,
And his knowing manhood too,
A master at drawing the bow,
Steady at firing the musket,
More valiant even than Koñurbay,
A hero like Çañdıayak
The Creator grants not twice, they said.
I had roamed the hilltops —
From the slope the rascal came swelling forth,
Before him Çañdıayak came out.
His grandeur, his lion-bearing
Çañdıayak stood beholding,
All his heed, on nothing else,

Çañdıayak stood there giving.
This one's swiftness is beyond measure —
Çañdıayak stood beholding,

O zaman Çañdıayak şöyle der:
«Ey yavrum, çehresi soğuk genç oğlan
Gürleyip akan sel olsa
Çinli misin, elden misin?
Ey yavrum, Çin giysisi kuşanıp,
Bölük bölük ordu çıksa
Kırmaya gelen sen misin?
Ey yavrum, hangüllerin şehri gibi
Saldırmaya duran sen kimsin?
Kabarıp duran sen kimsin?
Aslan gibi atılan
Heybetle duran sen kimsin?
Aç aslan, kaplan misali,
Tutuşanın sağ kalmayacağı gibi,
Karşı geleni kaçırtan,
Temrenli sırlı mızrağı
Ucunu değdiği yere gömen,
Sinsice sokulup yaklaşıp,
Almaya duran sen kimsin?
Yavrum, sahiden Çin'i kırgına
Salmaya duran sen kimsin?
Alemi ürkütüp,
Almaya duran sen kimsin,
Soydan mısın, elden misin,
Rast geleni dişleyen
Uğursuz ecel sen misin?
Tavrın başka, zehrin keskin,
Yaklaşanı dümdüz eden
Yolu açık olan sen kimsin?
Ey yavrum, çarpacak dağ bulamayıp,

Dövüşecek düşman bulamayıp,
Belini sımsıkı bağlayan,
Hınçla dolup, edepsiz,
Düşmana dişini bileyen,
Tutuşup ölesice, sen kimsin?
Cezbilek'çe ata binen,
Çinliler gibi kaftan giyen,
Salınıp duran sen kimsin?

Then Çañdıayak speaks thus:
«Hey, my child, cold-faced young lad,
Were a torrent roaring in flood,
Are you Chinese, or of another folk?
Hey, my child, girded in Chinese garb,
Were an army to march out troop on troop,
Are you the one come to break them?
Hey, my child, like the city of the hangüls,
Who are you, standing poised to strike?
Who are you, standing there swollen proud?
Springing like a lion,
Who are you, standing in such grandeur?
Like a starved lion, like a tiger,
As if none who grapples you survives,
Putting to flight whoever confronts you,
The tipped and burnished lance
That buries its point wherever it lands,
Slinking, stealing ever closer,
Who are you, standing poised to take?
My child, are you truly the one poised
To loose slaughter upon China?
Startling the whole wide world,
Who are you, standing poised to take?
Are you of our kin, or of another folk?
Biting whatever crosses your path,
Are you ill-omened doom itself?
Your bearing is strange, your venom keen,
Flattening whoever draws near —
Who are you, whose road lies open?
Hey, my child, finding no mountain to smite,
Finding no foe to fight,
Binding your waist so tight,
Brimming with spite, insolent one,
Whetting your teeth against the foe,
Who are you, doomed to die grappling?
Riding a horse in Cezbilek's fashion,
Wearing a kaftan like the Chinese,
Who are you, swaggering there?

Kızıl benekli aslan gibi

Gerinip duran sen kimsin?
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Savaşa hazır, en yaman,
Yanıp duran yangın olsa,
İçine dalacak sen kimsin?
Mızrak çevirip haykırıp,
Yavrum, önünden yol keseni

Sürmeye duran sen kimsin?
Yay gibi çevik ata binen,
Yalın kılıç duran sen kimsin?»
Deyip işte böyle dedi.
Hepsinden kurnaz aslan çoron –
Yuvarlak başlı kul içinden
Yaratılmış er Çoro'n
Kaplan gibi davranıp,
Koca çoronun ağzına
Yavrum, gaipten akıl geliverdi.
O zaman Çoro şöyle der:
Cezbilek'çe kurulup,
Çin diliyle söylenip,
Yanasıca Çoro şöyle der:
«Ey Çañdıayak, er ağam,
Rast geleni dişleyen
Bir ustalığın var imiş,
İsteyerek çıktım Dıñşa'dan,
Halkın çınar bağından,
Sazañşañ'ın şehrinden,
Ben kolları sıvayıp çıktım savaşa
Yarım hanın tahtından.
Sazañşañ'ı yöneten
Kankuba hanın katından.
Sazañşañ'ın şehrine
Altı yürük at varıp,
Burut boyun eğmiyor diye,
Avuç kadar mektup varıp,
Usanmadan yola düşüp,

Like a red-speckled lion

Who are you, stretching taut?
Tall of stature, broad of shoulder,
Ready for war, fiercest of all —
Were a fire raging ablaze,
Who are you, that would plunge into it?
Wheeling your lance and roaring,
My child, whoever bars the road before you —
Who are you, poised to drive them off?
Riding a steed swift as a bow,
Who are you, standing bare-bladed?»
So saying, thus he spoke.
Cunning beyond them all, your lion çoro —
From among the round-headed slaves
Your created warrior Çoro,
Bearing himself like a tiger,
Into the great çoro's mouth,
My child, wit came from the unseen.
Then the Çoro speaks thus:
Perched in Cezbilek's fashion,
Speaking in the Chinese tongue,
The burning-cursed Çoro speaks thus:
«Hey, Çañdıayak, my warrior elder,
Biting whatever crosses your path —
A mastery you have, it seems.
Willingly I set out from Dıñşa,
From the plane-tree grove of the people,
From the city of Sazañşañ,
I rolled up my sleeves and rode to war
From the throne of the half-khan.
He who governs Sazañşañ —
From the court of Khan Kankuba.
To the city of Sazañşañ
Six swift horses came,
Saying the Burut will not bow the neck,
A letter no bigger than a palm arrived,
Unwearied, I took to the road,

Tutuşacak düşman hani,
Çañdıayak, ben uzaktan geldim
dolanıp. Kasılan domuzun
Bu kahrolası Burut'u
Şimdiye dek Çañdıayak
Kırmaz olur mu hiç?
Kişinin yapmadığı belayı
Yapmaz olur mu hiç?
Bahadırlarını yere serip,
Almaz olur mu hiç?
Belayı Burut'a
Salmaz olur mu hiç,
Şu yoksulun bir hesabını
Bulmaz olur mu hiç?
Burut'un ta nerdeki cinini
Kovmaz olur mu hiç?
Böyle dolanmakta ne fayda,
Burut hani, düşman hani?
Böyle oyalanmakta ne fayda,
Çarpışacak er hani?
Bahadırsa, aslansa eğer,
Başka türlü Burut eriyse,
Etek tutuşacak vakit hani,
Halkın toplandığı kalabalık hani?

Karşıdan gelen ok hani?
Çekinmekte ne fayda,
Sazañşañ'dan geldi deyip,
Bize bir göz atıverin,
Kahrolası kan içicinin
Cevabını söyleyiverin».
Keskin keskin söz söyleyip,
Yanaşıp durur Külçoro.
Çinli olup gevezelenip,
Kahrolası pehlivanı
Aldatıp durur Külçoro.
Dileği kurumuş kâfirin
Dizgini elime geçse diye,

Where is the foe to grapple with?
Çañdıayak, I have come from afar,
roaming. Of the strutting swine —
This accursed Burut —
Until now, would Çañdıayak
Ever fail to break him?
The ruin no man has ever wrought,
Would he ever fail to wreak it?
Laying their heroes in the dust,
Would he ever fail to take them?
Calamity upon the Burut
Would he ever fail to loose?
Of that beggar's reckoning
Would he ever fail to find it?
The far-off demon of the Burut
Would he ever fail to drive out?
What use in roaming so —
Where is the Burut, where the foe?
What use in dallying so —
Where is the warrior to clash with?
If he is a hero, if a lion,
If the Burut warrior is of another cut,
Where is the hour when hems catch fire,
Where is the throng where folk are gathered?
Where is the arrow flying from the fore?
What use is there in shrinking back?
Say, he has come from Sazañşañ —
Cast but one glance our way,
Of the accursed blood-drinker
Speak out the answer plain».
Speaking words keen upon keen,
Külçoro sidles ever nearer.
Playing the Chinese, chattering on,
The accursed champion
Külçoro stands beguiling.
Of the infidel whose wish has withered —
Might his bridle fall into my hand,

Öfkesini kabartıp,
Canını komadan dövüp,

Swelling up his fury,
Beating him but sparing his life,

Can ağamın eline
Diri tutup götürsem diye,
Yularından alsam diye.
Çığlık attıra döve döve,
Tam bir bela salsam diye.
Gittikçe yaklaşıp,
Görüp durur Külçoro.
Boğaz boğaza gelsem diye,
Can atıp durur Külçoro.
Hilesi güçlü kâfire,
O Çañdıayak kâfire,
Hileyle alsam diye,
Azabı sonra salsam diye,
Can atıp durur Külçoro.
Bileği güçlü kâfirin,
O Çañdıayak bahadırın
O zaman durup Çoro'ya
Yaklaşmadan şöyle der:
«Ey yavrum, benim Çañdıayak oluşum,
Çañdıayak adını alışım –
At yorup, yer dolaşıp,
Dörtnala koşturup,
Ay-alemin hepsini
Yavrum, gezip dolaşmıştım.
Kırk boyun şehrinde
Görmediğim şehir yok,
Kırk hanın ili Çin'de
Oğlum, görmediğim el yok,
Rast geleni dişleyen
Senin gibi görkemli yiğit görmedim.
Düşman mısın, elden misin,
Tutuşup ölesice sen misin?
Yaklaşma, gereği yok,
Ey yavrum, sokulma bana,
Düşman göründün gözüme.
Mızrağının ardı bir kucak

Into the hands of my dear elder
Might I carry him captive alive,
Might I take him by the halter,
Beating him till he screams aloud,
Might I loose a true calamity.
Drawing ever closer,
Külçoro stands watching.
Might we come throat to throat,
Külçoro stands yearning.
For the infidel strong in guile,
For that infidel Çañdıayak,
Might I take him by cunning,
Might I loose the torment after,
Külçoro stands yearning.
Of the infidel strong of wrist,
Of that hero Çañdıayak —
Then, halting, to the Çoro
He speaks before drawing near:
«Hey, my child, my being Çañdıayak,
My taking the name Çañdıayak —
Wearying horses, roaming lands,
Galloping at full stretch,
The whole of moon and world,
My child, I had wandered through.
In the cities of the forty tribes
There is no city I have not seen,
In China, land of forty khans,
My son, there is no folk I have not seen —
Biting whatever crosses its path,
A warrior stately as you I never saw.
Are you a foe, or of another folk?
Are you the one doomed to die grappling?
Come no nearer — there is no need,
Hey, my child, do not steal close to me,
To my eye you have the look of a foe.
Behind your lance, an armful thick,

Ağacın malını asmışsın,
Atının boynu bir kucak

Oğlum, hayvanın türlüsüne binmişsin,
Yel mi esti der dururum.
İnsana hemen yetişecekmiş gibi,
Delip deşip geçecekmiş gibi
Hazırlanıp gelmişsin.
Çin'de senin gibi kavgacı yok,
172320 Yüzyılda senin gibi pehlivan yok,
Pehlivanlığın bambaşka,
Senin yiğitliğin kat kat.
At sürüp düşmana çatmaya
Hazırlanıp durmuşsun,
Ey yavrum, nereden geldin gökalın?

Kakan'da senin gibisini görmedim,
Temrenli sırlı mızrak
Yanında sallanıp görünür.
Rahat durmayacak bir halin var,
172330 Ey yavrum, şuracıkta gönlüm
kuşkulanır, Korkup koltuk açmayan,

Senin çömelişin kaplan gibi,
Kımıldayanın sağ kalmayacağı gibi,
Sapı topuz gibi aybaltayı
Bileğine dolamışsın,
Dövüşecekmiş gibi kuşanıp,
Oğlum, hışımla gerilmişsin.
Hemen savuracakmış gibi,
Hemen düşmana çatacakmış gibi,
172340 Kınsız kılıcı
Bileğine dolamışsın,
Yüzyıla kırgın salacakmış gibi,

Hınçla gerilip kalmışsın,
Endamına baksam, bel bağlamış,
Beri saldıracakmış gibi yalpalayıp,
Oğlum, hazır olup durmuşsun.

You have hung the goods of the tree,
Your horse's neck an armful thick —

My son, you ride a strange breed of beast,
I keep saying, was that the wind that blew?
As if it would overtake a man at once,
As if it would pierce and gut clean through,
You have come here well prepared.
In China there is no brawler like you,
In a century no champion like you,
Your champion's might is of another cut,
Your valor is fold upon fold.
To spur your horse and close with the foe
You stand there at the ready.
Hey, my child, whence came you, grey-browed one?
In Kakan I never saw your like,
The tipped and burnished lance
Hangs swaying at your side.
There is a restlessness about you,
Hey, my child, here in my breast my heart misgives, Never cowed to lift an arm in fear,
Your crouch is like a tiger's,
As if whatever stirs will not survive,
The moon-axe with its mace-like haft
You have wound about your wrist,
Girded as if you meant to fight,
My son, you stand drawn taut with fury.
As if you would let fly at once,
As if you would close with the foe at once,
The sheathless sword
You have wound about your wrist,
As if you would loose slaughter on the century,
You stand strung tight with spite,
I look at your frame — hope bound fast,
Swaying as if to charge this way,
My son, you stand there at the ready.

Dövüşeceksen beri çık der gibi,
Duruşun öyle, edepsiz,
Sen hışımla kabarmışsın.
Be adam, bileğin dolgun, taş yürek,
Nereden çıkıp gelmişsin?
Hemen doğrunu söyleyiver,
Ee, yaman yapılı kerata,
Koca Burut ilinden

As if to say, if you would fight, come forth,
Such is your stance, insolent one,
You have swollen up with fury.
Man alive, full-wristed, stone-hearted one,
From where have you come forth?
Speak your truth at once,
Eh, you rascal of fearsome build,
From the great Burut land

Hanın hanını öldürüp,
Kaf Dağı'ndan beri dolanıp,
Geldi mi der dururum,
Han Semetey, Külçoro –
İkisini ele geçirip,
Bugün hemen alırım,
Gördü mü der dururum.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Çınar gibi boynu uzamış,
İki gözü kızarmış.
Temrenli sırlı mızrağı
Diklemesine sapına geçirmiş,
Çarpışan düşmana karşı,
Eline geçen düşmanı
Tavşan gibi yere çalan
Pehlivan duruşun var imiş.
Oğlum, boğa boyunlu, buğra butlu,
Çekişeni perişan eden
Bahadırlığın var imiş.
İçse kana doymayan
Kâfirliğin var imiş.
Lafın şeker, sözün bal,
Nereden çıktın be canım.
Sözünü iyice dinleyeyim,
Yavrum, gözünü apaçık göreyim.
Ben bir püsküllü mızrak savurayım,
Dost musun, düşman mısın,
Oğlum, şuracıkta seçeyim.
Çañdıayak böyle deyince,
Külçoro durup şöyle der:

Slaying the khan of khans,
Roaming here from Mount Kaf,
Has he come, I keep saying —
Khan Semetey, Külçoro:
Seizing the two of them,
This very day I shall take them,
Has he seen, I keep saying.
Tall of stature, broad of shoulder,
Your neck stretched long like a plane tree,
Both your eyes gone red.
The tipped and burnished lance
You have set upright upon its haft,
Against the clashing foe,
The foe that falls into your hands
You dash to the ground like a hare —
A champion's stance you have, it seems.
My son, bull-necked, camel-thighed,
Ruining whoever contends with you —
A hero's might you have, it seems.
Drinking yet never sated with blood —
An infidel's heart you have, it seems.
Your talk is sugar, your word honey —
From where did you spring, my dear?
Let me hear your word right well,
My child, let me see your eye full clear.
Let me hurl one tasseled lance,
Are you friend, or are you foe —
My son, let me tell it here and now.
When Çañdıayak spoke so,
Külçoro halts and speaks thus:

«Ey Çañdıayak nişancım,
Kakançı'dan gelmişim,
Burut'tan çok mızrak yiyip,
Belini doğrultamamışsın,
Öteden beri düşmandan yılıp
İşe yaramaz olmuşsun.

«Hey, Çañdıayak, my marksman,
From Kakançı have I come,
Taking many a lance-blow from the Burut,
You have never straightened your back,
Long since cowed before the foe,
You have become good for nothing.

Dolanmakta ne fayda,
Burut hani, düşman hani?
Halkı kurutan yeminbozanı
Şimdi bağlayıp vereyim,
Manas'ın oğlu kan içiciyi.
Burut'tan horluk görmüş gibi,
Atanın körü, Çañdıayak,
Neden bu denli gevşedin,
Göster hele gözüme
Almambet oğlunu, onu,
Taş kalesini parçalayıp,
Almaz olur mu hiç?
Damını tepip yıkıp,
Söğüdünü kesip devirip,
Bir kırgını Burut'a
Salmaz olur mu hiç?
Hepsini un ufak edip,
İhtiyar Bakay'ı bağlayıp,
Almaz olur mu hiç?
Kahrolası Burut'un,
Burut denen milletin
Yaktığı ateşi söndürüp,
Perişan edip göçürüp,
Bütün Burutların hepsini
Almaz olur mu hiç?
Şimdiye dek haberini bilmeden,
Çañdıayak, tembel olmuşsun, Benim
büyüklüğümü dağ sandın,
Sazañşañ'dan söz duymadan
Sen kendin bön olmuşsun.
İşe yaramaz olmuşsun,
Gök boğaya binip atılan

What use is there in roaming —
Where is the Burut, where the foe?
The oath-breaker who withers the people —
Let me bind him now and hand him over,
The blood-drinker, son of Manas.
As if you had known scorn from the Burut,
Blind wretch of your father, Çañdıayak,
Why have you slackened so?
Show him to my eye —
The son of Almambet, that one:
Smashing his fortress of stone,
Would one ever fail to take it?
Kicking down and wrecking his roof,
Felling his willow with the axe,
A slaughter upon the Burut —
Would one ever fail to loose it?
Grinding them all to flour-dust,
Binding old Bakay fast,
Would one ever fail to take him?
Of the accursed Burut,
Of the nation called Burut,
Quenching the fire they have kindled,
Ruining them and driving them off,
The whole of all the Buruts —
Would one ever fail to take them?
Knowing no news of it till now,
Çañdıayak, you have grown idle, You took
my greatness for a mountain,
Hearing no word from Sazañşañ,
You yourself have grown dull.
You have become good for nothing.
He who charges mounted on the grey bull,

Benim babam Madıkan
Sazañşañ'ın hanı imiş.
Geçende Çinli, Kırgız savaşıp,
Çok dünyalığı bölüşmüş.
Benim babam Madıkan
Büyük savaşta ölmüş.
Dul kalıp benim anam,
Altı ay sonra anacığım
Ben zavallıyı görmüş.

My father Madıkan,
Was khan of Sazañşañ, they say.
Of late the Chinese and Kyrgyz warred,
And divided much worldly spoil.
My father Madıkan
Died in the great war.
Left a widow, my mother —
Six months after, my dear mother
Beheld poor wretched me.

Gönlündeki kederin
Birini komadan gidermiş.
Toyuma doksan hayvan kesmiş,
El toplanıp, yurt çalkalanıp,
Adımı Çoñbalban koymuş,
Nazlandırıp anacığım
Çince boynuma muska taktırıp,
Koca hanın kırk sınçısı
Sırayla sınayıp beğenmiş.
Birinin gözü değer diye,
Zuu kuyusunda, kılamada –
Kılamada koca cellat,
Koca cellada baktırmış,
Kâhinlerden kırk Ayar
Sırayla sınayıp beğenmiş.
Benim asıl köküm büyük uluktur,
Bilerek geldim dolanıp.
Sazañşañ'da yatarken,
Bahadır, ben han buyruğunu
görmüşüm.
Babam uluk olduğu için,
Çañdıayak, ben uzaktan geldim
dolanıp.
Senin yamanlığını görmeye,
Burut'la çarpışırsan
Ben sana destek olmaya,
Atanın körü Çañdıayak,
Sen yoldaşını düşman sandın.

Of the sorrow in her heart
She drove out every last grief.
For my feast she slaughtered ninety head,
The folk gathered, the yurt-land stirred,
She gave me the name Çoñbalban,
Cosseting me, my dear mother
Had a Chinese amulet hung at my neck,
The great khan's forty seers
Tested me in turn and approved.
Lest anyone's evil eye should strike,
At the well of Zuu, at the kılama —
At the kılama the great executioner —
She had the great executioner look me over,
Forty Ayars from among the soothsayers
Tested me in turn and approved.
My true root is of great lordly stock,
Knowingly I came here roaming.
While I lay at Sazañşañ,
Hero, I beheld the khan's
command.
Because my father was a lord,
Çañdıayak, I have come from afar,
roaming.
To see your fearsome fierceness,
If you clash with the Burut,
To stand by you in support —
Blind wretch of your father, Çañdıayak,
You took your comrade for a foe.

Kan içiciden çok mızrak yiyip,

Bön olmuşsun.
Sen çorodan çok sopa yiyip,
Tembel olmuşsun,
Bırak be bahadır Çañdıayak,
Benim aşacağım kara sırt –
Göğe yakın dağ hani?
Benim varacağım düşman hani?
Parçalayıp dişleyeceğim taş hani,

Kılıçla keseceğim baş hani?
Düzenini bozacağım ordu hani,
Coştuğumda ganimet edeceğim,
Benim giyeceğim kaftan hani?
Hep sakınmakta ne fayda,
Güreşecek el hani?
Akıllı geçinen Çañdıayak,
Seni yere eğdiren düşman hani?»
Çinliyi hiç bırakmadan

Deyip, işte böyle, Külçoro
Yolunu kesip durdu.
İşte o zaman Çañdıayak:
«Ey yavrum, baştan söyleseydin
doğrunu,
Yalnız varıp yılkı alıp,
Türkünü söyleyip vermeden,
Ya da bunu belli etmeden.
Bu sözün gerçekse,
Ey yavrum, dediğine uyayım,
Burut'u yere eğdirip,
Ben Çet-Beecin'in hanlığını
Müjdene vereyim,
Senin erliğin ele bilinmiş,
Madıkan pehlivan doğurdu diye,
Beecin'in altın tahtında
Defterine yazılmış,
Yerinden kımıldamaz derken ben,

Taking many a lance from the blood-drinker,
You have grown dull.
Taking many a cudgel from the çoro,
You have grown idle.
Leave off, hero Çañdıayak —
The black ridge I am to cross:
Where is the mountain near the sky?
Where is the foe I am to reach?
Where is the stone I'll rend and bite,

Where is the head I'll cut with the sword?
Where is the army whose order I'll break,
That I shall plunder when I surge —
Where is the kaftan I am to wear?
What use in forever holding back —
Where is the folk to wrestle with?
Çañdıayak, who pass for wise,
Where is the foe that bends you to the ground?» Never letting go the Chinese guise,
Saying so, just so, Külçoro
Stood barring his road.
Then indeed Çañdıayak:
«Hey, my child, had you told from the first your truth,
Instead of riding alone and taking herds,
Without singing out your song,
Or without making this plain.
If this your word is true,
Hey, my child, let me heed what you say,
Bending the Burut to the ground,
I shall give the khanship of Çet-Beecin
As your reward of good tidings,
Your manhood is known among the folk,
Saying Madıkan begat a champion,
On the golden throne of Beecin
It stands written in the register,
Just as I said he never stirs from his place,

Çıkıp gelivermişsin,
Çelik ağızlı sırlı oku
Burut'a salsan görülmeye değer,
İşte armağan verdim, alınız,
Bel bağlayıp savaş salınız.
Armağan alıp sırlı oku,
Yamanlığı işte böyledir,
Beecin'e destan salar.
İşte o zaman Çañdıayak
Düpedüz düşman Çoro'yu
Soydaşım diye gördü.
Pusatın tamamını
Çoñbalban diye Çoro'ya,
Hepsini birden verdi.

Out you have come forth.
The burnished arrow with its steel mouth —
Loosed upon the Burut, it is worth seeing:
Here, I give it as a gift — take it,
Bind up your hope and loose your war.
Take the burnished arrow as a gift —
Its fierceness is such indeed,
It sends its legend unto Beecin.
Then indeed Çañdıayak
The Çoro, his outright foe,
Looked upon as his own kinsman.
The whole of his weaponry,
Calling him Çoñbalban, to the Çoro,
He handed over all at once.

Koca katırın ağzını
Çekip durdu Çañdıayak,
Bütün sırrını Çoro'ya
Söyleyip durdu Çañdıayak,
Manas'ın oğlu kerata
Bambaşkaymış, aslanmış da,
İkimiz çare bulmazsak,
Kırıp geçirecek çağıymış.
Kahrolasının ta kendisiymiş,
Beyinden ziyade çorosu
Mızrak salmada ermiş.
Yalnız Beecin'i, Kakan'ı
Kırıp geçirdiği gerçekmiş.
Öfkelense dümdüz eder,
Yanasıcaya baksana,
Öldüm de, candan umudu kes!
Çarpıştım, gücüm yetmedi,
Vuruştum, kulu yenemedim.
Yakıp kavuranı Külçoro
Alev alev kızıl korymuş,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Hiçbir yerde yokmuş böylesi.
Ay-alemi kasıp kavuran,
İnsandan çıkma bir afetmiş.

The great mule's mouth
Çañdıayak kept reining in,
All his secrets to the Çoro
Çañdıayak kept telling:
The rascal son of Manas
Is another thing entire — a lion, too;
If we two find no remedy,
He is of an age to break and slaughter all.
He is the very accursed one himself,
And more than the bey, his çoro
Is a master at casting the lance.
That he alone crushed Beecin and Kakan
Is the plain truth.
When angered he flattens all —
Just look at that burning wretch:
Say "I died," and give up hope of life!
I clashed with him — my strength fell short,
I fought — I could not best that slave.
The scorcher and consumer, Külçoro,
Is a red ember blazing flame on flame;
Of all the ear has heard, the eye has seen,
Nowhere is there such another.
Ravaging the whole of moon and world,
He is a calamity sprung from man.

İyi baksam alemde
Öylesi bir şey yokmuş.
Çarpıştığım seksen dört dağ,
Haykırışı kızıl yangın.
İnsan dayanıp varamaz,
İnsan gerçekten yenemez,
Gerçekten böyle bir kulmuş.
Ata soyunu sorarsak –
Almambet'in oğluymuş.
O da Çinli, bu yurttan
Apaçık çıkma bir kurnazmış.
Kırgız içinde doğmuş,
Çin'e saldı velveleyi.

If I look well, in all the world
There is no such thing besides.
Eighty-four mountains where I fought —
His war-cry is a red conflagration.
No man can endure and reach him,
No man in truth can best him,
In truth he is such a slave.
If we ask his father's lineage —
He is the son of Almambet.
He too is Chinese — from this very land
A cunning one, sprung out in plain sight.
Born among the Kyrgyz,
He loosed the uproar upon China.

Eski soyun dölü,
Yanasıca Çoro, kudurasıca,
Çılaba'nın soyudur.
Öteden beri nice kez
Kendimizden horluk görmüşüz,
Er Çañdıayak ben olsam,
Er Çoñbalban sen olsan,
Şıpşaydar'ın Cezbilek'i,
Bu üçümüz birleşsek,
Bize karşı kul gelir mi,
Karşı duran Burut'a
Yüzleşip düşman yener mi?
Pusuyla düşman alır mı,
Çarpışan düşman kalır mı?
Tümen orduda dengimiz yok,

Üçümüz bir arada olsak,
Bizim Koñ töreye ölüm yok. O pusatı aldığında
Kara suda gemi yok,
Çatır çatır biz dursak,
Bize karşı koyacak kimse yok.
Salmadan Çoro durur mu!
Öfkemiz gelse dikilip,
Şimdi kırıp geçer mi?

Spawn of the ancient line,
The burning Çoro, the raging wretch,
Is of the seed of Çılaba.
From of old, many a time,
We have known scorn from our own.
Were I the warrior Çañdıayak,
Were you the warrior Çoñbalban,
And Şıpşaydar's Cezbilek —
If we three were joined as one,
Could any slave stand against us?
Could the Burut standing in our way
Face us as foe and win?
Could a foe take us by ambush,
Could a clashing foe remain?
In an army of ten thousand we have no peer,
If we three stood together,
For our Koñ lord there is no death. When he took that weapon,
On black water there is no ship,
If we stood crackling firm,
There is none to stand against us. Would the Çoro wait, not striking?
If our wrath rose and we drew up tall,
Would he not break through here and now?

Kahrolası Burut'un
Köküne böyle mi erer?
Yağmur gibi yay çekip,
Yar gibi durup Çañdıayak
Perişan edip er dursa,
Hınç saçıp atılıp,
Yalın mızrak kuşanıp,
Er Çoñbalban sen dursan,
Yanaşıp insan gelir mi,
Düşmanlık edip düşman yener mi,
Eli olan insan sokulabilir mi,
Üstümüze insan yürür mü?»
Deyip, işte böyle, Çañdıayak
Beecin'in çınar bağından,
Koca hanın katından,
On beş kaplanı ıslık çalan
O acayibin önünden,
Alıp çıktığı keskin kılıcı,

Of the accursed Burut,
Is this how one reaches the root?
Drawing the bow like rain,
If Çañdıayak stood like a cliff,
Ruining them, standing firm,
Scattering spite, springing forth,
Girded with the naked lance,
If you, warrior Çoñbalban, stood fast —
Could any man come near,
Could a foe make enmity and win,
Could any man with hands steal close,
Would any man march upon us?»
Saying so, just so, Çañdıayak —
From the plane-tree grove of Beecin,
From the court of the great khan,
Before that marvel at whose whistle
Fifteen tigers came —
The keen sword he had carried out,

Elma gibi boynu uzayıp,
Aslan gibi gözü kızarıp,
Tutuştuğu düşmana kükreyip,
Babamın verdiği keskin kılıç,
Savursa hıncı kandıran,
Ağzı çelik, ucu keskin,
Düşmana salarsan mal budur,
Armağan verdim Çoñbalban,
İsteyerek verdim, alınız,
İşte kavgayı birlikte salınız.
Sapından tutuverip,
Er Çoñbalban, al deyip,
Kılıcını sıyırıp baktı,
Külçoro'ya verdi.
Almadan Çoro durur mu,
Görülmedik büyük bela,
Pusatı alıp boynunu büküp,
Külçoro bakıp durur mu.
Bakıp dururken Çoro'yu
Böyle mi Tanrı çarpar.

His neck stretched long like an apple-bough,
His eye reddening like a lion's,
Roaring at the foe he grappled:
The keen sword my father gave,
When swung, it slakes all vengeance,
Its mouth steel, its point keen,
Loosed upon the foe, this is the prize —
I have given it as a gift, Çoñbalban,
Willingly I gave it — take it,
Now loose the battle side by side.
Grasping it by the hilt,
Saying, warrior Çoñbalban, take it,
He drew his sword and gazed on it,
And gave it to Külçoro.
Would the Çoro wait, not taking it?
A great calamity never seen —
Taking the weapon, bowing his neck,
Would Külçoro stand only gazing?
While he gazed upon the Çoro —
Is it thus that God strikes a man?

İşte o zaman Külçoro –
Çarpışacağı Çañdıayak.
«Ya atam Manas, koru!» deyip,
Çevikliği ölçüsüz,
Şıp diye yularından aldı,
Şakırdatıp nişancıyı
Çatır çatır dövmeye aldı.
İşte o zaman Çañdıayak
Ara yerde aldanıp:
«Ey yavrum, vay ki vay olmuşum.
Gözümü açmadan, sınçı canım,
Kara gözüm kararıp,
Kör olmuşum.
Bugün çetin bir gün,
Görmeye gelmişim,
Kahrolası Çoro'dan

Ölmeye gelmişim,
Yüzsüzce aldanıp,
Vay ki vay olmuşum.
Kendi pusatımdan ayrılıp,
Vay ki vay olmuşum!»
Deyip, işte böyle, Çañdıayak
Elinde çelik topuz,
On iki vadi, seksen sırt,
Çarpışmasını seyret dur,
Kara yanaklı topuzu
Tutuverip çevirip,
Geri çekip çift elle,
Tepesine indirdi,
Gök demirden tulga
Ezilip çöktü çatırdayıp.
Topuzun başı o anda,
Sapı kırıldı çığırdayıp.
Çañdıayak öfkeye başladı,
Yerin yüzü buğulanıp,
İçi, dışı kor olup,
Az kalsın yıkılıyordu.
Pehlivanlığı bambaşka,

Then indeed Külçoro —
The Çañdıayak he was to fight:
Crying, «O my father Manas, protect!»
His swiftness beyond measure,
Snap — he seized him by the halter,
And rattling blows upon the marksman
He fell to pounding, crack on crack.
Then indeed Çañdıayak,
Deceived there in between:
«Hey, my child, woe, oh woe is me.
Before my eyes were opened, my seer soul,
My black eyes darkening,
I have gone blind.
Today is a bitter day —
I came to see,
And at the accursed Çoro's hand

I came to die.
Shamelessly deceived,
Woe, oh woe is me.
Parted from my own weapons,
Woe, oh woe is me!»
Saying so, just so, Çañdıayak —
In his hand a mace of steel,
Twelve valleys, eighty ridges —
Watch, oh watch their combat:
The black-cheeked mace
He seized and swung about,
Drawing back with both his hands,
He brought it down upon his crown,
The helmet of grey iron
Was crushed and caved in, crackling.
The head of the mace that instant,
Its haft snapped off with a screech.
Çañdıayak fell to raging,
The face of the earth steaming over,
Within and without turned ember,
He very nearly toppled down.
His champion's might of another cut,

Bahadır doğan Külçoro,
Altın yanaklı aybalta,
Ağzı bir karış açılmış,
Vurduğu yerden kan saçan,
Çelik saplı aybaltayı
Nişanlayıp tutup çevirdi,
O Çañdıayak kâfire
Çatır çatır indirdi,
Bir değil, üç kez vurdu,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdatıp güç kattı.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Külçoro kaplan, ötekiler
Artık gümbürdeşti o yerde.
Aybaltayla vuruşup,
Aybaltalar paramparça,
Sapı elde kaldı.

The hero-born Külçoro —
The moon-axe with golden cheeks,
Its mouth agape a span,
Spraying blood where it struck,
The steel-hafted moon-axe
He aimed, and gripped, and swung,
Upon that infidel Çañdıayak
He brought it down, crack on crack,
Not once but three times he struck,
His swiftness beyond measure,
Rattling, he added force.
May God not show His face —
Külçoro the tiger, and the other,
Now thundered together in that place.
Trading blows with moon-axes,
The moon-axes shattered to pieces,
The hafts stayed in their hands.

Kılıç kırılıp çığırdayıp,
Kını boş kaldı.
Ok geçmez kaftanlar yırtılıp,
Vurulan yerden toz çıkıp,
Çarpışmadan can çıkıp,
Bahadırlığın yolu böyledir –
Yakalaşıp çekişip,
Başka yapacak çare yok,
Yumrukla vuruşup,
Eteğin dibinden tutuşup,
Dik dik bakışıp,
Devrilip kalkışıp,
Ölçüsüz oyun salışıp,
Gece gündüz yedi gün
Güreşe tutuştular,
Altlarındaki tulparlar
Dizlerine dek kuma battılar,
Ölse de gam yemez insan,
Yiğit aslanlar karşılaşıp,
Görülmedik büyük kavga koptu.
Tanrı yüzünü göstermesin,

The sword broke with a screech,
Its sheath was left empty.
The arrow-proof kaftans were torn,
Dust rose from where the blows fell,
Life itself fled from the clashing —
Such is the way of heroism:
Grappling and wrenching,
No other remedy remained,
Trading blows with fists,
Seizing each other by the hem,
Glaring eye to eye,
Toppling and rising again,
Loosing tricks beyond all measure,
Night and day, for seven days,
They locked in wrestling,
The tulpars beneath them
Sank to their knees in the sand,
A man grieves not, though he should die —
The valiant lions met head-on,
A great fight broke out, never seen before.
May God not show His face —

Kaftanlar eskiyip söküldü.
Düğmelerin hepsi koptu.
Kopçaların hepsi koptu,
Ok geçmezlerin tamamı
Dikişinden söküldü,
Tutup çekince kaftanları,

Kaftan eteğine baksana,
Çürümüş ip gibi koptu.
Boğuşup vuruşup,
Ölçüsüzmüş iki aslan,
Birbirini devirip durdular.
El istemeden, yurt görmeden,
Issız yerde vuruştular.
İşte o zaman Çañdıayak
Çoro'dan kurtulur kurtulmaz,
Altındaki boz katırın
Kara yanaklı kamçısını
Tutuverip çevirdi,

Şaklatarak katırın
Böğrüne çekiverdi.
Düzgün gerilmiş demir ağ,
Koñ törenin yanında
Gözün ermediği kalabalık ordu,
Çatal tepe, aç yamaç,
Aşıverdi Çañdıayak,
Ölür müyüm? – diye canından,
Telaşa düştü Çañdıayak,
Koñ töreye doğru
Kaçıverdi Çañdıayak.
Katırla apar topar,
Çañdıayak kaçıp kurtulur mu?
Muradına erer mi,
Külçoro'dan kurtulup,
O nişancı gider mi?
Yay gibi uçan Sur atı,
Bastığı yer paramparça,
Koca kazan gibi kesek,

The kaftans wore through and came apart.
The buttons every one tore off.
The clasps every one tore off,
The arrow-proof coats, all of them,
Came apart at every seam,
When they gripped and pulled the kaftans —
Look at the kaftan's hem:
Like rotted cord it tore away.
Grappling and trading blows,
Beyond all measure were the two lions,
They kept on hurling each other down.
Wanting no folk, seeing no yurt-land,
They fought in a desolate place.
Then indeed Çañdıayak,
The instant he broke free of the Çoro,
Of the grey mule beneath him
The black-cheeked whip
He seized and swung about,

Cracking it, upon the mule's
Flank he lashed it down.
The iron net stretched taut and true,
At the side of the Koñ lord
A host too vast for the eye to reach,
Forked peak and hungry slope —
Over them swept Çañdıayak,
Shall I die? — fearing for his life,
Çañdıayak fell into panic,
Toward the Koñ lord
Çañdıayak fled away.
Helter-skelter on the mule —
Can Çañdıayak flee and escape?
Shall he attain his wish,
Breaking free of Külçoro —
Shall that marksman get away?
The Sur steed flying like a bow,
Wherever it trod, torn to pieces,
Clods big as mighty cauldrons,

Yolu açık Çoro'nun
Tepesinde vınlayıp.
Ejder gibi ağzı açılıp,
Adım açsa Surkoyon,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp.
Koşuya girse Surkoyon,
Kuyruğu, yelesi taranıp,
Çanak gibi koca toynak
Eşinse yeri kavrayıp,
Sıçrayınca vınlayıp,
Eyer beli gibi tepeyi
Aşıp giden nişancıyı,
Aziz candan umut kesip,
Telaşla giden nişancıyı,
Ardına bakmadan,
Kaçıp giden nişancıyı,
İşte o zaman Külçoro,
Bulut gibi uçan Sur atı,
Bu attan can kurtulmaz,

Above the head of Çoro of the open road
Whistling as they flew.
Its mouth agape like a dragon's,
When Surkoyon opened his stride,
White foam mingled with blood
Spattered across his chest.
When Surkoyon broke into the race,
His tail and mane combed streaming,
His great hooves like bowls
Pawing, gripping at the earth,
Whistling with every bound,
Over the hill curved like a saddle-seat
The marksman fleeing across,
Giving up hope of his dear life,
The marksman fleeing in panic,
Without a backward glance,
The marksman fleeing away —
Then indeed Külçoro,
On the Sur steed flying like a cloud —
From this horse no life escapes,

Ha deyip demeye kalmadan,
Göz açıp yumana dek,
O Külçoro yetişti,
Yetiştiği yerde Çañdıayak'ı,
Yere geçesi nişancıyı,
Bu dünyaya gelip
Fesat doğup geleni,
Kenarı demir sırlı mızrağı
Kısa tutup Külçoro,
Vurup geçiverdi.
Katırının üstünden
Dağ devrilmiş gibi
Yüzükoyun devirip geçti,
Ulu dağ gibi yayılıp,
Uçup yere düştü.
Çañdıayak yıkılıverdi,
İşte o zaman Külçoro,
Kendinden geçen nişancıyı

Before one could so much as cry "Ha!",
In the blink and shut of an eye,
That Külçoro overtook him,
Where he caught him — Çañdıayak,
The marksman fit to sink into the earth,
Who came into this world
Born and bred for mischief —
The iron-rimmed burnished lance
Gripping it short, Külçoro
Struck him and swept on past.
From the back of his mule,
Like a mountain toppling over,
He hurled him face-down as he passed,
Sprawling like a mighty mountain,
He flew and struck the ground.
Down crashed Çañdıayak,
Then indeed Külçoro
Pounced like a lion and pinned

Aslan gibi basıp yakaladı,
Kımıldatmadan pehlivanın
Elini ayağını bağladı,
Belinden tutup katladı,
Katırına yükledi.
Ayrılan yayla yolundan
Nişancıyı ganimet edip
Diri diri yakalayıverdi,
Ağasının önüne
Armağan diye sürüverdi.
İşte o zaman Külçoro,
İnce yolunu kestirip,
Çarpıştığı Çañdıayak'ı
Diri tutup yedeğine alıp,
İki elini birden bağlayıp,
Satılıksın diye geliyor.
Bozkurt hanın önüne
Armağansın diye geliyor.
İşte o zaman çoroya
Ata ruhu konup coşup,
Ala Dağ gibi salınıp,

The marksman fallen senseless,
Not letting the champion stir,
He bound him hand and foot,
Gripped him by the waist and folded him,
And loaded him upon his mule.
By the parting high-pasture road,
Making the marksman his spoil,
He captured him alive outright,
Before his elder brother
He drove him on as a gift.
Then indeed Külçoro,
Cutting the narrow road short,
The Çañdıayak he had fought
Taking alive, leading him in tow,
Binding both his hands as one,
Comes on, saying: you are for sale.
Before the grey-wolf khan
Comes on, saying: you are a gift.
Then indeed upon the çoro
The father's spirit settled, surging,
Swaying like the Ala Mountains,

Aç aslan gibi bakınıp,
Gümüş kemer kuşanıp,
Gülümseyen yaramazın
Güneş gibi yüzünü nur kaplayıp,
Altın kese kuşanıp,
Ay gibi olan Çoro'nun
Altın gibi yüzünü nur kaplayıp.
Küçük gazanın tadını
Sürüp çıkıp geliyor,
Zulmü geçmiş nişancıyı
Katıra yükleyip Külçoro
Sürüp çıkıp geliyor.
İşte o zaman Semetey:
«Külçoro'nun dediği söz vardı,
Altı günden yedi gün,
Dönüp gelme vaadinin
Vakti budur demişti.

Glancing round like a starved lion,
Girded with a silver belt,
Of the smiling young rascal
His sun-like face was bathed in light,
Girded with a golden purse,
Of the moon-like Çoro
His gold-like face was bathed in light.
The savor of his little campaign
Riding it home, he comes forth,
The marksman whose tyranny had passed
Loaded on the mule, Külçoro
Driving him on, he comes forth.
Then indeed Semetey:
«There was a word Külçoro spoke:
From six days unto seven,
Of his promise to return
He said, this is the appointed hour.

Ay eksildi, gün geçti,
O böyle gecikti işte.
Kahrı ağır salmışlar galiba,
Çatışmaya giden Çoro'mu
Kuşatıvermişler galiba.
İki gözünü oymuşlar galiba,
Kimsesiz kalan Çoro'mu,
Gönlü isterse kalabalık Mançu,
Öldürüvermişler galiba.
Kendime destek bildiğim
Külçoro'mu boğazlamışlar galiba.

Mezarımı mı kazmışım,
Çilemi mi kaynatmışım.
Gözüme mi göstermişim,
Ta nerdeki güzelliği.
Tanrı'nın tek kıldığını
Kuruttum mu yoksa, ey Çin yurdu
Çin'e savaş salarım.
Külçoro biricik kardeşi.
Bu yıl Arbuurul'a binmezsem,
Atanın körü, kalabalık Çin,

Seni Beecin'e dek sürmezsem! Kaburga kemiği sökülüp,
Güreşip geçmezsem,

Senin köküne topluca ermezsem,
Sağ gezmeyip öleyim!
Darlık görüp tasalanmadan,
Külçoro'dan ayrılmadan,
Bunu görmektense öleyim!
Çarpışırken dönüp,
Nasıl sağ kalayım,
Külçoro'mdan ayrılıp!
Ayköl çorom, erenim –
Atışa girse sayısız ordu gibi,

Kurban olduğum yiğidim.

The moon has waned, the days have passed,
And so he tarries still.
They have loosed heavy torment, it seems,
My Çoro who went to the clash —
They have hemmed him in, it seems.
They have gouged out both his eyes, it seems,
My Çoro left without a soul —
If the thronging Manchu heart so willed,
They have killed him, it seems.
He whom I knew as my support,
My Külçoro — they have slaughtered him, it seems.
Have I dug my own grave,
Have I brewed my own ordeal?
Did I show before my eyes
That far-off loveliness?
The one whom God made single —
Have I withered him? O land of China,
I shall loose war upon China.
Külçoro, the one and only brother.
If this year I do not mount Arbuurul,
Blind wretch of your father, thronging China,
If I do not drive you unto Beecin! Ribs torn from their sockets,
If I do not wrestle through,

If I do not reach your root entire,
May I walk no more alive — may I die!
Rather than fret at hardship seen,
Rather than be parted from Külçoro,
Sooner than see this, let me die!
Turning back amid the fight,
How should I remain alive,
Parted from my Külçoro!
Ayköl, my çoro, my saint —
Like a numberless host when he enters the fray,
My warrior for whom I'd be the offering.

Sırf Çinli yaygara koparıp,
Dört bir yandan girmiş galiba,
Mızrağa takılan flamayı,
Ah, Külçoro armağanı,
Dünyadan yok edip,
Çoro'mun canına kıymışlar galiba.
Ah Külçoro'm varken
On dört at bağladım,
Orta Keñ-Kol'u yayladım.
Atışa çıkan düşman olsa,
Önüme katıp sürdüm.
Ah Külçoro'm varken,
Öfkeme dokunan düşman olsa,
Azı dişime alıp çiğnedim.
Ah, Külçoro erenim,
Ağası sultan töreye
Yoldaş olan yiğidim,
Akına çıksam yolumu açanım,
Rast gelen düşmanı ezenim.
Bulunmaz erenim,
Bahtıma doğan yiğidim,
Çarpışıp dururken,
Kazara ölse Çoro'mun
Kemiğini nerden bulayım.
Deyip, işte böyle, Semetey
Gözünün yaşını döktü.

The Chinese alone, raising clamor,
Have poured in from all four sides, it seems,
The pennant fixed upon the lance —
Ah, Külçoro's gift —
Wiping it from the world,
They have taken my Çoro's life, it seems.
Ah, while my Külçoro lived,
I tethered fourteen horses,
I summered in middle Keñ-Kol.
Were there a foe come out to the fray,
I drove him herded before me.
Ah, while my Külçoro lived,
Were there a foe to graze my wrath,
I took him in my molars and I chewed.
Ah, Külçoro my saint,
To his elder, the sultan lord,
The warrior who was companion,
Who opened my road when I rode on raids,
Who crushed whatever foe we met.
My saint beyond all finding,
My warrior born unto my fortune —
While he stood locked in combat,
Should my Çoro chance to die,
Where would I ever find his bones?
Saying so, just so, Semetey
Poured forth the tears of his eyes.

Benzi ağarıp soldu,
Ah, Külçoro'm, dedikçe,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı döküldü.
Aslan gibi gözü parlayıp,
Kan içiciliği sıkı tutup,
Öfkelenip sıkıştırıp,
Küheylan Buurul'u
Çalımla yürütüp sürdü.
Gözü uzaktan görür,
Bozkurtluğu şöyledir,
Yarıştan tek başına çıkmış.

His face grew white and pale,
Each time he said, Ah, my Külçoro,
The tears streaming from both eyes
Poured down past his collarbone.
His eye flashing like a lion's,
Holding his blood-drinker's wrath in check,
Raging, pressing hard,
The courser Buurul
He rode on, driving it with swagger.
His eye sees from afar,
Such is his grey-wolf nature,
He came out of the race alone.

Dediği söz iki değil,
Aslan doğan zavallının
Yaptığı iş yanlış değil.
Babası Manas ölmüşçesine,
Öfkelenip kederlenip,
Be adam, vaat edilen gün yedi gün,

Külçoro gibi yiğitten
On iki gün ayrı kalıp.
Bu yıl Külçoro'dan ayrılırsam,
Kadife örtüyle donatıp
Soylu Buurul'a binmezsem,
Kara karınca gibi kâfiri,
Seni Kakan'a dek sürmezsem.
Vuruşu sıkıca salmazsam,
Yiğit Külçoro'nun öcünü almazsam,
Kemiğini nerde gördüm diye,
Manas'tan doğmamış olayım, öleyim!
Arsız bir adam olmaktansa
Doğmadan dibe çökeyim,
Karınca gibi kaynayan yurtla
Ben bir çarpışıp göreyim!
Kara gün diliyorsa eğer,
Ben şu kara canı vereyim!»
Öfkelenip dikilip,
Akkelte'yi tutup beklemiş,
Sarsılmadan kara yer
Derinden tütmüş.
Ay-alemi telaşa verip,

Eri ölmüşçesine coşturup,
Buurul atı sürdü.
Elde sancağı dalgalanıp,
Ayköl Çoro'm nerde deyip,
Gönlü fena bölünüp,
Coştuğunda yiğidin
Gök zirvesi gibi görünüp.
Töre dertlenince,
Ah, Külçoro, dedikçe,

The word he speaks is never two,
Of the lion-born poor soul
The deed he does is never wrong.
As though his father Manas had died,
Raging and grieving,
Man alive, the promised term was seven days —
From a warrior like Külçoro
Twelve days he had been parted.
If this year I am parted from Külçoro,
If I do not deck him in velvet housing
And mount the noble Buurul,
The infidel swarming like black ants —
If I do not drive you unto Kakan,
If I do not press the assault down hard,
If I do not avenge valiant Külçoro, Saying, where did I see his bones,
May I be unborn of Manas — may I die!
Rather than live a man without shame,
Let me sink to the depths unborn,
With the yurt-land seething like ants
Let me clash once and see!
If it wishes me a black day,
Then let me give this black life up!»
Raging, drawing himself erect,
He gripped the Akkelte and waited,
Unshaken, the black earth
Smoked from its very depths.
Throwing moon and world into alarm,

Surging as though his warrior had died,
He drove the Buurul steed on.
The standard rippling in his hand,
Saying, where is my Ayköl Çoro,
His heart torn sorely in two,
When the valiant one surged up,
He loomed like the peak of the sky.
When the lord fell to grieving,
Each time he said, Ah, Külçoro,

Bıyığında buz durup,
Kaşları düşüp sarkıp,
Kan içiciliği böyledir,
Öfkelenip bakınıp,
Gözü yar oyuğu gibi,
Bozkurt doğan tükenesice,
Düpedüz göründüğünü yutacak gibi.
Karaltı olsa yetişecek gibi,
Dişleyip duran tükenesice,
Çatışma olsa düpedüz,
Dişleye dişleye geçecek gibi.
Dağın yittiği çıkıntıya,
Yolunu gözleyip durdu,
Kabarık burunlu tepede.
Anınca tören, kaplan,
Ah çorom dedikçe,
Gönlü fena bölünür.
Andıkça törenin
Gözünün yaşı dökülür.
Be adam, pus çöküp köşelenen,
Göründüğünde gömülen,
Görünmezse kör olasıca,
Gözün ermediği pus,
Orda burda bulanıp.
Hani, horoz gibi duran koca aslan,
Yerinden oynamayan koca er,
Be adam, bağını boynundan almadan,

Hop dedirtip koca dürbünü
Koynundan çekip aldı.

Ice stood upon his mustache,
His brows dropped low and sagged,
Such is the blood-drinker's way,
Raging, glancing round about,
His eye like a hollow in a cliff,
The grey-wolf-born accursed one,
As if to swallow outright whatever showed.
As if to overtake whatever loomed dark,
The accursed one forever biting,
Were there a clash, outright,
As if he would pass through biting, biting.
At the spur where the mountain dies away,
He stood watching the road,
Upon the swell-nosed hill.
When the lord remembered him, the tiger,
Each time he said, Ah, my çoro,
His heart is torn sorely in two.
Each time the lord remembers,
The tears of his eyes pour down.
Man alive, the mist that settles and corners,
That buries whatever comes in sight,
Blast it blind when it will not show,
Mist beyond the eye's far reach,
Churning here and there.
Lo, the great lion standing rooster-proud,
The great warrior unmoved from his place,
Man alive, without lifting its strap from his neck,
With a quick "Hop!" the great spyglass
He drew forth from his breast.

Be adam, halkın esenliğini dilese,
Düşmana tuttuğu dürbünü
Kaplan tören bakınca,
Ah canım, ne değerli hüner göstermiş,

Aksakalı Koñurbay,
Yaman nişancı Çañdıayak –
Bileği güçlü kâfiri,

Man alive, should he wish the people well,
The spyglass trained upon the foe —
When the tiger lord looked through,
Ah, my dear, what precious craft he had shown:
The white-beard of Koñurbay,
The fearsome marksman Çañdıayak —
The infidel strong of wrist,

Kana doymaz bahadırı
Belinden tutup katlamış,

Tanrı'ya kurban olayım,
Külçoro'm beriye doğru yüklemiş!

Gündüzü kımız, gecesi kız
Katıra bağlayıp sarmış,
Kan içici ağasına,
Tanrı'ya feda olayım,
Armağan ediyor işte.
O sırada Semetey
Coşup çırpınıp,
Külçoro'ya yakarıp:
«Bel bağladığım belimden,
Bereket Çoro aslanımdan,
Kurban olayım erime,
Şu Külçoro aslanıma!
Bu Külçoro çocuğuna
Bütün Kırgız yurdu kurban olsun!

Tanrı'nın tek kıldığına
Candan razıyım,
Külçoro gibi bir koçak kardeşe!
Altı atanın öcünü almışsın.

Sönmüş ateşimi tutuşturan,
Ölmüş canı dirilten,
Kopsam ekleyen,
Saçılsam derleyen,
Yokuşa çıksam dayanağım,
Başına döneyim,
Külçoro, senin gibi yavruma!
Çorom, yılkıdan çıkma kanatlı,
Övgüler düzüp durdu.
Al Buurul at gibi malımı al, İşte o
zaman Külçoro –
Az gelirse, değerlim,

The hero never sated with blood —
He has gripped him by the waist and folded him,
Let me be an offering to God,
My Külçoro has loaded him and heads this way!
Kumis by day and maidens by night —
He has bound and lashed him to the mule,
To his blood-drinker elder,
Let me be a sacrifice to God,
He brings him as a gift — behold!
At that moment Semetey,
Surging, quivering with joy,
Crying out to Külçoro:
«By the waist on which I bound my hope,
By my blessing, my lion Çoro,
Let me be the offering for my warrior,
For this my lion Külçoro!
For this child Külçoro
Let the whole Kyrgyz yurt-land be the offering!
With what God has made single
I am content with all my soul —
With a stalwart brother like Külçoro!
You have taken the vengeance of six forefathers.
Kindler of my fire gone out,
Reviver of the soul that died,
Who joins me when I break,
Who gathers me when I scatter,
My stay when I climb the steep slope —
Let me circle your head in blessing,
Külçoro, for a child like you!
My çoro, winged one sprung from the herd,
He stood weaving praises.
Take my wealth, like the red Buurul steed,
Then indeed Külçoro —
And if that be too little, my precious,

Kımız tuluğuna doldurup kanımı al!
Fill the kumis-skin with my blood and take it!

Dediğim şudur, bilesin,
Aslanım Çorom, sözümü dinle!
What I say is this — know it well,
My lion, my Çoro, heed my word!

Kuşanıp çıktın Külçorom,
Girding yourself you rode forth, my Külçoro,

Beecin'e felâket saldın sen.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Bağlayıp getirip nişancısını
Kalça'yı kapkara gölgede bıraktın!
Hıtay'ın belini kırdın sen,
Cihanı bozan Külçorom,
Kırgız'ın gönlünü dindirdin.
Gülüp oynayıp yatmaya
Geniş Talas gibi yer nerede?
Derdi çözüp gidermeye
Külçorom, senin gibi er nerede?!
Doğanım, senin gibi yiğide
Kıymetli ağan kurban olsun!
You hurled calamity upon Beecin.
Six thousand Hıtay, kalday beyond count,
Binding and bringing their marksman
You left Kalça in blackest shadow!
You broke the back of the Hıtay,
My Külçoro who shatters the world,
You gave peace to the Kırgız heart.
For lying down in laughter and play
Where is a land like broad Talas?
For unraveling and banishing sorrow
Külçoro, where is a warrior like you?!
My falcon, for a brave like you
Let your precious elder brother be the sacrifice!

Kırılıp dökülen Hıtay'ın
Yanından sıyrılıp geçtin,
Yakalayıp getirip nişancısını,
Kaynaşıp duran Hıtay'ın
Kapılı şehrini ateşe verdin sen.
Heybeti soğuk Konurbay'ın
Son yolunu gözledin sen,
Bir atan değil Külçoro,
Hıtay'a kırgın saldın sen,
Türlü türlü sefa sürüp yatmaya
Ala-Too gibi yer nerede?
Atışa girse kırıp geçiren
Past the Hıtay, broken and strewn,
You slipped along and passed them by,
Seizing and bringing their marksman,
Of the swarming, teeming Hıtay
You set their gated city aflame.
Of Konurbay of the cold, dread bearing
You watched for his final road,
Not for one forefather, Külçoro,
You loosed slaughter upon the Hıtay,
For lying in every kind of ease
Where is a land like the Ala-Too?
Mowing down all who trade fire with him —

Külçorom, senin gibi er nerede?»
Yavrum, sır tüfeğin ağzını çevirmişti,
My Külçoro, where is a warrior like you?»
My child, he had turned the mouth of the secret gun,

Çorosuna beyi dönmüştü,
Şimdi yiğitliğini görünce
The bey had turned back to his çoro,
Now, seeing his valor,

Salınıp yürüyen şir çoro,
Her yanı denk, tam çoro,
Semetey'e şunu söyler.
Sarsılmayan, inatçı kara kök,

The lion çoro of the swaying stride,
The çoro perfect, matched in every part,
Says this to Semetey.
Unshaken, stubborn black-rooted stock,

Aslı öyle şir çoro:
«Hunharlığını, şirliğini
Hizmet edip gördük diye,

By his very nature a lion çoro:
«Your ferocity, your lion's heart
We have seen, having served you — so he says,

Ağacığım, Hıtay'dan çıkan Çandıayak'ı

Dear elder brother, Çandıayak sprung from the Hıtay,

Kan içiciyi sımsıkı tutup,
Önüne bağlayıp getirdik diye.

The drinker of blood we gripped fast,
Bound him and brought him before you — so he says.

Öldürmeden, yitirmeden,
Öz eline verdik diye.

Without slaying him, without losing him,
We gave him into your own hand — so he says.

Düşmanın olan Çandıayak,
İşte al eline onu,
Dilersen diri bırakınız,
Eline düşen Hıtay'ı
Öfkelenirsen boğazlayınız.
Denen söze uyunuz,
Bu Kırgız'ın hanlığını
Kaplan ağam, veriniz.
«Kurama» adını yok ediniz,
Kul adımı kaldırıp,
Kurama adımı düzeltip,
«Bağlayıp getirdim bahadırı,
Er Çandıayak kâfiri,
Yürüyüşünden toz kopan,
Gürlemesinden can çıkan,
Yaya, tüfeğe usta olanı,
Acayipten okumuş
Büyücülükte mahir olanı.
Beecin'den çıkmış kuşanıp,
Bek Çandıayak eriniz,
Çoroya bir göz atınız.
Gücü kuvveti tam kâfiri

Çandıayak who is your foe,
Here, take him into your hand,
If you wish, leave him alive,
The Hıtay fallen into your grasp —
If wrath takes you, cut his throat.
Heed the word that is spoken,
The khanship of these Kırgız,
Tiger elder brother, grant it.
Wipe out the name «Kurama»,
Lift from me my slave's name,
Set my Kurama name aright,
«I have bound and brought the batyr,
Er Çandıayak the infidel,
From whose marching the dust breaks loose,
From whose thundering the soul departs,
Master of the bow and of the gun,
Schooled in wonders,
Adept in sorcery.
Gone forth girded from Beecin,
Your warrior Bek Çandıayak —
Cast one glance upon your çoro.
The infidel whole in strength and power —

Bahadır, armağan verdim, alınız!
Şiddetle savaş açmıştı.
Tümden kırıp Hıtay'ı
Bahadır, işini bitiriveriniz,
Yağmur gibi yağan sık kurşunun
Şimdi öcünü alınız!»
Deyip, böyle dedikten sonra,
Hiddetlenip davranıp,
Kaplanın kendisine
Gaipten akıl bulunup,
Çandıayak'ı duyunca

Batyr, I have given a gift — take it! He had opened war with fury.
Cutting down the Hıtay entire,
Batyr, finish off your work,
For the thick bullets that rained like rain
Take now your vengeance!»
Saying so, when this was said,
Rising up in wrath,
To the tiger himself
Counsel came from the unseen,
And when he heard of Çandıayak

Ateş gibi gözleri çakmak çakmak,
«Bir atam değil, bu yolda
On atamın kan bedeli ödendi» deyip,

Kapı kanadı gibi ak dişini —
Halktan başka olan dişini
Darı öğütür gibi sıkı çiğneyip,

Ateş gibi gözleri çakmak çakmak,
Manas'tan kalan Zulpukor'u
Kınından sıyırıp almıştı,
Hesabını şimdi bulmuştu,
O Çandıayak pehlivanı
Seksen beş parçaya bölüp biçmişti.
Yerlerde sürükletip,
Kurt köpeklere fırlatmıştı.
İçindeki kanından
Avuçlayıp yutuvermişti.
Atamın kan bedeli gitti deyip,
Kaplan doğmuş bozkurdun
İç çekip durakalmıştı.
İşte o zaman Semetey:
«Yukarı çıksam desteğim,
Ey Külçoro, karaltım,
Külçoro gibi yiğide
Kırgız değil, cümle âlem
Kurban olup gitsin,

His eyes struck sparks like fire,
«Not for one forefather — on this road The blood-price of ten forefathers has been paid,» he said,
His white teeth like a door's leaf —
Teeth unlike the common folk's —
Grinding them hard as though milling millet,
His eyes striking sparks like fire,
Zulpukor left from Manas
He had drawn bare from its sheath,
Now he had found the reckoning,
That wrestler Çandıayak
He carved and cut into eighty-five pieces.
Dragging him along the ground,
He flung him to the wolves and dogs.
Of the blood within him
He scooped a handful and gulped it down.
My forefather's blood-price is paid, he said,
And the tiger-born gray wolf
Stood still, drawing a deep breath.
Then it was that Semetey:
«My support if I climb the heights,
O Külçoro, my dark silhouette,
For a brave like Külçoro
Not the Kırgız only — the whole world
Let it go as sacrifice,

Senin gibi yiğide!
Yiğit ağan bozkurt kurban olsun!

Boğuştuğum Konurbay'ın
Çaresini bulup Mançu'yu
Boylu boyunca sermiş o,
Bu cepken giyen Hıtay'ın
Güçlüsünü tutup boğazlayıver,
Alööke oğlu Konurbay,
Ala boz domuzdan
Nice öçler varsa alıver.
Kasılıp duran Kalça'yı
Boylu boyunca seriver,

Yetir gör muradıma.
Yetirirsen beyin kurban,

Çorom, senin gibi yiğide!
Argımak, tulpar çok besledim,
Kurban olsun Taybuurul, senin gibi

küheylana. Apaçık bilen usta imiş.

Yiğit derledim, şir topladım,
Kurban olup gitsin, Külçoro, senin gibi

yiğide. Keçil'in güçlü hanı imiş.
Gerçek çoro, senin gibi yiğide
Benim sinek kadar canım kurban!
Kararıp yatan Konurbay'a
Külçoro, kararıp mızrak uzatıver,
Deyip, böylece Semetey,
Boğuşacağım Konurbay'ı
Çorom, boylu boyunca seriver!
Han Konurbay ereni,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı yiğidi,
Gücü kuvveti tam kâfiri,
Han Konurbay bahadırı,

For a brave like you!
Let your brave elder brother, the gray wolf, be the sacrifice!
Of Konurbay with whom I grappled
He found the remedy — the Mançu
He it was who stretched full length,
Of these caftan-wearing Hıtay
Seize their strongest and cut his throat,
Alööke's son Konurbay,
From the piebald gray boar
Take whatever vengeances there be.
Kalça who stands there strutting —
Stretch him out full length,

See me to my heart's desire.
If you bring me there, your bey is the sacrifice,
My çorom, for a brave like you!
Argımak and tulpar I have fed in plenty,
Let Taybuurul be the sacrifice for a courser like
you. He was a master who knew all things plainly.
I gathered braves, I assembled lions,
Let them go as sacrifice, Külçoro, for a brave like
you. He was the mighty khan of Keçil.
True çoro, for a brave like you
My life, small as a fly, is the sacrifice!
At Konurbay who lies there glowering —
Külçoro, glowering, thrust out the lance,
Saying so, thus Semetey,
Konurbay with whom I shall grapple —
My çorom, stretch him out full length!
The warrior khan Konurbay,
Cotton-sashed, wide-booted,
The brave khan of Keçil,
The infidel whole in strength and power,
Khan Konurbay the batyr —

Çaresini bir bulup ver,
Becerikliydin, şirdin de,
Belime bağ olan şirdin.
Kaz dolanamaz yalçın kayam,
Kargalı kara dağımsın,
Karaltı olup dursun diye,
Karaltım, senin gibi Çoro'yu
Vermiş bana Hüdâ'yım.
Önüme katsam ak yolum,
Sürüp gitsem sayısız kolum.
Altından yapılmış som baltam,
Heybeti yoğun büyük arkam.
Gök ala sakal koca Mançu,
Kasıla kasıla yürüyen Kalça'yı

Görürsen cinini döküver.
Bahadırlığınla Külçorom,
Bir hesabını buluver!
Eren imiş, şir imiş,
Canım atam bozkurdu

Serip yıkması yaraşırmış.
Kocadıkça kahrı güçlü,
Çarpışanı dosdoğru kırar.

Akıllıymış, ustaymış,
Kendisi düşmanın çaresini bilen,
Yamaç başına kurulan dam imiş,
Kurumlanan tükenesice,
Benim için bir hizmet ediver,
Hükmü büyük Kalça'yı
Sönmüş ateş gibi ediver».
Konurbay'ın zulmü,
Her ne zamandan bir zaman
Aşıp gitti işte böyle
Kudurmuşun zorbalığı.
Ölüp gidip dünyadan
Konurbay Kalça yok olmaz,
Konurbay Kalça yok olmadan,

Find me the remedy for him,
You were skillful, you were a lion too,
The lion who is the binding of my back.
My sheer crag no goose can round,
You are my black mountain of the ravens,
That he might stand as my dark silhouette,
My silhouette — a Çoro like you
My God has given me.
If I drive before me, my white road,
If I ride forth, my numberless column.
My solid axe wrought all of gold,
My great back of massive dread.
The gray-flecked-bearded old Mançu,
Kalça who walks there strutting and swaggering —
If you see him, spill out his demon.
With your valor, my Külçorom,
Find a reckoning for him!
A warrior he was, a lion he was,
My dear forefather, the gray wolf —

To stretch him low would well befit.
The older he grows the stronger his wrath,
He cuts down straight whoever clashes with him.
Clever he was, a master he was,
He who himself knows the foe's remedy,
He was a roof set up on the hillside's brow,
The swaggering one — may he perish,
Do me this one service,
Kalça of the mighty decree —
Make him like a fire gone out».
The tyranny of Konurbay,
From whatever time to this time,
Has overflowed — even so
The savagery of the mad one.
By dying and leaving this world
Konurbay Kalça will not be undone,
And until Konurbay Kalça is undone,

Kırgız'ın işi onulmaz.
Bulutlu kara bel imiş,
Hırpalanmış Kalça şir imiş,
Ulu atam Manas'ı
Bunaltması yerindeymiş.
Konurbay'a güç yetmez,
Can yaratan Yaradan
Neden ona üstün dedi ki?
Haberin var mıdır senin,
Kahrı güçlü kâfirden,
Gayreti aşkın kâfirden,
Karşı geleni bunaltan

Yiğitlenen Kalça'dan,
Hıtay'dan çıkan kalleşten,
Keçil'in hanı, en büyükten,
Bir çaresini buluver.
Yatırıp yere kâfirini,
Yine, ağa, hizmet böyle olur deyip,
Ağan ere, Külçoro,

Bir övünüp kalıver!
Kundaktaki bebek çağında,
Gerçek bahadır olsun diye,
Yiğit anam Kanıkey
Sağ memesini emzirdi.
Yüreği yağlı olsun diye,
Kuyruk doğrayıp, yele kesip,
Kazılı yağdan yedirdim.
Argın, Kırgız kalabalık ele

Kime «oğlun» dedirttim?
Boynuna muska taktırdım,
Yarar bahadır olsun diye,
Ustalara baktırdım,
Usta nişancı olsun diye,
Akkelte'yi attırdım.
Mızrağa çevik olsun diye,
Ağzını kırkıp kırk pehlivan,

The Kırgız cause will not be healed.
He was a clouded black mountain-pass,
Battered Kalça was a lion,
My great forefather Manas —
His harrying of him was no small thing.
Strength does not suffice against Konurbay,
The Creator who creates the soul —
Why did He call him superior?
Have you any tidings
Of the infidel strong in wrath,
Of the infidel surpassing in zeal,
Who grinds down all who stand against him,
Of Kalça playing the young brave,
Of the traitor sprung from the Hıtay,
Of Keçil's khan, greatest of all —
Find some remedy for him.
Laying his infidel on the earth,
Again, brother, saying — such is service,
To your elder brother the warrior, Külçoro,

Give yourself one boast!
In your swaddling infant days,
That you might be a true batyr,
My brave mother Kanıkey
Suckled you at her right breast.
That your heart might be sheathed in fat,
Chopping tail-fat, slicing mane-fat,
I fed you from the dug-out fat.
Among the crowded people, Argın and Kırgız,
Whom did I not make say «your son»?
I had an amulet hung at your neck,
That you might be a batyr of worth,
I had the masters look after you,
That you might be a master marksman,
I had you fire the Akkelte.
That you might be quick with the lance,
Forty wrestlers trimming its mouth,

Dikişini, Külçoro,
Mızrak ile yatırdım.
Her gereğe hazır kıldım,
Ey, gerekli kardeşim,
Karşımda ben seni
Umut edip durmuştum,
Her ne zamandan bir zaman
Ninniyle besleyip büyüttüm,
Salayım diye Kalça'ya
Bunu dileyip yatmıştım.
Kalabalık Kırgız, çok Argın
Konup oturan çağında,
Gündüzün kımız, gecen kız

Olup yattığın çağında,
Canı sıkılınca geyik avlarken,
Kara-Buura'da, Çatkal'da
Dün Kırgız kaygısız yatarken,
Derdin hepsini dağıtıver,
Karnım acıkacak olsa,
Kazı doğrayıp yer dururum.
Gözbebeğim Külçoro'nun gözü sağ olsa, Kabağı yarıp açıver.
Bela nerede der dururum.
Kahrı çetin düşmana

Geçit vermez yolunu kapatıp,
Tuzak kurarım der dururum.
Külçoro'nun gözü sağ olsa,
Hıtay'a değil, cihana
El atarım der dururum,
Kuyruğunu düğümlesem Taybuurul'un,
Namım yürür der dururum,
Ay-âleme bu aziz can,
Aziz çorom var iken,
Sözüm geçer der dururum,
İşte bu aziz Çorom var iken,
Yar başına kurulmuş, yel değmez
Dam olurum der dururum.

Its stitching, Külçoro,
I laid down with the lance.
I made you ready for every need,
O my needed brother,
Facing me, upon you
I had set my hope,
From whatever time to this time
I nursed you up with lullabies,
That I might loose you upon Kalça —
This I lay wishing for.
When the crowded Kırgız, the many Argın
Were camped and settled at their ease,
When your day was kumis, your night a maiden —
Such was the season you lay in,
Hunting deer when the heart grew weary,
In Kara-Buura, in Çatkal,
Yesterday, while the Kırgız lay free of care,
Scatter every one of your sorrows,
Should my belly grow hungry,
I keep carving kazı and eating.
If the eye of Külçoro, apple of my eye, be sound, Split open the scowling brow.
Where is trouble? — I keep saying.
Against the foe hard in wrath

Barring his road, giving no passage,
I shall lay a snare — I keep saying.
If Külçoro's eye be sound,
Not on the Hıtay alone — on the world
I shall lay my hand — I keep saying,
If I knot up the tail of Taybuurul,
My fame will run abroad — I keep saying,
Over moon and world this dear life —
While my dear çorom lives,
My word will carry — I keep saying,
While this dear Çorom of mine lives,
Set on the cliff's brow, untouched by wind —
A roof I shall be — I keep saying.

Ay-âlemin hepsine,
Ata, kurbanın olayım Külçorom,

Aziz başım sağ olsa,
Han olurum der dururum.
Tuğ kaldırıp Hakan'la vuruşsam,

Dikilip girsem, yağmalayıp,
Burak alırım der dururum.
Süleyman girmez Beecin'den,

Sultan Çorom var iken,
Geçit vermez yolunu kapatıp,
Hesap sorarım der dururum.

Kurbanın olayım Külçorom,
Büyücü huylu Kalça'nın
Nice yiğitliği var, öğreniver,
Boğuşacağın Konurbay'ı
Ta Hakan'a dek sürüver!
Beylenip duran Kalça'nın
Dayandığı dağ sırtı gibi,
Çarpışıp durup Semetey
Konurbay'ı boğazladı dedirtip,
Ayna gibi yüzümü açıver.
Çorom, kederin hepsini dağıtıver,
Çın-Maçın'ın hanına
Gerçek kırgını salıver,

Ağana düşman Kalça'dan
Çorom, fazlasıyla öcümü alıver.
Çocuklar yetim kaldığında
Kapanıp yatan belleri,
Felakete boğup boğazlayıver
Kahırlı Kalça erlerini.
Boğuşacağın Kalça'ya,

Kalça nicelerine yetti.
Yetişip gözünü oyup,

Over all the moonlit world,
Father — let me be your sacrifice, my Külçorom,
If my dear head stays sound,
A khan I shall be — I keep saying.
If I raise the standard and battle the Hakan,
If I ride in upright, plundering,
I shall take Burak — I keep saying.
From Beecin where Süleyman never entered,
While my Sultan Çorom lives,
Barring his road, giving no passage,
I shall demand the reckoning — I keep saying.
Let me be your sacrifice, my Külçorom,
Of Kalça of the sorcerer's temper
Learn how much valor he has,
Konurbay with whom you shall grapple —
Drive him all the way to the Hakan!
Of Kalça who lords it as a bey,
Like the mountain ridge he leans upon,
Let them say: Semetey, clashing on,
Cut the throat of Konurbay —
Open my face bright as a mirror.
My çorom, scatter all my grief,
Upon the khan of Çın-Maçın
Loose the true slaughter,

On Kalça, your elder brother's foe —
My çorom, take my vengeance over-full.
When the children were left orphans,
The passes that lay shut fast —
Drown them in calamity, cut the throats
Of the warriors of wrathful Kalça.
Against Kalça with whom you shall grapple —
Kalça has been the match of many.
Overtake him and gouge out his eye,

Yetkin Çorom, bunu düşün,
Yetim bıraktım seni ben.
Kargaşa salıp Konurbay
Kırgız'dan aldı göçünü,

Çetini Kalça var iken
Hıtay'dan alamadım öcümü,

Kabarıp duran Konurbay
Talas'tan vurdu göçümü,
O kudurmuş domuzdan
Alamadım öcümü,
Beecin'den vurdu obamı,
Kuşanıp gelen domuzdan
Alıver derdinin dermanını.
Külçorom, sende çare yoksa, Kaynaşıp duran Kalça'dan
Çekişmekle çare yok.
Aşağısı çukur bel imiş,
Gereğince kırgın salmaya,
Çekişip öç almaya,
Kırgız'ın halkı az imiş.
Yukarıya kurulmuş kale imiş,
Öldükçe çoğalıp durmuş,

Kalmak'ın halkı çok imiş».
Geçmiştekileri yâd etti,
Külçoro'ya bunu söyleyip,
Kaplan beyin durakladı.
İşte o zaman Külçoro:
«Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Gümbürdeyen şir ağam,
Arslan gibi gözü çakmaklı,
Ata yerine tuttuğumuz,
Sığınak edip oturduğumuz,

Karşımızdaki duamızsın!
Besleyip büyüten atamızsın!
Ağacığım sağ olsun diye,

My able Çorom, think on this:
I left you an orphan, I.
Sowing turmoil, Konurbay
Took his caravan of plunder from the Kırgız,
While Kalça the hard one lived
I could not take my vengeance from the Hıtay,
Konurbay swelling with pride
Struck my caravan from Talas,
From that maddened boar
I could not take my vengeance,
From Beecin he struck my camp,
From the boar who came forth girded
Take the cure for your sorrow.
My Külçorom, if you have no remedy,
From swarming, teeming Kalça
There is no remedy in wrangling.
Below, it was a hollowed pass,
For loosing slaughter as is due,
For striving and taking revenge,
The folk of the Kırgız were few.
Above, it was a fortress raised,
The more they died the more they multiplied —
The folk of the Kalmak were many».
He called to mind the days gone by,
Saying this to Külçoro,
Your tiger bey fell silent.
Then it was that Külçoro:
«Silver-eyed, sun-faced,
My thundering lion elder brother,
Lion-like, your eyes striking sparks,
You whom we hold in a father's place,
You whom we sit by as our refuge,

You are the prayer before us!
You are the father who fed and raised us!
Saying — may my dear brother be well,

Sizi arka edinip yatarız.
Kara duman belimizsin,
Karaltı edip oturduğumuz
Kaplan ağam, şirimizsin.
Ecel yetse ölürüz biz,
Kaplan ağam sen olunca,
Kara niyetli Kalça'ya
Bir karaltı olup görünürüz,
Pusuda bekleyen düşmanın Konurbay'ın
Albastı gibi kanını saçarız,
Sağ kalırsak bir gün biz,
Derdinizi açarız.
Nişan koyduğum umudum,
Yiğit ağam, sultanım,
Buyurursan sözünü tutarız,
Hıtay hanı Konurbay'a
Kırgının âlâsını salarız.
Ölmezsek öcü alırız.
Ata, kurban olayım han ağam,

Git dersen düşmana yetişiriz.
Çatır çatır çarpışıp,
Hızır'lı ağam, senin için
Kırgına kurban gideriz.
Çizilmiş çetin kaderi,
Ecel ile azabı
Sonunda bir gün görürüz.
Gün tükenirse ölürüz,
Gümbürdeyen Konurbay'ı
Beecin'e kadar süreriz.
O da düşman harama,
Üstün savaş açmaya,
Sızlanmadan şir ağa,
Tıpkı senin gibi olup varmaya
Buulum kürkü ver de giyeyim,

Buurul'u verirsen bineyim,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,

We lie with you at our backs.
You are our black-mist mountain pass,
You whom we sit by as our silhouette,
Tiger elder brother, you are our lion.
If the appointed hour comes, we die,
But while you are here, tiger elder brother,
To black-hearted Kalça
We shall appear as a dark silhouette,
Of the foe waiting in ambush, of Konurbay,
Like an albastı we shall scatter his blood,
If we stay alive one day more,
We shall lay open your sorrow.
My hope on which I set my mark,
My brave elder brother, my sultan,
If you command, we keep your word,
Upon Konurbay, khan of the Hıtay,
We shall loose the finest of slaughters.
If we do not die, we take the vengeance.
Father — let me be your sacrifice, my khan elder brother,
Say go, and we reach the foe.
Clashing with crash on crash,
My Hızır-guarded brother, for you
We go as sacrifice to the slaughter.
The hard fate that is written,
The appointed hour and the torment —
In the end, one day, we shall see them.
If our days run out, we die,
Thundering Konurbay —
We shall drive him all the way to Beecin.
He too is a foe, an unclean thing;
To open the higher war,
Without complaining, lion brother,
To go forth become just like you —
Give the buulum fur coat, let me wear it,

If you give Buurul, let me mount,
Bearing myself like a hawk,
Counsel found from the unseen,

Beecin'e kadar süreyim.
Çarpışan halkını kırayım.
Hunhar han atam Manas'ın
Kan bedelini alayım.
Sır mızrağı verirsen alayım,
Özü düşman Kalça'yı,
Tam un ufak edip biçeyim. Sinip kalan çok Hıtay;
Mızrak uzatıp, saf bozup,
Kader yetse oka uçup,
Kâfirin kurduğu tuzağa
Karşı boğuşup durayım.
Han Konur'un yoluna,
Kapatılmış beline,
Yiğit Kalça şirine
Felaketi sıkıca salayım,
Ta Beecin'e kovalayıp varayım.
Salacak oldu Külçoro.
Diyeceğim budur, bilesin,
Arslan ağam, sözümü tut!»
Kılacak oldu Külçoro,
Vermem diye diyemeden,
Belli soydan yaman oğlanın
Yiğidinin gönlünü kırmadan,
Bırak, çocuk, diyemeden,
Gazaya doğru atlanıp,
Vay canım, yaman oğlanın
Şakası gönlünü kırmadan,
Çözüp verdi buulum'u,
İnip verdi Buurul'u.
Ağasından özellikle
Arbuurul'u istedi,
Ala-Too gibi Buurul'a,
Demir tabanlı üzengiye
Çocuk basmadan sıçrayıp atladı.
Semetey'in Akolpok'unu,
Vuruşmaya çıkan Külçoro
Üstüne bastırıp giydi şimdi,
Manas'tan kalan Akkelte'yi

Let me drive him all the way to Beecin.
Let me cut down his battling people.
For my bloodthirsty khan forefather Manas
Let me take the blood-price.
If you give the secret lance, let me take it,
Kalça, foe to his very core —
Let me carve him fine as flour. The many
Hıtay cowering low;
Thrusting the lance, breaking the ranks,
If fate so reaches, flying to the arrow,
Against the snare the infidel has laid
Let me stand and grapple.
On Khan Konur's road,
On his pass shut fast,
On the brave lion Kalça
Let me loose calamity hard and fast,
Let me chase him all the way to Beecin.
Külçoro made to loose it.
This is my word — know it,
Lion elder brother, keep my word!»
Külçoro made to do it,
Unable to say — I will not give,
Of the ill lad of noted stock
Not to break his brave one's heart,
Unable to say — leave off, child,
Mounting toward the holy war,
Ah my soul — of the ill lad
His jest not breaking his heart,
He untied and gave the buulum,
He dismounted and gave Buurul.
From his elder brother in particular
He asked for Arbuurul,
Onto Buurul like the Ala-Too,
Onto the iron-soled stirrup
The boy leapt and vaulted without a step.
Semetey's Akolpok —
Külçoro riding out to battle
Pressed it on and wore it now,
The Akkelte left from Manas

Ay küreğine astı şimdi.	*He slung now at his moon shoulder-blade.*
Gökten inmiş Boz kise'yi	*The Boz kise come down from heaven*
Beline sımsıkı kuşanıp,	*He girded tight about his waist,*
Ruhlar konup heybetlenip,	*The spirits alighting, dread-mantled,*
Boz yamaç gibi yükselip,	*Rising like a gray hillside,*
173360 Yalanışı kaplan gibi,	*His tongue-lick like a tiger's,*
Yarışan sağ kalmaz gibi,	*As though no rival would stay alive,*
İşte o zaman Semetey:	*Then it was that Semetey:*
Derdi çok olan Hıtay,	*The Hıtay of many sorrows,*
Vuruşacağı — Konurbay.	*He whom he shall fight — Konurbay.*
Düşman olacağı — Ezkara.	*He whose foe he shall be — Ezkara.*
Ezkara'yı, Kalça'yı, bunları,	*Ezkara, Kalça — these,*
Yaradan Kudret Tanrı	*The Creator, Almighty God —*
Verir mi ki eline	*Will He give into his hand*
Bu türden kurnazları.	*Cunning ones of such a kind?*
173370 Belalı Kalça bahadıra	*To Kalça the batyr of calamity*
Varacak oldu Külçoro,	*Külçoro made to go,*
Görülmedik büyük kargaşayı,	*Turmoil vast and never witnessed,*
İnsan görmez acayipliği	*Wonders no man sees,*
Kaynayıp duran halkına,	*Upon his seething people —*
Ağasından dua alıp,	*Taking his elder brother's blessing,*
Salınıp yürüyen şir Çoro,	*The lion Çoro of the swaying stride*
Boğuşmayı şiddetle saldı,	*Loosed the grappling with fury,*
Han Konurbay şir ile	*With khan Konurbay the lion*
Kapışıp kalmak için,	*To lock in combat,*
173380 Kaynayan Hıtay'ın kalabalık koluna	*Toward the crowded column of the seething Hıtay*
Doğru koşturdu Külçoro,	*Külçoro galloped straight,*
Aldanırsa Kalça'yı,	*Should Kalça be deceived —*
Bildiğinden koşturdu Külçoro.	*Külçoro galloped from what he knew.*
Aldanmazsa kırmak için,	*Should he not be deceived, to cut him down —*
Girdiğinden koşturdu Külçoro.	*Külçoro galloped from where he entered.*
Göreni candan bezdirip,	*Wearying the soul of all who saw,*
Çok düşmanı yakıp yandırıp,	*Burning and scorching many foes,*
Pusudakini şaşırtıp,	*Confounding the one in ambush,*
Altındaki Buurul'unu	*Buurul beneath him*
173390 Uzun adımlarla yürütüp,	*Striding out with long paces,*

Sır mızrak elde dimdik,
Büyük çizme ayakta kabarık,
Zırh giyip salınarak,
Aziz çoronun, doğanın
Sancağı elde dalgalanıp,
Kabzası çelik, ucu keskin,
Savaşta bela sır mızrak
Bu elinde dimdik durup.
Kılıç yanında sallanıp,
Aybalta elde parlayıp,
Tabılgılı vadi gibi.
Atışa giren Akkelte,
Kuşandığında canım silah,
Ay küreğinin aynası.
Kapışan düşmana uzatılsa,
Kabaran düşmanın
Emanet canın eğlencesi.
Oynadığında Oçogor,
Gerçekten atsa Koyçagır,
Güm ettiğinde çat eden,
Dumandan önce can gider. Coşturup düşmanı
Çığırırsa sesi ürperten,
Kapışan dayanıp duramaz.
Akolpok'u giydiğinde
On iki dilim kuzu ciğeri,
Nişangâhı altın yumruk gibi,
Tıpkı han Manas'ın kendisi gibi.
Baksan işte kelte tüfek böyledir.
Ağzı Oyrat'ın kasırgası,
Kundağı keskinin kıyısı,
Atadan kalan Akkelte,
Atarsanız böylesine çetindir.
Bu omuzda parıldayıp,
Altındaki Buurul at
Rahvan basıp salınıp, Sıcak gemden dizginlenip,
Düşmana doğru vardığında

The secret lance upright in hand,
The great boots swelling on his feet,
Swaying along clad in armor,
Of the dear çoro, the falcon,
The banner rippling in his hand,
Steel-hafted, keen of point,
The secret lance, bane of battle,
Standing upright in this hand.
The sword swinging at his side,
The aybalta gleaming in hand,
Like a valley thick with meadowsweet.
The Akkelte that enters the firefight,
When girded on — my dear weapon,
The mirror of his moon shoulder-blade.
Stretched toward the grappling foe,
Of the foe swelling up
It is the sport of the soul held in trust.
When Oçogor is at play,
When Koyçagır truly fires,
Cracking when it booms,
Before the smoke, the soul is gone.
Whipping up the foe,
If it shrieks, its voice makes flesh crawl,
No grappler can stand against it.
When he dons the Akolpok —
Twelve lobes of a lamb's liver,
Its sight like a golden fist,
Just like khan Manas himself.
Look — such is the kelte gun.
Its muzzle the whirlwind of the Oyrat,
Its stock the brink of the keen edge,
Akkelte left from the forefather —
If you fire it, so fearsome it is.
Gleaming on this shoulder,
The Buurul horse beneath him
Pacing smooth and swaying, Reined in on the hot bit,
When he goes against the foe

	Yürüyüşü çıkıp kıvraklaşıp.	*His gait breaks free and quickens.*
	Altın nal, gümüş çivi	*Golden shoe, silver nail*
	Ayağında parlayıp,	*Flashing on his hoof,*
173430	Güzelleşip canım hayvan,	*My dear beast growing fair,*
	Yan yatırıp sırtını dikip,	*Leaning aslant, arching his back,*
	Hayvandan üstün canım at,	*My dear horse above all beasts,*
	Kapışacağı düşmanını görünce	*Sighting the foe he shall close with —*
	Süslenip çalım satıp.	*Preening himself and strutting proud.*
	Buurul atına baksan,	*Look at his Buurul horse —*
	Kulağında ışık yanmış gibi.	*As though a light were kindled in his ear.*
	Kâkülüne baksan,	*Look at his forelock —*
	Gözüne göre düğümlenmiş gibi.	*As though knotted to match his eye.*
	Benim atım olsa diye,	*Would that he were my horse —*
173440	Bakan insan güler gibi.	*As though whoever looks must smile.*
	Uzun adım yürütülse,	*When ridden at the long stride,*
	Apışarası düşmanın,	*Between the legs of the foe;*
	Alnındaki akıtması	*The blaze upon his brow*
	Dövülmüş çelik gibi,	*Like hammered steel,*
	Tepesinde karakuş	*As though an eagle on his crown*
	Konup yavru kapmış gibi.	*Had perched and snatched a fledgling.*
	Küt kuyruk, som toynak,	*Stub tail, solid hoof —*
	Dövülüp yapılmış gibi Buurul at.	*The Buurul horse as though hammer-forged.*
	Buurul'a binip silkinip,	*Mounting Buurul, shaking himself,*
173450	Eri ölmüş gibi çırpınıp.	*Tossing as though his rider were dead.*
	Kının kara gözü gibi,	*Like the black eye of the sheath,*
	Arbuurul'a bindiğinde	*When he mounted Arbuurul*
	Koruyanı bir dokuz,	*His guardians, a full nine,*
	Koruyup kuşatıvermiş.	*Guarding him, had ringed him round.*
	Destekleyeni bir dokuz,	*His supporters, a full nine,*
	Destek olup durmuş.	*Stood firm to bear him up.*
	Yerle bir olası düşmanı,	*His foe fit to be razed to earth —*
	Adı Hızır divane,	*His name Hızır the ecstatic,*
	Hoplatıp Buurul'u,	*Making Buurul bound,*
173460	On iki çilten yedeğinde.	*Twelve çilten at his lead-rein.*
	Bu doğan çoronun	*Of this falcon çoro*
	Yürüyüşü işte böyle,	*Such — behold — is the gait,*
	Heybetiyle on binlerce Hıtay'ı	*Tens of thousands of Hıtay by his dread —*

Şaşırtması işte böyle.
Kızıl boz ata binip,
Yan yatırıp bu yaman,

Kıl kuyruğunu çat düğümleyip.
Başka bir surette görünüp,
Halini görsen düpedüz
İnsandan başka görünüp.
Konurbay'a doğru yönelse,
Arslanlık sureti görünüp,
Kara benekli kaplan
Şimdi parçalayıp yutacak gibi,
Dilini çıkarıp soluyup,
Arslan suretine bürünmüş.
Küt kuyruklu arslan
Yanı sıra atılıp davranıp,
Yarıp parçalayacak gibi,
Yine Manas'ın ruhu
Koruyup durduğu zamanmış.
Alp karakuş — zümrüdüanka,
Alake hanın ruhu,
Şimdi kapıp gidecek gibi,
Gökten pençesini uzatıp durmuş.
Görecek olsan Konurbay'ı,
Kara başlı ak buğra
Parçalayıp yutacak gibi,
Tam önünden çocuğu
Kaptığı gibi vurup durmuş.
Bunun koruyucusuna bakın hele,
Önünden sürünüp almış,
Yutup çekecek bir şey gibi,
Önü sıra ıslık çalıp,
Altmış eş kara yılan.
Kara saat yaman oğlanın
Böylesi suretine bakın hele.
Karşısına insan varılmaz,
Koruyucusu kaplandır,
Kara yazgılı düşmanın,
Kımıldayan sağ kalmaz gibi.

Such — behold — his confounding.
Mounted on the red-roan horse,
Leaning aslant, this fierce one,

Knotting tight his horsehair tail.
Appearing in another guise,
Should you see his state, outright
He appears as other than a man.
Should he turn toward Konurbay,
The lion's aspect showing forth,
A black-spotted tiger
As though now to rend and swallow,
Tongue lolling out, panting,
He has taken on the lion's guise.
The stub-tailed lion
Springing and lunging at his side,
As though to tear and rend apart,
It was again a season when the spirit
Of Manas stood guarding him.
The alp-eagle — the zümrüdüanka,
The spirit of khan Alake,
As though now to snatch and carry off,
Kept stretching its talons from the sky.
Should you behold Konurbay —
A white bull-camel with black head
As though to rend and swallow him,
Right before him, as one snatches
A child, it kept striking.
Behold the guardian of this one:
It has crawled and taken from before him,
Like a thing to gulp and drag away,
Whistling on before him,
Sixty paired black serpents.
Of the ill lad of the black hour
Behold such an aspect as this.
No man may go against him,
His guardian is a tiger,
Of the black-fated foe
It seems whatever stirs will not stay alive.

Uzun boylu, geniş kürekli,
Hem pehlivan, hem şir,
Anlatsam sureti işte böyle,
Mızrak uzatsa âlemi
Nara ile yenecek gibi.

Tall of stature, broad of shoulder-blade,
Both wrestler and lion,
Should I tell it — such is his aspect,
Should he thrust his lance, the world
He would conquer with one war-cry, it seems.

Gürlemesinden can çıkıp,
Kımıldarsa canı yutacak gibi.

From his thundering the soul departs,
Should he stir, he would swallow the soul, it seems.

Bileği som demir gibi,
Burnuna bakılsa
Sarp dağın sırtı gibi.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı
Yola yakın kalmıştı,
Sürüyle Mançu, sayısız kalday
Ordunun eline yakın kalmıştı,
Ordu içinde Konurbay'a
Zar zor yakın kalmıştı.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Konurbay,
Cevherden düğmesi yumruk gibi,
Görsen sureti işte böyle.
Eteği yayvan gök zırh —
Ok geçmez pek zırh.
Gök zırhı bürünüp,
Gök kaplan gibi davranıp.
Gaipten akıl bulunup,
Düşman yanına hazırlanıp,
Altındaki koca Kara at
Öteye beriye yürütüp,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

His wrist like solid iron,
Should one look upon his nose —
Like the ridge of a sheer mountain.
The Car-Kıya of Cañırık
Had drawn near to the road,
Mançu in herds, kalday beyond count —
He had drawn near the army's flank,
Within the horde, to Konurbay
He had barely drawn near.
Cotton-sashed, wide-booted,
Keçil's khan Konurbay,
His jewel button like a fist —
Should you see him, such is his aspect.
The wide-skirted gray armor —
Stout armor no arrow pierces.
Wrapped in the gray armor,
Bearing himself like a gray tiger.
Counsel found from the unseen,
Made ready against the foe,
The great Kara horse beneath him
He walks it back and forth,
Six thousand Hıtay, kalday beyond count —

Onların hepsini şaşırtıp.
Bak bak edip bağırdı,
Mançuların Konurbay'ı,
Ezkara'sını çağırıp,
Han Konurbay'ın önüne,
Gelip durdu Ezkara,

All of them he confounds.
Bak, bak! — he cried aloud,
The Konurbay of the Mançu,
Summoning his Ezkara,
Before khan Konurbay
Came Ezkara and stood,

Dizi yere bükülüp,
Gelinler gibi eğilerek.
Ne zaman olsa han adını,
Ulusunu görse Hıtay halkı,
Kadınlar gibi eğilmek
Bu kâfirin âdetidir.
Nişan konan minare,
Minarede ışık yakılıp,

His knee bent to the earth,
Bowing like the young brides.
Whenever the Hıtay folk behold
The khan's name, his eminence,
To bow like women —
Such is this infidel's custom.
The minaret set as a sign,
On the minaret a light was kindled,

Savaşa işaret vurulup.
Kalan Mançu, çok ulu bey,
Han Konurbay'ın önüne
Kaplayıp geldi hep birden.
Nam salmış Kalça'nın
Her huyuna bak hele,
Halkı kuşatıp çığrışıp durup,

The signal struck for war.
The remaining Mançu, many a great lord,
Before khan Konurbay
Came flooding all as one.
Of Kalça of the storied name
Behold his every temper:
His people thronging round him, clamoring,

Ordu toplanıp durduğunda,
Kalabalık asker çığrışıp durup,
Bolca yığılıp durduğunda,
Pehlivanın, devin hepsi,
Bahadır Kalça'nın yaşlısı,
Endamı, heybeti,
Han Kalça'nın mihneti,
Görse gönül bölünüp,
Gök zirve gibi görünüp.
Altın aylı sır çubuk,
Alacık gibi koca Kalça,
Keseden tütünü
Altın ağızlı çubuğa
Altı avuç koyuvermişti.
Adam, kesedeki tütünden
Kıl kadar bir şey kalmamıştı,
Altı parmak dolmadan çubuğu,
Çubuğuna ateş koyup,
Hırıldatıp somurmuştu,
Kumarı kanıp doymuştu.
Somurunca çubuk hırıldayıp,
Salıverince dumanı

When the horde stood mustered,
The crowded soldiery clamoring,
When they stood heaped in plenty,
The wrestlers, the giants, all of them,
The elders of Kalça the batyr,
His stature, his dread bearing,
The affliction of khan Kalça —
Whoever sees, the heart divides,
He looms like a gray summit.
The secret pipe with golden moon,
Old Kalça huge as a herder's hut,
From the pouch the tobacco
Into the golden-mouthed pipe
He had heaped six handfuls.
Man! — of the pouch's tobacco
Not a hair's worth remained,
The pipe not filled by six fingers,
Setting fire to his pipe,
He had sucked it rasping,
His craving slaked and sated.
As he sucked, the pipe rasping,
When he loosed the smoke

El ocağı gibi tütüp.
Yanındaki nedimleri
Yolunu şaşırıp çığrıştı.
Kâfirinin dumanı
Yaya sisi gibi tütüp,
Gök ala sakal Mançu'nun
Görsen suretini, işte böyle —
Zırhını heybetle kabartıp,
Kahırlanıp bağırıp,
Adam, mercan tuğlu, inci taşlı, Kara
inatçı, yaya yürük,

It fumed like a hearth-fire.
The retainers at his side
Lost their way and cried aloud.
This infidel's smoke
Fuming like a footman's fog,
Of the gray-flecked-bearded Mançu
Should you see the aspect — even so:
Swelling his armor in dread,
Bellowing in wrath,
Man! — coral-plumed, pearl-stoned,
Black and stubborn, fleet afoot,

Dunğdunğ'un hanını çağırıp,
Halkı sahipsiz kalmışçasına,
Ezkara'sını bağırtıp.
Cepken kuşaklı Hıtay'ın
Güçlülerini çağırıp,
Akılda üstat yaşlısını,
Halkın hepsini almış,
Ordu içinde kımıldanıp,
Çıngırağı çalınıp,
Türlü Mançu, çok Şibe,
Kıl kadar eksiksiz üşüşüp.
Tükenişecekmiş gibi,

Summoning the khan of Dunğdunğ,
As though his people were left masterless,
Making his Ezkara cry aloud.
Of the caftan-sashed Hıtay
Summoning the strong ones,
The elder, master in counsel,
He has taken all the people,
Stirring within the horde,
His bell was rung,
Mançu of every kind, many Şibe,
Swarming up, not a hair's worth missing.
As though they would spend themselves to the last,

Türlü türlü hazırlanıp.
Halk çığrışıp, el durdu,
Elin atası Konurbay
Kalabalık orduya söz söyledi:
«Atanın körü, kalabalık halk,
Bu yıl kapan gibiydik, yolduk olduk,

Making ready in every kind.
The folk clamored; the people stood,
The people's father Konurbay
Spoke his word to the crowded horde:
«Father's blind ones, crowded folk,
This year we were like a trap — we were plucked bare,

Kalabalık Hıtay hor olduk.
Duymaz mısınız Hıtaylar,
Belimizi Burut kırdı.
Her biriniz büyük ulu bey,
Kırk hanın eli toplanıp,
Kırgız'a geldik saldırıp.
Kırgız'a kırgın salışın

We crowded Hıtay were brought low.
Do you not hear, Hıtaylar —
The Burut has broken our back.
Each of you a great high lord,
The hosts of forty khans assembled,
We came down upon the Kırgız.
Our loosing slaughter on the Kırgız

Tanrı'nın çarptığı iş imiş,
Manas'ın oğlu Semetey
Atası Ayköl handan yiğitmiş,
Burut'a gücümüz yetmedi,

Bu Kudret Yaradan
Bizi ne diye aşağı gördü ki?
Aradan nice han gitti,
Gördünüz mü Mançular,
Bu yanıp kül olası Burut'tan,
Burut denen kavimden
Erenler öldü, han öldü,
Bundan kuşanan canların
hepsi öldü.

Boğuşmadan bunca can öldü.
Dün, altı yürük at verip,
Beecin'in güçlü hanına
Avuç içi kadar mektup verip,
Burut'a fitne salmaya,
Bu hunharı almaya
Hakan şehrini yokladık,
Kara nişancı Çandıayak'ı,
Cezbilek'i getirttik.
Atanın körü, kalabalık halk,
Yeleden, kuyruktan ayrılıp,
Küt kaldık, gördün mü?
Boynuz kırılıp, baş kalıp,
Muğlak kaldık, gördün mü?
Kırk hanın eli çığrışıp,
Kırgız'dan döndük geldik.
Bu iki kul pek çetinmiş,
Doğanlarımızdan ayrıldık.
Çarpışmaya çıktık, geri döndük,
Gördün mü, azizlerden ayrıldık.

Vuruşmaya derman gelmedi,
Bahadır ölüp, el kaldı,
Adam, sırt yandan gözlettik.

Was a deed God struck upon us,
Manas's son Semetey
Proved braver than his father, khan Ayköl,
Our strength did not suffice against the Burut,
This Almighty Creator —
Why did He look down upon us so?
Meanwhile many a khan has passed,
Have you seen, Mançular,
From this Burut — may he burn to ash,
From the tribe that is called Burut,
Warriors died, the khan died,
Of the souls girded from this,
all died.

Without grappling, so many souls died.
Yesterday, giving six swift horses,
To the mighty khan of Beecin
Giving a letter small as a palm,
To sow discord in the Burut,
To take this bloodthirsty one,
We sounded the Hakan's city,
The black marksman Çandıayak,
Cezbilek — we had them brought.
Father's blind ones, crowded folk,
Parted from mane and from tail,
We are left docked short — have you seen?
Horn broken, only the head left,
We are left in a tangle — have you seen?
The hosts of forty khans clamoring,
We turned back from the Kırgız and came.
These two slaves proved hard indeed,
We were parted from our falcons.
We rode out to clash, we turned back,
Have you seen — we were parted from our dear ones.
No strength came for the fighting,
The batyr died, the people remained,
Man! — we had them watch from the rear.

Doğanların hepsini
Kırgızlara kaptırdık.
Kahrolası Semetey
Yandan vurdu yılkımı,
Böylece bozdun uykumu.
Çöle çevirip Beecin'i
Açıp gitti uykumu.
O zaman kırdı pehlivandan,
Karagul başta, halkımı,
Atasından bu bozkurt
Kim bilir kaç kat yiğitmiş.

Kaptırıverecek olduk ya,
Bu Hıtay'ın halkı eksikmiş.
Nice âlem öldü, han öldü,
Kurumlanan han öldü,
Halkım, boy vermiş canların
hepsi öldü. Altıyla avunan ordu idi.

Kırılıp doğan, koru öldü,
Nice devin hepsi öldü.
Türlü türlü halk öldü,
Alpten çetin Karı han,
Er Çandıayak, bu da öldü,
Şimdi yıkılıp bel gitti,

Bizim Çandıayak gibi er gitti.
Ulularım, devlerim,
Bütün Beecin'e sahiplerim,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Şaşmaz keskin hatibim,
Yeni gelen nicelerim,
Hilebaz ustan gel,
Akılda üstat yamanın gel,
Şay'ın koruduğu şirin gel,
Kara gönüllü erin gel.
Bu sözüme uyun siz,
Manas'ın oğlu kâfire,
Almambet oğlu bahadıra,

The falcons, every one,
We let the Kırgız snatch away.
Semetey — may he be damned —
Struck my horse-herds from the flank,
Thus you broke my sleep.
Turning Beecin to a desert
He drove off my sleep.
Then he cut down, of the wrestlers,
Karagul at their head, my people,
This gray wolf, beyond his father —
Who knows how many fold braver he proved.
We all but let it be snatched away —
This Hıtay's folk proved wanting.
Many a world died, the khan died,
The swaggering khan died,
My people — of the souls grown tall,
all died. It was a horde consoled by six.

Cut down — falcon and preserve died,
Many a giant — all of them died.
Folk of every kind died,
Karı khan, harder than an alp,
Er Çandıayak — he too died,
Now the mountain-pass has crumbled and gone,
A warrior like our Çandıayak has gone.
My great ones, my giants,
My masters of all Beecin,
Flat-jawed, broad-tongued,
My unerring keen orator,
My newly come many,
Come, my master of guile,
Come, my ill one, master in counsel,
Come, my lion guarded by Şay,
Come, my black-hearted warrior.
Heed this word of mine:
Against the infidel son of Manas,
Against the batyr son of Almambet,

Ya vuruşup kimse yenmedi.
Boğuşmaya kuvvet yetmedi,
Manas'ın oğlu yiğidin
Namı belliymiş, bel imiş,

Kuldan üstün şir imiş,
Atası Manas Ayköl'den
Kim bilir kaç kat er imiş.

Her yanı denk imiş,
İçine baksan hunharın,
İşte yeryüzünden geniş imiş.

Cihan halkı kıyısını yoklamamış,
Bu kahrolası Semetey'e
Buna üvendire çevirecek kalmamış.
Adam, her yanı denk imiş,
Bunu Şay'ın koruduğu şir imiş.
Ala-Too ile Beecin'i
Kendim yokladığım yoldu,
O değil, atası Manas toy delikanlıya

Karşı durup mızrak uzatamadan,

Sağlam hileye başvuramadan,
Kollayıp fırsatını bulamadan,
Bön olup durmuştum,
Önce sırrını bilemeden,
Mızraklaşıp giremeden,
Ürkek olup dururum.
Kanatlarımı yoldurup,
Nicelerimi kırdırıp,
Titrek olup dururum.
Sekseni aşıp doksana
Varıp kaldığım çağ mıdır,
Yoksa bu yıl ölümü boynuma
Aldığım çağ mıdır?
Yiğitlik ile aziz gücü

None has fought and conquered.
No strength sufficed for the grappling,
Of the brave son of Manas
The fame was known — a mountain-pass he was,
A lion above any slave he was,
Beyond his father, Manas Ayköl —
Who knows how many fold the warrior he was.
His every side was matched,
Look within the bloodthirsty one —
Behold, wider than the face of the earth he was.
The world's folk have not sounded his shore,
For this Semetey — may he be damned —
None remained to turn the ox-goad on him.
Man! — his every side was matched,
This one was a lion guarded by Şay.
The Ala-Too and Beecin —
It was a road I sounded myself,
Not he — against his father Manas, the green youth,

Unable to stand against him and thrust the lance,
Unable to resort to a sound ruse,
Unable, watching, to find my chance,
I had stood there like a dullard,
Unable first to learn his secret,
Unable to enter the lance-fight,
I stand here skittish still.
My wings plucked out,
So many of mine cut down,
I stand here trembling still.
Is this the season I have passed
Beyond eighty and reached ninety,
Or the season, this very year, I take
Death upon my own neck?
Or is it the season I have lost

	Yoksa yitirdiğim çağ mıdır?!	*Valor and the dear strength?!*
	Halkım, bu yanıp kül olası Kırgız'ın	*My people, of these Kırgız — may they burn*
	Yamanlanan şir öldü,	*to ash — The lion grown ill has died,*
	Çaresine nasıl bakarız?	*How shall we see to a remedy?*
	Elini nasıl kırarız?	*How shall we break their host?*
	Obasını nasıl vururuz?	*How shall we strike their camp?*
	Kolayını nasıl buluruz?	*How shall we find the easy way?*
	Kaptırıp koyup, Hakan'a,	*Letting it be snatched, to the Hakan —*
173720	Ey halk, ölmeden nasıl varırız?	*O people, how do we go before we die?*
	Ölen candan kalan can	*The soul left over from the dying soul —*
	Kavurup geçti Burut'un,	*The Burut has scorched us through,*
	Kuruttu, harap etti Beecin'i	*It dried up, laid waste Beecin —*
	Bu Burut denen kavmin.	*This tribe that is called Burut.*
	Yüzlerin hepsini kara etti,	*It blackened every face,*
	Yiğitlerin hepsini yaya etti.	*It set every brave afoot.*
	Bir yapmadı, bin yaptı,	*It did not one wrong, it did a thousand,*
	Kırk boy Hıtay eline	*Upon the host of forty Hıtay tribes*
	Asırdan artık bela etti.	*It wrought calamity beyond a century.*
173730	Ben Konurbay olalı,	*Since I became Konurbay,*
	Konurbay adını alalı,	*Since I took the name Konurbay,*
	Altmış oğlun küçüğü,	*Youngest of the sixty sons,*
	Alööke'nin nazlısı,	*The darling of Alööke,*
	Bahadır Kalça olalı,	*Since I became Kalça the batyr,*
	Mızrak tutup, saf bozup,	*Gripping the lance, breaking the ranks,*
	Erden yenilmiş değildim,	*I had never been beaten by a warrior,*
	Âlemi çalkayıp er bozup,	*Churning the world, breaking warriors,*
	Yerden yenilmiş değildim,	*I had never been beaten by any land,*
	Manas'ın oğlu edepsiz	*The son of Manas, the insolent one,*
173740	Kavurdu beni, kendimi,	*Scorched me — my very self,*
	İyice kırdı sözümü,	*Broke my word to bits,*
	Bağladı nice devimi,	*Bound so many of my giants,*
	Çıkardı nice bendimi,	*Burst so many of my dams,*
	Kırdı, katlayıp belimi,	*Broke my back, folding it double,*
	Topuğuna denk tutmadan	*Not deeming it worth his heel*
	Bu ahmak etti Beecin'i.	*This fool has made of Beecin.*
	Manas'ın oğlu yaramaza,	*To the son of Manas, the good-for-nothing —*
	İskender değmez Beecin'i	*Beecin that İskender never touched*

İşlettirecek olduk ya,
Çalıyar değmez Beecin'i
Yoklatıp koyacak olduk ya.
Hazret değmez Beecin'i
Kaptırıp dönecek olduk ha?
Ölen candan kalan can
Hakan'a doğru yol aldı.
Kabarıp gelen çok Hıtay,
Öz varlığımı Burut'a
Saçıp gider miyiz acep?
Kendi başımıza savrulup Beecin'e
Kaçıp gider miyiz acep?
At bağlanan çukur gibi

Çırılçıplak kalır mıyız acep?
Baştan, gözden ayrılıp,
Zavallı oluruz, öyle mi!
Dün, kırk hanın eli Hıtay'ı

Eksiksiz toplayıp aldığında,
Çığrıştırıp pehlivanı,
Koşuşturup çok canı
Geçit resmine saldığında,
Çocuğunu bırakıp Hıtay'ın
Bahadırını seçip aldığında,
Hanına gaza saldığında,
Katı buyruk kıldığında,
Halkı eksiksiz topladığında,

Alırım deyip Burut'u
Görmeye gelmişiz meğer,
Yavrum, geride tek can kalmadan
Vuruşmaya derman gelir mi,
Ölmeye gelmişiz meğer».
Konurbay böyle dedikten sonra,
Mançu hanı Ezkara
Kükredi, hiddetlendi,
Kâfir Hıtay kalabalık halkı
Eksiksiz toplayıp söyledi:

We all but let him put to his use,
Beecin that Çalıyar never touched
We all but let him come and sound.
Beecin that the Hazret never touched —
Shall we let it be snatched and turn away?
The soul left over from the dying soul
Took the road toward the Hakan.
You many Hıtay who came here swelling,
Shall we then scatter my own substance
To the Burut, I wonder?
Blown headlong on our own to Beecin —
Shall we flee away, I wonder?
Like the hollow where the horse is tethered —
Shall we be left stripped bare, I wonder?
Parted from head and from eye,
We shall be wretched — is that it!
Yesterday, when the forty khans' host of Hıtay
Was gathered in with none left out,
Making the wrestlers clamor,
Making many souls rush to and fro,
When they were set to the grand parade,
When, leaving aside the Hıtay's children,
Their batyrs were picked and chosen,
When holy war was loosed upon their khan,
When stern command was given,
When the people were mustered whole,

Saying — I shall take the Burut,
We came, it seems, to see him,
My child, with not one soul left behind
Can strength come for the fighting? —
We came, it seems, to die».
When Konurbay had spoken so,
The Mançu khan Ezkara
Roared and blazed with fury,
The infidel Hıtay's crowded folk
He gathered whole and spoke:

«Erenlerim, hanlarım,
Aklı eren canlarım,
Zırh giyen kâfirlerin,
Benim sözümü dinleyin,
Han Konurbay bahadırım!
Burut'a Hıtay'ın gelişi,
Pehlivanların hepsinin ölüşüdür.
Bu yanıp kül olası Burut'tan
Kazılıp konmuş çukur gördük,
Kaynatılıp dökülmüş çorluk gördük!
Kalan kan bedelini verelim.
Âlemi kıran bu Hıtay,
Er Semetey'i, Külçoro'yu,
Bu türden şirler gördük.
Kırgız'dan hayli ordu gördük,

Hakan yolunu gözlettirip,
Bunalıp büyük dert gördük.
Yüksük ağızlı, boncuk gözlü,
Diyeceğim şudur, bilesin,
Bahadırsan, şir isen,
Kaplan Kalça'm, sözümü tut!
Bu hunhara sunalım.
Kahrolası Burut'a,
Burut denen kurnaz kavme,
Mızrak ustasına, bahadıra,
Kana doymaz kâfire,
Han Semetey bahadıra
Araya elçi salalım,
Tutunacak çare bulup can besleyelim,

Araya elçi salalım,
Kırgın olmadan sunalım,
Kızıl kana bulanmadan,
Yürü hele, halkım, dönelim.
Kavga düğümlenen çetin iş,

Kavgalaşmadan dönelim.

«My warriors, my khans,
My souls whose minds can reach,
Your armor-wearing infidels —
Listen to my word,
Khan Konurbay, my batyr!
The Hıtay's coming against the Burut
Is the dying of all its wrestlers.
From this Burut — may he burn to ash —
We have seen the pit dug and set,
We have seen ruin boiled and poured!
Let us pay the blood-price that remains.
This Hıtay that mowed the world,
Er Semetey, Külçoro —
Such lions we have seen.
We have seen no small horde from the Kırgız,
Setting watch on the Hakan road,
Hard-pressed, we have seen great sorrow.
Thimble-mouthed, bead-eyed —
This is my word — know it,
If you are a batyr, if you are a lion,
My tiger Kalça, keep my word!
Let us make offering to this bloodthirsty one.
To the accursed Burut,
To the cunning tribe called Burut,
To the master of the lance, the batyr,
To the infidel never sated with blood,
To khan Semetey the batyr
Let us send an envoy between us,
Let us find a hold, a remedy, and nourish life,
Let us send an envoy between us,
Let us make offering before the slaughter,
Before we are steeped in scarlet blood —
Come, my people, let us turn back.
The hard matter where quarrel is knotted —

Let us turn back without quarreling.

Bu kahrolası Burut'u
Vuruşup insan yener mi?!
Hiddetlense güç yeter mi,
Güreşip kul yener mi?
Kudurup coşan Burut'a
Kurumadan sunalım,
Kabarıp duran Burut'tan
Ölmeden sağ dönelim.
Elçi salıp araya,
Hakan'a karakol koyalım,
Aşırı dikbaşlı Burut'u
Hile ile boğazlayalım,
Dalaşmadan, düşmanlaşmadan,
Üstün er ile çekişmeden,

Dediğine uyalım,
Hunhar Manas sultanın —
Beecin'e geri dönelim —
Yiğit Manas bozkurdun
Böylece kan bedelini verip dönelim.
Kırmızı gömlekli, hilal belli,
Salınan güzeli alıp,
Bu atanın kan bedelidir deyip,

Armağan olarak al bunu deyip,
Semetey'e diyelim.
Kırılışmadan, çekişmeden,
Kahrolası Burut'tan
Halkım sağ esen dönelim!
Beecin'i yoklayıp haber alıp,
Altı bin kızıl fil alıp,
File yükleyip, altın alıp,
Ölçüsüz güzel, boncuk gözlü,
Kara gözlüden bin tane alıp,
Külçoro'ya sunalım.

Çatışmadan, çekişmeden,
Hıtay halkı sağ dönelim.
Kahırlanan Burut'un

This accursed Burut —
Can any man fight him and win?!
If he rages, can strength suffice,
Can a slave wrestle him down?
To the Burut run mad and raging
Let us make offering before we wither,
From the Burut swelling high
Let us turn back alive, not dead.
Sending an envoy between us,
Let us set a picket for the Hakan,
The Burut, headstrong beyond measure —
Let us cut his throat by guile,
Without brawling, without making foes,
Without striving against the superior warrior,
Let us do as he says,
Of the bloodthirsty sultan Manas —
Let us turn back to Beecin —
Of the brave Manas, the gray wolf,
Let us pay his blood-price so, and turn back.
Red-shirted, crescent-waisted,
Taking the swaying beauty,
Saying — this is that forefather's blood-price,
Saying — take this as a gift,
Let us say it to Semetey.
Without mutual slaughter, without strife,
From the accursed Burut
Let my people turn back safe and sound!
Sounding Beecin, gathering word,
Taking six thousand red elephants,
Loading the elephants, taking gold,
Beauties beyond measure, bead-eyed —
Taking a thousand of the black-eyed,
Let us offer them to Külçoro.

Without clashing, without strife,
Let the Hıtay folk turn back alive.
Of the Burut seething in wrath

Dediğine uyalım,
Almambet'in kan bedelini verelim.
Kargaşa salmadan sunalım,

Bu kadarı bizde kaldı deyip,
Çubak'ın kan bedelini söyleyelim!
Kırılıp dökülmeden,
Hıtay halkı böylece dönelim.
Boğuştuğun bu Burut,
Atış açıp Burut'la
Kapışıp durup nideriz?
Sağ esen Hıtay halkı,
Beecin'e doğru gidelim.
Bu yıl Hakan'a haber salalım, Nasıl ele veririz?
Altın ile akçadan
Katıra denk edip alalım.
Çok altından artıralım,
Bozkurt Semetey'e sunalım.
Güçlenirse yolunu gözleriz,
Burut'tan fesat gördük deyip,
Burut aldı dedirtip,
Çekişip yürüyüp öldük deyip,
Ölüşmeden diri kız sunup,
Beecin'e sağ dönelim».
Ezkara böyle dedikten sonra,
Alööke oğlu Konurbay,
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Çonkara atını bağlayan,
Kalday'ın oğlu kâfirin,
Han Konurbay bahadırın,
Altmış caysañın küçüğü,
O Hıtay'ın yamanı,
Yeryüzünde ad alıp,
Olmuş Kalça değil mi?
Karşılaşanı yere serip,
Somuran Kalça değil mi?
Nice belaya, büyük kavgaya

Let us do as he says,
Let us pay the blood-price of Almambet.
Let us make offering before turmoil is loosed,
Saying — this much remained with us,
Let us declare the blood-price of Çubak!
Without being cut down and strewn,
Let the Hıtay folk turn back so.
This Burut with whom you grapple —
Opening fire upon the Burut,
What do we gain by locking fast?
Safe and sound, folk of the Hıtay,
Let us go toward Beecin.
This year let us send word to the Hakan,
How shall we deliver him up?
Of gold and of coin
Let us take a mule-load's match.
Let us heap it higher than much gold,
Let us offer it to the gray wolf Semetey.
If he grows strong, we watch his road,
Saying — we saw treachery from the Burut,
Making them say — the Burut took it,
Saying — we strove and marched and died,
Offering living maidens, not dying,
Let us turn back to Beecin alive».
When Ezkara had spoken so,
Alööke's son Konurbay,
He who summers on Çok-Tabılgı,
He who tethers his horse Çonkara,
The infidel son of the Kalday,
Khan Konurbay the batyr,
Youngest of the sixty caysañ,
That fierce one of the Hıtay,
Taking a name upon the earth —
Has he not become Kalça?
Flattening whoever meets him,
Is he not Kalça who sucks them dry?
Into many a calamity, many a great fray —

Girmiş Kalça değil mi?
O Ezkara hanına,
Kaynaşan kırk boy
Hıtayların hepsine,

Tepe saçı diken diken,
Ensesi kabarık,
Açılmış kuyu gibi gözlerle,
Heybetlenip bağırıp,
Şimdi ne dedin sen deyip,
Ezkara'yı ezip geçti:
«Atanın körü, Ezkara,
Utanması olmayanın arı yok,
Arı olmayanın hiçbir şeyi yok.
Boğuşa boğuşa ölünüz!
Ölmeden diri dururken,
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Salınan güzeli —
Boğuşacağın bu Burut'la
Boğuşa boğuşa ölünüz!
Altı kapılı Beecin'de
Nasıl diri kalırız?
Doğanları yediren,
Bahadırlarını, şirlerini
Kırgız kırdı dedirten,
Yanıp kül olan biz Hıtay,
Kabarıp geldik bu yolda,
Varlığımızı nasıl saçarız,
Hakan'a doğru sendeleyip
Utanmadan nasıl kaçarız?!
Ben Konurbay olalı,
Konurbay adını alalı,
Ay-âlemi bunaltıp,
Sürüp yürüyüp somurmuşum.

Coşup düşman yürümezdi,
Çetin canım dururken,
Kırk hanın eli Hıtay'a
Kıl kadar yel değmezdi.

Is he not Kalça who has entered?
At that khan of his, Ezkara,
At the seething forty tribes,
At all of the Hıtay,

The hair of his crown bristling up,
The nape of his neck swelling,
With eyes like opened wells,
Bellowing in dread,
Saying — what is this you have said now,
He ground Ezkara down:
«Father's blind one, Ezkara,
He who has no shame has no honor,
He who has no honor has nothing at all.
Die grappling and grappling again!
While you stand alive, not dead —
Red-shirted, crescent-waisted,
The swaying beauty —
With this Burut you must grapple —
Die grappling and grappling again!
In six-gated Beecin
How shall we stay alive?
He who fed them the falcons,
Who let it be said — the Kırgız cut down
Their batyrs and their lions —
We Hıtay, burned to ash,
Came swelling down this road,
How shall we scatter our substance,
Staggering toward the Hakan,
How shall we flee without shame?!
Since I became Konurbay,
Since I took the name Konurbay,
Grinding down moon and world,
I have driven, marched, and sucked them dry.
No foe marched surging forth,
While my hard soul remained,
Upon the forty khans' host of Hıtay
Not a hair's breadth of wind would touch.

Boğuşmaya gelen âlemden
Bir teki diri yürümezdi.
Hunhar Kalça dururken,
Hangi düşman karşı gelmiş,
Boğuşmaya kalkan âlemden
Bir teki diri gitmemişti.
Kırk boy Hıtay, kalabalık el,
Çetin, büyük han önünde,
Kıymalı yanını yoklatıp,
Doğanların hepsini
Şu Kırgızlara kaptırıp,
Dimdik durup nasıl sunarız?!

Denkliği nasıl veririz,
Taş kuşanan büyük hana,
Burut'un un ufak etti deyip,
Toptan boy verip ölürüz.
Nasıl cevap veririz?
Boğuşmayı şiddetle salarız,
Kıl kadar kalmadan hepiniz
Kırgına kurban gidiniz,
Tek biriniz kalmadan,
Parçalanıp geçiniz!
Kabarıp gelip Burut'tan
Fazlasıyla fena kırıldık.
Öz varlığımızı nasıl saçarız,
Kabarıp kaçıp çığrışarak,
Hangi yüzle kaçarız,
Çetin ise Kırgız'a,
Birimiz kalmadan ölelim,
Yılışıp kaçıp yürümektense,
Dönüp dikilip vuruşup,
Kırılışıp görelim.
Tufan suyu erişmez Çon-Beecin'e
Kabarıp geldim Burut'a,
Durmadan nasıl varırız?
İskender değmez Çon-Beecin'de,
Böğürerek Burut'a,

Of the world that came to grapple
Not one would walk away alive.
While bloodthirsty Kalça remained,
What foe has ever stood against me?
Of the world that rose to grapple
Not one had gone away alive.
Forty tribes of Hıtay, crowded host,
Before the hard great khan,
Letting our minced flank be probed,
The falcons, every one,
Snatched away by these Kırgız —
How shall we stand upright and make offering?!
How shall we render the balance
To the great khan girded in stone?
Saying — the Burut ground him to flour,
We shall yield ourselves wholesale and die.
What answer shall we give?
We shall loose the grappling in fury,
All of you, with not a hair's breadth left,
Go as sacrifice to the slaughter,
With not a single one remaining,
Be torn to pieces and pass on!
From the Burut who came swelling
We were cut down all too foully.
How shall we scatter our own substance,
Swelling up and fleeing, clamoring,
With what face shall we flee?
If the Kırgız prove hard,
Let us die with not one of us left,
Rather than slink away in flight,
Turning, standing fast, and fighting,
Let us try cutting one another down.
To Çon-Beecin the flood-water cannot reach
— I came swelling against the Burut,
How shall we go without standing fast?
In Çon-Beecin that İskender never touched,
Bellowing at the Burut,

Cihanın lafını nasıl işitiriz?
İşletti, harap etti Burut deyip,
Hangi yüzle kaçarız?
Varlığı saçtığında,
Kökten sarsılıp gümbürdeyip,
Hakan'ın eli kaçtığında,
Çarpan Tanrı çarpmaz mı!

How shall we hear the world's talk of it?
Saying — the Burut used it, laid it waste,
With what face shall we flee?
When the substance is scattered,
Shaken and thundering from the root,
When the Hakan's host has fled,
Will the striking God not strike!

O hunharın oğlu Semetey,
Dönmeden Hakan kaçtı deyip,
Ta Hakan'a dek kovalamaz mı!

İbretini Burut göstermez mi,
Kanı göl gibi akıtıp,
Kalan halkı kırmaz mı!
Erenler ölüp, han ölüp,
Akıl eren canların hepsi ölüp,

Böylece Tanrı çarpmaz mı!
Sekip duran Burut'la
Mahmuzlanıp kapışıp,
Nice pehlivan yaşlınız,
Kıl kadar kalmadan bir canınız,

Kırgına uğramışçasına,
Kırılıp gidiniz hepiniz!
Hanı ölünce hepsi ölsün,
Kalmadan toptan kırılıp,
Kalan halkın hepsi ölsün!
Kırışacağın bu hunhar,
Diri yürüyüp nideriz?
Kökümüz tümden kırılıp,
Dümdüz olup gidelim.
Tük kalmadan vuruşup,
Tükenişip gidelim.
Bahadırsam, şir isem,
Ay-âlemi bunaltan
Bahadır Kalça ben isem,
Öz varlığımı nasıl saçalım,

That bloodthirsty one's son Semetey,
Saying — the Hakan fled without turning,
Will he not chase us to the Hakan's very gates!
Will the Burut not make us the lesson,
Pouring out blood like a lake,
Will he not cut down the folk that remain!
Warriors dying, the khan dying,
All the souls whose minds can reach dying —
Will God not strike us so!
With the bounding Burut
Spurring hard and locking fast,
So many of your wrestler elders,
Not a hair's breadth of your souls remaining,
As though fallen under the slaughter —
Be cut down and gone, all of you!
When their khan dies, let all die,
Cut down wholesale with none remaining,
Let all the remaining folk die!
This bloodthirsty one you shall clash with —
What do we gain by walking alive?
Our root cut down entire,
Let us be leveled flat and gone.
Fighting till not a hair remains,
Let us spend one another and be gone.
If I am a batyr, if I am a lion,
He who grinds down moon and world,
If I am Kalça the batyr,
How should I scatter my own substance,

Hangi yüzle kaçarım ben.
Bora değmez Beecin'e
Durmadan nasıl kaçalım,
Dokuz gün dinmeden kapışıp,
Ben yüzükoyun ölüp yatarım.
Kalabalık ordusunu kırdırıp,
Kaçtı Burut demez mi,

Öz varlığını, kabarıp,
Saçtı Burut demez mi.
Ardına düşüp kovalayıp,
Yeni baştan kudurmuş,
Halkına gaza salmaz mı.
Beecin'in hanı öldü deyip,
Altın tacını giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Kaplan Bakay ihtiyar
Han kaldırıvermez mi!
Seksen atamın öcü deyip,

Ondan sonra Beecin'den
Nerede öç varsa almaz mı!
Taşlıyı tümden boğazlamaz mı.

Hanları kıstırıp kırmaz mı!
Güçlüyü tutup boğazlamaz mı,
Güçsüzü sağ komaz mı.
Altın direkli Hakan'ın
Direğini söküp almaz mı.
Kökten sarsıp kabartıp,
Tümünü kırıp koymaz mı.
Damı yıkıp devirip,
Söğüdü kırkıp yıkıp,
Un ufak edip temizlemez mi,

Parçalayıp halkı kırmaz mı!

Bu kırgının zulmüne,
Kırışa kırışa ölürüm.

With what face should I flee?
To Beecin the blizzard cannot touch
How should we flee without standing fast?
Nine days locking fast without cease,
I shall lie dead upon my face.
Letting his crowded horde be cut down —
Will they not say the Burut fled,

His own substance, swelling up —
Will they not say the Burut scattered it?
Falling upon our rear, pursuing,
Maddened all anew,
Will he not loose holy war on the people?
Saying — the khan of Beecin is dead,
Setting the golden crown on him,
Raising him to the golden throne,
The tiger Bakay, the elder —
Will they not lift up a khan!
Saying — the vengeance of my eighty forefathers,
Will he not then take from Beecin
Whatever vengeance may be found!
Will he not slaughter the stone-girt wholesale?
Will he not corner and cut down the khans!
Will he not seize and butcher the strong,
Will he not leave the weak unspared?
Of the golden-pillared Hakan
Will he not wrench out the very pillar?
Shaking it from the root, heaving it up,
Will he not cut down the whole of it?
Toppling the roof and overturning it,
Shearing and felling the willow,
Will he not grind it to flour and sweep it clean,
Will he not tear the people apart and cut them down!
Under the tyranny of this slaughter
I shall die clashing and clashing again.

Kırk yıl dinmeden vuruşup,
Kırılışıp görürüm.

Beli yamaçtan aşmaz mı,
Sağlam kırgın salmadan Burut'a,

Beecin'e doğru kaçmayalım,
Sen, Mançu hanı Ezkara,
Böyle kaynayan el varken,
Ulum domuz sen olunca,
Hırpalanmışım demek ki,
Pişip yanıp kor olup,
Ee, domuz, kavrulup alev olup,
Kabardın Ezkara,
Ağırlığı ağır, büyük dert

Fighting forty years without cease,
I shall try cutting them down as they cut me.
Will the pass not top the hillside?
Without loosing sound slaughter on the Burut
Let us not flee toward Beecin,
You, Mançu khan Ezkara,
While such a seething host is here,
When you, a swine, are my great one,
Battered indeed I must be,
Cooked and burned to a live coal,
Eh, swine — scorched to a flame, You swelled up, Ezkara,
A heavy burden, a great grief

İKİNCİ BÖLÜM

Düşman Sofrasında Kardeşlik Oyunu

Kocamış Ezkara'yı bunaklıkla suçlayan Koñurbay, Alöökö oğlu ve Keçil'in hanı olarak kaçmayı kendine yediremez; ancak danışmanları ona Semetey ile Külçoro'nun insanoğlunun yenemeyeceği, pirlerin koruduğu aslanlar olduğunu bir bir sayarlar. Tam bu çaresizlik içindeyken Külçoro, Kırgızlığını gizleyip "atamız Çılaba'dan türedik, kökümüz birdir" diyerek Kıtay kılığında Koñurbay'ın huzuruna çıkar. Kalça'nın burkanına tapınacağını söyleyip hısımlık yemini eden kurnaz çoro, Koñurbay'ın gönlünü öyle çeler ki han onu öz kardeşi bilir; Beecin'e haber salıp toy kurdurur, altın taht, Algara küheylan, altmış yıl dövülmüş kılıç ve nice armağan vaat eder.

Sevincinden coşan Koñurbay, Külçoro'dan Semetey'i de barışa razı edip Kıtay'a dost kılmasını ister: kırk boy Kıtay halkını, yedi bin kızı, altına yüklü altı bin atı Manas ile Almambet'in kan bedeli olarak sunacağını, doksanına varan başını bile armağan edeceğini bildirir. Görevini tamamlayan Külçoro ağası Semetey'e döner ve Kalça'yı nasıl aldattığını anlatır: Koñurbay hileyle alınmazsa ne kırk yıl savaşla ne Zülfikâr'la devrilecektir. Semetey çorosuna altı gün mühlet verir, Koñurbay'ın vaktiyle Manas'ı da casusla, hileyle devirdiğini hatırlatarak "kendini kaptırma" diye tembihler ve onu dualarla o tehlikeli yola yeniden hazırlar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bölüm, 167–169 numaralı segmentleri kapsar ve savaşın kılıçtan hileye döndüğü dönemeci anlatır.
- Koñurbay, kaçmayı öneren yaşlı danışmanı Ezkara'yı ağır sözlerle azarlar; kendisinin Alöökö Han oğlu ve Keçil'in hanı olduğunu söyleyerek direnmeyi seçer.
- Külçoro, Çılaba soyundan bir Kıtay olduğu yalanıyla Koñurbay'ın sarayına sızar ve burkana tapınma vaadiyle güven kazanır.
- Koñurbay, Külçoro'yu kardeş ilan edip ona Sazañşañ ile Bakburçun'un hanlığını, Algara atı ve altmış yılda dövülmüş efsanevi kılıcı vaat eder.
- Kalça, barış karşılığında kırk boy Kıtay halkını, yedi bin kızı ve altın yüklü altı bin atı Manas ile Almambet'in kan bedeli olarak sunmayı önerir.
- Semetey, dönüp planını anlatan Külçoro'ya altı günlük süre tanır ve Koñurbay'ın Manas'ı da hileyle devirdiğini hatırlatarak onu uyarır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Görmeye gelmişim meğer.	*I have come, it seems, to see it.*
Kocayınca han Koñur,	*Grown old, khan Koñur,*
Ben ölmeye gelmişim meğer!»	*I have come, it seems, to die!»*
Deyip, böylece Koñurbay	*Saying so, thus Koñurbay,*
Kahrını saçıp dikilerek,	*Rising up, scattering his wrath,*
174050 Kıyameti başlattı,	*Set doomsday loose upon them,*
Elin yurdun hepsini,	*And all the folk and land,*
Er Ezkara ihtiyarı	*The aged Er Ezkara*
Bir güzel haşlayıverdi.	*He scalded good and proper.*
Atanın körü Ezkara,	*Ezkara, blind wretch of a father,*
Aklı bunak, beyni çürük,	*Mind senile, brain gone rotten,*
Onmaz olmuşsun meğer,	*You have come to ruin, it seems,*
Kocayınca Ezkaram,	*Grown old, my Ezkara,*
Sen, işe yaramaz olmuşsun.	*You have become good for nothing.*
Diriliğin yolundan	*From the road of living*
174060 Geçip gitmişsin meğer.	*You have passed on by, it seems.*
Ölüp gidilecek sefere,	*On the journey toward death,*
Ezkaram, varıp kalmışsın meğer.	*My Ezkara, you have arrived, it seems.*
Şimdi insan suretinden,	*Now from the shape of a man,*
Ezkaram, çıkıp gitmişsin meğer.	*My Ezkara, you have departed, it seems.*
Sözünü geveleyerek	*Mumbling over your words*
Elin içine gelmişsin.	*You have come among the people.*
Diri desem sayıda yok,	*Call you living — you count for nothing,*
Ezkaram, mezara girmişsin meğer.	*My Ezkara, you have entered the grave, it seems.*
Akılda usta bir candın,	*You were a soul most skilled in wit,*
174070 Bozkurtluğun, aslanlığın	*Your wolfhood and your lionhood*
Bir er kişi kadar vardı,	*Were once the measure of a man,*
Kırk hanın halkı Hıtay'ı,	*The Hıtay folk of forty khans,*
Ezkaram, kıpırdatmayan candın.	*My Ezkara, you were the soul none could stir.*
Mızrak uzatıp haykıran	*Thrusting the lance and crying out,*
Arslan Kalça ben idim,	*Arslan Kalça — that was I,*
Acayipten okumuş	*Schooled in wondrous things,*
Bilge kişim sen idin.	*My sage of wisdom — that were you.*
Kınsız kılıç kuşanıp,	*Girding the sheathless sword,*

Nice yerden dolanıp geldik.
Ad salmış büyük ulular,
Uzaklardan kuşatıp geldik,
Sayısız orduyu nasıl dağıtırız?

From how many lands we wandered here.
Great renowned elders of name,
From far away we came encircling,
How shall we scatter the countless host?

Kır sakalın tutuşup,
Biz Burut'tan nasıl kaçarız? Geri dönüp Burut'tan
Kuşak bağlamış Hıtay'ın
Yiğitlerini toplayalım,
Yüz yüze gelip vuruşup,
Beş yıl boyunca savaşalım.
Yiğitlerin hepsini kırdırıp,
Tamtakır olup Kakan'a
Ondan sonra varalım.
Bozukmuş meğer görülen düş.
Sahi gitti mi bizim güç,
Kırgız'dan Hıtay kaçar deyip,
Paldır küldür Kakan'a
Âlemde var mı böyle iş?
Bundan böyle Ezkara,
Yakma artık canımı,
Kahrım gelip dikilirsem
Şimdi cinini alırım senin.
Şimdi Burut kötüdür deyip,
Kaçayım dedim hanginize?
Kendi başına dert açtın,
Boşuna dokundun cinime.
Burut ile boğuşurken
Halim mecalim gitti deyip,
Derdimi döktüm hanginize?
Sessiz duran canı rahat koymayıp, Altı kapılı Kakan'a
Atanın körü Ezkara,
Dokunmaya kalktın cinime,
Kaçın diye ben mi öğrettim açıkça,
On ikime gelinceye dek
Kalabalık Hıtay eline?

Your grey beard set aflame,
How shall we flee from the Burut?
Turning back from the Burut
Let us gather the warriors
Of the sash-girt Hıtay,
Meeting face to face in battle,
Let us war for five whole years.
Letting all the warriors be slain,
Stripped utterly bare, to Kakan
Let us go only after that.
Corrupt, it seems, was the dream we saw.
Has our strength truly gone,
Saying Hıtay flees from the Kırgız,
Helter-skelter to Kakan —
Is there such a deed in all the world?
From this day on, Ezkara,
Burn my soul no longer,
If my wrath should rise and stand
I shall take your demon now.
Saying now the Burut is evil,
To which of you did I say let me flee?
You brought grief upon your own head,
You touched my demon for nothing.
While grappling with the Burut,
Saying my strength and vigor failed,
To which of you did I pour my grief?
Not leaving the silent soul in peace, To six-gated Kakan
Ezkara, blind wretch of a father,
You set out to touch my demon,
Did I openly teach them: flee,
Until I reached my twelfth year,
To the teeming land of Hıtay?

Bugün kahrım gelip dikilirsem, El
kavurup toz oldum
Sataşmadan durmam birinize.
Ne zaman üç kez kaçarım deyip,
Karşılık verdim hanginize,
Halk razı olur mu,
Ezkara, senin bu hâline.
Zırvalayıp el bozup,
Ezkara, şimdi dokundun cinime.
Gazaya gelip bocalayan,
Şaşıran adam onar mı?

If today my wrath should rise and stand, I
seized the land and turned to dust
I shall not rest from tormenting one of you.
When did I say I would flee three times,
To which of you did I give such answer,
Will the people be content,
Ezkara, with this state of yours?
Raving, corrupting the folk,
Ezkara, now you have touched my demon.
Faltering when holy war has come —
Can a bewildered man be mended?

Kara Kırgız Burut'tan
Kaçan adam olur mu?
Ee, bunadın Ezkara,
Kaçayım dedim hanginize,
Gazaya gelip sızlanıp,
Sen şimdi dokundun cinime.
Ben cepken giyen Hıtay'ın
Güçlülerinden biriydim.
Ben gürleyip vuruşmadan,
ordumu kolumu saçarcasına,
Kara at ile kaçarcasına,
Ben ne zaman kötünün biriydim?
Altmış caysañın küçüğü,
Ben Alöökö Han'ın oğluydum.
Soluyup kaçıverecek gibi,
Ben hangi yerde kalasıca biriydim,
Altın tahta oturan ulu hanın
Ben asillerinden biriydim,
Heybeti sert bir kişiydim.
Şimdi ölüm gelse de
Aklımı nasıl dağıtırım?
Dev Burut bastırdı deyip,
Soluk soluğa nasıl kaçayım!
Küçüklüğümden büyüyüp,
Kakançın'ın Beecin'ine,
Yaşım on üçe vardığında
Kakançın'ı bekleyip,

From the Kara Kırgız Burut
Can there be a man who flees?
Eh, you have grown senile, Ezkara,
To which of you did I say let me flee?
Whimpering when holy war has come,
You have now touched my demon.
Of the jerkin-wearing Hıtay
I was one of the mighty ones.
Without my thundering into battle,
As if scattering my host and my flank,
As if fleeing on the black steed,
When was I ever one of the base?
Youngest of the sixty caysañ,
I was the son of Alöökö Khan.
As if to bolt away panting,
In what place was I one left behind?
Of the great khan on the golden throne
I was one of the nobles,
A man of stern majesty.
Even should death come now,
How shall I scatter my wits?
Saying the giant Burut bore down,
How shall I flee gasping for breath!
Growing up from my childhood,
To Kakançın's Beecin,
When my years had reached thirteen,
Keeping watch over Kakançın,

Yamaca kurulmuş dam oldum,
Kurumlanan yaman can,
Keçil'e sağlam han oldum,
Han olalı yaman can,
Halkın aşmadığı beli aldım,
Nice türlü eri aldım.
Babası bozkurt Manas'ı

I became a house set on the slope,
A dread soul swollen with pride,
I became a firm khan to Keçil,
Since becoming khan, a dread soul,
I took the pass no folk had crossed,
I took men of many kinds.
Manas, whose father was a grey wolf —

Çorosuyla birlikte kırdım.
Bütün yurdunu perişan edip,
Kırgız elini ağlattım.
Bir kez değil, bin kez ettim, Kırılıp hepten han ölüp,
Görsen, ele kavga saldım,
Adı ağır bir can oldum,
Nal sesimden toz kopan,
Kakan'a böyle han oldum. Halktan haber duymaz mı,
Hanlığımı bırakıp yaman can
Kahırlanırsa o hunhar
Halkımı nasıl dağıtırım,
Ta Kakan'a dek kovup tıkmaz mı!

Him with his çoro I slaughtered.
Laying waste his whole encampment,
I made the Kırgız people weep.
Not once but a thousand times I did it,
Slain wholly, the khan dying,
See — I loosed strife upon the folk,
I became a soul of weighty name,
Dust rising at the ring of my hooves,
Such a khan I became to Kakan. Would the folk not hear the tidings,
Forsaking my khanship, a dread soul If that bloodthirsty one takes wrath
How shall I scatter my people,
Would he not drive and cram them clear to Kakan!

Kahırlı Burut imiş deyip,
Nasıl Kakan'a kaçarım?
Kaçmaktansa ölüm yeğdir,
Vızıldama, Hıtay yurdu!
Öfkem gelip haykırırsam,
Ta nerelerden cinleri çağırırsam,
Ala-Too'da beslenen eli var,
Namusumu ortaya dökerim!
Hepinizi un ufak edip,
İhtiyarınızı hepten boğazlayıp,
Böyle mi Beecin'e kaçarım!
Ordu derlenip, el gelip,
Kırgız şöyle dursun, âlemi
Sel gelip basıp gider,
Beli nasıl aşarsın,

Saying the Burut is full of wrath,
How shall I flee to Kakan?
Better death than fleeing,
Stop your whining, land of Hıtay!
If my fury rises and I roar,
If I summon demons from far places,
He has a folk nurtured in Ala-Too,
I shall lay my honor bare!
Grinding you all to powder,
Slaughtering your elders one and all —
Is it thus I would flee to Beecin!
The host mustered, the folk come,
Not the Kırgız alone — the world
A flood would come and drown it all,
How will you cross the pass,

Yüzleşip Kırgız kırdı deyip, Rast geleni kemiren,
Yüzün var mı, Hıtay yurdu,
Taşarsan cehennemdir
Ne yüzle kaçarsın?
Kahırlanıp dikilirsem,
Kıyameti koparırım.
Saçmalarsan, Hıtay yurdu,
Kimseyi koymadan kırarım! Öldükçe azıtan.
Düşünsene, ey Hıtay,
Bu güçlü baş yerindeyken
Namusumuzu nasıl veririz?
Kudurmuş Burut yurdu ile
Babası Manas böyle bir er –
Boy ölçüşüp görürüz,
Bu değerli baş yerindeyken
Açgözlülüğünü bırakmayan.
Halkımı nasıl vereyim!
Çınmaçın geçse eline
Kocayınca Koñurbay

Saying the Kırgız slew us face to face,
Gnawing whatever it meets,
Have you the face, land of Hıtay,
If you overflow, it is hell —
With what face will you flee?
If I rise up in my wrath,
I shall tear doomsday loose.
If you rave, land of Hıtay,
I shall slay and spare no one! Raging more the more it dies.
Think on it, O Hıtay,
While this mighty head is in its place
How shall we give up our honor?
With the rabid Burut folk —
His father Manas was such a man —
We shall measure ourselves and see,
While this precious head is in its place —
He who never quits his greed.
How shall I give up my people!
Should Çınmaçın pass into his hand —
Grown old, Koñurbay,

Ben bir kapışıp göreyim.
Nicedir topladığı çok ordusunu
Hıtay saçmış demez mi,
Hıtay kaçmış demez mi,
Âlemi Tanrı çarpmaz mı,
Hıtay'ı Kırgız kovmaz mı!
Cepkenliyi derlemez mi,
Gün cañ-cuñun önüne
Gümbürdeyen er hunhar
Güçlünü toplayıp kırmaz mı!
Bu Manas'ın oğlu hunharın
Babasının öcü var.
Kana doymaz halkı var,
Önüne çıkanı perişan etmek
Ne zamandır töresi var.
Katı gayretli, taş yürekli,
Kaçarsanız büyük belaya salar,

Let me grapple once and see.
Of the vast host he long has gathered
Will they not say Hıtay scattered it,
Will they not say Hıtay has fled,
Would Tanrı not strike the world,
Would the Kırgız not drive out Hıtay!
Would he not muster the jerkin-clad,
Before the day's cañ-cuñ
The thundering bloodthirsty man —
Would he not gather and slay the strong!
This son of Manas, the bloodthirsty —
He bears his father's vengeance.
He has a folk unsated with blood,
To lay waste whatever meets him
Has long been his custom.
Hard in zeal, stone-hearted,
If you flee he casts you into great woe,

İşte böyledir o heybetli.
Önüne geleni çiğneyen,
Dağ devirip yıkan,
Tükendikçe tüten,
Kökünden büsbütün güçlenen.
Tükenmiş Manas soyu –
Çarpışıp gücü yetilmeyen,
Babasından oğlunu
Vuruşup Beecin'in yenemediği,

İsteyip içse doymayan,
Kız yağmalayıp toy eden.

Such indeed is that majestic one.
Trampling whatever comes before him,
Toppling mountains, casting them down,
Smoking still as he is spent,
Growing wholly stronger from his root.
The spent line of Manas —
None whose strength avails in battle,
From the father to the son
The one whom Beecin fighting could not beat,
Who drinking at his will is never sated,
Who plunders girls and makes his feast.

Zırhlısı seksen dört,
Çarpıştığı yan kızıl alev.
Kakan'ı kuşatmaz mı,
Azgın Kırgız yurdu budur.
Halkımın hepsini kırdırıp
Taşı un gibi ezmez mi!
Nicemi ibretlik ettirip,
Bütünümü bozup,
Fitneci Kırgız eli odur.
Homurdaşıp saldırıp,
Kakançı'dan kovan,
Babası aslanı öldüren,
Akılda usta, en yaman,
Çare bulucu, en becerikli
Deryadil Kalça benim işte.
Böyle beslediğim el budur.
Zavallı yurdum, ne dersin?
Akılda usta, pek kurnaz,
Ulu yaşlı ihtiyar,
Uluları Bakay ölmedi henüz,
O Bakay, kahrolası,
Kıyamet yüzünü görmedi henüz.
Hep birden akılları şaştığında,
Hırpalanmış kudurasıca,
Kurnaz yurt titreyip kaçtığında
—

His armored men are eighty-four,
The flank he battles is red flame.
Would he not besiege Kakan?
Such is the rabid Kırgız land.
Letting all my people be slain,
Would he not grind stone to flour!
Making an example of so many,
Breaking my whole into pieces —
Such is the scheming Kırgız folk.
Growling as they attack,
Driving men out of Kakançı,
Whose father slew the lion —
Most skilled in wit, most dread,
Finder of remedies, most deft,
The sea-hearted Kalça — that is I.
Such is the folk I have so nurtured.
My poor land, what say you?
Skilled in wit, most cunning,
The great aged elder,
Their elder Bakay has not yet died,
That Bakay, curse him,
Has not yet seen the face of doomsday.
When all their wits go astray at once,
Battered may-he-go-rabid,
When the cunning land trembles and flees
—

Tam böyle kavgasını çıkarmaz mı!
Boz tepeler, yanık çöl,
Ah, Hıtay, olmayasıca, yere batasıca!

Bakay bırakıp kalmaz mı?
Habere çıkan han ölsün,
Hıtay'ın hâli böyledir deyip,
Halk derlenip, yurt çalkalanıp,
Kırgız'ın yamanları,
Kalan canların hepsi ölsün!
Bakay bırakıp gitmez mi!
Kırılsın Hıtay'ın ihtiyarı,
Malı mülkü perişan edip,
Bahadır hunhar almaz mı,
Külçoro dert açmaz mı,
Ey cañ-cuñ, taşlısını,
O Beecin'de başlısını
Külçoro domuz gibi kırmaz mı!
Kaynaşan Hıtay yurdu,
Saklanacak yerin hani?
Burut güçlenirse bu yurttan
Kurtulacak derman var mı?
Biz kaçınca Beecin'i,
Ganimetini yağmalamaz mı,

Fesadı Burut salmaz mı!
Kalanınızı, kudurasıca,
Büsbütün deli etmez mi,
Taş kuşanmış Hıtay'ın
Seçkinlerini kırmaz mı!
Cepken giymiş güçlüye
Kendi bildiğini yapmaz mı,
Bu yanasıca Kırgız yurdu
Puthaneni yıkmaz mı,
Taşlını un ufak etmez mi,

Hazineden fili alıp,
File yükleyip altını alıp,
Ganimet edip ustayı alıp,

Would he not stir up just such strife!
Grey hills, a scorched waste —
Ah, Hıtay, may you be undone, may you sink into the earth!
Would Bakay not be left behind?
Let the khan who rides for tidings die,
Saying such is the state of Hıtay,
The folk mustered, the land in tumult,
The dread ones of the Kırgız —
Let all the souls remaining die!
Would Bakay not go off and leave them!
Let the elders of Hıtay be slain,
Laying waste their goods and chattels,
Would the bloodthirsty batyr not take them,
Would Külçoro not open the wound,
O cañ-cuñ — the stone-armed ones,
Those with heads in that Beecin —
Would Külçoro not slay them like swine!
Seething land of Hıtay,
Where is your place to hide?
If the Burut grows strong, from this land
Is there any remedy of escape?
When we flee, would he not
Plunder Beecin for his spoils,

Would the Burut not loose his mischief!
The rest of you, may-you-go-rabid,
Would he not drive wholly mad,
Of the stone-girt Hıtay
Would he not slay the chosen ones!
To the strong one clad in jerkin
Would he not do as he pleases,
This may-it-burn Kırgız land —
Would it not tear down your idol-house,
Would it not grind the stone-armed to powder,
Taking the elephant from the treasury,
Loading gold upon the elephant,
Taking the craftsman as his spoils,

Salınan kızı alıp,
Altın tahta oturan hanına,
Şehrine ateş salıp.
Öldürüp elini toplayıp,
Hükmünü dağ gibi etmez mi!

Kırgına uğramış gibi,
Çetin fitne kavgasında
Kırılıp gitsin hepsi.
Aklın var mı, ey yavrum,
Er kalmasın, han ölsün.
Şu olan kavgada
Rast gelen canların hepsi ölsün!
Dönüp bakmadan savaşın iyice,
Kızıl kana bulanıp,
Kırgın olup kalın,
At sürüp kavga salın!

Gazanın hâli böyledir,
Kaynaşıp kaçacağınıza
Kırışarak kalın.
Tepe düz demeden vuruşup,
Altı atanın öcünü alın!»
Deyip, böylece Koñurbay,
Masmavi yeşil giyinip,
Görsen hâli şöyleydi,
Kahırlanıp gümbürdeyip,
Halkını telaşa saldı,
Yay gibi uçan Kara atını
Dörtnala koşturdu,
Tümen tümen sayısız orduyu
Tekini koymadan telaşlandırıp,
Mançu hanı Ezkara –
Ezkara'ya bağırıp.
Öteki Hıtay pehlivanını
Hazırlan diye çağırıp.
Altın bağlı çadırın,
Er Koñurbay bahadırın

Taking the strolling maiden,
Upon his khan on the golden throne,
Setting fire to his city.
Killing, gathering up his folk,
Would he not heap his rule like a mountain!
As though struck down by slaughter,
In the grim strife of sedition
Let them all be slain and gone.
Have you any wits, O my child?
Let no man remain, let the khan die.
In this strife now upon us
Let every soul it meets lie dead!
Fight hard without a backward glance,
Smeared in crimson blood,
Stay and be slaughtered there,
Spur your steeds and loose the fray!

Such is the way of holy war:
Rather than swarming off in flight,
Stay there hewing one another.
Fight over hill and plain alike,
Take the vengeance of six forefathers!»
Saying so, thus Koñurbay,
Clad in deepest blue and green,
Had you seen him, such was his state,
Raging and thundering,
He threw his people into alarm,
His black steed flying like a bow
He drove at full gallop,
The countless host, tümen on tümen,
Alarming every single one,
The Mançu khan Ezkara —
Shouting out to Ezkara.
Calling the other Hıtay wrestler
To make himself ready.
Of the gold-corded pavilion,
Of Er Koñurbay the batyr —

KÜLÇORO'NUN KOÑURBAY İLE EZKARA'YI ALDATIŞI

Eyer beli gibi yokuştan
Er karaltısı görünür,
Heybeti yüce, zehri güçlü,
Aslan karaltısı görünür.
Verici Tanrı Hıtay'a
Verip koymuş görünür.
Beyin pehlivanı Külçoro –
Pirlerin koruduğu aslan Çoro,
Çevikliği ölçüsüz,
Salınarak yürüyen er Çoro,
Kendi kızıl, boynu uzun,
Her yanı denk Çoro,
Ay-âlemi perişan eden,
Üstün doğmuş er Çoro.
Manas'tan kalan Akolpok

O çadırın dibinde
Han nişanı – kendeme,
Geniş yere kurulan büyük otağda

Gelip yerleşip el durdu.
Borular, zurnalar çalındı,
Gergedana yükler yüklendi,
Davul sesi gümleyip,
Pirinç borunun sesi takırdayıp,
Zurna sesi çınlayıp,
Kaval sesi tıkırdayıp.
Yurt toplanıp, gürültü kopup,
Davullar kulakları sağır etti.
El coşup durmaktaydı,
El coşup dururken
Akın salıp gidecek gibi,
Er coşkusuyla tetikte,
Mızrağını, yayını hazır edip,
Mecali kalmadan yurt durdu,
Onu şöyle bırakın,

HOW KÜLÇORO DECEIVED KOÑURBAY AND EZKARA

From the ridge shaped like a saddle-bow
A man's dark figure comes in sight,
Mighty in majesty, strong in venom,
A lion's dark figure comes in sight.
The giving Tanrı, it seems,
Has given and bestowed him on Hıtay.
The bey's champion Külçoro —
The lion Çoro guarded by the saints,
His nimbleness beyond all measure,
The swaying-striding man, er Çoro,
His body red, his neck long,
Çoro matched in every limb,
He who lays waste moon and world,
Çoro born to excel all men.
The Akolpok left from Manas —

At the foot of that pavilion
The khan's ensign — the kendeme,
In the great tent pitched on the broad ground

The folk came, settled and stood.
Horns and zurnas were sounded,
Loads were bound upon the rhinoceros,
The drumbeat booming out,
The brass horn's voice rattling,
The zurna's voice ringing,
The reed-pipe's voice clattering.
The camp gathered, uproar broke out,
The drums deafened every ear.
The folk stood surging on,
And while the folk stood surging,
As if to ride off on a raid,
Alert with a warrior's fervor,
Making ready lance and bow,
The camp stood drained of strength.
Leave them be for now —

Şimdi bu yandan haber başlatın.
Yetkin kürkünü giyecek gibi,
Yeri kaplayan Hıtay'a
Saldıracak gibi görünür.
Teke tek girip saldırıp,
Yer ezilircesine çarpacak gibi.
Er coşup ayrılıp,
Bütün Hıtay çığlık kopardı,
Üstelik Külçoro
Can alıcı gibi görünüp,
Ay karanlık gecesi gibi,
Üstelik Külçoro
Azrail suretinde.
Yerin, suyun sahibi gibi.
Ay-âlemi perişan eden
Yetkin devlerden biri gibi.

Now start the tidings from this side.
As if to don his perfect fur-robe,
Upon the earth-covering Hıtay
He seems about to fall.
Entering single combat, striking,
As if to smash till the earth is crushed.
The man surged forth and parted,
And all Hıtay let out a shriek,
And moreover Külçoro
Appearing like a taker of souls,
Like the moon-dark night,
And moreover Külçoro
In the shape of Azrail.
Like the master of land and water.
He who lays waste moon and world,
Like one of the perfect giants.

Gören gönlünü kaptırıp,
Gök zirvesi gibi görünüp,
İki eteği savrulup,
Tulgasını bastırıp,
Başkaca küheylan Buurul'u
Ağır ağır yürütüp,
Çatal yokuşun sırtına
Telaşsız, ivedisiz Külçoro,
Hoplayıp zıplayan Buurul'un
Ağzını çekip çevirdi,
Kalabalık Hıtay, Koñurbay
Şaşakalıp durmuştu.
Fil derisinden davul
Külçoro'nun yanında,
Kalınlığı üç kulaç,
Kendisi fil derisi.
Çalıverse karaltıyı
Gümbürdeyip bozup gider,
Düpedüz yeryüzünün yamacını.
Endamı yaman, kaplan gibi,
Kakan'da onu pehlivan çalar,
Bakıp duran düşmanın

Whoever saw him lost his heart,
Looming like the peak of heaven,
His two skirts swirling out,
Pressing down his helm,
His peerless courser Buurul
He walked on slow and stately,
Up the spine of the forking slope,
Unhurried, unflustered, Külçoro
Drew and turned about the mouth
Of the leaping, bounding Buurul,
The teeming Hıtay, Koñurbay,
Stood struck with wonder.
A drum of elephant hide
There at Külçoro's side,
Its thickness three full fathoms,
Itself of elephant hide.
Should he strike it at a dark shape,
It booms and shatters as it goes
The very slope of the earth's face. His frame
is dread, like a tiger,
In Kakan a champion beats it,
The staring enemy's

Düpedüz aklı başından çıkar.
Kumda doğup, taşta büyüyen
Kudurasıcanın Buurul'u
Tam düşmanı gördüğünde
Sağ kulağını yatırıp,
Kara yerin yüzünü
Söküp göğe savurup,
Toynak değse kara yer
Dört bir yanından kazılıp.
Yer dumanlanıp toz olup,
Göğe doğru saçılıp.
Kara çelik gemini
Gırtlağına vura vura,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çırpa çırpa.
Şaha kalkıp, sıçrayıp toparlanıp,
Küheylan soyu belli olup.
Gören gönlünü kaptırıp,

Bozkurt endamını sorarsan
Kaç Manas gibi görünüp.
Bakıp duran Hıtay'ın
Gönlü gidip bölünüp,
Yetkin olanın gecesi mi,
Yiyip yutanlardan biri mi?
Şaşakaldı Hıtay yurdu,
Teke teke gelen er mi bu,
Hem teke teke çıkıp vardığında
Boylu boyunca seren,
Pehlivanı devşirip alan,
Kara saat, soy tüketenden
Kimler sağ kalır ki.
Eski bilindiklerden biri deyip,
Kapışmaya çıksa yer bitirir deyip,

Kötülerin hepsini bıraktı deyip,
İyilerin hepsini kırıp,
Bu yanasıca boğazladı deyip,

Wits go clean out of his head.
Born in sand, raised on stone,
The Buurul of that may-he-go-rabid,
Just when he saw the foe,
Laid back his right ear,
The face of the black earth
He tore up and hurled to the sky,
Where hoof struck, the black earth
Was gouged on every side.
The ground smoked and turned to dust,
Scattering toward the sky.
His black steel bit
Striking, striking at his gullet,
His tail like branch-silk
Lashing, lashing between his thighs.
Rearing, springing, gathering himself,
His courser lineage showing plain.
Whoever saw him lost his heart,

Ask of his grey-wolf frame —
He seemed a very fleeing Manas.
The staring Hıtay's
Heart went out and split in two:
Is this the night of the perfect one,
Or one of those who eat and swallow?
The Hıtay land stood astounded:
Is this a man who comes for single combat?
And when he rides out man to man,
Stretching them full length,
Harvesting the champions,
From that black hour, that ender of lines,
Who is left alive?
One of the old familiar ones, they said,
Ride out to grapple and he wastes the earth, they said,
He has left all the base ones, they said,
Slaying all the good ones,
This may-he-burn has slaughtered them, they said,

Varan can sağ kalmazmış gibi,
Bir daha adam varır mı,
Kapışan sağ kalır mı?!
Görünüşü bambaşka, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eder.
Yanasıcanın ta kendisiymiş,
Hıncı içinde, teke tek
Yine çıktığı demmiş.
Heybetini öfkeyle kuşanan,
Tutuşup kapışan adamı
Arslan gibi yere çalan.
Hem yiğitmiş, hem aslanmış,
Karşısına çıkanı ezen,
Bu ettiği yaraşırmış».
Deyip, böylece çok Hıtay
Fısıldaşıp konuşup,
Kıkırdaşıp duraksayıp,
Çoro'dan korkup Hıtay yurdu,
Tepe saçları diken diken,
Ense saçları ürperip,

As if no soul that went returned alive,
Will any man go again,
Does one who grapples stay alive?!
His look is like no other, his venom strong,
He flattens whoever crosses him.
It was the very may-he-burn himself,
His hatred within him, man to man
It was the very hour he came out again.
He who girds his majesty with fury,
Who hurls to the ground like a lion
The man who closes and grapples.
Both a hero and a lion,
Crushing whoever stands against him —
This deed of his was fitting».
Saying so, the many Hıtay
Whispering among themselves,
Sniggering and hanging back,
The Hıtay land, in fear of Çoro,
The hair of their crowns on end,
The hair of their napes a-prickle,

Gelip Hıtay durmuştu.
O, halk içinde Koñurbay –
Bozkurt, varıver» – deyip.
Kahırlı Kalça bağırdı,
Ezkara'yı çağırdı:
Mızrakçılar içinde Ezkara,
Ustalığın vardı,
Çare bilmez kalabalıktan,
Çare bilir Ezkara,
Yamanlığın vardı.
Her yanın denkti,
Ata sınayıcı, er tanır,
Üstün doğmuş sendin.
Teke teke çıkıp varıp gel,
Er miymiş, aslan mıymış,
Usulca sınayıp gel.
Deyip böylece Koñurbay:
Ansızın el atarsa,

The Hıtay came and halted.
He, Koñurbay among the folk —
Grey wolf, go on out» — he said.
Wrathful Kalça shouted,
He called out for Ezkara:
Among the lancers, Ezkara,
You had your mastery,
Out of the remedy-less crowd,
Remedy-knowing Ezkara,
You had your dread craft.
Your every side was matched,
Tester of steeds, knower of men,
Born to excel — that was you.
Ride out man to man and come back,
Whether he is man or lion,
Test him gently and return.
Saying so, thus Koñurbay:
If he lays hands on you at once,

Yokuşa yönelip aşıver,
Beri yana kaçıver.
Bahadırsan, aslansan,
Ezkara çıktı donanıp,
İnsan olarak yaratılmış,
Değeri nasıl idi,
Şu yamanın gücü kuvveti,
Çarkı nasıl imiş acep?
Ezkara, varıp öğrenip gel,
Eğer sana sataşırsa
Coşup yetişelim,
Haykırıp Hıtay saldırıp,
Alnına bakınca,
Akın salıp gidelim.
Bol bol nara atarız,
Azap ile ecelden
Kurtarıp alırız.
Erliği ile aslanlığını,
Bu erliğini bilelim.
Yiğit Ezkara, varıp gel,
Bu erden haber alıp gel, Oyrot'ta yok aslanmış.
Kızıl çeliği bileyip gel,
Erliği ne kadar, sınayıp gel!
Gözü açıktın, aslandın da, Vadiden yanan kor imiş,

Turn to the slope and cross it,
Flee back over to this side.
If you are a batyr, if a lion —
Ezkara rode out arrayed,
Created as a man,
What was his worth,
That dread one's strength and power —
How, I wonder, turns his wheel?
Ezkara, go, learn, and return,
If he sets upon you,
We shall surge up and reach you,
Hıtay crying out, attacking,
When we look upon his brow,
We shall ride off on the raid.
We shall bellow war-cries in plenty,
From torment and from death
We shall pluck you out and save you.
His manhood and his lionhood —
Let us know this manhood of his.
Brave Ezkara, go and return,
Bring back tidings of this man, A lion the Oyrot never had.
Whet the red steel and return,
Test how great his manhood is!
You were sharp-eyed, a lion too, An ember blazing from the vale,

En çok sınayıcı er sendin,
Ezkara'yı seçip görevledi.
Mançu hanı Ezkara
Teke teke varmaya çıktı.
Ok yetişmezine bindirip,
Ok geçmezini giydirip,
İsteyerek çıktı o karaltıya,
İsteyince varmaz olur mu?
Karabcısını takınıp,
Kara çelikle donanıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kırışıp gidecek gibi,

You were the man most apt to test —
He chose Ezkara and charged him.
The Mançu khan Ezkara
Rode out to go man to man.
Mounted on what arrows cannot catch,
Clad in what arrows cannot pierce,
Willingly he rode at that dark shape,
Willing it — how should he not go?
Fastening on his karabcı,
Arrayed in black steel,
Girding the sheathless sword,
As if to hew and be gone,

Savaş yanına donanıp.
O Ezkara hazırlanıp,
Kahırlı kılıcı öne aldı.
Kalabalık Hıtay çığlık koparıp,
«Yazık, Ezkara nasıl eder?» – deyip,
Canından umudu kesiverdi.
Teke teke gelen Çoro'ya,
Yetişip varınca ona,
Külçoro'nun hâli şöyleydi:
Buurul atını silkindirip,
Karaltıyı coşturup,
Eri ölmüş gibi çekiştirip,
Durmaktaymış Külçoro,
Bahadırlık endamı görünür,
Her yanından baksan,
Çetinlik endamı görünür.
Bahadırlığı, aslanlığı,
Hepsinden yaman erliği,
Kaç Manas gibi görünür,
Sağ küreği genişmiş,
Erleri kırıp,
Yok etmesi yaraşırmış.

Arrayed for the side of war.
That Ezkara made ready,
He brought the wrathful sword before him.
The teeming Hıtay shrieked aloud,
«Alas, how will Ezkara fare?» — they said,
And gave up hope for his life.
To Çoro come for single combat,
When he had reached and neared him,
Such was Külçoro's state:
Shaking up his Buurul steed,
Rousing the dark shape to fury,
Tugging as if his man were dead,
There Külçoro stood his ground.
The bearing of a batyr shows on him,
Look from any side of him,
The bearing of grimness shows on him.
His valor and his lionhood,
His manhood dreadest of them all,
He seemed a very fleeing Manas,
His right shoulder-blade was broad,
To slay men outright —
Such destruction became him well.

Ay-âlemde yokmuş,
İnsandan başka bir şeymiş,
İnsandan çıkma aslanmış.
Kahırlanırsa bir âlem
Edecek hâli varmış.
Ay-âlemi perişan edip
Kıracak hâli varmış.
Yapılmış çelik okmuş,
Ay-âlemde yokmuş.
Dövülmüş çelik okmuş.
Kırgız şöyle dursun, âlemde
Böyle bir şey yokmuş.
Ak maralı kovalayıp,
Perişan edecek hâli varmış.
Ay-âlemi tokmaklayıp,
Sığır gibi güdecek hâli varmış,

There was none in moon or world,
He was a thing beyond mankind,
A lion issued out of man.
Should he take wrath, a whole world
He had the power to undo.
Laying waste moon and world,
He had the power to slaughter.
He was a wrought arrow of steel,
There was none in moon or world.
He was a forged arrow of steel.
Not the Kırgız alone — in all the world
There was no such thing as he.
Chasing down the white maral,
He had the power to lay waste.
Cudgeling moon and world,
He had the power to herd them like cattle,

Gök maralı kovalayıp,
Sığır gibi güdecek hâli varmış.
Görüneni parçalayıp,
Perişan edecek hâli varmış.
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli kerata.
Temrenli sırlı kargıyı
Dikleyip uzağa savuran,
Kımıldayıp tümen düşman çıksa,
Korkup koltuk açmayan,
Vuruşmaya girişince,
Tıpkı tavşan gibi yere çalan. Üşüşüp girsin çok Hıtay.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Yüzü kahra kesilmiş.
Som çelik zırh giyip,
Sahiden sürüyle düşman çıksa,
Gerilip bir vuran.
Düşman kıran pehlivan gibi,
El yöneten vezir gibi,
Âlemi bozan pehlivan gibi,
Gökyüzü ile yerin
Direği gibi oğulmuş,

Chasing down the grey maral,
He had the power to herd them like cattle.
Tearing apart whatever shows itself,
He had the power to lay waste.
Thick of wrist, stone of heart,
The elephant-bodied rogue.
The tipped, lacquered lance
He rears upright and hurls afar,
Should a tümen of foes come stirring,
He never opens his flank in fear,
When he sets to fighting,
He dashes them down like hares. Let the many Hıtay swarm in.
Girding the sheathless sword,
Like a cloud about to rain anew
His face was turned to wrath.
Wearing solid steel armor,
Should truly a herd of foes come forth,
He draws taut and strikes but once.
Like a champion who slays the foe,
Like a vizier who steers the folk,
Like a champion who breaks the world,
Of the heavens and the earth
He was a son like the pillar —

Ay-âlemin kalesi
Bir kendisi gibi oğulmuş.
Orolmo Dağı'nın doruğu,
Çıkıntısı gibi oğulmuş.
On iki dağın çarpışması,
Seksen ırmağın dökülüşü,
Bitiştiği yer gibi oğulmuş.
Demirden çelik kaleymiş,
Hıtay'a kırgın salması
Bozkurtluğuna yaraşırmış.
Görmüştük, Koñurbay,
Nice zulmü, kavgayı,
Kaplan bozkurt Manas'ı.
Hepsi pehlivanmış, hem devmiş,

The fortress of moon and world —
He was a son like its very self.
The summit of Mount Orolmo —
He was a son like its jutting crag.
The clashing of twelve mountains,
The outpouring of eighty rivers —
He was a son like the place they join.
He was a steel fortress made of iron,
His loosing slaughter on Hıtay
Became his grey-wolf nature well.
We had seen, Koñurbay,
Many a tyranny, many a fray,
The tiger grey wolf Manas.
All were champions, giants too,

Hepsinden de bu kerata
Bambaşka kartal yiğitmiş.
Kuşanıp davrandığında karaltıya

İnsanoğlu yaklaşamaz,
Doksan gün tokmaklasa
Azabını yenemezsiniz.
Çiğneyişi yaban domuzu gibi,
Kapışmaya kişi gelemez.
Çarpışmaya sayısız ordu gelemez.
Geniş alınlı, ak talihli,
Endamını görsem sayısız ordu gibi.

Kapışan kaçıp kurtulur mu,
O kara saat oğlana
Bir gün değil, o oğlana
Bin günde gücü yeter mi?
Eli müthiş, kendisi ateş,
Bir hoyratlığı varmış.
Emse kana doymayan
Obur hâli varmış.
Çarpışanı parçalayıp,
Oyacak hâli varmış.
Üşüşeni sağ koymadan,
Boğazlayacak hâli varmış.
Kanı su gibi emip,

Doyacak hâli varmış.
Karşısındakine aldırış etmeyen,
Yüz yüze gelen adamdan
Karşı koyacak kimse kalmamış.
Her yanı denkmiş,
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden genişmiş.
Pirlerin koruduğu aslanmış,
Kızara kızara yanan ateşmiş.
Kırgız'dan çıkan bu oğlana
Öfken zarar verememiş,
Ay-âlemde bu keratayı

Yet beyond them all this rogue
Was an eagle-hero like no other.
When he girds himself and moves on the dark shape,
No son of man can come near,
Though you cudgel him ninety days
You cannot overcome his torment.
His trampling is like the wild boar's,
No man can come to grapple him.
No countless host can come to battle him.
Broad of brow, white of fortune,
His frame, when I look, is like a countless host.
Does one who grapples flee and escape?
Against that black-hour boy —
Not in one day — against that boy
Could strength avail in a thousand days?
His hand is terrible, himself is fire,
There was a wildness in him.
Unsated with blood though he suck,
He had a glutton's state.
Tearing apart whoever fights him,
He had the power to gouge.
Sparing none of those who swarm him,
He had the power to slaughter.
Sucking blood like water,

He had the power to be sated.
Heedless of whoever faces him —
Of the men who met him face to face
None was left to stand against him.
His every side was matched,
Sit and gaze into him —
He was wider than the earth's face.
He was a lion guarded by the saints,
He was a fire blazing red on red.
Against this boy sprung from the Kırgız
Your fury could work no harm,
In moon and world this rogue

Durduracak kimse kalmamış.
Kayalık yarıp yol açan,
Sürü sürü düşmana saldıran,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Avucu yassı, eli açık,
Amansız bir aslanmış.
Ay-âlemi perişan edecek,
Bir doğmuş ermiş.
Kırgız'a demir kaleymiş.
Hıtay'a kırgın salması,
Er Çañdıayak'ı, Cezbilek'i
Almış olması yaraşırmış.
Âlemde böyle er olmaz, Hepimizin köküne yetecek gibi.
İnsanoğlu karşısına gelemez,
Kara saat talihliyi
Koñurbay değil, yerinden kalkıp
Kırk hanın halkı Hıtay yurdu
İnsanoğlunda böyle kâfir yok.
Üşüşüp girse de yenemez.
İnsanoğlu ona sıkıntı veremez,
İnsanoğlu yüzleşip alamaz,
İnsanoğlu dayanıp varamaz.
Eziyet ederse insanoğlunu
Alacak hâli varmış.
Ejderha gibi lup çekip,
Yutacak hâli varmış.
Pörtlek zavallı gözleri
Oyacak hâli varmış.

Sürüyle tümen düşman gelse,
Berisini asla sağ koymadan,
Boğazlayacak hâli varmış.
Önüne çıkanı inleten,
Rast geleni kemiren,
Âlemde böylesi olur mu,
Buna şöyle böyle diyen onar mı?

Kulağın duyduğu, gözün gördüğü

Had none left who could stop him.
Splitting the crag, opening the road,
Falling on foes herd upon herd,
Broad-chested, wide of breast,
Flat of palm, open of hand,
He was a merciless lion.
One born to lay waste
Moon and world was he.
He was an iron fortress to the Kırgız.
His loosing slaughter on Hıtay,
His taking Er Çañdıayak and Cezbilek —
All this became him well.
In the world there is no such man, As if to end the root of us all.
No son of man can stand before him,
That black-hour child of fortune —
Not Koñurbay — though they rise up,
The Hıtay land, folk of forty khans,
No such infidel is among mankind.
Though they swarm in they cannot win.
No son of man can give him hardship,
No son of man can face and take him,
No son of man can hold and reach him.
If he torments the son of man,
He had the power to take him.
Slurping him up like a dragon,
He had the power to swallow.
The poor bulging eyes
He had the power to gouge.

Should foes come, tümen in herds,
Sparing none upon this side,
He had the power to slaughter.
Making whatever meets him groan,
Gnawing whatever it meets —
Can there be his like in the world,
Can one who calls him this or that be mended?

Of all the ear has heard, the eye has seen,

İnsanoğlundan böylesi olur mu,
Hepimizi ibretlik edecek gibi.
Kımıldarsa, kahrolası,
Âlemin hepsini kıracak gibi.
Çarpışmaya gelse Kalça'yı,
Kalça şöyle dursun, nicesini,
Kızıl al kana boyayacak gibi,
Rast geleni boğazlayacak gibi.
Önüne çıkanın etine
Düpedüz yapışıp kana doyacak gibi,

Rast gelenin hesabını görecek gibi,

Rast gelenin cezasını –
Düpedüz cezasını eline verecek gibi.
Kahırlanırsa kara yer
Altüst olup gidecek gibi,
Dosdoğru saldırırsa düpedüz,
Benzi kızıl, kendisi ulu,
Bileği böyle kâfir yok,
Çarpışan adam onmaz,
Ay-âlemi dolaşıp,
Görmediğim yer kalmadı.
Âlemin yurdunu dolaştım,
Görmediğim aslan kalmadı.
Döşü tüylü, salınan,
Yerde böylesini görmedim,
Yumru başlı çok insan,
Elde böylesini görmedim!»
Görüp alınca Ezkara
Aklı şaştı işte.

Can there be his like among mankind?
As if to make examples of us all.
Should he stir, the curse upon him,
As if to slaughter all the world.
Should he come to battle Kalça —
Not Kalça alone, but many more
As if to dye them crimson red,
As if to slaughter whatever he meets.
Into the flesh of whatever crosses him
As if to fasten outright and drink his fill of blood,
As if to settle accounts with whatever he meets,
The punishment of whatever he meets —
As if to hand him his punishment outright.
Should he take wrath, the black earth
As if to be turned upside down,
Should he charge headlong, outright —
His face is red, himself is great,
No infidel has such a wrist,
The man who fights him is undone.
I have roamed moon and world,
No place is left that I have not seen.
I have wandered the world's lands,
No lion is left that I have not seen.
Shaggy-breasted, swaying —
On earth I never saw his like,
Many a round-headed man —
Among the folk I never saw his like!»
When Ezkara saw and grasped it,
His wits, behold, went astray.

Apar topar deh deyip,
Geri dönüp tabana kuvvet,
Halkının içine kaçıverdi.
Halk içinde Kalça'ya
Körükleyip durdu Ezkara,
Halk önünde gıdaklayıp
Ötüp durdu Ezkara.

Crying gee-up in headlong haste,
Turning back, heels for dear life,
He fled in among his people.
Among the folk, to Kalça,
Ezkara stood there fanning the flames,
Before the folk Ezkara
Stood clucking and crowing on.

İnsanoğlunda olmayan aslanlığını,
Anlatıverdi âleme
Külçoro'nun erliğini,
«Hanım, geniş göğüslü, engin döşlü
Pek yetkin aslanmış.
Kurumlanan aslan geldi,
Ay-âlemi perişan eden,
Amansız bir er geldi,
Kızara kızara yanan kormuş,
Âlemde böylesi yokmuş,
Kırgız, Hıtay toplanıp.
İki yakaya konmadı,
Kahrolası Külçoro
Çetinmiş, bakıyorum da,
Bizim Hıtay'ın yolu açık olmadı.
Talihe bitmiş beşik yok,
Şu Hıtay onmadı,
Yurtlar gibi bizim elde kısmet yok.
Çalımlı çalımlı sürüp,
Yaman kurnaz bu oğlan,
Hem ermiş, hem aslanmış,
Ölçüsüz büyük yiğitmiş.
Haykırdığında mızrağını
Uzatacak hâli varmış.
Ay-âlemin hepsini
Kıracak hâli varmış.
Eskiden geçen devlerden
Er Mamıtbek, Madıkan
Ermiş deyip gezerdik,
O ikisinden bu Çoro
Her yanıyla denkmiş.
Karşısına çıkanı helak eden,
İnsandan çıkma yiğitmiş.
Endamını sınamaya durdum,

Endamını görüp düpedüz
Candan geçiverdim.
Candan geçmemin sebebi –
Hem belliymiş, hem dayanakmış.

His lionhood not found among mankind,
He recounted to the world —
The manhood of Külçoro:
«My khan, broad-chested, vast of breast,
A most perfect lion he was.
The strutting lion has come,
He who lays waste moon and world,
A merciless man has come,
He was an ember blazing red on red,
In the world there was no such one,
Kırgız and Hıtay gathered.
He alighted on neither shore,
The accursed Külçoro
Is grim — I look and see it —
No open road was left for our Hıtay.
No cradle is born to fortune,
This Hıtay has not prospered,
Our folk has no portion like other lands.
Riding on with swagger on swagger,
A dread cunning one, this boy,
Both a man and a lion,
A hero great beyond all measure.
When he cries out, his lance
He had the power to thrust forth.
The whole of moon and world
He had the power to slaughter.
Of the giants passed in olden days —
Er Mamıtbek, Madıkan —
We went about calling them men,
And with those two this Çoro
Was matched in every part.
Destroying whoever stands against him,
He was a hero issued out of man.
I set myself to test his frame,

And seeing his frame, outright
I gave up my very soul.
The reason I gave up my soul —
He was both manifest and steadfast.

İnsanoğlundan bir gömlek üstün
Yaratılmış yiğitmiş.
Saldırdığında çiğneyip geçerek,
Göz açıp kapayınca yetişecek gibi.
Gözünün gördüğü herkesi
Yetişirse kırıp geçecek gibi.
İnsanoğlundan üstün yiğitmiş,
İnsanı güçsüz kılan
Allah Taala kudreti
Ona nasıl bir kulum demiş ola».
Deyip, böylece Ezkara,
Külçoro'nun endamını,
Görüp geldiği acayipliğini,
Bozkurt anlatıp durana dek,
Söyleyip ağzını toplayana dek,
Kalabalık Hıtay'ı, kırk han elini
İyice ürkütüp telaşa salıp,
Altındaki Buurul'u
Sert kahırla sürdü,
Her zamanki gibi aldırmadan,
Salınan aslan çoro
Törenin önüne geliverdi.
Er Koñurbay töreye,
Bel bağlanan beline,
Cümle törelerin hepsinin
Toplandığı yere.
Kalabalık orduyu telaşa salıp,
Buurul'unu çalımla yürütüp,
Orduya doğru sürüp,
Külçoro geliverdi.
Er Külçoro bahadırın,
Alt dudağını sarkıtıp,
Üst dudağını kaldırıp,

A shirt's worth above the son of man
He was a hero created.
When he charges, trampling through,
As if to catch you in the blink of an eye.
Everyone his eye has seen,
If he catches them, as if to mow them down.
He was a hero above the son of man —
The power of Allah Taala
That renders man feeble —
What kind of servant has He called him?»
Saying so, thus Ezkara,
Külçoro's frame and bearing,
The wonders he had seen and brought,
While the grey wolf stood recounting,
While he spoke and gathered up his mouth,
The teeming Hıtay, the forty khans' folk,
He thoroughly scared and threw into alarm;
The Buurul beneath him
He drove with harsh wrath,
Heedless as at any other time,
The swaying lion çoro
Came up before the töre.
To Er Koñurbay the töre,
To the pass where hopes are bound,
To the place where all
The assembled töres gathered.
Throwing the teeming host into alarm,
Walking his Buurul with a swagger,
Riding straight toward the host,
Külçoro came along.
Of Er Külçoro the batyr —
Letting his lower lip hang down,
Lifting up his upper lip,

Koñtöre'nin önüne
Yiğit çoro vardı.
Koñurbay'a vardığında
Taşlıların hepsi eğilip,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

Before Koñtöre
The brave çoro arrived.
When he came to Koñurbay,
All the stone-armed bowing down,
Six thousand Hıtay, countless kalday,

Ak sakallısı Koñurbay,
Hepsi çalkalanıp koşuşup.
Çevikliği ölçüsüz,
Atik davranan aslan çoro –
Ölçüsüz büyük er Çoro,
Karaltısı deve gibi aslan Çoro,
Kâfir ile Müslüman
Arasında gezen aslan Çoro,
Mızrakçılar içinde Çoro'nun
Ustalığı da gerçek,
Arslan gibi bu kulun
Yaman olduğu da gerçek.
Her yanı dümdüz denk,
Geniş olduğu da gerçek.
Düşmanın çaresini bilen en yaman
Kakan'a bırakıp topladığını,
Er olduğu da gerçek.
Salınan aslan Çoro,
Varıp da Külçoro,
Sayısız ordusunu yarıp,
Cümle töresini kollayıp,
Bozkurt Çoro yetişti,
Usul konuşup, sözü pek atıp,
Koñurbay'ın önünde
Külçoro söze girişti:
Ah canım, at yorup, yer dolaşıp,
Denekul dedirtip beni,
Küheylanlarım esen mi?
Kök atamız Çılaba,
Sen de han oğlusun,
Ben de han oğluyum,
Hısımlarım esen mi?
Yerim deyip gezdim Dıñşa'yı,
Kudurup ölen Burut'a
Bunca vakit ten kulu oldum.
Bu yıl savaşa çıkıp ben

Their white-beard Koñurbay,
All surged and scurried to and fro.
His nimbleness beyond all measure,
The quick-moving lion çoro —
Er Çoro great beyond all measure,
Lion Çoro whose dark shape is like a camel,
Between the infidel and Muslim
The lion Çoro who walks —
Among the lancers, Çoro's
Mastery too is true,
That this slave like a lion
Is dread — that too is true.
His every side even and matched,
That he is broad — that too is true.
Dreadest knower of the foe's remedy,
What he left gathered up for Kakan —
That he is a man — that too is true.
The swaying lion Çoro,
Arriving, Külçoro,
Cleaving his countless host,
Minding all his töres,
The grey wolf Çoro reached him,
Speaking gently, casting words with skill,
Before Koñurbay
Külçoro entered into speech:
Ah my dear, wearying steeds, roaming
lands, Letting them call me Denekul,
Are my coursers well?
Our root father Çılaba —
You too are a khan's son,
I too am a khan's son,
Are my kinsmen well?
I roamed Dıñşa, calling it my land,
To the Burut who dies rabid
All this time I was a body-slave.
Riding out to war this year,

Şunca kişiden söz duydum,
Soyun Hıtay diye duydum,

From so many men I heard the word,
Your stock is Hıtay, I heard,

Göbeğimi kesen, kirimi yıkayan

Yurdum Hıtay diye duydum.
Dayanağım yerim Kakançın
Belim imiş diye duydum,
Kırk boy Hıtay, nice yurt,
Elim imiş diye duydum.
Kırgız'da gezip kul olduysam,
Bunlar hanmış diye duydum.
Alöökö Han ile Azizkan,
Şu ikisi öz kardeş,
Ağabey kardeş çocukları,
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Ağabeyim imiş diye duydum.
Benim babam Almambet
Kır yollarından koşturmuş,
Putlarını terk edip,
Hıtay yurtlarını bırakıp,
Kaçıp varıp Burut'a –
Baştan beri fesat yurtmuş –
Katılmış diye duydum.
Burut'a varıp kaldığını,
Burut'a varıp kul olması,
Bu, Tanrı'nın işi.
Kuğuyu kuşa yedirip,
Zavallı babam düşüncesiz,
Burut iline varıp, doğup,
Burut'tan kaçıp, Koñ töre,
Helale çevirdim niyetimi.
Şimdi buldum, zavallı can,
Tufan suyu taşıp girmeyen
Dolu dolu Hıtay elimi.
Ben bilmezken düşman vurmuş,
Bildikten sonra el buldum.
Gelenlerden çok duyup,
Soyum Hıtay diye duydum.

Babası Kakan'dan sürülüp
Gelmiş imiş diye duyup,

The one who cut my cord, who washed my filth —
My homeland is Hıtay, I heard.
My stay, my land Kakançın
Is my backbone, so I heard,
Forty tribes of Hıtay, many a land,
Are my folk, so I heard.
If I roamed among the Kırgız as a slave,
These were khans, so I heard.
Alöökö Khan and Azizkan,
These two are blood brothers,
Children of elder and younger brother,
Alöökö's Koñurbay
Is my elder kinsman, so I heard.
My father Almambet
Galloped along the steppe roads,
Forsaking his idols,
Leaving the Hıtay lands,
Fleeing away to the Burut —
A seditious land from the start —
He joined them, so I heard.
That he went and stayed with the Burut,
His going to the Burut as a slave —
This is the work of Tanrı.
Feeding the swan to the bird,
My poor father, thoughtless one,
Went to the Burut land, was born there;
Fleeing from the Burut, Koñ töre,
I turned my purpose toward the lawful.
Now I have found, poor soul,
Where no flood-water swells and enters,
My brimming-full Hıtay folk.
While I knew not, the foe had struck me,
Once I knew, I found my folk.
Hearing much from those who came,
My stock is Hıtay, I heard.

That his father was driven out of Kakan
And came here, so I heard,

Genç gününde Burut'a
Ganimet edip, kul edip,
Vermişler imiş diye duyup.
Hıtaylığımı bildiğimde
Gönlüm gidip bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp.
İliğim kemiğim sızlayıp,
Sinek kadar canım çırpınıp,
Doğrusu kaynayıp bizim kan,
Avuca sığmayıp bizim can.
Âdil imiş diye duyup,
Han Bakay'a varıp,
Han Bakay'dan söz duyup,
Baban Almambet Hıtay'dır diye duyup,
Yerin esen mi?
Gönlüm nice küstü.
Ayrılayım diye düşündüm,
Sağ gezmeden düpedüz
Öleyim diye düşündüm.
Kaburga kemiğim söküldü,
Gözümün yaşı döküldü,
Kurban olayım Tanrı'ya,
Hısımım gözüme göründü.
Çoro olup büyüdüm,
Manas'ın oğlu hunhara,
Âlemi bozan o hilekâra.
Âlemi dolaşsam da fayda etmedi,
Kahrolası Burut'ta
Hıtaylığım benden gitmedi.
Nicesini yoklasam da olmadı,
Kalmuk'luğum benden gitmedi.
Ne de utançtan Tanrı canımı aldı,
At yorup, yer dolaşıp,
Küheylan arayıp geliyorum,
Kırgız'ı terk edip,
Öz yurdum, sözümü dinle,
Hısım arayıp geliyorum.
İmrenene verilmez Akolpok'u

That in his young days to the Burut
As spoils, as a slave,
They had given him, so I heard.
When I learned my Hıtay blood,
My heart went out and split in two,
The tears poured from my eyes.
My marrow and my bones did ache,
My fly-small soul did flutter,
Truly our blood came to the boil,
Our soul would not fit in the palm.
Hearing he was just,
I went to Khan Bakay,
From Khan Bakay I heard the word,
Your father Almambet is Hıtay, I heard,
Is your land well?
How my heart grew estranged.
I thought: let me break away,
Rather than walk alive, outright
I thought: let me die.
My rib-bones were torn loose,
The tears poured from my eyes,
Let me be offered up to Tanrı —
My kinsman appeared before my eyes.
I grew up serving as a çoro
To the bloodthirsty son of Manas,
To that trickster who breaks the world.
Though I roamed the world it did not help,
Among the accursed Burut
My Hıtay blood did not leave me.
Though I probed at many things, in vain —
My Kalmuk blood did not leave me.
Nor did Tanrı take my soul for shame;
Wearying steeds, roaming lands,
I come here seeking coursers,
Forsaking the Kırgız,
My own homeland, hear my word,
I come here seeking kin.
The Akolpok given to no envier —

Sormadan giyiverdim deyip,
Yalvarana verilmez Buurul'a
Soğuk kement attım deyip,
Atını alıp sır edip,
Manas'ın bozkurt oğluna
Tam da böyle kavga çıkarıp,
Kahrı sertçe başlattım,
Manas'ın oğlu kâfiri
Çatal yokuşta, aç sırtta,
Tam o yerde bıraktım.
Ben Kakançın'ı, Beecin'i
Yerim imiş diye bildim,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Seni er imiş diye geldim.
Çoñ-Kakançın, Keñ-Dıñşa,
Seyir için yaptırdığın,
Güzelim körpe sıra söğütlü
Tahtın esen duruyor mu?
Som altından yükseltilen
Söğüdün esen duruyor mu?
Çınmaçın'a sahip olan
Hanın esen duruyor mu?
Altın kazıp oturan
Madeniniz esen duruyor mu?
Baş yanın Bakburçun,
Yerin esen duruyor mu?
Kırk boy Mançu, çok Hıtay,
Elin esen duruyor mu?
El atası Koñurbay,
Beyin esen duruyor mu?
Ününü duydum Dıñşa'nın,
Şimdi gördüm buncasını.
Uzayıp giden Kara-Too,
Kara çayın madeni derler,
Kalabalık Hıtay, tümen ordu,
Koñurbay'ın eli derler,
Elin esen duruyor mu?
Kapılı Beecin, puslu,

I put it on unasked, I say,
On Buurul, given to no pleader,
I cast the cold lasso, I say,
Taking his steed, making it my secret,
Upon the grey-wolf son of Manas
I loosed exactly such a quarrel,
I set his wrath harshly aflame,
That infidel son of Manas —
On the forking slope, the hungry ridge,
In that very place I left him.
I knew Kakançın and Beecin
To be my land, and so I came,
Alöökö's Koñurbay —
I came because you are a man.
Çoñ-Kakançın, Keñ-Dıñşa,
Built by you for pleasure-viewing,
With its lovely rows of tender willows —
Does your throne stand well?
Raised up of solid gold —
Does your willow stand well?
He who possesses Çınmaçın —
Does your khan stand well?
Sitting where the gold is mined —
Does your mine stand well?
At your head-side Bakburçun —
Does your land stand well?
Forty tribes of Mançu, many Hıtay —
Does your folk stand well?
Father of the folk, Koñurbay —
Does your bey stand well?
I heard the fame of Dıñşa,
Now I have seen this much of it.
The long-stretching Kara-Too —
The mine of black tea, they say,
The teeming Hıtay, the tümen host —
Koñurbay's folk, they say,
Does your folk stand well?
Gated Beecin, wrapped in mist —

Şehrin esen duruyor mu?
Kalabalık Kakan, ulu yurt,
Elin esen duruyor mu?
Ulaya ulaya duydum haberini,
Duyup geldim seni,
Ulu beyim Kalça ağam,
Şimdi gördüm gözünü.
Puslanıp köşelenen,
Koylar çizip çıkıntılanan
Kiçi-Beecin, Çoñ-Beecin,
Yerin esen duruyor mu?
Adı hanlı, çok Hıtay,
Elin esen duruyor mu?
Tunçtan yapılma büyük burkan,
Yurdunun kalkıp vardığı,
Tanrı budur diye tapındığı
Putunuz esen duruyor mu?
Kaynayıp duran Zuu kuyusu –
Kutunuz esen duruyor mu?
Silahlı Hıtay, çok kalday,
Parçalayıp başımı yarınız.
Yurdun esen duruyor mu?
Tufan suyu taşıp yetişmeyen
Topluluğunuz esen duruyor mu?
Nur dökülen halkına
Cümleniz esen duruyor mu?
Halk içinde ulu Kalça,
Büyüğümüz esen duruyor mu?
Hıtay'a çevirdim niyetimi,
Bırakmıştım Hıtay elimi.
Görsek, hanın oğluymuş,
Göreyim dedim seni.
Ecel yetince ölmeye,
Size, Koñ töre,
Arka olup durmaya.
Yedi atamın geçtiği hısıma
Kırgız'dan kaçtım ben kartal. Cümle varıyla göçürtüp,
Hıtay'a çevirdim niyetimi,

Does your city stand well?
Teeming Kakan, mighty land —
Does your folk stand well?
Relay upon relay I heard your tidings,
Hearing of you, I came,
My great bey, Kalça my elder,
Now I have seen your eye.
Misting over, cornered round,
Ridged with valleys drawing lines —
Kiçi-Beecin, Çoñ-Beecin —
Does your land stand well?
Khan-titled, many Hıtay —
Does your folk stand well?
The great burkan wrought of bronze,
To which your people rise and go,
Worshipped as: this is Tanrı —
Does your idol stand well?
The ever-seething well of Zuu —
Does your blessing stand well?
Armed Hıtay, many kalday,
Tear me apart and split my head.
Does your land stand well?
Where no flood-water swells and reaches —
Does your assembly stand well?
Upon your folk bathed in light —
Do you all stand well?
Great Kalça among the folk —
Does our elder stand well?
I turned my purpose toward Hıtay,
I had forsaken my Hıtay folk.
Behold, he is the son of a khan —
I said: let me see you.
To die when the appointed hour comes,
To you, Koñ töre,
To stand and be your backing.
To the kin my seven fathers knew,
I fled from the Kırgız, I the eagle. Making all move camp with all they have,
I turned my purpose toward Hıtay,

Şimdi gördüm bu yerde
Ağam kerem sahibi Kalça'yı!

Yere kök salmış er ağam,
Şimdi gördüm aslanımı,
Usulünce geldim önüne.
Koñ töre, yoldaş edinip alın beni!
Hani yiten kullardan biri deyip,
Pek inanmaz iseniz,
İşte baş, alınız!
Kahırlanıp dikilirsen,
Kalabalık eli toplayınız,
Kırgız'dan gelen kul dersen,
İşte, yurdunu toplayınız,
Kılıçlayıp canı kıyınız!
İnanmaz isen, Koñtöre –
Âlemi bilen büyük töre –
Kırgız'dan gelme bir kul deyip,
Kırgız'ın diyeti bir kul deyip,
Ezip başımı yarınız.
Kıymetlim, bana inanırsan,
Dört bir yanına haber salınız,
Yok, kıymetli geldi derseniz,
Yoldaş edinip alınız!
Sözümü iyice dinlersen,
Han ağam, beni yoldaş edersen,

Gök zırhını ver, giyeyim,
Algara'yı verirsen bineyim.
Ala-Too'lu Kırgız'ı
Sürüp, ezip, tokmaklayıp,
Yerine doğru süreyim,
Hepsini ürkütüp
Yeryüzünden süreyim.
Kıymetli ihtiyar Bakay'ı,
Kırgına uğramış gibi,
Hepsini ibretlik edip,
Yaktığı ateşini söndürüp,
Boz ala tuğunu yıkayım,

Now I have seen in this place
My elder, gracious Kalça!

My man of elder kin, rooted in the earth,
Now I have seen my lion,
I have come before you in due form.
Koñ töre, take me for your companion!
Saying: one of those lost slaves —
If you scarcely believe me,
Here is my head — take it!
If you rise up in wrath,
Gather the teeming folk,
If you say: a slave come from the Kırgız,
Here — gather up your land,
Put my soul to the sword!
If you believe not, Koñtöre —
Great töre who knows the world —
Saying: a slave sprung from the Kırgız,
Saying: a slave, the Kırgız blood-price,
Crush me and split my head.
My precious one, if you believe me,
Send tidings to your four quarters,
Or if you say: a precious one has come,
Take me for your companion!
If you hear my word out well,
Khan my elder, if you take me as companion,
Give your blue-grey armor, let me wear it,
If you give Algara, let me ride him.
The Kırgız of the Ala-Too
Driving, crushing, cudgeling,
Let me drive them toward their place,
Scaring them one and all,
Let me drive them off the face of the earth.
The precious elder Bakay —
As though struck down by slaughter,
Making examples of them all,
Quenching the fire he kindled,
Let me tear down his grey-pied standard,

Yer yer sürüp tıkayım.
Kahrolası Kırgız'ın

Çetinliğini göreyim,
Kızını gelinini çığlıklatıp,
Önünüze, han ağam,
Ganimet edip vereyim.
Elinle yaptığın
Tuncunuz kıl kadar kusursuzmuş.
Aman, ağam, göreyim,
Bekletme ağam, beri sunulsun.
Tavaf edip durayım!
Önünüze Buurul at
Gibisi mal armağan,
Burkanına Külçoro
Gibisi can armağan.
Bey ağam, ver burkanını,
Kahrolası Kırgız'ı
Terk edip bırakayım,
Bu yıl yeni Tanrı buldum deyip,
Küheylanı çekip binip
Burkan'ın yolunu tutayım.
Burkanın, ağam, gerçekse
Tavafa başlayayım!»
Deyip, böylece Külçoro,
Kakançın'ın hanından
Burkanını istedi yaman er.
Bütün devlerin hepsine
Han Koñurbay, büyük töre,
Kahırlanıp bağırıp,
Halk içinden, kudurasıca,
Lamayı çağırıp.
Laması geldi,
Eliyle yarattığı,
Tunçtan yapılma burkanını
Koñ töreye verdi.
Halkı mahveden kanadı,
Burkanını Tanrı deyip duran,
Bu, Hıtay'ın âdeti,

Let me drive and cram them place by place.
Of the accursed Kırgız

Let me see their grimness,
Setting their girls and brides to shrieking,
Before you, khan my elder,
Let me give them up as spoils.
Wrought by your own hand,
Your bronze is flawless to a hair.
Mercy, my elder, let me see it,
Delay not, elder, let it be brought forth.
Let me stand and circle it in worship!
Before you, one like the steed Buurul
Is a gift of goods,
To your burkan, one like Külçoro
Is a gift of soul.
Bey my elder, give your burkan,
The accursed Kırgız
Let me forsake and leave behind,
Saying: this year I found a new Tanrı,
Leading out the courser, mounting it
Let me take the road of the Burkan.
If your burkan, elder, is true,
Let me begin my worship!»
Saying so, thus Külçoro,
From the khan of Kakançın
The dread man asked for his burkan.
To all the giants, every one,
Khan Koñurbay, the great töre,
Shouted out in wrath,
From among the folk, may-he-go-rabid,
Calling for the lama.
His lama came,
Wrought by his own hand,
The burkan made of bronze
He gave to Koñ töre.
Its wing that ruins the people,
Ever calling its burkan Tanrı —
This is the custom of Hıtay;

Burkanı Kalça aldı:
Şu tunçtan yapılma ulu burkan – Kır sakalım kesilsin,
Bu kımıldamayan ulu burkan.
Yel değmemiş evimiz,

Kalça took the burkan:
This great burkan wrought of bronze —
May my grey beard be cut off,
This unmoving great burkan.
Our house untouched by wind,

Ağarıp atan tanımız,
Burkan bizim hanımız.
Bu dediğin gerçekse,
Kımıldamayan Tanrı'ya
Kulağınızı veriniz.
Kırgızca âdeti bırakınız,
İşte, Hıtay'ın yolunu tutunuz,
Hısımım deyip ağırlamazsam,
Doğru burkan beni çarpsın!
Durmadan haram düşünürsen,
Doğru Çoro seni çarpsın!
Şimdi seni ağırlamazsam,
Kakançın'ın hepsi çarpsın!
Koca hanın tahtı çarpsın.
Bu dediğin gerçekse,
Yalan değil, sağlamsa,
Talihe doğmuş Kulçorom,
Hısım aramışsın meğer.
Yaratılmış dünyada
Beecin gibi yer var mı,
Tufan suyu taşıp girmeyen
Bizim Hıtay gibi el var mı!
Yiğit çorom geldi deyip,
Emeğimi Tanrı verdi deyip,
Beecin'e haber salarım,
Beecin'in çınar bağına,
Bağ içindeki tahtında
Altın taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Kırk hanın halkı Hıtay'ı,
İki yular, bir dizgin,
Yavrum, senin eline verip,
Halka haber salmazsam,

Our dawn that whitens and breaks,
The burkan is our khan.
If this word of yours is true,
To the unmoving Tanrı
Give over your ears.
Forsake the Kırgız custom,
Here — take the road of Hıtay;
If I honor you not as my kinsman,
May the true burkan strike me down!
If you ever think forbidden thoughts,
May the true Çoro strike you down!
If I honor you not now,
May all Kakançın strike me!
May the old khan's throne strike me.
If this word of yours is true,
No lie, but sound and firm,
My Kulçoro born to fortune,
You have sought your kin, it seems.
In the created world
Is there a place like Beecin,
Where no flood-water swells and enters —
Is there a folk like our Hıtay!
Saying: my brave çoro has come,
Saying: Tanrı repaid my toil,
I shall send word to Beecin,
To Beecin's plane-tree garden,
On the throne within the garden
Setting the golden crown on you,
Seating you on the golden throne,
The Hıtay folk of forty khans —
Two halters and one rein,
My child, I place them in your hand;
If I send no word to the people,

Halkın içinde seni
Han diye yükseltmezsem,
En bir güzel Beecin'e,
Beecin'deki Hıtay eline,

If among the people I do not
Exalt you with the name of khan —
To fairest Beecin of all,
To the Hıtay folk in Beecin,

Uluntuñ'a, Dıñşa'ya
Han ol, yavrum, buncasına.
Ey yavrum, şu sözün gerçekse,
Halkına haber salayım,
Bakburçun denen Beecin var,
Bakburçun'u yurt edinen,
Üstünlüğünü kimseye kaptırmayan,
Tam yedi san kadar elim var,
Ağırlığı üstün can kılarım seni,
Sazañşañ ile Bakburçun'a,
Yavrum, seni bu ikisine han kılarım.

To Uluntuñ and to Dıñşa —
Be khan, my child, over all of this.
O my child, if this word of yours is true,
Let me send word to your people,
There is a Beecin called Bakburçun,
Who makes Bakburçun his homeland,
Who yields his mastery to no one —
Full seven san of folk I have,
I shall make you a soul of highest honor,
Over Sazañşañ and Bakburçun —
My child, I shall make you khan over these two.

Kalk, aşçım, kalk deyip,
Böylece dinledim sözünü,
Külçoro, ulu kılarım seni,
Beğendim, dinledim sözünü,
Yavrum, han diye yükseltirim seni.

Rise, my cook, rise, I say,
Thus have I heard your word,
Külçoro, I shall make you great,
It pleased me, I heard your word,
My child, I shall exalt you with the name of khan.

Düşman yanına hazırlayıp,
Topuz edinip alayım.
Yavrum, çığrışan Hıtay'a,
Bu dediğin gerçekse,
Külçoro, seni koç edinip
alayım.
Yavrum, ahitleşenlerin başı deyip,
Yavrum, ikimi koy, birimi al,
Yavrum, üveyimi bırak, öz ocağımı al,
Pirlerin koruduğu aslan Çoro

Making you ready against the foe,
Let me take you for my mace.
My child, to the clamoring Hıtay,
If this word of yours is true,
Külçoro, let me take you
for my ram.
My child, saying: chief of the sworn ones,
My child, leave my two, take my one,
My child, leave my step-kin, take my own hearth, The lion Çoro guarded by the saints

Yöremi bırak, obamı al,
Oğlumu bırak, hatunumu al.
Bu yıl sevinç gördüm, karşımda duran

Leave my district, take my camp,
Leave my son, take my lady.
This year I have seen joy — standing before me,

Hoşnut olayım tam,

Let me be contented full,

Şu Külçoro gibi hısıma.
Neyimi versem yetiririm,
Şu hısımım gelip durmuşken.
Yılkıdan payını vereyim,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulan görse kaçırmaz,
Algara küheylan malımı al.
Az gelirse bu ikramım,
Altın kapılı şehrimi al.
Beğenmez isen, tayım,
Şimdi kesiver de,
Köökör'e doldurup kanımı al!

With such a kinsman as this Külçoro.
Whatever I give, I shall provide,
While this kinsman of mine stands here.
Let me give your share from the herd:
Sparse of tail, scant of mane,
Letting no kulan he sights escape —
Take my treasure, the courser Algara.
If this my offering falls short,
Take my city with the golden gates.
If it please you not, my colt,
Then cut me down this instant,
Fill the Köökör with my blood and take it!

Armağan sundum esirgemeden,
Taybuurul misali küheylana,
Yiğit Çoro soydaşa.
İçimde hasret kalmadı,
Bugün kardeşim gelip durduğuna».
Pek sevindi Koñurbay,
Vay, hoplayıp duran domuz vay!
Hayret, hiddetlenip bağırarak,
Sakisine gel dedi.
Sakisi geldiğinde,
Yiğit içeceğinden var mı ki
Bu çocuğa doldur diye.
İçi gümüş, ağzı altın
Er Kalça'nın koca tulumuna
Saki koşup doldurmuştu,
İki üç sağrak rakıdan,
Pek sevinip er Kalça
Gümbürdeterek dikmişti.
Ağabeyinin verdiği aş diye,
Külçoro'ya sunmuştu,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdayan er çoro.
Taştan geri dönmeyen,
Üstün doğmuş bu kahraman
Ecelden geri kaçmayan.
Söylediği yanlış değil,

I offered a gift without begrudging,
A courser like unto Taybuurul,
To the valiant Çoro, my kinsman.
No longing is left within me,
Now that my brother has come today».
Greatly rejoiced Koñurbay,
Oh, the leaping, capering swine, oh!
Astonishing — bellowing in his fury,
He called his cupbearer to come.
When his cupbearer came,
Is there any of the hero's drink, he said,
Fill it up for this child.
Silver within, golden at the mouth,
Into Er Kalça's great skin-flask
The cupbearer ran and filled it,
Two or three goblets of raki,
Greatly rejoicing, Er Kalça
Drained it with a thunderous gulp.
Saying it was food his elder brother gave,
He offered it to Külçoro,
His quickness beyond all measure,
The clattering hero çoro.
He who turns not back from stone,
This champion born supreme,
Who flees not back from death.
What he speaks is never wrong,

Dediği söz iki değil,
Ecel ile azaba
Dik bakarak varan er,
Altı tümen düşman gelse,
Yalnız çıkmış yarıştan.
Sözüne kulak veriniz,
Er Külçoro bozkurttan
İlginç haber alınız.
Yiğit doğmuş şevkli kul –
En yaman bozkurt, becerikli kul.

The word he says is never two,
Toward death and toward torment
A man who goes with level gaze,
Should six tümen of foes come on,
Alone he has come forth from the contest.
Give ear unto his word,
From Er Külçoro the grey wolf
Receive the wondrous tidings.
A slave born valiant, full of zeal –
The fiercest grey wolf, the deft slave.

Ay-âlemi dize getiren

Amansız güçlü kul.
Silahlı, hatip Çoro'nun
Ustalığı dahi gerçek,
Düşman aldatmada Çoro'nun
Kurnazlığı dahi gerçek.
Asil doğmuş Külçoro –
«Kardeşim Çoro rast gelip,

Seçkin doğmuş şir çoro.
Ulu yurda, Beecin'e
Ay-âlemi dize getiren

Bozkurtluğu apaçık,
Görsen böyledir er Çoro.
Mızrak kavrayıp haykırsa,
Altı bin düşmanı tepeleyen.
Bu Külçorom geldikten sonra,
Yiğitliği bellidir
Yöneldi mi canı avlayan,
Aldanmadık düşman komayan.
Şiri bugün bulduktan sonra,
Kırgız'ın çelikten ağılı
Semetey'in Çorosu.
Alake Han'ın ereni,
Semetey'in yiğidi.
Han Kalça'yı gördüğünde

He who brings the moonlit world to its knees,
A merciless, mighty slave.
Armed Çoro, the orator — his
Mastery, too, is true,
In deceiving the foe, Çoro's
Cunning, too, is true.
Nobly born Külçoro –
«My brother Çoro, come by fortune's chance,
A şir çoro born elect.
To the great homeland, to Beecin,
He who brings the moonlit world to its knees,
His grey-wolf nature is plain to see,
Behold him — such is Er Çoro.
If he grips his lance and roars,
He tramples six thousand foes.
Now that this Külçoro of mine has come,
His valor is well known,
Once turned upon a soul, he hunts it down,
He leaves no foe undeceived.
Now that I have found the şir today,
The steel corral of the Kırgız,
The Çoro of Semetey.
The champion of Alake Han,
The brave of Semetey.
When he beheld Han Kalça,

Yavaşça söyleyip, ağır bırakıp,
Ağabeyim evde yatasın diye,
O Kalça'nın başına
Bilsen bunca belayı sarıp.
Bir rahat ettirip koyunuz,
Kudurmuşun hali böyledir –
İnsanoğlu böyle mi geçer.
Cesareti, şirliği,
Usta hatip erliği,
Düşman aldatmada ustalığı,
Söz söylemede kıvraklığı
Külçoro'ya yeter mi?
Yassı yanaklı Çoro'nun
Yayvan dilli er hatibi
Bütün âlemi gözetsen
Külçoro gibisi olur mu?
Sır bilir gibi Kıtay'ın
Sırrını söyleyip arslanın
Sırdaş olup durmuştu,
Alööke'nin Kalça'sına

Speaking softly, setting it down heavily,
Saying, elder brother, may you lie at home,
Upon that Kalça's head,
If you but knew, winding all this woe.
Give him ease and let him rest,
Such is the state of the maddened one –
Does a son of man pass so?
His daring, his şir-hood,
His manhood as master orator,
His mastery in deceiving foes,
His nimbleness in speaking words —
Do they not suffice Külçoro?
Of flat-cheeked Çoro,
The broad-tongued hero orator —
Search the whole wide world,
Is there another like Külçoro?
As if he knew the secrets of Kıtay,
Speaking the lion's secret,
He had become a confidant,
To Alööke's Kalça

Bahadır doğmuş Külçoro
İçli dışlı, öylece
Kardeş olup durmuştu,
İşte o zaman Koñurbay
İçi fena eriyip
Mırıldandı er Kalça:
Haber salarım kardeşim
Tam kırk hanın eline
Sakalım kuğu gibi ağarmışken,

Yolculuğum yaklaşmış çağımda,
Kardeşi gözüm gördükten sonra,
Yürek kaynayıp, iç pişip,
Karaltısı yüksek, kendi ulu,
Eri bu yıl bulduktan sonra,
Kurban olsam yeridir Kuday'a
Geniş Bakburçun'a, Dıñşa'ya,
Danışırım bunca ele

Bahadır-born Külçoro,
Heart to heart, just so,
Had become as a brother,
Just then Koñurbay,
His insides melting foully,
Murmured, Er Kalça:
I shall send word, my brother,
To the land of the full forty khans,
When my beard has whitened like the swan,
In my age when my journey draws near,
Now that my eye has seen a brother,
Heart seething, insides burning,
His figure lofty, himself great,
Now that I have found the man this year,
It is fitting I be offered to Kuday,
To broad Bakburçun, to Dıñşa,
I shall take counsel with all this people,

Ben bozkurt Kalça ağanı
İki dizgin, bir yular
Kırk han eli Kıtay'ın
Vebali, sevabı olmasın
Yükünü kendin alınız.
Bahadır, şir olarak yaratıldık
Kök atamız tümüyle han,
Çılaba'dan türedik.
Çılaba han, Çınmaçın han
Gerçek atamız bunlardır,
Bunlardan türeyip,
Bilek bir, kan bir,
Bir atanın oğluyduk
Hoş geldin, can bir.
Gördüğü de bu Burut'a
Ulu törenin soyunun

I, your grey-wolf elder Kalça —
Two reins and one halter:
Of Kıtay, land of forty khans,
Let there be neither sin nor merit —
Take its burden on yourself.
We were created bahadır and şir,
Our root-father wholly khan,
From Çılaba we sprang.
Çılaba khan, Çınmaçın khan —
These are our true fathers,
Springing forth from these,
One wrist, one blood,
We were sons of one father,
Welcome, one soul.
And what he saw — for this Burut,
For the seed of the great töre,

Kaçıp gezmesi yaraşır mı,
Öz kardeşiyle düşmanlaşan
Böyle yapmakla onar mı?
Sınırı Kaf Dağı, büyük yeri var,

Ondan berideki halkta
Mañgübö, Dıñşa büyük el var.
Sazañşañ diye bir boy
İnsanı çok çiftçisi var.
Dikkat etsen Külçoro,
Anlasan yurdun bunca var,

Altın kazılan madenin var,
Atadan kalma, kulunum,
Çay alınacak hazinen var,
Kara kurtça kaynayan,
Rast geleni tepeleyen
Bunca Kıtay elin var.
Beecin de işte, yer işte
Gelmişsin, Kıtay eli işte.
Ağabey bilip bir tutsan
Zavallı Kalça, er işte!» –

Is it fitting to roam in flight?
He who turns foe to his own brother —
Does he prosper by such deeds?
Its border the Kaf Mountain, it has great lands,
Among the people this side of it
Are Mañgübö and Dıñşa, great peoples.
A tribe called Sazañşañ,
Many its folk, many its plowmen.
If you took heed, Külçoro,
If you understood — so many homelands you have,
You have mines where gold is dug,
Left from the fathers, my foal,
You have treasure to buy tea,
Seething like the black wolf,
Trampling whatever it meets,
So much Kıtay land you have.
Here is Beecin, here is the land,
You have come — here is the land of Kıtay.
If you held me as elder brother, as one,
Here stands poor Kalça, a man!» –

Diye, böylece, Koñurbay
Kıtay'dan atanın gittiği,
Balam, Kırgız'a düşüp kaldığı.
Kımıldayan Kıtay aslı odur
Kırgız olup din tutup,
Dili bozulup kalmıştır.
Kıtay'dan göçüp Kırgız'a
Görünüşü bozulup kalmıştır.
Razıyım Külçoro,
Kardeşini bulan gönlüne,
Gelmişsin Kıtay eline.
Kakan'ı isteyip yerim diye,
Kıtay'ı isteyip elim diye,
Gelip konan kardeşe,
Bana benzeyen bu balaya
Zavallı Kalça ağanın,
Kalın Kıtay, kırk han eli
Çoro, sana kurban olsun!
Çoro, buyruk sözüme,
Kırgız'dan gelen er yiğit

Saying thus did Koñurbay:
From Kıtay the father went forth,
My child, and fell among the Kırgız. The
stirring root of Kıtay is he,
Becoming Kırgız, taking their faith,
His tongue has been corrupted.
Migrating from Kıtay to the Kırgız,
His visage has been corrupted.
I am content, Külçoro,
With your heart that found its brother,
You have come to the land of Kıtay.
Saying, I desire Kakan as my place,
Saying, I desire Kıtay as my people,
To the brother come to settle,
To this child so like myself,
Of your poor elder Kalça
Let thick Kıtay, the forty khans' land,
Çoro, be offered up to you!
Çoro, to my word of command —
Brave hero come from the Kırgız,

Mirasçı ol bana,
Mest oldum senin sözüne.
Ey, yaman Külçorom,
Ata olurum ben sana.
Han zadenin oğlunun
Kaçıp gezmesi reva mı,
Kara gün Çoro, el nerede?
Beyzadenin bir tanesinin
Bezip gezmesi reva mı,
Ey, bahtsız balam, el nerede?
Balam, gör çınar bağını,
Bin de al altın tahtını.
Sahiplen Esen hanını,
Sahip hana layık Külçorom
Süzerek gördüm halini,
Pek dinleyip duydum sözünü.
Bildim senin kendini,
Kardeşim, yeni gördüm gözünü

Be my heir,
I am drunk upon your words.
O my fierce Külçoro,
I shall be a father to you.
For the son of a khan's scion,
Is it seemly to roam in flight?
Black-day Çoro, where is your people?
For the one and only of a bey's scion,
Is it seemly to roam in weariness?
O my luckless child, where is your people?
My child, behold the plane-tree garden,
Mount, then, your golden throne.
Take Esen khan as your own,
My Külçoro, worthy of a sovereign khan,
With narrowed eyes I saw your state,
Listening well I heard your words.
I have known your very self,
My brother, I have newly seen your eyes.

Kırk hanın eli Kıtay'da
Bizim büyük mollamız Ilama
O Ilama'nın elinde
Tunçtan dökme büyük burkan
O burkanın aslını sorarsan –
Bizim yurdun biridir o.
Türlü türlü burkanın
Adağını bağlar Ilama
Arbuurul'unu eyerleyesin,
Kırgız isen Külçoro
Ayıp olur bu yaptığın.
O burkana Külçoro
Tazim kılıveriniz.
Burkana tazim kılmazsan
Balam, ayıp olur bu yaptığın.
Söze kulak veriniz,
Kırgızlığı bırakınız,
Kıtayca töreye başlayınız.
Bizim Kıtay şöyledir –
Kolanı kıldan ördürmez

In Kıtay, land of the forty khans,
Our great molla Ilama —
In that Ilama's hand
Is a great burkan cast of bronze.
If you ask that burkan's origin –
He is one of our own homeland.
Of burkans of every kind
Ilama binds the votive offering.
Saddle your Arbuurul,
If you are Kırgız, Külçoro,
This deed of yours will be a shame.
To that burkan, Külçoro,
Make your bow at once.
If you bow not to the burkan,
My child, this deed of yours will be a shame.
Give ear unto the word,
Leave off your Kırgız ways,
Begin the töre in the Kıtay manner.
Our Kıtay is thus –
It lets no girth be braided out of hair,

Zorlu töre budur diye,
Bütün yeri kestirmez.
Bahadırsan, şir isen,
Nerde olsa öcünü almaya,
Kardeşim, Çoro, sen isen
Tavaf kılınan burkana
Söylenen sözü tutunuz,
Kırk boy Kıtay, bu el
Balam, tazim kılıveriniz. Ulu töreye bozkurt er
Gerçek Kuday buymuş diye,
Kuran'ı ele alınız.
Durmaksızın Külçorom,
Dolup taşan çok Kıtay'ı
İnandırıveriniz!»
Diye, öyle dedikten sonra,
Ezkara han, Koñurbay
Erlik halini bilmeye,

Saying, this is the stern töre,
It lets no whole land be cut away.
If you are bahadır, if you are şir,
To take your vengeance wherever it be,
My brother, Çoro, if it is you —
To the burkan around which they circle,
Keep the word that has been spoken,
Forty tribes of Kıtay, this people —
My child, make your bow at once. To the great töre, grey-wolf man,
Saying, this indeed is the true Kuday,
Take the Koran into your hand.
Without ceasing, my Külçoro,
The many Kıtay, brimming over —
Make them believe at once!»
Saying so, when he had spoken thus,
Ezkara khan, Koñurbay,
To know his manly state,

Eliyle yapılmış
Tunçtan dökme büyük burkan
Elinden kapıvermişti,
Kıtaylar tenğir der ona
Amansız ulu burkan.
Pehlivanları üşüşüp,
Koñ törenin önüne
Ilama alıp yetişmişti,
Tazim kılıp çok Kıtay
O burkanı gördüğünde
Dizleri bükülüp,
Koñurbay başta, burkana
Gelinler gibi eğildi.
«Ay, tenğri!» diye çığrışıp, Kuday'ın kıldığı iş imiş.
Kalın Kıtay, Kakançı
Tunçtan dökme cez burkan
Burkanın Kuday değil mi ya.
Kudayım diye bildirip,
Elini ayağını değdirip,
Çanı bele vurup,
Tazim kılıp durup,
Koñ töre böyle dururken
Aklı fikri çoronun
Bir yolunu bulup aldatmakta.
Alööke'nin Koñurbay'ı
Çaresi bitse Mançu'yu

Made by hand,
The great burkan cast of bronze
He snatched from his hand,
The Kıtay call it tenğir,
The merciless, mighty burkan.
His strongmen crowding round,
Before Koñ töre
Ilama had brought it up in haste,
Bowing low, the many Kıtay,
When they beheld that burkan,
Their knees buckling under,
Koñurbay at their head, before the burkan
They bent like new brides.
«Ay, tenğri!» they cried out together, It was a deed wrought by Kuday.
Thick Kıtay, Kakançı —
The brass burkan cast of bronze,
Is not the burkan your Kuday, then?
Proclaiming, this is my Kuday,
Touching hand and foot to it,
Striking the bell at the waist,
Standing and bowing low,
While Koñ töre stood just so,
All the mind and thought of the çoro
Was on finding a way to deceive.
Alööke's Koñurbay,
Should his cunning fail, the Mançu —

Sırtüstü sermekte.
Atasını boğazlayan Kalça'dan

Görüp durur Külçoro
Kalça'yı aldatmaya.
Bir kıyamet koparmakta.
Görüp durup Külçoro
Atılıp coşarak
Can atar durur Külçoro
Çevikliği ölçüsüz
Çok törenin elinden

He would lay him flat on his back.
From Kalça, who cut his own father's throat,
Külçoro watches and sees
How to deceive Kalça.
He is raising a very doomsday.
Watching on, Külçoro,
Leaping up in a rush of fervor,
Külçoro yearns with all his soul,
His quickness beyond all measure,
From the hands of the many töre

Tazim kılınan burkanı
Şıpın şıpın kapıp,
Sallanıp duran Mançu'dan
Alıverip şir çoro:
«Gördüm bugün, han ağam,
Halkın taptığı birini.
Dilerim Kıtay dinini,
İstedim burkanından birini.
Elinle yapılmış
Tuncunuz Kuday imiş bu,
Nişanları insan imiş.
Bunu Kuday demeden,
Bezip gezdik Kırgız'da

Putu bile olmayan
Yok nesneye Kuday der,
Kahrolası Burut onar mı,
O yok nesne Kuday olur mu?
Gerçek Kuday'ın buymuş,
Kaçıp gezip elimden,
Avare gezip yerimden
Habersiz kalmışım ben.
Göz açtığımda Burut'u,
O Burut kurnaz yurdu

Görüp kalmışım ben.
Diri gezmeden, düpedüz
Ölüp kalmışım ben.
Yok olana «Kuday» deyip,
Vay hallere düşmüşüm.
Var Kuday'ı gerçek görmeden,
Kör olup kalmışım!»
Kürme giymiş güçlüden
Gürleyen Külçoro
Burkanını çekip almıştı.
Kıtaylara sezdirmez,
Kahrolası burkanı
Gerçek göğsüne değdirmez.
Er kederini dağıtıp,

The burkan they bow before
He snatched, snip-snap,
From the swaying Mançu
Taking it at once, the şir çoro:
«Today I have seen, my khan elder,
One whom the people worship.
I desire the faith of Kıtay,
I wished for one of its burkans.
Made by your hand,
This bronze of yours is Kuday indeed,
Its markings are those of a man.
Not calling this one Kuday,
We roamed in weariness among the Kırgız
—
They who have not even an idol
Call a nothing thing their Kuday.
Can the accursed Burut prosper?
Can that nothing thing be Kuday?
So this was the true Kuday,
Fleeing and roaming from my people,
Wandering astray from my land,
I have remained unknowing.
When I opened my eyes — the Burut,
That Burut, that cunning homeland,

Is what I found myself beholding.
Not walking alive, but outright
Dead is what I have been.
Calling a nothing «Kuday»,
Oh, what states I have fallen into.
Never truly seeing the Kuday that is,
Blind is what I have been!»
From the mighty one clad in the kürme,
Thundering Külçoro
Had pulled the burkan away.
He lets the Kıtay not perceive it,
The accursed burkan
He lets not truly touch his breast.
Scattering his hero's grief,

Hilesi ölçüsüz
Sonra tutup burkanını
Kendi göğsünü er Çoro
Başparmakla dövüp:
«Bu Çınmaçın'dan, Beecin'den
Sürgit kaçıp gezdiğim
Kuday'ın kıldığı iş imiş,
Benim gerçek burkanım buymuş.
Yıkılası bu kürkü
İç etimden ok geçmez
Giymeden kalmışım,
Tunçtan olma burkanı
Baştan beri, kahrolası,
Bilmeden kalmışım».
Diye, böylece, Külçoro
Bir değdirse bin değdirir.

Kıtaylığını belli eder,
Tunçtan dökme burkanı
Göğsüne, bağrına değdirir.
Han Koñurbay, Ezkara
Bakıp durup burkana
Gerçekten inanıp Çoro'ya:
«Atanın körü, şir Çoro,
Çınmaçın'ın – Kakan'ın
Öz yaratılmış oğluymuş.
Kök atamız Çılaba,

Çılaba'nın kulunu,
Öz Kıtay'ın öz oğlu.
Kırgız'dan kaçıp yad olup,
Kahramanım gerçekten gelmiş.
Ben Koñurbay ağasını
Öz kardeş diye görmüş.
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
İsteyip geldiği çağ imiş,
Han Koñurbay ağasını
İsteyip geldiği çağ imiş.
Tam bozkurdun kendisiymiş,

His guile beyond all measure,
Then, holding his burkan,
His own breast did Er Çoro
Beat with his thumb:
«That from Çınmaçın, from Beecin,
I roamed forever in flight —
It was a deed wrought by Kuday,
So this was my true burkan. This kürk,
may it fall to ruin —
No arrow passes to my inner flesh,
Yet I remained without wearing it,
The burkan made of bronze,
From the very first, accursed me,
I remained without knowing».
Saying thus, Külçoro,
Where he touches once, he touches a thousand times.
He makes his Kıtay nature plain,
The burkan cast of bronze
He presses to his chest, to his bosom.
Han Koñurbay, Ezkara,
Gazing upon the burkan,
Truly believing in Çoro:
«The father's blind whelp, şir Çoro,
Of Çınmaçın — of Kakan
He is the true-created son.
Our root-father Çılaba,

The foal of Çılaba,
True son of true Kıtay.
Fleeing the Kırgız, become a stranger,
My champion has truly come.
Me, his elder Koñurbay,
He has seen as his own brother.
Çınmaçın, and Kakan —
It was the season he came desiring them,
Han Koñurbay, his elder —
It was the season he came desiring him.
He was the very grey wolf himself,

	Dosdoğru Kırgız hunharını	*The bloodthirsty Kırgız outright —*
	Bırakıp geldiği çağ imiş.	*It was the season he came, forsaking him.*
175430	Amansız büyük kargaşayı	*The merciless great turmoil*
	Bu atanın körü Burut'a	*To this father's blind whelp, the Burut,*
	Getirdiği çağ imiş.	*It was the season he brought it.*
	Kavga artıp, çekişme büyüyüp,	*Strife swelling, contention growing,*
	Yüz yüze geldiği çağ imiş,	*It was the season he came face to face,*
	Kahrolası hunhara	*To the accursed bloodthirsty one*
	Yad olduğu çağ imiş.	*It was the season he became a stranger.*
	Ok işlemez Akolpok'u	*The arrow-proof Akolpok —*
	Giyip geldiği çağ imiş,	*It was the season he came wearing it,*
	Ok yetişmez tulparını	*His tulpar no arrow can overtake,*
175440	Ağasını perişan edip,	*Leaving his elder in ruin,*
	Binip geldiği çağ imiş.	*It was the season he came riding it.*
	Kakançın'ın Bakburçun'una	*On Kakançın's Bakburçun*
	Konayım dediği çağ imiş,	*It was the season he said, let me settle,*
	Kalın Kıtay içinde	*Amid thick Kıtay*
	Kahramanı olayım dediği çağ imiş,	*It was the season he said, let me be its champion,*
	Geri dönüp Burut'u	*Turning back upon the Burut,*
	Sömüreyim dediği çağ imiş,	*It was the season he said, let me drain them dry.*
	Bizim ini Külçoro	*Our younger brother Külçoro,*
	Ergen çağa erip, er olup,	*Reaching manhood's age, become a man,*
175450	Geçeyim demiş besbelli,	*Has said, let me cross over — that is plain,*
	Bu kahrolası Burut'un	*Of this accursed Burut,*
	Bir yolunu bulup köküne	*Finding some way, to their very root*
	Ereyim demiş besbelli,	*He has said, let me reach — that is plain,*
	Kambar gibi ağam Kalça'ya	*To my elder Kalça, like Kambar,*
	Gideyim demiş besbelli,	*He has said, let me go — that is plain,*
	Kıyameti Burut'a	*Doomsday upon the Burut*
	Getirmiş besbelli,	*He has brought — that is plain,*
	Sert kavgayı Kırgız'a	*The harsh strife against the Kırgız*
	Bileyip getirmiş besbelli.	*He has whetted and brought — that is plain.*
175460	Atam Kıtay olduktan sonra,	*Since my father was Kıtay,*
	Çokça gezip Kırgız'da	*Roaming so long among the Kırgız,*

Neyleyeyim demiş besbelli,

Kahrolası Burut'un
Dönüp yine köküne
Ereyim demiş besbelli,
Bir bakışlık kardeşin
Kendisi gelmiş besbelli,
Kendisi şöyle dursun, bozkurdun
Gözü gelmiş besbelli.
Bu Kırgız dinini unutup,
Kurban olduğum Külçorom
Bahadır olmuş besbelli,
Yeni gelip eli bulup,
Güne ermiş besbelli.
Kırgız'ın dinini unutup,
Çorom dine gelmiş besbelli,

Kıtay'a kardeş iyiliği
Güne ermiş besbelli.
Tevekkül deyip Beecin'e
Toyuna doksan keselim.
Bunun Külçoro adını silelim,
Adına hanın adını koyalım,
Ulu Beecin – ulu yurt,
Ucuna haber salalım,
Karıkan'ın yerine
Han kaldırıverelim,
Yine beli bağlayalım,
Bele sargı, belli bir
Dayanak gelip kaldıktan sonra,
Beli sıkı bağlayalım,
Kahrolası Burut'u
Dayandığı Mekke'ye –
Mekke'ye dek kovalayalım,

Tük komadan kökünü kazıyalım,
Tüketip hepsine girelim.
Zulmü fena salalım,
Hırpalayıp Burut'un

What should I do there, he has said — that is plain,
Of the accursed Burut,
Turning again to their root,
He has said, let me reach it — that is plain,
The brother worth one glance —
He himself has come — that is plain,
Himself aside, of the grey wolf
The very eye has come — that is plain.
Forgetting this Kırgız faith,
My Külçoro, for whom I would be offered,
Has become a bahadır — that is plain,
Newly come, finding his people,
He has reached his day — that is plain.
Forgetting the faith of the Kırgız,
My Çoro has come to the faith — that is plain,
Brotherly kindness toward Kıtay
Has reached its day — that is plain.
Saying, in God we trust, for Beecin
Let us slaughter ninety for his toy.
Let us erase this one's name Külçoro,
Let us set upon him the name of khan,
Great Beecin — great homeland,
Let us send word to its farthest edge,
In Karıkan's place
Let us raise him up as khan,
Let us bind the waist once more,
A wrapping for the waist — now that a sure
Support has come and stayed,
Let us bind the waist up tight,
The accursed Burut,
To the Mekke where they lean –
Let us chase them even unto Mekke,

Let us dig out their root, leaving not a hair,
Let us finish them and fall upon them all.
Let us loose a dreadful oppression,
Battering the Burut,

Canını komadan kıralım,
Eskiden kalma cinini dövüp çıkaralım.

Zavallı Çoro geldikten sonra,
Altay'ı binse yorulmaz
Küheylan Çoro geldikten sonra,
Ay-âlemi ateşe veren
Kardeş Çoro geldikten sonra,
Bu yol gelen Külçoro
Bizim Kıtay'ın kısmeti,
Kırgızların kavgası,
İç etine bez gömlek
Giyip gelmiş değil mi,
İç sırrını Burut'un
Bilip gelmiş değil mi,
Rast getirdi gerçek burkan
Er Külçoro kardeşe
Candan pek razıyım
Kardeşimin bindiği küheylana.
Burkanı Kuday imiş deyip,
Bunu bilip durduğuna.
Şimdi kardeş geldikten sonra,
Alaçık kadar büyük burkana
Adak bağlayıp almaya,
Her boydan kırkar kırkar
Alıp gelip koyunuz.
İnsan bulmaz düşünce kurup,
Külçoro Kıtay doğdu diye,
Tam altmış gün toy edip,
Âlemin halkı toplanıp,
Toyunda toplaşıp doyunuz,
Kürme giyen Kıtayca
Güçlünün adını koyunuz.
Halka haber salınız,
Altın türlü halının
Ortasına koyunuz.

Altı bin pehlivan, sayısız kalday Bu
Külçoro binsin diye

Let us break them, sparing no soul,
Let us beat out the demon left in them of old.
Now that the poor Çoro has come,
Who tires not though he ride the Altay —
Now that the courser Çoro has come,
Who sets the moonlit world aflame —
Now that brother Çoro has come,
This Külçoro come along this road
Is the fortune of our Kıtay,
The strife of the Kırgız —
A cloth shirt upon his inner flesh,
Has he not come wearing it?
The inner secret of the Burut,
Has he not come knowing it?
The true burkan brought good fortune
To Er Külçoro, the brother.
With all my soul I am well content
With the courser my brother rides.
Saying the burkan was Kuday indeed,
That he has known this all along.
Now that the brother has come,
To the burkan great as an alaçık-tent,
To bind and take the votive offering,
From every tribe, forty by forty,
Bring them here and set them down.
Devise a scheme no man could conceive,
Saying Külçoro was born Kıtay,
Hold a toy for full sixty days,
Let the people of the world assemble,
Gather at his toy and eat your fill,
In the Kıtay tongue, on the kürme-clad
Mighty one bestow a name.
Send word out to the people,
Upon the golden many-hued carpet,
Set him at its very center.

Six thousand strongmen, kalday without number — Saying, let this Külçoro ride,

Denk Çorom geldi diye,
Sertçe hepsi çığrışıp,
Kadir Alda, Çoro'yu
Han kaldırıveriniz.
Coşup Kıtay, kırk han eli
Başına kalday atamaya
Büyük şenlik başlatın.
Malım şöyle dursun, başımı al,
Esenkan'a varmaya,
Kalın Kıtay – Kakançın
Umudunuzu kesip atınız,
Yeniden hayale başlayınız.
Kırk kapının önüne
Ezkara han kendine
Kararmış kara gözüme
Aman, Mançu, mektup uçur,
Er Külçoro geldi diye,
Mektup uçursan tez uçur.
Çevikliğin ölçüsüz,
Çarçabuk tez uçur.
Haber kılsa hanınız
Kırgız ile düşmanlaşıp,
Er Külçoro geldi diye.
Ay-âlemi dize getiren

Şir Külçoro geldi diye,
İnsan aşıp çıkamaz,
Dağ Külçoro geldi diye.
Kul dayanıp aşamaz,
Yüzüne kul bakamaz,
Dağ Külçoro geldi de.
Dört bir yana haber sal,
Ezkarı hanın önünden
Omuza atılır torka bul,
Yel yetişmez yorga bul,
Çoron eğlensin diye
Altın köstekli sungur bul.
Zavallı çoro binsin diye,
Hana doğru yürüsün diye

Saying, my equal Çorom has come,
All crying out together fiercely,
Almighty Alda — Çoro
Raise up as khan at once.
Surging, Kıtay, land of forty khans,
To appoint a kalday over him —
Begin the great festivity.
My wealth aside, take my very head,
To go unto Esenkan,
Thick Kıtay — Kakançın,
Cut off your hope and cast it away,
Begin to dream anew.
Before the forty gates,
Ezkara khan, to himself,
To my darkened black eye —
Mercy, Mançu, speed a letter flying,
Saying Er Külçoro has come,
If you speed a letter, speed it swiftly.
Your quickness beyond all measure,
Speed it flying, quick as quick.
Should your khan send tidings:
Turned foe to the Kırgız,
Er Külçoro has come.
He who brings the moonlit world to its knees,
Şir Külçoro has come,
No man can climb across him —
Mountain Külçoro has come.
No slave can endure and cross him,
No slave can look upon his face,
Mountain Külçoro has come indeed.
Send word to all four quarters,
From before Ezkarı khan
Find torka silk to fling over the shoulder,
Find an ambler no wind can overtake,
That your Çoro may take his pleasure,
Find a gyrfalcon with golden jesses.
That the poor çoro may ride,
That he may pace toward the khan,

Altın nallı yorga bul,
Gevher taştan çerağ bul,

Karabcı'sını takınıp,
Salınarak yürümeye
Berenci'yi bağlayıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Altın, gümüş yükletip,
Esenkan'ın bindiği altın tahtı
Elden isteyip almaya,
Ürkütmeden karşılamaya,
Kün cañ-cuñ'a varmaya,
O cañ-cuñ'un elinden
El sayımını almaya
Tulpar, yürük nice bul,
Çoro'ya yoldaş gitmeye
Yassı yanak, yayvan dil,
Tam kendinden üstünce
Yanılmayan hatip bul.
İsteyip gelen kardeşe
Karapcı kürk giydiresin,
Karabcı'nın eteğini
Sallandırıp yere değdiresin,
Han kaldırıp çocuğu
Tam öylece yürütesin.
Kırk boyun kalın yurduna
Kıpırdatmadan bildiresin.
Göz yetişmez Kakançı
Yerine haber veriniz,
Kulak duyan kırk boy
Eline haber veriniz.
Çoro'nun kardeş olduğunu
Ahaliye bildiresin.
Ahalinin hepsini
Sıkı toy kılıp güldüresin.
Kırk gün Kıtay toy edip,
Eksiksiz şenlik başlasın.
Bahadır kardeş geldi diye,
Malıyla başından

Find an ambler shod with gold,
Find a lamp of gemstone,

Donning his Karabcı,
To walk with swaying gait,
Binding on the Berenci,
Circling Beş-Beecin,
Loading up gold and silver,
The golden throne Esenkan mounted —
To ask and take it from his hand,
To receive him without affright,
To go unto Kün cañ-cuñ,
From that cañ-cuñ's hand
To take the census of the people,
Find many a tulpar, many a swift steed,
To go as companion to Çoro,
Flat of cheek and broad of tongue,
Fully surpassing his own self,
Find an orator who never errs.
On the brother come desiring us
Have the Karapcı kürk be dressed,
The hem of the Karabcı
Let sway and touch the ground,
Raising the child as khan,
Have him walk in just that state.
To the thick homeland of the forty tribes
Make it known without a stir.
To Kakançı, beyond eye's reach,
To that place send tidings,
To the forty tribes whose ears can hear,
To that people send tidings.
That Çoro has become a brother,
Make known unto the populace.
All of the populace —
Gladden them with a mighty toy.
Let Kıtay feast for forty days,
Let flawless festivity begin.
Saying, the bahadır brother has come,
Of wealth and of head alike

Tümden geçip atsın.
Koñurbay hanın dileği diye,
Kırgız'dan yeni geldi diye
Külçoro'nun toyu diye,
Göğe uçsun toprak,
At koşulsun toz duman.

Kırgız'dan bahadır geldikten sonra,

Coşup yurdun atlansın.
Yaya insan yarışsın.
Cascavlak kel başlı
Ciğer vurup yarışsın.
Azı dişlerini sırıtıp,
Alt dudağını sarkıtıp,
Deveden ödül alsınlar,
Töreli yurdun hepsi
Böyle şenlik kursunlar.
Baçtan yığılan sayısız kara mal –

Koñurbay'ın tümen malı.
Kırıp toya kessin de,

Taylarını çığrıştırıp,
Tümden yetim bıraksın de.
Sevindik, böyle iş olsun,
Kökünden kalkıp Kıtay'ın
Malı başı düz olsun!
Külçoro kardeş bulduğunda
Şenlik böyle oldu diye,
Unutulmaz iş olsun,
Sarı-Dıñşa boranında
Sayısı yok kara mal
Sayısız devem yatar orada.
Geniş Kaspan-Too, kuru yaylada
Benim kara atım yatar bu çağda Elden
çıkmış kardeşim
Eli boş diye düşünmeden,

Let them wholly give up all.
Saying, it is Khan Koñurbay's wish,
Saying, he is newly come from the Kırgız,
Saying, it is Külçoro's toy,
Let the earth fly up to heaven,
Let horses race, let dust and haze be harnessed.
Now that a bahadır has come from the Kırgız,
Let your homeland mount up surging.
Let men on foot run races.
The stark-bald of head,
Let them race till their livers pound.
Baring their back teeth in a grin,
Letting their lower lips hang slack,
Let them take prizes of camels,
All of the homeland of töre —
Let them hold such festivity.
The countless black herds heaped from Baç –
Koñurbay's tümen of herds.
Let him slaughter them, cut them for the toy,
Setting their foals all crying out,
Let him leave them wholly orphaned, say.
We have rejoiced — let such work be done,
Rising from its root, may Kıtay's
Herds and heads stand even and whole!
When Külçoro found his brothers,
Saying, such was the festivity,
Let it be a deed unforgotten,
In the blizzard of Sarı-Dıñşa
Black herds without number,
My countless camels lie there.
On broad Kaspan-Too, on the dry yayla,
My black horses lie there in this season —
My brother gone out from the people,
Thinking not that his hands are empty,

Kurutup tümden kesiniz.
O atların içinde
Kutsal adanmış sarı aygır,
Sarı aygırı bırakınız.
İnsan bulamaz düşünce kur,
Kalın Beecin toy kıl.
Kalın Beecin'e, Kakan'a

Kişi unutmaz toy kıl.
Külçoro kardeş buldu diye,
El çığrışıp bilinsin.
Yurt unutmadan yaşasın diye
Büyük deftere çizilsin.
Toprak uçup, toz kaplayıp,
Şenlik böyle oldu diye,
Halk akın edip doldu diye,
Koñurbay hanın dileği diye,
Külçoro'nun toyu diye,
Beecin'in çınar bağı diye,
Külçoro hanın tahtı diye,
Söylenmedik söz kalmasın,
Beecin'deki Karı han
Yiğit doğmuş kardeşinin
Bineceği tahtı hazırlasın,
Kakançı'ya haber ver,
Asla Kıtay'dan kusur kalmasın!
Koñurbay'a böyle deyip,
Ey, Lokman huylu ihtiyarlar,
Ulu yaşayıp varanlar,
Aksakallı kocalmışlar
Alööke han, Azizkan
Atamız kardeş han oldu.
Ondan doğdu Almambet,
Ondan düşman can oldu.
Bölünür gönül tasası,
Şu duran Külçoro
Alake hanın oğludur.
Elime geldi, baksana!»
Diye, böylece, Koñurbay

Slaughter them dry, cut them all down.
Among those horses
Is the holy dedicated yellow stallion —
Leave the yellow stallion be.
Devise a scheme no man could find,
Hold a toy for thick Beecin.
For thick Beecin, for Kakan,

Hold a toy no man forgets.
Saying, Külçoro has found his brothers,
Let the people cry out and let it be known.
That the homeland may live unforgetting,
Let it be inscribed in the great register.
Earth flying up, dust covering all,
Saying, such was the festivity,
Saying, the people streamed in and filled it,
Saying, it is Khan Koñurbay's wish,
Saying, it is Külçoro's toy,
Saying, it is Beecin's plane-tree garden,
Saying, it is Khan Külçoro's throne,
Let no word be left unsaid,
Let Karı khan in Beecin
For his valiant-born brother
Make ready the throne he shall mount,
Send tidings to Kakançı,
Let no fault ever remain with Kıtay!»
Speaking so to Koñurbay —
O elders of Lokman's temper,
You who have lived to greatness,
White-bearded ones grown old:
Alööke khan and Azizkan —
Our fathers became brother khans.
From him was born Almambet,
From him a foe-soul came to be.
The heart's sorrow is divided —
This Külçoro standing here
Is the son of Alake khan.
He has come into my hands — behold!»
Saying thus did Koñurbay,

Halk çığrışıp, gürültü kopup.

Ahali böyle dedikten sonra,
Halk içinde Koñ töre
Ağrıyan yeri dinip,
Gönlü gül gibi açılıp.
«Kıra kurduğum evimi,

Gelip konup kardeşim
Gönlümü pek sevindirdi.
Gözbebeği olup durduğuna,
Kurban olsam yeridir Kangay'dan gelen
kardeşe! Kıyamet koptuğunda,
Sıkışıp bu can durduğunda
Feda olsam yeridir Kırgız'dan gelen

kardeşe!» Pek hoşnut sözüm var,

Diye, böylece, Koñurbay,
Atanın körü, Ezkara,
Yakalayıp binip küheylanı
Kara'dır diye geldi ya.
Ne yapsın, bizim gibi kardeşe
Kırgız olup nice yıl
Gezmiş imiş Külçoro.
Kıtay'ın dinini araştırıp,
Bilmiş imiş Külçoro.
Sert kargaşayı Kırgız'a
Başlatmış imiş Külçoro,
Atsız yaya dimdik koyup,
Haram ölen töresini
Bırakmış imiş Külçoro.
Tuhaf geldi görülen düş,
Kıtay'dan çocuğun gelmesi
Çoro, asırda var mı bu iş».
Diye, böylece, Koñurbay
Hiddetlenip bağırdı,
Külçoro'yu çağırdı:
– Ey, Külçoro kulunum,

The people crying out, a clamor bursting forth.
When the populace had spoken so,
Amid the people Koñ töre,
His aching place made whole,
His heart opening like a rose:
«My house that I pitched upon the steppe —

My brother, coming and settling here,
Has gladdened my heart greatly.
For his standing as the apple of my eye,
It is fitting I be offered for the brother come from Kangay! When doomsday breaks,
When this soul stands hard-pressed,
It is fitting I give myself for the brother come
from the Kırgız!» I have words of great contentment,
Saying thus did Koñurbay,
The father's blind whelp, Ezkara:
Seizing and mounting the courser,
He came, saying, it is Kara indeed.
What could he do — to a brother like us,
Becoming Kırgız, so many years
Külçoro has roamed, it seems.
Searching out the faith of Kıtay,
Külçoro has come to know it, it seems.
The harsh turmoil upon the Kırgız —
Külçoro has set it loose, it seems,
Leaving the horseless stiff on foot,
The töre of dying unclean —
Külçoro has forsaken it, it seems.
Strange came the dream that was dreamed,
A child's coming from Kıtay —
Çoro, is there such a thing in this age?»
Saying thus did Koñurbay
Bellow in his fury,
And he summoned Külçoro:
– O Külçoro, my foal,

Süzerek dinle sözümü
Bugün bek kaldırdım seni,
İsteyip dinle sözümü,
Han kaldırdım seni.
Ah, balam, gerçek kıldım sözümü,
Şu duran Beecin'in
Vebali sevabı olur mu,
Kutsal kıldım seni.
Ee, balam, kılacak işim var,
Atası Manas cömertten
Görüp kaldığım düşüm var.

With narrowed eyes hear my word —
Today I have raised you up as bek,
Hear my word with willing heart,
I have raised you up as khan.
Ah, my child, I have made my word true,
Of this Beecin standing here —
What sin or merit can there be? —
I have made you sacred.
Eh, my child, I have work to be done,
From his father, bounteous Manas,
There is a dream I have kept from what I saw.

Çocuklarıma isteyip kaldığım kişim var.
Dün, Kaspan-Too'nun oyunda,
Kara-Suu'nun boyunda
Bu yalnız varıp er hunhar
Yılkımı vurup aldığında,
Sevinip kaldığım yerim var.
Yalnız varıp yılkı alıp,
Çekişip dövüştüğünde
Karagul'un sakalını
Cascavlak edip tümden yolduğunda,

Benim yılkıcımı sinsice kırdığında
Algara tulparın kuyruğunu
Tümden yolup attığında
Manas'ın oğlu hunharın
Şir olduğunu görmüşüm.
Atası Manas hunhardan
Er olduğunu görmüşüm,
Değerini sezip bilmişim,
Ah, benim oğlum olsa diye,
Gerçekten pek yanmışım.
Ay, Külçoro, kulunum
Çaren yetse, er tören
Can dostun Semetey'e varıp gel.

There is a man I have kept desiring for my children.
Yesterday, in the hollow of Kaspan-Too,
Along the Kara-Suu,
When that lone-going hero bloodthirsty one
Struck and seized my horse-herds,
There is a place where I was left rejoicing.
Going alone and taking the herds,
When he grappled and fought,
When Karagul's beard
He plucked out wholly, leaving it stark-bald,
When my herdsman he slyly cut down,
When the tail of the tulpar Algara
He plucked out wholly and cast away,
That the son of Manas, the bloodthirsty one,
Is a şir — that I have seen.
That from his father, bloodthirsty Manas,
He is a man — that I have seen,
I have sensed and known his worth,
Ah, saying, would that he were my son,
I have truly burned with longing.
Ay, Külçoro, my foal,
If your power suffices, hero of the töre,
Go to your soul-friend Semetey and return.

Semetey'i dile getirip,
Bize Kıtay kılıp alıp gel.

Kara uğursuz hunharın
Dediğine razı olayım,
Atası Manas hunharın
Yüz kat diyetini vereyim.
Bahadırdın, er idin.
Çocuklardan başka bir şir idin.
O Manas'ın oğlu er hunhar

Her şeyiyle eksiksizmiş.
Kim bilir kaç kat er imiş.

Bring Semetey to terms,
Make him Kıtay for us and bring him here.
Of the black ill-omened bloodthirsty one
I shall consent to what he says,
For his father, bloodthirsty Manas,
I shall pay the blood-price a hundredfold.
You were a bahadır, you were a man.
You were a şir apart from other children.
That son of Manas, the hero bloodthirsty one,
Is complete in every part, it seems.
Who knows how many times over a man he is.

Geniş göğüs, yayvan döş
Kurumlanan bozkurdun
Her şeyiyle eksiksizmiş.
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden geniş imiş.
Heybetli, azar verilmez,
On sekiz bin âlemden*
Ukruk döndürür kalmamış.
Ulu olup kuldan
Yaratılır böyle can,
Hiddetlense dize getirip,

Ay-âlemi güdecek gibi.
Donuk duran kara vadi
Kahrolası hunhara
Dağıyla tütecek gibi.

Yavrum, yiğitliği, şirliği
Kul içinde yok imiş
Kahrolasının erliği.
Karaltısını görüp otursan
Tıpkı Manas'ın kendisi gibi.
Kendisi şöyle dursun, ölçüsü –
Kararmış kara gözü gibi.

Wide of chest and broad of breast,
The haughty grey wolf —
Complete in every part, it seems.
If you sat gazing into him,
He is wider than the face of the earth.
Majestic, brooking no rebuke,
*Out of the eighteen thousand worlds**
No lasso-pole was left to turn him.
Great above the slave —
Is such a soul created?
Should his fury rise, bringing all to its knees,
He would herd the moonlit world, it seems.
The dark valley lying frozen —
For the accursed bloodthirsty one
Would smoke with all its mountain, it seems.
My young one, his valor, his şir-hood —
Among slaves there is none like
The manhood of that accursed one.
If you sat beholding his figure —
The very image of Manas himself.
Himself aside, his measure –
Like his darkened black eye.

İmrendiğimden yandım,
Asırdan artık sevindim.
Yer kaynayan asırdan
Zorla almış besbelli,
Yetkin bozkurt Manas'tan
Ah, yavrum, çocuk kalmış besbelli.

Gökten gök kubbe yıldızını boz kılsam, Gönüldeki kederi
Şamatacıyı, edepsizi
Semetey'i bana dost kılsan
Dediğine razı olayım,
Büyük atası Cakıp han,
Öteki atası Kara han
Üçünün diyetini vereyim.
Dost olunca Semetey
Halka haber salalım,
Harcayıp mal ile başı –

Bir yolunu bulup soy alalım.
Dost kıl bozkurt çocuğu
Hırlaşıp, çekişmeden,
Her ne zamandan – bir zaman
Eskisi gibi biz artık
Mızraklaşıp, kavgalaşmadan,
Yer bölüşüp kanlaşmadan,
Yetkin ordu yığışmadan,
İtçe namus çekişmeden,
Bir barışıp kalalım,
Bir buluşup alalım.
Yurt bozup, el yıkmadan,

Yavrum, kardeşleşip kalalım!
Ne denli söze razı olayım,
Nice Kakan'ı, Çoñ-Beecin'i
Çekişmeden, kavgalaşmadan
Beecin'in yurdunu vereyim.
Beceriklisin balam Külçoro,
Semetey'e varıp gel!

I burned with my envy,
I rejoiced beyond the age.
From the age when earth was seething
He was taken by force, that is plain,
From the consummate grey wolf Manas —
Ah, my young one, a child was left, that is plain.
If I turned the stars of heaven's blue vault to dust, The grief within the heart —
The brawler, the unmannered one,
If you made Semetey a friend to me,
I shall consent to what he says,
For his great father Cakıp khan,
For his other father Kara khan —
I shall pay the blood-price of all three.
When Semetey is made a friend,
Let us send word to the people,
Spending wealth and head alike –

Let us find a way and take his kinship.
Make the grey-wolf child a friend,
Without snarling, without contention,
From whatever time — for all time,
No longer as of old shall we,
Without crossing lances, without brawling,
Without dividing land and drawing blood,
Without massing consummate armies,
Without wrangling over honor like dogs,
Let us make one peace and rest,
Let us have one meeting and be done.
Without breaking homelands, without wrecking peoples,
My young one, let us stand as brothers!
To whatever word, I shall consent,
Great Kakan and Çoñ-Beecin,
Without contention, without brawling,
I shall give the homeland of Beecin.
You are deft, my child Külçoro,
Go to Semetey and return!

Erimeyen bozkurdu
Yumuşatıp alıp gel!
Dile gelse Semetey
Bere-Üyrülmö'nün sazına
Eli toplayıp kalalım,
Boy boy kurultay kuralım.
Bulup buluşup görelim,
İşte bu Beecin'in hanlığını
Eksiği olsa kurnaz yaramaz
Semetey'e verelim!
Birini komadan giderelim,
Kavga bozgun, çekişmeleri
Suya salıp koyalım!
Yiğitliğini göreyim,
Besbelli bir şir imiş
Yöneldiği kişi onmaz
Alengir, yaman şir imiş.
Tutuşan sağ kalır mı,
Buna denk gelen adam onar mı?

Kara uğursuz hunhara
Çatılan adam onar mı?
Nice yaratılmış can imiş,
Çok nişanı var imiş.
Yüzünde ejderha heybeti var,
O kan içici hunharın
Gözünde alev bedeli var.
Dudağında iri beni var,
Pençeleşeni tırpanca biçecek,

Kaçıp kurtulanı ezecek gibi.

Rast geleni kemirip,
Karşılaşanı inletip,
Yöneldiğini dize getirip,

Rast geleni helak edip,
Ejderha gibi yutup

The unmelting grey wolf —
Soften him and bring him here!
If Semetey comes to terms,
On the meadow of Bere-Üyrülmö
Let us gather the people and stay,
Let us hold kurultay, tribe by tribe.
Let us find one another, meet and see,
This very khanship of Beecin —
Should anything lack, the cunning rogue —
Let us give it to Semetey!
Let us clear away every last thing,
Strife and rout and all contention
Let us cast upon the waters!
Let me see his valor —
He is plainly a şir,
Whomever he turns upon prospers not,
A terrible, fearsome şir he is.
Does he who grapples him stay alive?
Does the man who matches him prosper?

With the black ill-omened bloodthirsty one,
Does the man who clashes prosper?
What a created soul he is —
Many are his marks, it seems.
On his face is the majesty of a dragon,
That blood-drinking bloodthirsty one —
In his eye is the price of flame.
On his lip is a great mole,
He will mow like a scythe whoever claws at him,
He will crush whoever flees and escapes, it seems.
Gnawing whatever he meets,
Making whoever faces him groan,
Bringing to its knees whatever he turns upon,
Destroying whatever he meets,
Swallowing like a dragon,

Uzaktaki yeri emecek gibi.	*He would suck dry the distant land, it seems.*
O ölmezse Beecin'i	*If he dies not, then Beecin —*
Taş kalesini parçalayıp,	*Shattering its fortress of stone,*
Kum kurganını kavurup,	*Scorching its kurgan of sand,*
Ordayı ölçüsüz yıkıp,	*Razing the Horde beyond measure,*
Rastladığı canı çığrıştırıp,	*Setting every soul he meets a-screaming,*
Yaklaşanı kırıp geçirip,	*Cutting down all who draw near,*
Bu Beecin'i kıracak gibi.	*He will break this Beecin, it seems.*
Yaban avını kovsa inek edip,	*If he chased wild game, he would make it a cow,*
Sataştığı yeri dize getirip,	*Bringing to its knees whatever place he assails,*
Kapkara yakıp geçecek gibi.	*He would burn it pitch-black and pass on, it seems.*
Tutuşulursa kazara	*Should battle be joined by mischance,*
Yalnız Kalça ben değil,	*Not I, lone Kalça, alone —*
Kakan'ı kırıp gidecek gibi.	*He would cut down Kakan and go, it seems.*
Hiddeti gelip dikilse,	*Should his fury rise and stand erect,*
Yerin dibine erecek gibi.	*He would reach the bottom of the earth, it seems.*
Coşkun olsa o hunhar	*Should that bloodthirsty one grow wild,*
Kıtay değil, asırları	*Not Kıtay alone — whole ages*
Kırgından geçirecek gibi.	*He would put to the slaughter, it seems.*
Tükünü komadan tüketip,	*Finishing them, leaving not a hair,*
Köküne topluca erecek gibi.	*He would reach their root entire, it seems.*
Ulu da imiş, şir de imiş,	*Great he is, and şir he is,*
Böylesine çetin er imiş,	*So formidable a man he is,*
Önceden geçen alplar, devler	*The alps and giants passed before —*
Bu hunharın yanında	*Beside this bloodthirsty one*
Kuday çarpmış laf imiş,	*Are but Kuday-stricken talk, it seems.*
Yüksek kıyıya kaldırıp,	*Lifting up onto the high bank,*
Ev yükseltir biri imiş.	*He is one who raises houses, it seems.*
Kakançı'ya kaldırıp,	*Lifting up unto Kakançı,*
Han yükseltir biri imiş.	*He is one who raises khans, it seems.*
Köklü kavak, çınar gibi	*Like the deep-rooted poplars, like the plane,*
Sığınak olur şir imiş	*A şir who becomes a refuge, it seems,*
Tükenmeyen kırk hana	*To the unending forty khans*

Destek olur er imiş.
Nice alpı yıkan
Kara uğursuz hunharın
Bu kıldığı yaraşır imiş.
Bununla düşmanlaşmak
Bir Kuday çarpmış laf imiş!»
Külçoro'ya bunu söyleyip,
Yumuşarsa hunharın
Dediğine razı olayım,
Bu Beecin'in hanlığını
Hunhar ere vereyim.
Alındaki kıraç tepe gibi
Dayanak kılıp alalım,
Bahadır bozkurt yiğidi
Karaltı kılıp alalım.
Semetey'e varıp gel,
Manas'ın oğlu bahadırı
Barıştırıp Külçoro,
Şimdi bize alıp gel!
Ululanan şir ile
Her ne zamandan bir zaman,
Vuruşup durmak onar mı?
Yurt bozup, el yıkan
Bize fayda olur mu?»
Külçoro'ya Koñurbay
Çok akıl verip, bunu söyleyip,
Diriyken sözü açık
Ölmezse sınçı, gözü açık.
Her bahtiyar, şevkli kul,
Çaresiz hatip, becerikli kul

A man who becomes a prop, it seems.
He who has felled so many an alp —
Of the black ill-omened bloodthirsty one
These deeds of his are fitting, it seems.
To make oneself his enemy
Is but Kuday-stricken talk indeed!»
Speaking this to Külçoro:
If the bloodthirsty one softens,
I shall consent to what he says,
This khanship of Beecin
I shall give to the bloodthirsty man.
Like the barren hill before us,
Let us take him as our buttress,
The bahadır grey-wolf brave —
Let us take him as our towering shade.
Go unto Semetey and return,
The bahadır son of Manas —
Make peace with him, Külçoro,
And bring him now to us!
With the exalted şir,
From whatever time — for all time,
Does it prosper us to keep on fighting?
Breaking homelands, wrecking peoples —
Is there any profit in it for us?»
To Külçoro Koñurbay,
Giving much counsel, speaking this —
While alive his word is plain,
If the seer dies not, his eye is open.
Every fortunate, zealous slave,
The helpless orator, the deft slave —

Koñurbay'ın hali böyledir.
Kendisi düşmanın çaresini
Artığıyla bilen güçlü kul.
Ölçüsünü duyup yandım,
Üstün usta, sözü açık,
Kavgayı önceden gören, gözü açık,
Belli Kalça bunu söyleyip. Kul bakıp dayanamaz

Such is Koñurbay's condition.
He himself is the mighty slave who knows
The foe's remedy and more besides.
Hearing his measure, I burned,
Master supreme, his word plain,
Seeing strife before it comes, his eye open,
Kalça the renowned, speaking this. No slave can bear to look upon him —

Pek söz başlayıp durdu şimdi,
Yiğidi doğurup dururken
Huyu ile böylece
Pek akıl yürüttü şimdi.
«Ay, Külçoro, kulunum
Manas'ın oğlu hunhara
Kaplan oğlum sen olup,
Kırk yıllığı bilici
Gök kır sakallı koca Mançu
Kıymeti bir hayli
Görsen Kalça ben olup,
Yedi asır kımıldayıp,
Az değil, bol olup,
Kırk han eli toplanıp,
Kıtay'ın ordusu kımıldayıp,
Bassak da yenip alamayız.

O hunharı beğenen
Manas'ın oğlu yaramaza
Sataşsak diri kalmayız.
İsteyip toyunu yiyip giden
Yönelip can varamayan

Beldeki hisar imiş.
Beecin'in halkı yenerim diye, Tutuşanı kovalayıp
Kuday çarpmış laf imiş.
Bir hamle etse bu bozkurt
Kaplan gibi yönelmiş.
Bek kapısını açar diye
Kükrese bu hunhar
Şimdi kırıp gidecek gibi,
Sonra koysak, kahrolası
Arttan kovup, çekişme salıp,
Coşup giderse bu hunhar
Yarın köküne erecek gibi.
Ben Kakan'da yatarken
Söyleyenden derledim,
Bilenlerden sordum.

He began now on words in earnest,
While the brave was being brought forth,
With his own temper, just so,
He reasoned now in earnest.
«Ay, Külçoro, my foal,
Against the bloodthirsty son of Manas —
You being my tiger son,
The diviner of forty years,
The grey-grizzle-bearded old Mançu,
His worth a goodly measure —
Behold: I being Kalça,
Seven ages stirring,
Not few but plentiful,
The forty khans' land assembled,
The army of Kıtay set in motion —
Though we bore down, we cannot conquer him.
That one who admires the bloodthirsty one,
The rogue son of Manas —
Should we assail him, we stay not alive.
He who comes desiring, eats the toy and goes,
He whom no soul can turn upon and reach —
He is the fortress on the pass, it seems.
Saying, I shall beat the people of Beecin,
Chasing down whoever grapples him —
Is but Kuday-stricken talk, it seems.
Should this grey wolf make one lunge,
He has turned upon them like a tiger.
Saying he will break open the bek's gate,
Should this bloodthirsty one roar,
He will cut through now and go, it seems,
And should we then relent, the accursed one,
Chasing from behind, loosing contention,
Should this bloodthirsty one surge on,
Tomorrow he will reach our root, it seems.
While I lay in Kakan
I gleaned from those who told,
I asked of those who knew.

Haberden isteyip söz duydum, Anlatıp dursa hunharı
Sert heybetini pek duydum.
Tükenmeyen sözü var.
Kaburga kemiğim zonklayıp,
Dün, öfkesine dokunulunca

From the tidings I sought and heard word,
Were one to tell of the bloodthirsty one —
His harsh majesty I heard in full.
There is no end to the telling of him.
My rib-bones throbbing,
Yesterday, when his wrath was touched,

Kaburgamın kat katı
Sertçe tepip sarsılıp.
Kestirip candan umut kestim.
Ölçüsü yok hunharı
Yönelip sınçı sınamış.
Bizim Kıtay'dan çıkan kırk sınçı –
Kırkı sınçı, kırk ayyar,
Kırk Ayyar sınayıp almış

The very layers of my ribs
Kicked hard and shuddered.
I gave it up, cut off hope of life.
The measureless bloodthirsty one —
Seers turned upon him and tested him.
The forty seers who came out of our Kıtay –
All forty seers, forty ayyars,
The forty Ayyars tested and took his measure,

Huyunu bulamayıp
Çocuk çağında hunharı
Kıymetli yere baktırmış
Beecin'den çıkan kırk ayyar
Doğduğunda hunharın
On sekiz bin âleme
Kıran kılar deyip gitmiş

Unable to find his temper,
The bloodthirsty one in his childhood
They had watched over in a precious place.
The forty ayyars come out of Beecin,
When the bloodthirsty one was born,
Upon the eighteen thousand worlds
He will bring slaughter, they said, and went.

Kanını su gibi saçar diye
Gizlenip yatan derdin
Kuytusuna dokunulduğunda
Nice hanı tepeler diye
Öfkesine dokunulduğunda
Öz atasını boğazlar diye
Kara suya kan döken
Kan içici kendisi olur diye
Kanı tam, rütbesi var
Kıtay'dan çıkan kırk sınçının
Söyleyip kaldığı sözü var

Saying, he will scatter blood like water,
When the hidden, lurking sore —
When its sheltered hollow is touched,
Saying, he will trample many a khan,
When his wrath is touched,
Saying, he will cut his own father's throat,
He who pours blood into black water —
Saying, he himself will be the blood-drinker,
His blood full, his rank assured —
Of the forty seers come out of Kıtay
There is the word they left behind:

Öz yakınını boğazladı der.
Çok cinine dokunulduğunda

He cut the throat of his own kin, it says.
When his many demons were touched,

Tutuşup ölen kudurmuş

Kardeşini kırıp boğazladı der.

Kök erliğini sorma,
Hiddetine geldiğinde
Büyük atası Cakıp'ı
Düşmandan beter boğazladı der. Kanlı
but Kalça ben isem,
Kulak duyup, göz gören
Yere şanı duyuldu.
Yurt istediği, el bildiği

Yere şanı duyuldu.
Adı duyulup, göz gören
Semetey hiddete başladı,
Beecin hanı sarsılıp,
Bindiği altın tahtından
Yıkılıp düşeyazdı.
Kudurmuşun haberi
Bunca kargaşa başlattı.
Tepirtisinden karaltının
Kul dayanıp duramayan
Kök şanı karaltının
Tüm eli ateşe veren
Karşı durup kul yetişemeyen.

Nice sınçı, sihirci
Kaygılanıp çok gelmiş.
Han Koñurbay bozkurdun
Eceli bundandır deyip gelmiş.
Onun hepsini bırakalım,
Hiddetlenen hunharın
Dediğine razı olayım,
Çoñ-Beecin'in hanlığını
Topuyla vereyim.
Kırk boy Kıtay yurduna
Eksiksiz haber salayım,
Semetey dostu oldu diye,

The maddened one who grapples and dies
—
He struck down and slaughtered his brother, it says.
Ask not after his root manhood:
When his fury came upon him,
His great father Cakıp
He slaughtered worse than a foe, it says. If I am bloody-thighed Kalça,
Wherever ear hears and eye sees,
His fame has been heard through the land.
Wherever homeland desires and people know,
His fame has been heard through the land.
His name being heard, eye seeing —
Semetey gave way to fury,
The khan of Beecin was shaken,
From the golden throne he mounted
He all but toppled down.
The tidings of the maddened one
Set loose all this turmoil.
From the mere tremor of his figure,
Whom no slave can withstand,
The root fame of his figure,
Setting every people aflame,
Whom no slave can stand against and reach.
Many a seer, many a sorcerer
Has come, sorrowing greatly.
Saying, Khan Koñurbay the grey wolf's
Doom shall come from this one, they came.
Let us leave all of that aside —
Of the furious bloodthirsty one
I shall consent to what he says,
The khanship of Çoñ-Beecin
I shall give entire.
To the homeland of forty tribes of Kıtay
I shall send tidings complete,
Saying, Semetey has become his friend,

Ulu töreye bozkurdu
Han kaldırıp alalım.
Becerikliysen, şir isen,
Yurdun altın ağılı

The grey wolf to the great töre
Let us raise up as khan.
If you are deft, if you are şir,
The golden corral of the homeland,

Koñurbay'ın çorosu,
Atı tulpar küheylanı
Kök atan bir, Çılaba
Er Külçoro sen isen,
Kırk boyun ereni
Eskisini bıraktık,
Yeni örnekten başladık.
Ağanın sözünü tutup gel,
Semetey'e varıp gel.
Dile gelse o hunhar
Çok gecikmeden çekip gel,
Bozkurt ağan Kalça'ya
Çok gecikmeden dönüp gel.
Töre Kalça razı oldu diye,
Kıtay'a Kuday verdi diye,
Müjdeni söyleyip gel.
Dediğine razı olayım,
Kakançı'nın hanında,
Altın tahtın önünde,
Büyük kapının dibinde,
Seyre dikilmiş çınar bağ
Çınar bağın dibinde
İpekten yapılmış salıncak
Salıncağını uzatan,
Seyirliğe koyduran,
Kadınların hünerlisi var.
Yüksük ağız, maya göz,
Oynak bakan kara göz,
Kırmızı gömlekli, ayça* bel,
Dili şeker, sözü bal
Gören adam şaşakalır.
Yönelip insan yetişemeyen,
Güzelliğine imrenip,

Çoro of Koñurbay,
His horse a tulpar courser,
Your root-father one, Çılaba —
If it is you, Er Külçoro,
Champion of the forty tribes:
We have left the old ways,
We have begun from the new pattern.
Keep your elder's word and come,
Go unto Semetey and return.
If that bloodthirsty one comes to terms,
Draw him hither without long delay,
To your grey-wolf elder Kalça
Return without long delay.
Saying, Töre Kalça has consented,
Saying, Kuday has given it to Kıtay,
Come and speak your glad tidings.
I shall consent to what he says:
At the khan's seat of Kakançı,
Before the golden throne,
At the foot of the great gate,
A plane-tree garden raised for viewing —
At the foot of the plane-tree garden
A swing all made of silk,
One who stretches out her swing,
Who has it set for the spectacle —
There is the most skilled among women.
Thimble mouth, camel-calf eye,
Black eye with a playful glance,
Red-shirted, crescent waist,*
Her tongue is sugar, her word is honey —
The man who sees her stands amazed.
Whom no man can turn toward and reach,
Envying her beauty,

Er adam görse ayrılamayan.

Seyirde duran seksen kız
Yüzü ışıl, ışıl ışıl göz,
Ateş tutuşturan güzelden,

Sır bilici boydan
Dediğine razı olayım
Müjdene altı kız
Armağan edip vereyim.
İnce işçiye biçtirip,
Sınçılara sınatıp,
Sınçıdan derleyip alayım,
Geçit resmine saldırıp,
Güneş yüzlü, ak gönüllü
Güzeli tutup toplayayım
Müjdeme altı kız
Şimdi ayırıvereyim.
Könkürlerin elinde,
Sihircinin önünde
Söylesem ilginç şeyim var,
Külçoro, kardeş, dinleyiver.
Güçlü hanı toplanıp,
Çelik eskiten usta orada
Değerlisi orada, han orada.
Alacak sahibini bulamayıp,
Kulak duymaz, göz görmez,
Nice ilginç, hepsi orada.
Aşmışın da aşmışı,
Çınmaçın kırlı öz usta
Şaşıp hayran kaldı der.
Azıga-şarkin altı usta,
Çekici çelik boz usta,
Davut ile dost usta
Sapına gevher* dolamış
Kulak duyup, göz gören
Yerde böylesi olmamış.
Ağzını elmas çelikle düzeltmiş,
Kılıçtan böylesi olmamış.

Whom no brave man, once seeing, can leave.
Eighty maidens standing at the spectacle,
Faces radiant, eyes gleam upon gleam,
From among the fire-kindling beauties,

From the secret-knowing tribe —
I shall consent to what he says,
For your glad tidings, six maidens
I shall bestow as a gift.
Having fine craftsmen cut their garb,
Having the seers appraise them,
Let me glean and take them from the seer,
Setting them in the passing parade,
Sun-faced and white-hearted,
Let me seize and gather the beauties,
For my glad tidings, six maidens
Let me set apart this moment.
In the hands of the Könkür folk,
Before the sorcerer,
If I told it, I have a curious thing —
Külçoro, brother, but listen.
Its mighty khans assembled,
The master who wears out steel is there,
Its precious one is there, the khan is there.
Finding no owner to take it up —
Ear hears not, eye sees not —
Many a marvel, all of it is there.
Surpassing even the surpassing,
Çınmaçın's own master of the steppe
Stood astonished in wonder, they say.
The six masters of Azıga-şarkin,
The hammering grey master of steel,
The master who was friend to Davut —
Gems he wound about its hilt,*
Wherever ear hears and eye sees,
On earth there has been none like it.
Its edge he trued with diamond steel,
Of swords there has been none like it.

Kırk han eli çalkanıp,
Alp sonunda alır diye,
Bunun sahibi alp çıksa
Ay-âlemi emer diye,
Ağzı çelik inceltilmiş
İşte buna biletilmiş
Bilsen böyle kılıç var.
Yer tutuşup, taş yanıp,
Gök çimene koyduğunda
Gök çayırı yanıp ateş sarmış, Ecelinden şaştı der.

Savrulan can helak olmuş. Kılıca yakın varamayıp,

Yandan çekip savursa,
Kahrolası can sevinen,
Dağa, taşa değeceğinde

Tutuşup ağzı kızaran
Savurduğunda, uğursuz,
Kırk kulaç dek uzayan,
Aşmışın da aşmışı,
Dokuz usta baş koşup,
Altmış yıl yapmışlar.
Yüce tutulan kan döker
Altmış yıl yapılıp,
Bu yıl bitiverdi der.
Kırk domuz ile kırk öküz
Bunu kesip toy edip,
Kürme giyen Kıtay'ın
Hanına bu yıl sundu der.
Altı güçlü han gelip,
Er sihirci o gelip,
Nice türlü can gelip,
Kırk boy yurt toplanıp,
Kıymetli, pahalı kılıcı
Hangi pehlivan alır diye,
Ay-âleme bir kırgını

The forty khans' land churning,
Saying, an alp will take it in the end,
Saying, should its owner prove an alp,
He will suck dry the moonlit world,
Its edge of steel drawn fine,
Whetted for that very purpose —
Know it: there is such a sword.
Earth catching fire, stone burning,
When it was laid on the blue sward,
The blue meadow burned, flame swept it round, He was astonished at his doom, they say.
The soul flung by it perished. Unable to come near the sword,

If one drew it sideways and swung,
The accursed soul rejoicing,
When it was about to strike mountain and rock,
Its edge catching fire, glowing red,
When one swung it, the ill-omened thing,
Stretching out full forty fathoms,
Surpassing even the surpassing,
Nine masters joined their heads,
Sixty years they wrought it.
Held on high, the blood-shedder,
Wrought for sixty years,
Was finished just this year, they say.
Forty swine and forty oxen
They slaughtered for it, held a toy,
To the khan of kürme-clad Kıtay
They presented it this year, they say.
Six mighty khans coming,
That hero sorcerer coming,
Souls of many kinds coming,
The homeland of forty tribes assembling,
The precious, costly sword —
Saying, which strongman shall take it,
Saying, which strongman shall loose

Hangi pehlivan salar diye,
Şaşıp hayran kaldı der.
Ümit ile el gelip,
İlginç olup yurt çığrışıp,
Alp devlerin hepsini
Geçit resmine saldı der.

Cesur oğul rastlamayıp,
Onlara sahip bulunmayıp,
Kılıca gelen nice dev

Sazañşañ'dan gelen dev
Kökünden gümbürdeyip,
Tükü kalmadan kaçtı der.
Böbürlenip gelen pehlivanlar
Öz varlığını saçtı der,
Sahip bulunmayıp karaltıya
Nice adam kaçtı der.
«El kılıp gelsen hunharı

Bu hizmetini görürüm,
Bozkurt sahibi işte diye,
Bağına ipek tak diye,
Bu Kıtay yurdunu güt diye,
Altın kapılı şehrimi,
Bu hizmetini görürüm,
Zavallı bahadır, sana,
Kararmış kara gözüne
Görümlük olarak veririm
Külçoro, senin kendine.
Razı edip gelsen töreyi
Yine armağan vereyim,
Algara misali atımı.
Balam, Algara halini sorma – Dediğine razıyım,
Koñurbay ağanın Kara atı
Kara atının var idi
Yan böğründe kanadı,
Gün doğusuyla gün batısını

A slaughter on the moonlit world,
They stood astonished in wonder, they say.
Peoples coming in hope,
The homeland crying out in marvel,
All of the alps and giants
They sent through the passing parade, they say.
No daring son being met,
No owner being found for them,
Many a giant that came to the sword —

The giant come from Sazañşañ,
Thundering from his very root,
Fled with not a hair remaining, they say.
The strongmen who came swaggering
Scattered their own substance, they say,
No owner found for that towering figure,
Many a man fled, they say.
«If you come having made the bloodthirsty one our people,
I shall see to this service of yours:
Saying, here is the grey wolf's owner,
Saying, tie silk upon his garden,
Saying, herd this homeland of Kıtay,
My city of the golden gates —
I shall see to this service of yours,
Poor bahadır, to you,
To your darkened black eye,
I shall give it as a bride-viewing gift,
Külçoro, to your very self.
If you come having won the töre's consent,
I shall give yet another gift:
My horse, the like of Algara.
My child, ask not the state of Algara – I consent to what he says,
Your elder Koñurbay's Kara horse —
My Kara horse once had
Wings upon his flanks,
The sun's rising and the sun's setting —

Bir günde basmak âdeti.
Çöle girse hızla akan,
Coştuğunda karaltıya
Dağ gibi toz sürüklenen.
Üstündeki binen can
Diriyim diye sevinen.
Üstünden kuşatma kaynayan,
Düşman kovup yetişemeyen.
Kanatlı uçup kurtulup,
Koşsa sağ geçemeyen.
Altımdaki Algara'yı
Erliğine bindiririm.
Yakası altın gök zırh –
Ok işlemez pek zırh

His custom to tread both in a single day.
Entering the desert, he streams in flood,
When he surges, behind his towering form
Dust is dragged along like a mountain.
The soul who rides upon him
Rejoices, saying, I am alive.
Sieges seethe up over him,
No foe in pursuit can overtake him.
The winged escape by flying —
Running, none passes him alive.
Algara beneath me —
I shall set him astride it for his manhood.
Its collar gold, the blue-grey armor –
Arrow-proof, hardened armor

Ödül olarak sana giydireyim.
Bahadır isen, han isen,
Er Külçoro sen isen,
Hünerini gösterip,
O kurnazı söze getirip gel.
Manas'ın oğlu Semetey'i
Dost edip alıp gel,
Oğlum, dediğine boyun eğeyim,
Kızıl altın canımı,
Kımıldayan malımı,
Göz alıcı varım yoğum eşyamı,

Altın çıkan madenimi
Armağan edip vereyim,
Oğlum, sana halkımı.
Atları kişneyen Beecin köyümü,
Kireşti denilen şehrimi.
Söylesem çok sözüm var,
Zorlu Beecin, bu yurtta
Kırk hanın halkı, halkım var.
İşte şu duran halkımı
Oğlum, sana veririm.
Manas'ın oğlu er bozkurt
Söze gelirse varıp gel,

As a reward I shall clothe you in it.
If you are a batyr, if you are a khan,
If you are Er Külçoro indeed,
Show forth your prowess,
Bring that cunning one round to terms.
Semetey, the son of Manas —
Win him as a friend and bring him,
My son, I shall bow to whatever you say,
My red gold, dear as my soul,
My livestock that stirs and moves,
My dazzling goods, my all, my every chattel,
My mines where the gold is dug —
I shall bestow them all as gifts,
My son, my people unto you.
My village of Beecin where the horses neigh,
My city that is called Kireşti.
Were I to speak, my words are many:
Mighty Beecin — in this land
Dwell the peoples of forty khans, my people.
This very people standing here,
My son, I give to you.
If the son of Manas, the grey-wolf hero,
Comes round to terms, go and return,

Bana halk olup dost olursa —
Hünerin ölçüsüz,
Yiğit doğan Külçoro,
Bahadır bozkurt kankoru
Gözüme gösterip ver.
Altın, gümüş, cevher taşı,
Algara'yı baş edip
Altı bin ata yükleyelim,
Babanın kan bedeli bu diye,
O bozkurta armağan sunalım.

Kızıl kuyrukluları sürüp,
Her kuyruğunu öreyim.
Sayısız yük hayvanına altın yükleyip,

Almambet ile Çubak'ın kan bedeli diye,

Bütün varımı vereyim.
Gelen söze uyup anlaşalım,

İnat edip kavga etmeyelim,
Manas'ın oğlu bozkurtla
Bir barışıp kalalım.
Geniş Beecin'in ordasında
Çeliği yoğurup işleyen

Becerikli ustalarım, sanatkârlarım var,
Güzellikte can dayanmaz

Gerçek hanım kızlarım var.
Omuzlarına ipek giydirip,
Yel gibi yorgaya bindirip,
Yedi bin kızı armağan diye
Yer eğilsin, vereyim.
Manas'ın oğlu bozkurtla
Bir barışıp göreyim.
Kırk kapılı Çoñ-Beecin,
Çağlardan kalan ulu Beecin. Armağan ettim bozkurta,

If he becomes my people and my friend —
Your prowess is beyond all measure,
Külçoro, born a warrior brave,
That batyr grey wolf, that kankor —
Show him before my eyes.
Gold and silver, gemstone treasure,
With Algara at their head
Let us load six thousand horses,
Saying, this is the blood-price of your father,
Let us offer them in tribute to that grey wolf.
Driving the red-tailed steeds along,
I shall braid every one of their tails.
Loading gold upon countless beasts of burden,
As blood-price for Almambet and Çubak,

I shall give all that I possess.
Let us heed the word that comes and be agreed,
Let us not be stubborn and fall to quarrel,
With the grey wolf, son of Manas,
Let us make peace once and remain.
In the orda of wide Beecin
There are skilled masters and artisans of mine
Who knead and work the steel,
There are true khan-born daughters of mine
Whose beauty no soul can withstand.
Draping silk upon their shoulders,
Mounting them on amblers swift as wind,
Seven thousand maidens as a gift —
Let the earth bow down, I shall give them.
With the grey wolf, son of Manas,
Let me make peace once and see.
Çoñ-Beecin of the forty gates,
Great Beecin left from the ages. I have given it in tribute to the grey wolf,

O Beecin'in tam içinde
Kale kapısını gözeten,
Altı ay ötedeki azabı
Şimdiden görüp gelen,
Yedi ay ötedeki sefayı
Apaçık bilip haber veren
Kırk bir bilgin ayyarım var,
Bunları armağan edeyim.
Hünerli isen, er Çoro,
Bütün âleme baş eğdiren

Almambet oğlu Külçoro,
Söylediğim sözü kabul ettir.
Manas'ın oğlu, o yiğit kul —
Semetey'e varıp gel.
Sekseni aşıp doksana
Varmış olan yaşımda,
Ben Koñurbay, ulu Kalça,
Başımı armağan ederim.
Canımı hiç sakınmadım,
Malımı harcarım,
Armağan için kanımı dökerim.

Hepsini armağan etti diye,
Bunca topladığım malımı.
Kudretin gerçekten yarattığı
Bir can olduğu gerçekse,
Manas'tan gerçekten doğan
Bir oğul olduğu gerçekse,
Zavallı Kırgız halkına
Han olduğu gerçekse,
Söylenen sözün düğümünü
O Semetey çözer derim.
Kırk boy Kıtay boyunu
Armağan edip sunduktan sonra,
Babasının kan bedelinden
O Semetey vazgeçer derim.
Kırk hanın halkı, koca yurt —
Onun çokluğu tümen kara kurt.

In the very heart of that Beecin
Are those who watch the fortress gate,
Who see beforehand and foretell
The torment six months distant,
Who know full clearly and bring word
Of the delight seven months away —
Forty-one learned ayyars I have,
These too I shall bestow as gifts.
If you have prowess, Er Çoro,
You who make the whole world bow its head,
Külçoro, son of Almambet,
Make him accept the word I have spoken.
The son of Manas, that valiant slave —
Go to Semetey and return.
At my age that has passed beyond eighty
And reached unto ninety,
I, Koñurbay, the great Kalça,
Offer my own head as a gift.
I have never spared my life,
I shall spend my wealth,
For the gift's sake I shall shed my blood.

Let it be said he gave it all —
All this wealth that I have gathered.
If it is true that the Almighty
Truly created such a soul,
If it is true that from Manas
A son was truly born,
If it is true that he is khan
Over the wretched Kırgız people,
Then the knot of the spoken word,
I say, that Semetey will untie.
After I have offered up in tribute
The forty tribes of the Kıtay,
From the blood-price of his father,
I say, that Semetey will desist.
The people of forty khans, a mighty land —
Its multitude is a tümen of black worms.

Ben niyetimi helale çevirdim,
Kırk boy Kıtay halkımı verdim.
Halkımı armağan ettikten sonra,
Bu ikramı yaptıktan sonra,
Manas'ın oğlu arslan bozkurt
Han olduğu gerçekse,
Taş gibi gayreti varsa,
Kusurumu bağışlar derim,
Bu davadan vazgeçer derim.
Almambet oğlu Külçorom,
Sen de bir hanın oğlu,
ben de bir hanın oğlu.
Tepeden tırnağa denk doğmuş,
Kökümüz bir, kardeşiz.
Yakınlıkta yürekteşiz,
Bedenimiz bir, bilekteşiz,
Topladığım her şey senindir.
Çılaba hanın soyundan
Seni dilemekteyim.
Yitikken bulunup,
Yiğit çorom geldi işte.
Açılmadan onur örtülüp,

Yolunu şaşan kardeş bulunup,
Sevincinden bu bahtsız can —
İçim kaynar, bağrım kor,
Senden başka dayanağım yok.
Çılaba'dan doğup,
Han olacağım diyen can çok.
Yolunu kesip sen konsan,
Ağadan, kardeşten doğan,
Bir atadan çocuk çok.
Sayın çok, ama dayanak yok,

Hepsi kötü çıktı.
Kötünün sayısını toplasan,
Bir iyi kadar dayanak yok.
Katırı bin yıl beslesen de
Küheylanlığı yok imiş,

I have turned my intent to what is lawful,
I have given my forty Kıtay tribes.
After I have bestowed my people,
After I have made this offering,
If the son of Manas, the lion grey wolf,
Is truly a khan indeed,
If he has zeal firm as stone,
He will forgive my fault, I say,
He will desist from this feud, I say.
Külçoro mine, son of Almambet,
You too are the son of a khan,
and I too am the son of a khan.
Born equal from head to heel,
Our root is one, we are brothers.
In closeness we are of one heart,
Our body is one, we are of one wrist,
All that I have gathered is yours.
From the line of khan Çılaba
It is you that I desire.
Lost, and now found again,
My valiant çoro has come at last.
Honor veiled before it opened,

The brother who strayed now found,
For joy this luckless soul —
My inside seethes, my breast is ember,
I have no support but you.
Born of Çılaba's line,
Many a soul says: I shall be khan.
Were you to bar their way and settle,
Born of elder and of younger brother,
Many are the children of one father.
Their number is many, yet support there is none,
All of them turned out ill.
Were you to tally the count of the bad,
There is not the support of a single good one.
Though you feed a mule a thousand years
It has no thoroughbred in it,

Kötüyü sayısız yıl beslesen de
Kardeşliği yok imiş.
Yiğit doğan Külçoro,
Sözün güzeline bir bak:
Bir atadan doğan
Tam altmış ağamız var,
O altmışını bir araya toplasak
Bir tek can kadar dayanak yok.
Geçip giden o zamanlarda
Yanıp tutuşup duruyoruz,
Gümüş yüzlü, gün yüzlü,
Sağ olası dayanağım,
Seni dayanak biliyoruz.
Şimdi yoldaş oldu diye,
Umut bağlıyoruz.
Şimdi sağlam yerde iş görürüz,
Algara'nın atılıp basmadığı
Sen ve ben karşı dursak
Karşı çıkan düşmanı kırarız.
Ağanın kargaşa salmadığı
Oğlum, sen yokken
Dayanak edeceğim belim yoktu,
Güdük kalıp büyüyüp,
Alında iki boynuz yok,
Boynuzsuz kalıp büyüyüp,
Giden kardeş bulunup,
Oğlum, işte şimdi doğrulduk.
Uluk-Beecin, Çoñ-Beecin —

Though you feed the bad for countless years
There is no brotherhood in him.
Külçoro, born a warrior brave,
Look now at the beauty of the word:
Born of one and the same father
We have full sixty elder brothers,
Yet gather all those sixty together —
There is not the support of one single soul.
In those times now gone and past
We stand burning and consumed,
Silver-faced, sun-faced one,
My support — long may you live —
It is you we know as our support.
Saying, now he has become companion,
We bind our hope to you.
Now we shall work on solid ground,
Where Algara never charged and trod
Were you and I to stand against them
We would smash the foe that rises up.
Where the elder brother spread no havoc —
My son, while you were gone
I had no loins to lean upon,
Growing up stunted and shorn,
No two horns upon the brow,
Growing up hornless and bare,
The brother who went is found,
My son, now at last we stand upright.
Uluk-Beecin, Çoñ-Beecin —

Yuvasına ben konsam,
Oğlum, Çet-Beecin'in yeri var,
Her hanın bir öcü var,
Söylenecek Kalça sözü var.
Çay alınan Kara-Too'ya
Parmaklı bir kişi sığar mı?
Oğlum, şimdi ikimiz birleşsek
Tırnaklı bir kişi el uzatır mı?

Bize soğuk bir el karşı gelir mi?

Were I to settle in its nest,
My son, there is the land of Çet-Beecin,
Every khan has his vengeance,
There is a Kalça word to be spoken.
Into Kara-Too where the tea is gathered
Can any fingered man find room?
My son, if now we two unite,
Would any clawed man stretch forth a hand?
Would any cold hand come against us?

Sen ve ben birleşsek,
Vuruşup düşman yener mi?
Hırsa kapılan bir sürü düşman olsa,
Çetin, çapraşık bir dava olsa,
Karşı gelip dava açar mı,
Karşı durup insan yener mi?

Bana kötülük eder mi,
Yaklaşan sağ kalır mı?
Oğlum, sen ve ben birleştik,
Beecin'i düşman alır mı?
Duymuş muydun acaba,
Ok geçmez zırhı giydim ben.
Kıl kuyruklu, kanatlı
Algara tulparım var iken
Nice ateşten kurtulup,
Sağ kaldım, ağam,
Bu yiğitliğim var iken.
Yerde sağlam bir yer bırakmadım,
Elde sağlam bir el bırakmadım.
Kökümüz bir, Külçoro,
Kırgız'dan gerçekten gelmişsin.
Yaşlandığında ağana
Dayanak olup vermişsin.
Manas'ın oğlu er kankor —
Sözüm şu, kuzum:
Semetey'e varıp gel.

Söze gelirse kankoru
Beri yana alıp gel.
Söze gelmeyip böğürerek,
Sanki bir yudumda yutacakmış gibi

Titreyip kabararak,
O deli dolu kankorun
Yiğitlik damarı tutarsa
Söz çevirip laf uzatma,
Çok konuşmadan dönüp gel.
İnadı bunca imiş diye,

If you and I unite,
Could a foe prevail in combat?
Were there a horde of foes seized by greed,
Were there a hard and tangled feud,
Would any come against us and open suit,
Could any man stand against us and prevail?
Would any do me evil,
Would any who draws near stay alive?
My son, you and I are united —
Can any foe take Beecin?
Have you ever heard it told:
I have donned the armor no arrow pierces.
While I have my winged tulpar
Algara of the horsehair tail,
Escaping from many a fire
I have stayed alive, my brother,
While I have this valor of mine.
I left no solid place upon the earth,
I left no solid hand in any land.
Our root is one, Külçoro,
Truly you have come from the Kırgız.
To your elder brother in his old age
You have given yourself as support.
The son of Manas, the valiant kankor —
This is my word, my lamb:
Go to Semetey and return.

If the kankor comes round to terms,
Bring him over to this side.
If, not coming to terms, he bellows,
As though he would swallow you in one gulp,
Trembling and swelling with rage —
If that wild and reckless kankor
Is seized by his vein of valor,
Do not twist words and draw out talk,
Turn back without much speaking.
Saying, so great then is his stubbornness,

Ağana söyleyip gel.
Diklenip çekişme,
Yumuşak sözle dönüp gel.
Her cana karşı duran,
Densizin böyle yaptı diye,
İnsan geçse kapıp yiyen,

Açıkça bana söyleyip gel,
Kötüleşmeden dönüp gel.
Oğlum, söze gelirse kankorun
Karşısına hangi insan durdu?
Dediğine razı olalım,
Babası yüce gönüllü Manas'ın —
Yalnız Manas değil o,
Kırk çoronun da kan bedelini verelim.
Arslan gibi gözü parlarsa,
Söylenene uymayıp o kankor
Kan içici huyu tutarsa
Didişmeden geri gel,
Şu kahrolasının işi bu diye,
Kankorun asıl sırrını
Ağana söyleyip gel.
Elçilik kabul etmezse,
Kahrı ağır, büyük olursa,
Kakan'a haber salalım.
Ata binmez devlerden,
Tulparla yarışıp koşan
Beecin'in güçlü yayalarından,
Söze gelirse o kankor —
Arkası sağlam, çevik ağ atanlardan,
Bahadırlığı bambaşka,
Hepsi dökme demir kollulardan,
Can bırakmaz deccallerden,
Düşman kim, halk kim bilmeden

İnsana kırgın salanlardan,
Sataşanın hemen orada
Gözünü oyuverenlerden,
Boğuşup yendiğinin

Come and tell your elder brother.
Do not bristle up and wrangle,
Turn back with gentle words.
He who stands against every soul,
Say the graceless one did thus,
He who snatches and devours whoever passes
—
Come and tell me openly,
Turn back before things worsen.
My son, if the kankor comes to terms —
What man ever stood against him?
Let us consent to what he says,
Of his father, great-souled Manas —
And not for Manas alone,
Let us pay blood-price for the forty çoros too.
If his eye flashes like a lion's,
If, heedless of what is said, that kankor
Is seized by his blood-drinking temper,
Come back without a scuffle,
Saying, such is that accursed one's way;
The kankor's true secret
Come and tell your elder brother.
If he does not accept the embassy,
If his wrath is heavy and great,
Let us send word to Kakan.
From the giants who mount no horse,
From Beecin's mighty footmen
Who race and run against the tulpar,
If that kankor comes to terms —
From the firm-backed, nimble net-throwers,
Their valor a thing apart,
From those whose arms are all cast iron,
From the deccals who leave no soul alive,
Who, knowing not who is foe, who is folk,

Spread slaughter upon mankind,
Who, right there on the spot,
Gouge out the eye of any who provokes,
Who gorge upon the raw flesh

Çiğ etine doyanlardan;
Karga görse çarpıp yiyen,
Dağ sıçanı görse çekip yiyen,
Kulan görse kovup yiyen,
Teke görse derleyip yiyen,
Eşi benzeri olmayan güç gösteren,
Cehennemlik işler işleyen,
Haram ile helali bilmeyen,

Onu da yemek, et sayan
Uğursuz, karanlık kullardan —
Onların tutuşuna can dayanmaz,
Onlarla vuruşan sağ dönmemiş.
Kap-Too'nun beri yanında,
Madeyit'in yerinden,
Sazañşan'ın elinden
Bunca asker alırız,
Şu kahrolası kankora
Ondan sonra kırgın salarız.
Kökünün sağlamlığını görürüz,
Tükenesiye vuruşup,
Kılımız kalmayana dek savaşırız,
Hepimiz kırgına uğrayıp
Kırılışarak görürüz.
Söze gelirse, kankora
İnat, çatışma, kavga da yok,

Dilediğini veririz.
Haramlığı, çatışmayı, kavgayı
Alıp suya salarız.
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup dost olarak,
Tek bir halk olup kalırız.

Eski hastalığı tutarsa,
Elçilik yolunda gitmezse,
Ezelki öfkesi tutarsa
Doğruca girip kökünü kurutalım,

Of whomever they wrestle down and beat;
Who strike and eat the crow they see,
Who drag out and eat the marmot they see,
Who chase and eat the kulan they see,
Who round up and eat the ibex they see,
Who show a strength that has no equal,
Who work the works of hell,
Who know not the lawful from the forbidden,
Who count even that as food, as meat —
From those ill-omened slaves of darkness:
No soul withstands their grip,
None who fought them came back alive.
On this near side of Kap-Too,
From Madeyit's land,
From Sazañşan's domain
We shall take so many soldiers —
Upon that accursed kankor
We shall then let slaughter loose.
We shall see how firm his root is,
Fighting till we are spent,
We shall war until not a hair is left,
All of us meeting slaughter,
We shall see it out in mutual ruin.
If he comes to terms, for the kankor
There is no stubbornness, no clash, no quarrel —
We shall give whatever he desires.
The unlawful, the clash, the quarrel
We shall take and cast upon the water.
Like the flour of white wheat
Kneaded together into friendship,
We shall remain one single people.

If his old sickness seizes him,
If he will not go the envoy's way,
If his primeval fury takes him,
Let us march straight in and dry up his root,

Kırgına uğramış gibi
Kızıl kana bulanıp,
Kırılışıp gidelim.
Bir de sözün ilginci var:
Şu Manas'ın sırdaşı,
O kankorun can yoldaşı
Aksakal Bakay fitnesi var.
O Bakay olmasa,
Semetey yola gelirdi,
Dost olup gelirdi.
O Bakay var oldukça,
Kıtay ile Kırgız'ın kavgası var.
Çoğalıp kana bulanarak,
Boğuşup yatarak ölmek var.
O Bakay yok olmadıkça,
Çağların işi yoluna girmez.
Bakay yokken varıver,
Ustaca bir söz salıver.
Şimdi o töreyi eğip bükerek
Bir yolunu bulup yola getir.
Bozulup gidersen ayıp olur,
Bu Külçoro, a yiğidim,
Şu söz sana emanet!» —
Deyip böylece, Koñurbay
Töreyi Tanrı çarpmış,
Töresine çorosunu
Elçi salıp durmuş.
Kankor arslana fitneyi
Yol gösterip salıp durmuş,
Aklını yitiren Kalça'yı
Apaçık Tanrı çarpmış;
Külçoro'ya, kudurası,
Gerçekten kardeşim diye inanıp,
Aklını yitiren Kalça'yı
Yaşlılığında Tanrı çarpmış.

Bahadır, çevik Külçoro —
Bahadırlığı bambaşka.
O parıldayan afacan,

As though struck down in slaughter,
Smeared in scarlet blood,
Let us perish, each destroying each.
And there is a stranger thing to tell:
That confidant of Manas,
That kankor's soul-companion —
There is the mischief of aksakal Bakay.
Were it not for that Bakay,
Semetey would come to reason,
He would come and be a friend.
So long as that Bakay lives,
There is feud between Kıtay and Kırgız.
Multiplying, smeared in blood,
There is dying locked in struggle.
Until that Bakay is gone,
The work of the ages will not come right.
Go while Bakay is absent,
Let fly a masterly word.
Now bend and twist that töre,
Find some way and bring him round.
If you break and fail, it will be shame,
This, Külçoro, ah my brave one —
This word is entrusted to you!» —
Speaking thus, Koñurbay —
The töre whom God had struck —
Kept sending the çoro as envoy
To his own töre's ruin.
He kept showing the way and sending
Mischief upon the kankor lion;
The Kalça who had lost his wits
God had plainly struck;
Trusting, the rabid one, in Külçoro,
Believing him truly his brother,
The Kalça who had lost his wits
God had struck in his old age.

The batyr, nimble Külçoro —
His valor is a thing apart.
That gleaming young rascal,

Bütün bir çağı kırıp geçiren,
Işıldayan seçkin yiğit —
Hayali de candan bambaşka.
İşte o zaman Kalça'ya
Kudretli söz söyleyen kul,
Külçoro'nun halini sorarsan,
Cihandan üstün hünerli kul.
Tepeden tırnağa denk doğan,
Bütün âleme er doğan.
Çizecek oldu çizgisini,
Han Koñurbay Mançu'ya —
Dili düzgün, içi haram,
Dileğini gizleyen Külçoro
İlginç bir iş yapacak oldu,
Bahadır Kalça'yı bozkurta karşı
Fitneye başlatacak oldu,
Bir yol, bir çare bulacak oldu,
Yaşlandığında Kalça'ya
Belayı salacak oldu.
Hüneri ölçüsüz,
Yiğit doğan sadık kul,
En büyük yiğitliği ölçüsüz —
Kalça böyle dedikten sonra,
Alnı açık çoronun
Becerisi işte bu kadar.
Kahrı yetkin çoronun
Ustalığı işte bu kadar.
Hünerli doğan yiğidin
Erenliği işte bu kadar.
O en çevik, ateş yürekli,
Han Koñurbay'ın önünde
Usulca konuşup sağlam durarak,
Türlü türlü söze başlayarak:
«Er Koñurbay ağamız,
Benim bu sözüme bir bakın.
Yankılanan Car-Kıya'yı

Hazırlayıp alıp geldim.
Yağmur gibi Buurul'u, Akolpok'u

Who mowed down a whole age,
The shining, chosen brave —
Even his dreaming is beyond all souls.
There and then, to the Kalça,
The slave who spoke the mighty word —
If you ask the state of Külçoro:
A slave whose craft surpassed the world.
Born equal from head to heel,
Born a hero to the whole wide world.
He set about to draw his line
Against khan Koñurbay the Mançu —
His tongue smooth, his inside forbidden,
Külçoro, hiding his desire,
Set about a curious deed,
He set about to launch the batyr Kalça
Into mischief against the grey wolf,
He set about to find a way, a remedy,
He set about to loose calamity
Upon the Kalça in his old age.
His craft beyond all measure,
The loyal slave born valiant,
His greatest valor measureless —
After the Kalça had spoken so,
Such indeed is the skill
Of the open-browed çoro.
Such indeed is the mastery
Of the çoro whose wrath is perfect.
Such indeed is the sainthood
Of the brave one born with craft.
He, the nimblest, the fire-hearted,
Before khan Koñurbay
Speaking softly, standing firm,
Beginning speech of every kind:
«Er Koñurbay, our elder brother,
Consider now this word of mine.
Echoing Car-Kıya —

I made it ready and brought it here.
Buurul swift as rain, and Akolpok,

Canını sıktığın kankordan
Aldatıp alıp geldim.
Bu Kakançı, koca Dıñşa —
Bir yerdir diye geldim.
Er Koñurbay, Ezkara —
Siz ikinizi ben kendim
Birer arslandır diye geldim.
Akıl edersem, bir çare
Bulayım diye geldim.
Kahrına uğrarsa kankoru,

Geri dönüp kalabalık halkını
Çapayım diye geldim.
Yiğitliğini, arslanlığını
Bileyim diye geldim.
Kardeşimi bulup Beecin'e
Yürüyeyim diye geldim.
Ata soyunu ağamdan
Bileyim diye geldim.
Hüneri ölçüsüz,
Şimdi çoron ölmezse
Ak yılkıdan boz kurban keserim,

Yüce gönüllü ile ikinizi
Ahiretlik dost ederim.
Gök yılkıdan boz kurban keserim,

Halkın gözü önünde dost ederim.

Hünerimi göstereyim,
Dilediğin Semetey'i,
Han Koñurbay, ulu töreyim,
Elinize teslim ederim.
Bu sözünü tutmazsam,
Gereğini yapmazsam, han ağam,

Şimdi işe yaramazsam
Doğmamış gibi yere batayım,
Diri kalmayıp öleyim.

From the kankor who has vexed your soul
I tricked away and brought them here.
This Kakançı, old Dıñşa —
I came saying, it is a place indeed.
Er Koñurbay, Ezkara —
You two, I myself
Came saying, each of you is a lion.
I came saying, if I use my wits,
Let me find a remedy.
I came saying, if his wrath falls on the kankor,
Let me turn back and raid
His teeming people.
I came saying, let me know
His valor and his lionhood.
I came saying, let me find my brother
And march upon Beecin.
I came saying, let me learn
My father's lineage from my elder brother.
His craft beyond all measure —
Now, if your çoro does not die,
I shall slay a grey offering from the white herd,
I shall make you and the great-souled one
Friends unto the world to come.
I shall slay a grey offering from the blue herd,
I shall make you friends before the people's eyes.
Let me show my prowess:
Semetey whom you desire,
Khan Koñurbay, my great töre,
I shall deliver into your hands.
If I do not keep this word,
If I do not do what must be done, my khan brother,
If I prove useless now,
May I sink into the earth as if unborn,
May I not stay alive, but die.

Manas'ın oğlu kankoru
Yarın alıp gelirim.
Algara'ya binip ne yapayım,

Aldatıp yola getirmek için
Buurul ile gideyim.
Kendi geldiğim atıma bineyim,
Ak Buurul'a bineyim,
Nam salıp gürültü koparayım,
Bir akıl, bir hile bulayım.
Handan doğan kankoru
Tutup yola getireyim.
Gönderdin, ağam, ulu Kalça —

Dediğine varayım.
Han ağa, Kakan'dan çıkıp hazırlanıp

Kırgız'ın yolunu gözlemişsin.
Aksakallı Bakay'dan
Fazlasıyla korkmuşsun.
Korktuğunuz o Bakay'ın
Hiçbir şeyle işi yok,
Çökmüş kalmış han Bakay.
Eski Bakay yiğit nerede,
Yaşlanmış Bakay'a
Kavga salacak can var mı?
Korktuğunuz Bakay hanınız —
Çok yaşlanmış o sizin,
Eskisi gibi gücü yok.
Ağzından otuz iki dişi gitmiş,

Han Bakay'dan güç gitmiş,
Bileğinden sap gitmiş.
Yüreğini kaplayıp su gelmiş,
Doğrulup kalkacak hâli yok,
Bakay handan eklem gücü gitmiş.

Toprağa girmiş Bakay ağamız,

The kankor son of Manas
I shall bring back tomorrow.
Why should I ride Algara —

To trick him and bring him round
Let me go with Buurul.
Let me mount the horse I came upon,
Let me mount Ak Buurul,
Let me spread renown and raise a din,
Let me find a scheme, a ruse.
The kankor born of a khan
Let me seize and bring to reason.
You have sent me, my brother, great Kalça —
Let me go where you have bidden.
Khan brother, setting out from Kakan in array
You have watched the road of the Kırgız.
Of white-bearded Bakay
You have been far too afraid.
That Bakay whom you fear
Has no business with anything now —
Khan Bakay has sunk and collapsed.
Where is the valiant Bakay of old?
Is there any soul who would open war
On Bakay grown so old?
That khan Bakay whom you fear —
He has aged greatly, that one of yours,
He has no strength as of old.
The thirty-two teeth are gone from his mouth,
The strength is gone from khan Bakay,
The grip is gone from his wrist.
Water has come and flooded his heart,
He has no strength to straighten and rise,
The power of the joints is gone from Bakay khan.
Our elder brother Bakay has entered the earth,

Bakay'dan pek de ürkmeyin,
Onun şu görünen halini görün.
Diri desen sayıda yok,
Kaplan Bakay orada yok.
Uykudan başka rahatı yok,
Başını yastığa koyduğu vakit,
Hiçbir şeyi sevmeyip durduğu vakit,
Gündüz gece yerinden
Ölse de kalkmadığı vakit —

Do not be so frightened of Bakay,
See the state of him that shows.
Call him living — he is not in the count,
The tiger Bakay is no longer there.
He has no comfort but sleep,
When he lays his head upon the pillow,
When he stands loving nothing at all,
When day and night from his place
He rises not, though he should die —

Bakay handan akıl gitmiş.
Gözü kalmış çapaklanıp,
Göğsü kalmış hırıldayıp.
Kavruk olmuş sakalı,
Kim öyle olmak ister,
Bakay hana acıyorum.
İşte bugün er Bakay
Diri desen sayıda yok,
Ölü desen yerde yok,
Sözü esirgemeyip söyleyin,
Hepsi böyle oldu diye,
Bakay'a kızıp durmayın.
Şöyle böyle demeyin,
Bakay için kaygı yemeyin.
Bakay'ın hali işte bu kadar,
Bahadır ağam Koñurbay.
İçinden fitneyi çıkardın,
İlginç şeyler söyletecek oldun.
Yanımı yönümü sınayacak oldun,
Kavgamı ortaya çıkaracak oldun.
Soracak oldun, Koñ töreyim,
Ta uzaklardaki sırrımı.
İşte doğrumu söyletecek oldun. Şu kahrolası Kırgız'ın —
Vay ağam, ulu Kalça,
Sırtlar gibi, dağlar gibi yan yanayız,

Kökümüz bir, aynı yuvadanız.
Dediğim işte bu, bilmiş ol:

Reason has gone from Bakay khan.
His eye is left rheumy and crusted,
His chest is left wheezing.
His beard has grown scorched and withered,
Who would wish to be that way —
I pity khan Bakay.
So today Er Bakay —
Call him living, he is not in the count,
Call him dead, he is not in the ground.
Speak the word without withholding,
Saying, all has come to this,
Do not keep raging at Bakay.
Do not say this and that,
Do not eat sorrow over Bakay.
Such then is Bakay's state,
My batyr brother Koñurbay.
You drew the mischief out of your heart,
You set about making me tell curious things.
You set about testing my every side,
You set about drawing out my quarrel.
You set about asking, my Koñ töre,
My secret from far distant places.
So you set about making me speak my truth. Of those accursed Kırgız —
O my brother, great Kalça,
We stand side by side like ridges, like mountains,
Our root is one, we are of one nest.
This is what I say, know it well:

Söze gelirse kankoru
Dilimle bağlayayım.
Söz dinlemezse kankoru
Zorla alt edeyim.
Elimden gelirse kankoru
Geri döndürüp, töreyim, göreyim.
Barış diye kankora
Doğrulukla varayım.
Söyleneni kankor bilmezse,
Gösterilen yolda yürümezse,
Dönüp halini bileyim,
Sağ gelirsem önüne

If the kankor comes to terms,
Let me bind him with my tongue.
If the kankor will not heed the word,
Let me subdue him by force.
If it lies in my power, my töre,
Let me turn the kankor back, and see.
For the sake of peace, to the kankor
Let me go in honest truth.
If the kankor does not know what is spoken,
If he walks not the road shown him,
Let me return and learn his state;
If I come back alive, before you

Uzun uzun anlatırım,
Çapıp giden kankora
Kavga açıp dönerim.
Arzımı ve derdimi
Koñ töreyim, sana söylerim.
Söylediğim söze uyun,
Eli boş, solgun dönersem,
Algara tulparı verin,
Algara'yı verirsen bineriz.
Çapıp giden buruttan
Ta Talas'a kadar süreriz.
Söze gelirse burutu
Dilimle boyun eğdiririm,
Söz dinlemezse burutu
Zorla boyun eğdiririm.
Coşkun öfkem tutarsa,
Sabanını sürdürtmem ona.
Kahrım gelip diklenirsem,
Onu Talas'ta durdurmam.
Yola gelirse kankorun
Yiğitlik halini göreyim,
Yola gelmeyip susarsa,
Ben onun yanını ikiye böleyim.
Sözümü burut kabul etmezse,
Boğuşup bir göreyim.
Kahrım kabarıp diklenirsem,

I shall tell it all at length,
Upon the raiding kankor
I shall open war and return.
My plea and my grievance,
My Koñ töre, I shall tell to you.
Heed the word I have spoken:
If I return empty-handed and pale,
Give me the tulpar Algara —
If you give Algara, we shall ride.
The raiding burut
We shall drive as far as Talas.
If the burut comes to terms,
I shall bow his neck with my tongue,
If the burut will not heed the word,
I shall bow his neck by force.
If my surging fury takes me,
I shall not let him drive his plough.
If my wrath rises and I bristle,
I shall not let him rest at Talas.
If the kankor comes to reason,
Let me see the measure of his valor;
If he comes not to reason and is silent,
I shall split his flank in two.
If the burut does not accept my word,
Let me grapple with him once and see.
If my wrath swells and I bristle,

Tutuşup kanını saçayım,
Söze gelirse kankorun
Kabaran öfkesini yatıştırayım.
Değerli aklınız şudur:
Beni altı gün bekleyip durun.
Yetkin aklınız şudur:
Aradan doğan kardeş gelene dek
Yedi gün yanıp bekleyin.
Yedi günde ben dönmezsem,
Asker çağır, halkı topla,
Umudunuzu bizden kesin,
Buyruk salıp halkınıza

Let me close with him and spill his blood;
If the kankor comes to terms,
Let me still his swelling fury.
Your precious counsel is this:
Wait for me six days.
Your perfect counsel is this:
Until the brother born between returns,
Wait seven days in burning.
If in seven days I do not return,
Summon soldiers, gather the people,
Cut off your hope from us,
Send command unto your people —

Bütün pehlivanları sürün,
Bugün aklına geliverdi.
Ölünmeyecek yeri hazırlayın.
Verilen söz işte budur.
Âlemin hanı Koñ töre,
Gelene dek esen kalın!» —
Dik durup hepsini aldattım,
Deyip böylece Külçoro
Neşeyle donanıp, hazırlanıp,
O güler yüzlü yiğit
Yalın kılıcını kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahır yüzüne bürünüp,
Silahını, teçhizatını kuşanıp,
Aralarından elçi olarak
Gidilecek yana hazırlanıp,
Almambet oğlu Külçoro
Ulu bir dağ gibi görünüp,
Atlanıp yola çıktı şimdi,
İşte şanlı Kırgız halkı,
Koñurbay'ın aldatıp alacağını,

Boylu boyunca yere sereceğini,

O yaman çoro bildi şimdi.
Haber alırsan, işte kurbanınız.

Drive forth all the wrestler-champions —
Today it sprang into his mind —
Prepare the place where none shall die.
This is the word that is given.
Khan of the world, Koñ töre,
Fare you well until I come!» —
Standing tall, I have tricked them all —
Speaking thus, Külçoro,
Arraying himself in cheer, making ready,
That bright-faced brave one
Girded on his naked sword,
Like a cloud about to rain anew
He drew wrath over his face,
Girded on his weapons and his gear,
As envoy between the two,
Making ready for the way to go,
Külçoro, son of Almambet,
Looming like a mighty mountain,
Mounted now and set out on the road;
Behold, the glorious Kırgız people —
That he would trick Koñurbay and take him,
That he would stretch him full length on the ground,
That fierce çoro knew it now.
If you get word — behold your offering.

Bahaeddin'i çabucak anıp,
Ağasına doğru yürüdü şimdi.
Ağzını açmış boğazları,
Nice zaman derdini söyleyip, Araya
girip aracı olmaya,
Dağın eteklerini aştı.
O güler yüzlü arslan çoron
Kıtay'dan ayrılıp,
Ağası Semetey'e vardı, Çok-
Tabılgı'da yaylayan,
Semetey'e vardığında
Kaplan yürekli çoron haykırıp,
Ağası, o kül eden yamanı çağırıp:
Yaşlısı olgun, zehri güçlü,

«Ah, kurban olayım, han ağa,
Sırta düşman konmuş,
Altay'a binse yorulmaz,
Yürüsen yolun açıktır,
Baban hanın ruhu
Şimdi seni desteklemiştir.
Kırk çilten, Hızır Niyaz —
Kardeş olup girdim ben.
Değerli kardeşim, arslan ağam, İç
sırrını alayım diye,
Kıtay'ın hanı Koñurbay —

Swiftly calling on Bahaeddin,
He rode now toward his elder brother.
The gorges with their mouths agape,
Long time telling forth his grievance, To
step between and stand as go-between,
He crossed the skirts of the mountain.
That bright-faced lion çoro,
Parting from the Kıtay,
Came to his elder brother Semetey,
Summering at Çok-Tabılgı,
And when he came to Semetey,
The tiger-hearted çoro cried aloud,
Calling his brother, that fierce one who
turns all to ash: Its elder ripe, its venom
strong,
«Ah, let me be your offering, khan brother,
A foe has settled on the ridge —
Riding to Altay it does not tire,
If you march, your road is open,
The spirit of your father the khan
Has given you his backing now.
The forty çilten, Hızır Niyaz —
I went in as a brother.
My precious brother, my lion aga, Saying,
let me draw out his inner secret,
The khan of the Kıtay, Koñurbay —

Sen de kendini sakınma,
Göz göze geldiğin düşmanın Koñurbay,
Akıllı domuz Koñurbay,
Kırgızlık yolunu unutup,
Han Kalça'nın önüne
Kıtay olup vardım ben,
Kökeni Kıtay'ım diye,
Han ağa, apaçık sözlerle konuştum,
Bütün Kıtay'ın kalabalık yurdunu,
Ata dedem Kıtay imiş diye,
Doğrudan girip aldattım.
İşte şanlı Kırgız yurdu bu,

You too, do not spare yourself,
Your foe you met eye to eye, Koñurbay,
The cunning swine Koñurbay —
Forgetting the Kırgız way,
Before khan Kalça
I went as a Kıtay,
Saying, my origin is Kıtay,
Khan brother, I spoke in open words,
The whole teeming land of the Kıtay,
Saying, my forefathers were Kıtay,
I walked straight in and deceived.
Behold, this is the glorious Kırgız land —

Kahrınız gelip diklenirsen,
Tutup boğazlarsan, işte ben.
Başımı alırsan, işte ben.
Dilersen sağ bırakın,
Aldatıp getirdim Kalça'yı,
Yoksa töreyim, akla uyuver.
Savaştığın Koñurbay'ı —
Şimdi geldim, han ağa,
O kabaran domuzu
Elinize teslim etmeye.
Koca kara atını bağlayan,
Kaldayın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Küheylan gibi girdim ben,
Ata dedemiz Kıtay diye,
Tükenip ölesi Kalça'ya
Han ağa, senin uğruna

If your wrath comes and you bristle,
If you seize and throttle me — here I am.
If you take my head — here I am.
If you wish, leave me alive:
I have tricked the Kalça and brought him;
If not, my töre, then heed reason.
Koñurbay whom you have fought —
I have come now, khan brother,
To deliver that swelling swine
Into your hands.
He who tethers his great black horse,
To the infidel son of Kaldayın,
To khan Koñurbay the batyr
I went in like a thoroughbred,
Saying, our forefathers are Kıtay,
To the Kalça doomed to waste and die,
Khan brother, for your sake —

Çevirip yola getirdim diye.

Saying, I have turned him and brought him round.

Akılca becerikli o zavallıyı,
O Koñurbay kâfirini,
Hünerimi göstererek,
Ulu bir dağ gibi kabartıp,
Elinize teslim ederim.
Babandan kalan mirası,
Han ağam, Zülfikar'ı ele al, Çarkı duran Kıtay'ı
İnsanın yapamayacağı büyük yiğitliği
Şu kabarmış ite göster.
Öbür dünyaya giden yüce arslan

That wretch so able in his wits,
That infidel Koñurbay —
Showing forth my prowess,
Puffing him up like a mighty mountain,
I shall deliver him into your hands.
The heirloom left you by your father —
My khan brother, take up Zülfikar, The Kıtay whose wheel keeps turning —
The great valor no man could achieve
Show to that swollen dog.
Avenge the exalted lion gone to the other world,

Babam Manas'ın öcünü al.
Yol üstünde sürükleyip,
O belalı domuzu —
Her türlüsünü diledim —
Çoban köpeklerine at,
Koñurbay domuzu yok olmaz.
Hiç olmazsa, han ağa,

Avenge my father Manas.
Dragging him along the road,
That baleful swine —
I have wished him every kind of end —
Throw him to the shepherds' dogs;
The swine Koñurbay will not be undone.
At the very least, khan brother,

Bu Alöökö'nün oğlu Koñurbay'ın
Kanından yudum yudum al,
Sırta yaslanmış bir bel imiş,
Alöökö'nün oğlu Koñurbay
Beecin'den çıkmış bir arslan imiş.
O domuzdan üstün doğmuş.
Ünlü Kalça, bir er imiş.
Tükendikçe tüten,
Kalça'yı aldatıp boğazlamazsak,

Kökü sağlam bir Kıtay halkı imiş,
Ta kökünden beri güçlenen
Kakançı yurdu derler imiş.
Başına belalı bir oyun oynamazsak,
Beecin'e haber salacak gibi,
Han ağa, hileyle onu almazsak,
Kızıl yeşil Arkesken'i
Kınından çeksem de bölünmez,
Kırk yıl kıyasıya vuruşsak da

Bu domuz Koñurbay'ın
Eğilecek hali görünmez.
Kızıl ağızlı Zülfikar'ı
Kınından çeksek de bölünmez,
Seksen yıl durmadan savaşsak da
Bunun sarsılacak hali görünmez.
Mızrak tutup safları bozup,
Sakınmadan girişsek vuruşmaya
Kırgını eğlence sayacak gibi,
Kakançı'nın hanına

Ah kâfir, el ver diye haber
salacak gibi.
Öncekinden büyük bir bela —
Karınca gibi yeri kaplayıp,
Kıtay'ın halkı gelecek gibi.
Hileyle onu almazsak,
Çarpışmaya güç yetmez,
Vuruşup ben yenemem,

Of this Koñurbay, son of Alöökö,
Take his blood sip by sip.
He was a loin propped against the ridge,
Koñurbay, son of Alöökö,
Was a lion come out of Beecin.
He was born mightier than that swine,
The famed Kalça — he was a man indeed.
Smoking still even as it wastes away —
If we do not trick the Kalça and cut his throat —
The Kıtay were a people firm of root,
Grown strong from the very root,
Kakançı land they called it.
If we do not play a fatal trick upon his head, As if he would send word to Beecin,
Khan brother, if we do not take him by ruse,
Though I draw red-green Arkesken
From its sheath, he will not be cleft;
Though we fight without quarter forty years,
This swine Koñurbay
Shows no sign that he will bend.
Though we draw red-mouthed Zülfikar
From its sheath, he will not be cleft;
Though we war eighty years without cease,
He shows no sign that he will shake.
Grasping the lance and breaking the ranks,
Were we to plunge unsparing into combat,
He would count the slaughter as sport,
To the khan of Kakançı —

Ah, infidel — as if he would send word saying, lend a hand.
A calamity greater than before —
Covering the earth like ants,
The people of Kıtay would come, it seems.
If we do not take him by ruse,
No strength suffices for the clash,
Fighting, I cannot beat him,

Bu gök ala sakallı koca Mançu,
Kıtay'ın hanı Koñurbay,
Bu kahrolası Kalça yok olmaz.
Koñurbay yok olmazsa
Kırgız'ın işi yoluna girmez,
Kökünü kazıyıp taşlısını
Susturup bırakmazsak,
Yiğit Kalça, o pervasız,
Karşı geleni parçalayıp,
Geniş bir savaş açacak gibi.
Kara kurt gibi kalabalık Kıtay'a
Vuruşup insan geçemez,
Çarpışıp güç yetiremez,
Coşup insan varamaz,
Yenip ben alamam,
O uğursuz Koñurbay —
Baksan işte böyle bir domuz ah.
Çarpışmaya güç yetmeyen,
Çakmaklı kara taş imiş,
Düşman yanına, kudurası,
Kaplan gibi çabuk, usta imiş.
Mançusu tümen, hanı var,

This grey-grizzle-bearded old Mançu,
The khan of the Kıtay, Koñurbay —
This accursed Kalça will not be undone.
If Koñurbay is not undone,
The work of the Kırgız will not come right;
If we do not scrape out his root and leave
His stony ones silenced,
The valiant Kalça, that reckless one,
Tearing apart whoever comes against him,
Would open a wide war, it seems.
Against the Kıtay teeming like black worms
No man can pass by fighting,
No strength suffices in the clash,
No man can charge in fervor through,
Conquering, I cannot take them;
That ill-omened Koñurbay —
Look, ah, what a swine he is.
Whom no strength in combat matches —
He was black flintstone itself;
Toward the foe, the rabid one,
He was quick as a tiger, a master.
His Mançu are a tümen, he has his khan,

Yaşlanmış olsa da Koñurbay
Er Koñurbay Kalça'ya
Kaç bin kişilik gücü var,
Halkımı bulup geldim diye,
Nurun yok, Kalça bir er imiş, Kandırıp bir gireyim,
Yurt yıkıp, halk kıran

Kudurup ölesi Kalça'ya
O uğursuz Kalça'nın
Bu yaptığı ustalık imiş,
O ateş yüreklinin çizmesi —
Çizmesinin tabanı
On iki karış kalın imiş.
Ta koynuna sokulayım.
Gözleyip durup babamı

Though he has grown old, Koñurbay —
To Er Koñurbay the Kalça —
He has the strength of how many thousands;
Saying, I have found my people and come,
You have no light, the Kalça was a man,
Let me deceive him and go in,
To the Kalça, wrecker of lands, slayer of peoples,
Doomed to die raving mad —
Of that ill-omened Kalça
This deed of his was mastery;
The boot of that fire-hearted one —
The sole of his boot
Was twelve spans thick.
Let me slip into his very bosom.
Lying in watch for my father —

O pek yiğit koca Kalça
Çapıp indirmesi ustalık imiş.
Kaşı dağın yarığı gibi,
Kılıcını ilginç hazırlayayım,

Kahırlanıp diklendiğinde
Yaşlanmış olsa da Koñurbay
Gerçek kırgınlı bir savaşta
Gerçekten kızıl bir siper imiş.
Bununla vuruşan
Gerçek babam Manas arslan imiş. Fitne kavgasını başlatayım.
Gürleyen o domuza
Kudretli babam kaplan —
Gücü nasıl yetmiş acaba?
Erenlerini kapıp alayım,
Kabaran o domuza
Çaresi nasıl yetmiş acaba? Kıtay'ı bir yolla yeneyim,
Çarpışıp altı ay savaşıp, Şüphesiz tutup boğazlamaya,
Zavallı babam kaplan
Kakan'a nasıl geçmiş acaba? Yerli yerine koymaya,
Zurna sesli arslan babam
Sürmeli kanını kırıp geçirip, Ben gireyim, han ağa,
Tutup mızrak uzatmış,
Kalmaklar titreyip dururken,
Süleyman'ın alamadığı Beecin'in Baş eğip, dizini bükerek
Hesabını nasıl sormuş acaba. Tunçtan yapılmış o putu —
Öldükçe üreyen,
Ölçüsü aşan bir halk imiş.
Tükendikçe tüten,
O yaman soyun biri imiş.
Putunu aldatarak dileyeyim.
Kurban olayım, han ağam,

That most valiant old Kalça —
His striking him down was mastery.
His brow like the cleft of a mountain,
Let me make his sword ready in a curious way;
When he grows wrathful and bristles,
Though he has grown old, Koñurbay,
In a war of true slaughter
He was truly a crimson rampart.
He who fought with him
Was my true father, the lion Manas. Let me kindle the quarrel of discord.
Against that thundering swine,
My mighty father the tiger —
How ever did his strength suffice?
Let me snatch away his holy men,
Against that swelling swine
How ever did his remedy suffice? Let me beat the Kıtay by some path,
Clashing and warring six months on,
Doubtless to seize and throttle him,
My poor father the tiger —
How ever did he cross to Kakan? To set each thing in its place,
My lion father with the zurna voice,
Cutting down his kohl-dark blood, Let me go in, khan brother,
Seized and thrust out the lance,
While the Kalmaks stood trembling;
Of Beecin, which Süleyman could not take,
Bowing the head, bending the knee —
How ever did he call it to account? That idol wrought of bronze —
Breeding even as they die,
They were a people past all measure.
Smoking still even as it wastes,
He was one of that fell breed.
Let me beguile his idol and make my plea.
Let me be your offering, my khan brother,

Çoronun söylediği söze
Kulağını ver, ağam,

Bir barışıp anlaşayım.
Bir yolunu bulup o domuzun
Hesabını böyle göreyim,
Barıştık şimdi, kardeşiz diye

Kahrı güçlü Kalça'nın
Ta köküne dek ineyim,
Doğrulmasına vakit vermeden başını keseyim,
Domuzun sırrını çözersem
Ta köküne dek ineyim,
Eşek gibi karnını yarayım.
Yolunu bulursam Kalça'nın
İşte böyle başını keseyim,
Taşlısını boğazlayıp kırıp,
Bir güzel parçalayıp atayım.

Erenim ağam, ben sana
Şüphe uyandırmadan Kalça'yı —
Kıtay bir yana, ürküp
Vay ağam, han sultan,
Tanrım diye durayım,
Ağam da Kıtay oldu diye,
O ateş yürekli er Mançu —
Putun Tanrı olduğunu
Gerçekten burut bildi diye,

Gerçek dinime girdi diye,
Kıtay'ın kıymetli olduğunu
O ateş yürekli kankor bildi diye,
Beecin'den çıkan sert çelik,
Araya elçi salacak.
Elçisini aldatıp bir alsak,
Alöökö'nün oğlu Kalça'nın
İşte böyle başını alırız.
Benim babam Almambet —

To the word the çoro speaks
Give your ear, my brother,

Let me make peace once and come to terms.
Finding some way, let me settle
That swine's account like this:
Saying, now we are at peace, we are brothers,
Of the Kalça strong in wrath
Let me go down to his very root,
Let me cut off his head before he has time to rise;
If I unravel the swine's secret,
Let me go down to his very root,
Let me split his belly like an ass's.
If I find the way to the Kalça,
Let me cut off his head just so,
Throttling and smashing his stony ones,
Let me tear him nicely apart and cast him away.
My saintly brother, I to you —
The Kalça, without waking his suspicion —
The Kıtay aside, taking fright —
O my brother, khan sultan,
Let me stand saying, my God,
Saying, my brother too has become Kıtay,
That fire-hearted Mançu man —
Saying, the burut has truly known
That the idol is God,

Saying, he has entered my true faith,
Saying, that fire-hearted kankor has known
That the Kıtay are precious, Hard steel come out of Beecin,
He will send an envoy in between.
If we trick his envoy once and take him,
Of the Kalça, son of Alöökö,
We shall take the head just so.
My own father Almambet —

Ak Buurul'u ver bineyim,
Akolpok'u ver giyineyim,
Araya gerçekten gireyim.
Şeker gibi sözlerle aldatıp
Alöökö'nün Kalça'sını
Eline düşürelim, vay,
Kımıldatmadan başını alalım.
Köyüne afet salalım,
Aldatıp başını alalım.
Soluk aldırmadan Kalça'nın
Bir yolunu bulup başını alalım.
Beyini perişan edelim,
Yiğidini sürüp kıralım.
Bırakmadan hanını boğazlayalım,
Han Koñurbay kâfiri,
Silip süpürüp erenini,
Kökünü dibinden kazıyalım,
Bebek gibi gözünü açalım.
O yılışık düşman Kalça'yı,
Yılan huylu kavgacıyı —
Dediğim işte bu, bilmiş ol,
Vuruşmadan kalmayalım,
Arslan ağam, sözümü tut!
İzin verirsen bir yolunu bulayım,
O yiğidin kara atını
Yolunu bulup isteyip varayım,
Bu Kakançı Beecin'in

Bir yer olduğunu bildi diye,
Bu kalabalık Kıtay Beecin'in

Boğuşulan o kâfiri
Bir halk olduğunu bildi diye,
Putun Tanrı olduğunu
Kaplan ağam bildi diye —
Kahırlanan o kâfire,

Han Koñurbay bahadıra
Müjde diye varayım.

Give me Ak Buurul to ride,
Give me Akolpok to wear,
Let me truly step between.
Deceiving with words sweet as sugar,
The Kalça of Alöökö
Let us drop into your hand, oh,
Let us take his head before he can stir.
Let us loose disaster on his village,
Let us trick him and take his head.
Giving the Kalça no breath to draw,
Let us find some way and take his head.
Let us break his beys to wretchedness,
Let us drive off and slay his braves.
Let us throttle his khan and spare him not,
The infidel khan Koñurbay —
Sweeping away his holy men,
Let us dig his root out from the bottom,
Let us open his eye like a babe's.
That fawning foe, the Kalça,
The snake-natured brawler —
This is what I say, know it well:
Let us not fail to fight,
My lion brother, hold to my word!
If you allow, let me find a way,
That brave one's black horse —
Let me find my way, go and ask it,
Saying, he has known that this Kakançı Beecin
Is a place indeed,
Saying, he has known that this teeming Kıtay Beecin —
That infidel so long grappled with —
Is a people indeed,
Saying, my tiger brother has known
That the idol is God —
To that wrath-filled infidel,

To khan Koñurbay the batyr
Let me go bearing glad tidings.

Yiğidini bana ver diye.
Ünlü ağam, sözümü dinle,
Armağan olarak isteyeyim,
Kaplanın öcünü alayım!
Geri dönüp koşarak,
Dost olmaya razı olup,
Dağ gibi ağam, töreyim diye,
Olgunlaşmış Kalça'ya
Müjde diye varayım.
Gök kaplan gibi o domuzun
Bu yıl gerçek hesabını göreyim.
Koñurbay'ın kırk töresi,
En büyücü, en kurnaz töresi,
Mızrak ustalarından hiç eksiksiz

Becerisi var imiş.
Bütün âleme baş eğdiren
Ustalığı var imiş.
Sakallı Kalça kocasını,
Elime geçse Kıtay'ın
Kurban olayım, han ağam,
Hepsini savuracağım.
Kırılışmadan kalmayalım,
Han ağa, Kıtay'ı işte böyle aldatalım.
Han ağa, kâfiri işte böyle aldatalım.
Yüzü soğuk Kalça'nın
Ta köküne böyle inelim,
Kökümüz düpedüz olana dek
Bugün tükenişip gidelim.
Sıkı durup gayret gösterelim,
Kavut gibi savuralım.
Gayret et, han ağa,
Kanının hepsini kıralım,
Halkını yetim bırakalım.

Erenini gözleyip kıralım,
Elini yurdunu sahipsiz kılalım,

Kalça'sını tutup yıkalım.

Saying, give me your brave one's horse.
My famed brother, hear my word,
Let me ask it as a gift,
Let me take the tiger's vengeance!
Turning back and running,
Consenting to be friends,
Saying, my mountain-like brother, my töre,
To the ripened Kalça
Let me go bearing glad tidings.
Of that swine like a grey tiger
Let me settle the true account this year.
Koñurbay's forty töres —
His most sorcerous, most cunning töre —
Among the masters of the lance, lacking nothing,
He had his skill, they say.
Bowing the whole world's head,
He had his mastery, they say.
The bearded old man Kalça —
If the Kıtay fall into my hand,
Let me be your offering, my khan brother,
I shall scatter them all like chaff.
Let us not fail to break each other,
Khan brother, thus let us trick the Kıtay.
Khan brother, thus let us trick the infidel.
Of the cold-faced Kalça
Let us go down thus to the very root,
Until our roots lie flat and level,
Let us waste each other out today.
Let us stand firm and show our zeal,
Let us winnow them like roasted meal.
Show zeal, khan brother,
Let us slay every drop of his blood,
Let us leave his people orphaned.

Let us mark his holy men and slay them,
Let us leave his land and folk without a master,
Let us seize his Kalça and cast him down.

Hanlarını kovup kıyıya sürelim,

Bir güçlüsünü kırmadan gitmeyelim.

Taşlısını boğazlayıp yok etmeden,

Bir kez dönüp bakıp kılı kadar
gitmeyelim.
Biz onun kudretli halkını bölelim,
Güçlenmiş gibi görünüyor Koñurbay —
Coşup çarpışıp bir görelim.
Taşlısını sürüp bölelim,

Koñurbay'ı aldatıp bir görelim.
Kudurmuş gibi görünüyor bunca Kıtay,
Bununla boğuşup bir görelim.
Çoronun hüneri —
Han ağam, elin yırtıcı bir
kuş gibi,
Kıtay'ın çoğunu gördüm,
Boğuşacak vakit geldi,
Han ağa, vuruşun hali işte bu!
Ölesiye ant içip,
Han ağam, akıl ere tatlı gelir,
Bir hile bulsak, işte böyle —
Er kişiye azıktır.
Ta köküne düpedüz inelim,
Tükenesi Kıtay Kalça'ya
Zahmetli bir yol gözleyelim,
Sana kardeş olduk diye,
Dediğim söz budur, kabul et diye,
Kavga etmeden, çekişmeden

Han babamın kan bedelini ver diye,
Sakınmalı* bir yol gözleyelim,
Zavallı Kalça aldanıyor,
Kahrı hep birden salalım.
Sırtın yolunu gözleyelim,
Yiğit Kalça aldanıyor,

Let us hunt his khans and drive them to the brink,
Let us not go without breaking one of his strong ones.
Without throttling and destroying his stony ones,
Let us not go back a hair's breadth, once we have turned to look.
Let us divide his mighty people;
Koñurbay seems to have grown strong —
Let us surge and clash and see it once.
Let us drive off his stony ones and divide them,
Let us trick Koñurbay and see it once.
All these Kıtay seem to have gone rabid —
Let us grapple with them and see it once.
The çoro's prowess —
My khan brother, your hand is like a bird of prey,
I have seen the most of the Kıtay,
The time to grapple has come,
Khan brother, such is the state of the fight!
Swearing an oath unto death —
My khan brother, wit comes sweet to a man,
If we find a ruse, just so —
It is provision for a man.
Let us go straight down to his very root,
For the Kıtay Kalça doomed to waste,
Let us watch out a toilsome road,
Saying, we have become your brothers,
Saying, this is my word, accept it,
Saying, without quarrel, without wrangling,
Pay the blood-price of my khan father,
Let us watch out a wary road,*
The poor Kalça is being deceived —
Let us loose our wrath all at once.
Let us watch the road of the ridge,
The valiant Kalça is being deceived —

Han ağa, felaketi ondan sonra salalım!
Khan brother, let us loose the calamity after that!

Eren sanan, arslan sanan,
He who thinks himself a saint, thinks himself a lion,

Yeryüzünde tek pehlivan er sanan
Bilgili çoron işte benim!
Kaldayın oğlu kâfiri,
Han ağam, han Koñurbay bahadırı

Thinks himself the one champion on earth
— The knowing çoro, behold, am I!
The infidel son of Kaldayın,
My khan brother, khan Koñurbay the batyr —

Ağır başlı çoro kardeşin
Your grave-headed çoro brother —

Düşse bir daha çıkamayacağı
Derin bir çukur gözetleyelim.
Denizim ağam, sözümü dinle,
Kaygılansa kaçıp kurtulamayacağı
Bir yolu tuzağa çevirelim.

Let us spy out a pit so deep
That, once fallen, he can never climb out.
My ocean, my brother, hear my word,
Let us turn some road into a snare
From which, though he despair, he cannot flee.

Aklından ayrılıp,
Bir daha aşamayacak hale getirelim,

Parted from his wits,
Let us bring him where he can never cross again,

Dönüp Kalça Kakan'ın toprağına

Ayak basamayacak hale getirelim.
Şimdi aldatıp içine girip geçelim,

Let us bring him where the Kalça can never again
Set foot upon Kakan's soil.
Now let us trick him, enter in and pass through,

Kalça'ya ilginç görünüp
Kırılışa gidelim.
Yamaç yolunu gözledim diye,
Benim şahinim, keseceksen işte baş,

Appearing curious to the Kalça,
Let us go to mutual slaughter.
Saying, I watched the hillside road,
My falcon — if you would cut, here is my head,

Ezkara ile Kalça'ya
Kardeşinizim diye vardım diye.
yaratıp,
Sözleşmeyi çabucak bağlayıp,
Koñurbay hanı razı ettim,
Kılıcın ağzını yalatıp,
Gözletirsen işte Beecin yolu,

Saying, to Ezkara and the Kalça
I went saying, I am your brother.
contriving it,
Binding the pact in haste,
I won khan Koñurbay's consent;
Making him lick the sword's edge —
If you set me to watch, here is the Beecin road,

Kılıçla kesip gönderirsen —

Değerli ağam, işte yol bu,
Kaynatıp gönderirsen işte tuzlu su bu.

İtip gönderirsen çıkmayayım,

Tükenesi ağam, işte çukur bu.
Hünerli doğan çoronun
Hünerini sen bir sına!
Senin kopanını ekleyen,
Saçılanını toplayan,
Sönen ateşini tutuşturan,
Ölen canı dirilten,
Bilmeyene bildiren,
Böylece yola koyan —
Ağabey, mızrak verip düşmana sal,

Saplayamazsa gözünü oy.
Dil söyletip davaya sal,

Yenemezse dilini kes!
Gerçek ecel gelirse ölürüm,
Benim gerçek babam Manas destek olursa,
Koñurbay'ı ele geçirip,
O kabaran, kahrolası kulu
Eline armağan ederim». —
Çoro böyle dedikten sonra,
Ata, güçlü doğan zavallı arslan,
Kabaran o zavallı er —
Külçoro'nun arslanlığı
Bütün bir çağın yurduna belli olup,
Kan içici kankor töreniz
Babası Manas dirilip,
Şimdi mezardan kalkmış gibi.
«Şaşırmadan düşmana gir» — deyip,
Coşup bozkurt sevinerek,

If you cut me with the sword and send me —
My precious brother, here is the road,
If you boil me and send me, here is the salt water.
If you push me in and send me, let me not climb out —
My brother doomed to waste, here is the pit.
Of the çoro born with craft,
Put now the craft to trial!
He who joins what you have broken,
Who gathers what is scattered,
Who kindles your dying fire,
Who brings the dying soul to life,
Who teaches him who does not know,
Who thus sets all upon the road —
Elder brother, give me a lance and loose me on the foe,

If I cannot drive it home, gouge out my eye.
Set my tongue to speak and loose me on the suit,
If I cannot win, cut out my tongue!
If true death's hour comes, I die;
If my true father Manas gives support,

I shall lay hands on Koñurbay,
That swelling, accursed slave
I shall give as a gift into your hand». —
After the çoro had spoken so —
O father, the poor lion born strong,
That swelling, poor brave —
Külçoro's lionhood
Became known to the land of a whole age,
Your blood-drinking kankor töre —
As though his father Manas had revived
And risen now from the grave.
«Go in upon the foe unerring» — saying,
Surging, the grey wolf rejoicing,

Duymuş muydun geçmişte,
Gayb âleminden gelen,
Han babası Manas'a
Çöl ile bozkırda bulunan,
Kutlu Boz Kise —
Ata, o kabaran yiğit*
İnsan çoro için büyük dilek diledi.
Değerli kardeşin, o zavallın,

Hızır'ın el sürdüğü şahinin,
Kendi gördüğün Boz Kise'yi
Boynuna aceleyle takıp,
Ey insan, canım kurban olsun diye,
Ağabeyin kaygı çeker».
İşte o töreniz kabararak,
Külçoro'ya yalvarıp:
«Ey Külçoro, mirasım,
Dönüp durmam Tanrı'ya yakışır,

Senin gibi bir hile bulacak
kâhinim, Kahırlanırsan kankoru —

Öbür dünyaya giden ağamdan
Bana kalan mirasım!
Yiğitliğin halka sınanası,

İkizim çorom, kâhinim!
Ata, dönüp durayım Külçorom,

Saldıranı dişleyen
Kara kulaklı arslanımsın.
Karşı gelen düşmanı mert eden,

Belime bağladığım kemerimsin.
Çok kez kurban olup gideyim,
Senin gibi bir evlada!
Aklımı alan bu düşünceye
Dönüp dolaşıp yetişemem,

Had you heard it in the past —
Come from the unseen world,
To his khan father Manas,
Found in desert and in steppe,
The blessed Boz Kise —
*O father, that swelling brave**
Wished a great wish for the man, the çoro.
«Your precious brother, that poor one of yours,
Your falcon touched by Hızır's hand —
The Boz Kise you saw yourself
Hang in haste about his neck,
O man, saying, let my soul be offering,
Your elder brother bears his sorrow».
So that töre of yours, swelling,
Pleaded with Külçoro:
«O Külçoro, my inheritance,
May I circle round you, as befits before God,
My soothsayer who will find
a ruse like yours, If you grow wrathful, the kankor —
My inheritance left to me
From my brother gone to the other world!
Your valor to be proven before the people,

My twin, my çoro, my soothsayer!
O father — let me circle round you, my Külçorom,
You are my black-eared lion
Who bites whoever attacks.
You who make bold the foe that comes against —
You are the belt I bind about my waist.
Many times over let me go as offering
For such a child as you!
This thought that steals my mind —
Circling and wandering I cannot reach it —

Senin gibi hileyi bilen evlada.
Kurban olayım, Külçoro,
Benim gözbebeğim kardeşim, birimsin,

Alnımda tek gülüşümsün,
Kaygılı, kimsesiz başıma
Dayanak olan kardeşimsin,
Deli dolu ağabeyine
Bir hile bulacak birimsin.
Dedemden kalan yiğit,

Düşmana salınan büyük kargaşa.
Önüme çapan ak yolum,
Ardıma düşse sayısız askerim.

Halk haykırıp sığınacak,

Değeri halktan bambaşka,
Yel değmeyen, yelpirdeyen,
Kayın çalılı vadim.
Hep körlenmeden dursun
Benim bileyip koyduğum çeliğim.
Uzağa sefere yola çıksan» —
Semetey durup şunu söyler:
«Ey Külçoro, sultanım,
Yiğidim, hep sağ esen yürü.
Gök ala sakallı Mançu'yu
İyice aldatıp alıp gel,
Boylu boyunca yere ser,
Tutup alırsan Kalça'yı
Kurban diye boğazlayıp gel!

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Ey, kurulup yürüyen Külçorom,
Kerge doğru gidiyorsun,
Umursamaz seçkin yiğit,
Uzak yere gidiyorsun.
Koñurbay kolay düşman değil,
Yerin ölçüsünü iyi al.

For a child who knows the ruse like you.
Let me be your offering, Külçoro,
You are the apple of my eye, my brother, my one,
You are the single smile upon my brow,
You are the brother who stands as support
To my sorrowful, kinless head,
You are the one who will find a ruse
For your wild and reckless elder brother.
The brave one left me from my grandfather,
The great havoc loosed upon the foe.
My white road that gallops before me,
My countless soldiers if they fall in behind me.
Where the people will cry out and take refuge,
Its worth apart from all the people,
Untouched by wind, fluttering,
My valley of birch and thicket.
May it stand forever unblunted,
The steel that I have whetted and laid by.
Should you set out on a far campaign» —
Semetey stands and speaks thus:
«O Külçoro, my sultan,
My brave one, walk ever safe and sound.
The grey-grizzle-bearded Mançu
Trick him well and bring him here,
Stretch him full length upon the ground,
If you seize and take the Kalça,
Slaughter him as an offering and come!

Cotton-sashed, wide-booted,
O my Külçorom who strides forth arrayed,
You are going toward Kerge,
Careless, chosen brave one,
You are going to a far-off place.
Koñurbay is no easy foe,
Take good measure of the ground.

Kâfirin kolay er değil,
Sağını solunu iyi gözle!
Boyunca gözleyip yolunu tut,
Putunuz bize Tanrı'dır deyip,
İyice sevinsin o domuz,
Şu putunu eline al,
Araya girip dikkatli, yavaş yürü,
Dönüp durmam Tanrı'ya yakışır,

Arslan çorom, kendin bil,
Gecikip kalırsan ayıp olur,
Oğlum, sağ salim varıp sağ gelirsen,
Kırgına uğrayıp oka uçup,
Ağabeyini kaygıda bırakmadan,
Çok sarartmadan çabuk gelirsen —

Bıkmadan varıp esen gel.
Hazırcevap doğan kartalım,
Han Koñurbay'ın başına
Kıyameti salıp gel,
Dilediğin düşmanı alıp gel.
Günlerin ölçüsü altı gün,
Altı günden geç kalmadan gel.
Ağabeyin bozkurt kartalı
O cehenneme salmadan gel.
Kıtayların hanı Koñurbay
Bir yolunu bulup hesabını görmüş,
Kıtay'dan çıkan casusu,
Casus koyup babana
Gidiş gelişini, huyunu,
Öğrenmiş iç sırrını,
Başlatmış büyük kavgasını.
Bir hesabını bulmuş,
Bir yolunu bulup, o ateş yürekli,
Han babanız Manas'ın başını çapmış.
Halkı yöneten alp ölmüş,

Onun gibi kim yürümüş,
Bütün âlem yurdu darda kalıp,

Your infidel is no easy man,
Watch well your right and left!
Watch all along and hold your road,
Saying, your idol is God to us,
Let that swine rejoice in full,
Take that idol of his in your hand,
Step between and walk careful and slow,
May I circle round you, as befits before God,
My lion çoro, know it yourself,
If you linger and are late, it will be shame,
My son, if you go safe and come back safe,
Caught in the slaughter, felled by an arrow,
Not leaving your elder brother in sorrow,
If you come quickly, not making him grow too pale —
Go untiring and come back sound.
My eagle born quick of answer,
Upon the head of khan Koñurbay
Loose the day of doom and come,
Take the foe you desire and come.
The measure of the days is six days,
Come no later than six days.
Your elder brother, the grey-wolf eagle —
Come before he is cast into that hell.
Koñurbay, khan of the Kıtay,
Found some way and settled his account:
The spy come out of Kıtay —
Setting a spy upon your father,
His comings and goings, his ways,
He learned his inner secret,
He began his great quarrel.
He found his reckoning,
Finding some way, that fire-hearted one
Hewed the head of your khan father
Manas. The alp who ruled the people died,

Who ever walked as he did?
The whole world's land fell into straits —

Babana salınan büyük kargaşa.
Bir yapmadığını üç yapan,
Pek kurnaz er Kalça
En sonunu güce dayamış.
Han haykırıp, gürültü kopup,
Yan tarafa yolunu gözletmiş.
Er baban Manas başta olup,
Görülecek şeylerin hepsi,
Bozkurt Bakay, o koca,
Koca yurdun hepsi,
Kırgıl kart çoro, o koca —
Yambudan dikip donatıp,
Kurnaz, koca Kalça,
Koñurbay'a aldatıp.
Kırgıl çoro, o koca,
Kırılıp giden hepsi.
Yiğit han Şuutu, hepsi
Sezmeden yakalanıp,
Güze doğru solan renk gibi
Solup dökülen hepsi.
Kırdan askerini gözletip,
Kartalların hepsini
Kıtay'a armağan aldırıp.
Halk kaçıp bir yere yığılmış,
Seçkin törelerin hepsi
Çoñ-Beecin'de kırılmış.
Gayretli nice han ölmüş,
Kakan'dan gelen canların hepsi ölmüş.
Kurulup gezen nice can ölmüş,
Şu kahrolası Beecin'den
Denk gelen canların hepsi ölmüş.
Han Kalça'nın kahrından,
Kâfirin saldığı zehirden
Kakan'a gelen halk ölmüş,

Kimileri de toptan ölmüş.
Beecin'i kimsenin yenemediği,
Alöökö'nün oğlu Koñurbay,

The great havoc loosed upon your father.
Doing thrice what none had done once,
The most cunning man, the Kalça,
Rested the end of it all on force.
The khan crying out, uproar breaking loose,
He had the road watched to the flank.
Your brave father Manas at their head,
All that was there to be seen,
The grey wolf Bakay, that elder,
All of the great homeland,
Kırgıl the aged çoro, that elder —
Decking and fitting them out with yambu,
The cunning old Kalça
Deceived them for Koñurbay.
Kırgıl the çoro, that elder —
All of them broken and gone.
The valiant khan Şuutu — all of them
Caught unawares,
Like color fading toward autumn,
All of them faded and fell.
Setting watch on his soldiers from the steppe,
All of the eagles
He had taken as tribute to the Kıtay.
The people fled and heaped in one place,
All of the chosen töres
Were broken at Çoñ-Beecin.
Many a zealous khan died,
All the souls that came from Kakan died.
Many a soul that walked arrayed died,
From that accursed Beecin
All the souls that met him died.
From khan Kalça's wrath,
From the poison the infidel loosed,
The folk that came to Kakan died,

And some of them died wholesale.
Beecin, which none could ever conquer —
Koñurbay, son of Alöökö,

O domuz denk gelen cana aman
vermemiş.
Sanrılı boğuşmam,
Aksakal Bakay koca söyler,
Bilgelerin hepsi söyler,
Akılda mahir, hünerli diye,
Düşmanın hilesini herkesten iyi bilen

usta diye. Geri dönüp ağabeyine

Yumuşak söz salıp Koñurbay
Bir oyuna kalkışmasın,
Seni harap edip,
Buurul'u ganimet edip,
Ta köküne birden inmesin,

Bu yanını gözle, kuzum,
Coşup aldatayım diye giderken,

Kendi köküne inmesin.
Buurul'unu ele geçirip,
Ganimet edip Kıtay gitmesin.
Kaldayın oğlu kâfirin —
Vuruştuğu canı mert eden,
Sayısız hileli o kâfire
Kendini kaptırıp gönderirsen ayıp olur,

Ey Külçorom, emanettir» —
İşte böylece Semetey
Yaradan'a yalvarıp,
Evladına dua vermeye
O bahtsız töreniz hazırlanıp:
«Ah gidi dünya, ah,
Babadan tek ben idim,
Kederlenip yalnızım demeden,
Şahinim, çorom sen idin.
Can deyip Tanrı yarattıysa,
Kırılıp geri döndü diye,

That swine gave no quarter to any soul he met.
My delirious grappling —
Aksakal Bakay the elder says it,
All of the sages say it:
Skilled and crafty in wit, they say,
A master who knows the foe's ruse better than any,
they say. Back again to your elder brother —
Let not Koñurbay, casting soft words,
Set some game afoot,
Let him not lay you waste,
Let him not take Buurul as spoil,
Let him not go down to your very root at once —
Watch this side of it, my lamb,
While you go surging, saying, let me deceive,
Let him not go down to your own root.
Let not the Kıtay seize your Buurul
And go off with it as spoil.
The infidel son of Kaldayın —
He who makes bold the soul he fights —
To that infidel of countless ruses
If you let yourself be caught and sent, it will be shame,
O my Külçorom, it is a trust» —
And so it was that Semetey,
Pleading with the Creator,
To give his blessing to his child,
That luckless töre of yours made ready:
«Ah, fleeting world, ah,
Of my father I was the only one,
Never saying, I grieve and am alone —
My falcon, my çoro, you were there.
If God created him, calling him a soul,
Do not let it be said, he was broken and turned back,

Kırgız'ı ayıplı kılma.
Cana denk tek at —
Külçorom, sana emanettir.
Kahrı güçlü Kalça'nın

Okuna doğru sefere çıkmışsın

Do not make the Kırgız bear the shame.
The one horse equal to a soul —
My Külçorom, it is entrusted to you.
Toward the arrow of the Kalça strong in wrath
You have set out upon campaign

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Karkıra'da Kan Bedeli: Koñurbay'ın Düşüşü

Kalabalık Kıtay'ın ortasına tek başına giden Külçoro'nun ardından Semetey ile bütün Kırgız gözyaşı döker; oysa çoro Beecin'de ulular gibi karşılanır. Koñurbay bütün Kakançı'yı toplayıp "Kırgız'dan kardeş geldi" diye görkemli bir düğün kurdurur, sınayıcılar Külçoro'yu han soyundan bulur ve onu Beecin'e han diye yükseltirler. Külçoro bu itibarı ustaca kullanır: Koñurbay'dan burkanını Semetey'e göndermesini, Manas'ın kan bedelini verip Karkıra'da barış meclisi kurmasını ister. Bakay'ın da yakarışlarıyla plan olgunlaşır; Semetey çorosuna Buurul'u, Akkelte'yi, Akolpok'u ve sırlı mızrağı teslim eder, iki halk Karkıra dolaylarında karşı karşıya toplanır.

Kırk ayarının uyarılarına öfkelenen Koñurbay "akrabama düşmanlık ediyorsunuz" diye kâhinlerini kovar ve altın, gümüş yüklü katırlarla kan bedeli sunmaya razı olup Algara'sından ayrılarak Semetey'in önüne yürür. Ancak Kapka-Taş'ta durup "bir çocuğa aldanıp ölüme kendi ayağımla gelmişim" diye ağıt yakar, Kakan'a ulaşacak uzun bir vasiyet söyler. Vakit dolunca Külçoro şimşek gibi davranır: Zulpukor'la Ezkara'nın başını uçurur, Koñurbay'ı ense kökünden devirir, kırk törenin hepsini kırar. Koşup gelen Semetey, babası Manas'ın öcü için çorosundan

Koñurbay'ın bir kaşık kanını ister; böylece kuşaklar boyu süren kan davası Kalça'nın düşüşüyle mühürlenir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bölüm, 170–173 numaralı segmentleri kapsar ve destanın Koñurbay'ın ölümüyle sonuçlanan doruk noktasını anlatır.
- Beecin'de Külçoro şerefine büyük toy kurulur; sınayıcıların onayıyla çoro Kıtay ulusuna han diye yükseltilir.
- Külçoro, Koñurbay'dan burkanı Semetey'e vermesini ve Manas'ın kan bedelini ödeyip Karkıra'da barış kurultayı toplamasını ister.
- Semetey, sefere çıkan çorosuna Buurul atı, Akkelte tüfeği, Akolpok zırhı ve sırlı mızrağı emanet eder; Bakay Han da Külçoro'ya öç için yalvarır.
- Koñurbay kırk ayarının uyarısını dinlemez, Algara'sından ayrılıp yaya olarak Semetey'in önüne gelir ve aldatıldığını ancak Kapka-Taş'ta anlayıp vasiyetini söyler.
- Külçoro, Zulpukor kılıcıyla önce Ezkara'nın sonra Koñurbay'ın başını vurur, kırk töreyi kırar; Semetey babasının öcü için Kalça'nın bir kaşık kanını ister.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Alabildiğine yanan Kakan'ın	*Of the Kakan burning beyond all measure*
Koruna doğru sefere çıkmışsın.	*You have set out on campaign toward his ember-heap.*
Seferine güç yâr olsun,	*May strength befriend your campaign,*
Ağırbaşlı yiğidim benim,	*My grave and steadfast batyr,*
Seni kendime dayanak kıldım.	*I made you my own support.*
Düşman Kıtay'dan geri döndürüp	*Turning back from the enemy Kıtay,*
Gözünü bir gösterse bana.	*If only he would show his eyes to me once.*
177260 Gözünü umut edinsem,	*If I could make his eyes my hope —*
Geri dönüp Külçoro'm,	*Returning home, my Külçoro,*
Gösterir mi ki gözünü.	*Will he ever show his eyes?*
Hiçbir hasretim kalmaz artık,	*No longing would remain in me,*
Sağ esen görsem seni.	*If I saw you safe and sound.*
Ah, karalar bağlamış yiğidim,	*Ah, my batyr clad in mourning black,*
Seni kendime karaltı sayarım.	*I count you as my own shadow-shape.*
Kıtay kalabalık, bizler az,	*The Kıtay are many, we are few,*
Hırsa kapılıp gidiyor,	*Seized by fury he is going,*
Zamaneyi kalabalık Kıtay	*Because the teeming Kıtay*
177270 Bozduğu için gidiyor.	*Have spoiled the age, he is going.*
Buğulanıp yanan Kakan'ın	*Of the Kakan steaming and burning*
Koruna doğru gidiyor,	*Toward his ember-heap he is going,*
Bileği güçlü Kalça'nın	*Of Kalça of the mighty wrist,*
Külçoro'm, okuna doğru gidiyor.	*My Külçoro, toward his arrow he is going.*
Tufan suyu ermez belanın	*Of the woe no flood-water reaches*
Ta ortasına gidiyor,	*Into the very midst he is going,*
Peygamber basmaz musibetin	*Of the calamity no prophet treads*
Koruna doğru gidiyor.	*Toward its ember-heap he is going.*
Han Koñurbay yiğidin	*Of the batyr Khan Koñurbay*
177280 Eline doğru gidiyor.	*Into his hands he is going.*
Çepeçevre kuşatan,	*Encircling on every side,*
Mahmuzlasan sarıp alan	*Seizing you round should you spur on —*
Demir urganlı Kıtay'ın	*Of the iron-lassoed Kıtay*
Tuzağına gidiyor.	*Into the snare he is going.*
Aslı müşkül kahrın	*Of the torment hard by nature*
Eline doğru gidiyor.	*Into its hands he is going.*
Hilesine kanarsa Kalça'nın,	*If he falls for Kalça's trickery —*

	Kurban olduğum Külçoro'm	*My Külçoro, for whom I would be sacrificed,*
	Görüp gelmeye gidiyor.	*He is going to see and to return.*
177290	Ecel yetişirse Kakan'dan,	*If doom overtakes him from the Kakan,*
	Boğuşa boğuşa bir başına	*Struggling and struggling all alone*
	Ölmeye gidiyor.	*He is going to his death.*
	İyilik verirse talihi,	*If fortune grants him good —*
	Kötülüğe kaparsa Koñurbay	*If Koñurbay shuts him into evil,*
	Kahrını salıverir mi,	*Will he loose his wrath upon him?*
	Keçil'in hanı yaman domuz,	*Will the khan of Keçil, that vicious boar,*
	Gelip çattı işte deyip,	*Saying, now at last it has come to pass,*
	Yalnızı yakalayıp boğazlar mı?	*Seize my lone one and cut his throat?*
	Vuracaksa Kuday vursun beni,	*If Kuday must strike, let him strike me —*
177300	Çığlık çığlığa çocuğun	*Will he take, like a fly's, the life*
	Sinek misali canına mı kıyar?	*Of the child crying scream upon scream?*
	Ah, Külçoro'dan ayrılırsam,	*Ah, if I am parted from Külçoro,*
	Dayanak bildiğim bir can yok,	*There is no soul I know as my support,*
	Dimdik duran belim kırılır mı?	*Will my upright back be broken?*
	Ayrı mı düşüp kalırım,	*Shall I fall and remain apart,*
	Alev alev yanan kuru gönül	*Will the dry heart blazing flame on flame*
	Yangın sönmüş gibi diner mi?	*Grow still as if the fire were quenched?*
	Can diye yarattınsa Kuday,	*If you created him as a soul, Kuday,*
	Kalça'yı aldatıp dönüver.	*Deceive Kalça and return.*
177310	Yalnızımı gözüm görür mü,	*Will my eyes behold my lone one —*
	Yalnız çoroyu Kuday gösterse,	*If Kuday would show the lone choro, There*
	Buurul'dan başka küheylan yok,	*is no courser but Buurul,*
	Ovanın, dağın hepsi	*All of the plain and the mountain —*
	Koşuşmuş gibi sevinirim,	*I would rejoice as if they came running,*
	Yiğit atam Almambet	*My valiant father Almambet —*
	Yerinden kalkıp uyanmış,	*As if he had risen from his place and woken,*
	Yerinden kalkıp haykırmış,	*As if he had risen from his place and cried out,*
	Hey çocuklar, diye çağırmış,	*As if he had called out, hey children,*
	Dirilmiş gibi sevinirim.	*I would rejoice as if he had come alive.*
	Dayanağım olan belimi	*The backbone that is my support —*
177320	Geri döndürüp Kuday kavuştursan,	*If you, Kuday, turned him back and restored him,*

Dayanak edinip oturduğum
Külçoro gibi arslanımı,
Hileye girişirse Koñurbay,
Ay Külçoro, yiğidim
Görüp gelmeye gidiyor.
Kıtay kalabalık, bu yalnız,
Çarpışmaya girerse o dahi
Ölmeye gidiyor.»
Demin o kaplan doğmuş koca arslan,
Kükreyen kaplan,

Whom I sit making my support,
My lion like Külçoro —
If Koñurbay sets about his trickery,
Ay Külçoro, my batyr
Is going to see and to return.
The Kıtay are many, this one alone,
If even he enters the clash,
He is going to his death.»
Just now that tiger-born great lion, The roaring tiger,

Bağrı sıkı sıkı tüterek,
Kaplan doğmuş Külçoro
Kıtay'a yalnız at sürünce,
Kaplan bozkurt adını alıp,
Bağrı sıkı sıkı tüterek.
Atmaca misali kara göz
Dönüp bakmadan göze yaş alıp,
Kırgız'dan derleyip asker kurup,
Ağır dert oldu bu iş, deyip.
Hızır dokunmuş garibin
Boğuk boğuk ağlayıp yaşardı.
«Kırk boy Kıtay müşkül bir halk,
Benim kıymetlim yalnız gidiyor.
Alaskar dağı gibi belimden,
Alaskar dağı gibi belimden.
Baba yerine tuttuğum,
Nazla sakındığım yerimden.
İçim yanar, bağrım kor,
Çorodan başka kardeş yok,
Bu başa kara gün salıp
Aldatayım deme, kahpe dünya!»

His breast smoldering tight and hard,
Tiger-born Külçoro,
When he rode alone against the Kıtay,
Taking the name of tiger grey-wolf,
His breast smoldering tight and hard.
The black eye like a sparrowhawk's
Taking tears without a backward glance,
Mustering troops gathered from the Kırgız,
Saying, this affair has become a heavy grief.
The poor one touched by Hızır
Wept hoarse and choking, eyes abrim.
«The forty-tribe Kıtay are a grievous folk,
My precious one is going alone.
From my backbone like Mount Alaskar,
From my backbone like Mount Alaskar.
Whom I held in a father's place,
From my place I guarded with tenderness.
My inside burns, my breast is ember,
There is no brother but the choro,
Casting a black day upon this head —
Do not say, let me deceive him, harlot world!»

Avucunu açıp o töre
El kaldırdı hüngür hüngür.
Bunun oğlunu Kuday sakla – diye,
Argın, Kırgız garip halk
Katılıp ağladı çığrışarak.
İşte o zaman Semetey

Opening his palms, that töre
Raised his hands, sobbing and sobbing.
Kuday, preserve this one's son – saying,
The Argın and Kırgız, the poor folk,
Joined in and wept, crying out together.
It was then that Semetey,

Boğuk boğuk ağlar dururken,

Şaşılacak şey, kılı kıpırdamadan çoro
şöyle der:
«Törem, öteden beri her zaman
Kederlenip çorom diye,
Yanıp durursun demek.
Razı değilim ben buna,
Ağabey, boş yere dövünüp durma.

Şu Beecin'den gelen kuluna

Ah, gümüş gözlü, gün yüzlü

Aklım yeterse de Kıtay'dan
Ecelim yetince ölürüm.
Kocamıştır Kalça, Ezkara,
Elime geçerse ikisini,
Han ağam, seyrine doyulmaz ederim.
Yüz yüze gelsin de nam olsun.

Dönüp bir iş görürsem,
Delice doğan gibi kapıp alırım.
Kahra gelirsem Kalça'yı,
Kara günlü ağam, kurbanın olayım,

Ben Kakan'ına dek sürerim.
Razı olmaz mıyım buna?
Dövünme ağam, kuluna,

Ölüp kaldığım zaman
Surkoyon'u tutup eyerleyiver,
Sultanım çorom öldü diye,
Kulağıma yanık yanık Kur'an okuyuver.
Altı günü aşınca,
Halk razı olur buna,
Kederlenme, kahrolma!
Hani, Kıtay'a kırgın saldığında

While he stood weeping hoarse and choking
—
A thing to marvel at: without a hair
stirring, the choro speaks thus:
«My töre, from of old and at all times,
Grieving, saying my choro,
So you keep on burning, it seems.
I am not content with this,
Elder brother, do not keep beating your
breast in vain.
For this slave of yours bound for that Beecin
—
Ah, silver-eyed one, sun-faced one,

Though my wits suffice against the Kıtay,
When my appointed hour comes, I die.
Kalça and Ezkara have grown old,
If the two of them fall into my hands,
My khan brother, I will make a sight none
tires of. Let them come face to face, and let
there be renown.
If I turn and do one deed,
I snatch them up like a mad-born falcon.
If I come in wrath upon Kalça —
My brother of black days, let me be your
sacrifice,
I will drive on to his very Kakan.
Would I not be content with that?
Do not beat your breast, brother, for your
slave;
When I lie fallen dead,
Catch Surkoyon and saddle him,
Saying, my sultan, my choro is dead,
Recite the Kur'an mournfully into my ear.
When six days have passed,
The people will be content with this,
Do not grieve, do not despair!
Remember, when you loosed slaughter on
the Kıtay,

Sürdüm orduyu ardından.
Ele geçmez halini görünce,
Aldatmaya gidiyorum,
Şu Koñurbay kulun derdinden.
İnleyip dövünür durursan,

Han ağam, uğursuzluk olur bu yaptığınız.
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Kaptırıp gidersem Kıtay'a,
Vuruşup kan bedelimi isteyin!
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp durman,
Han ağam, olmayacak iştir bu yaptığınız.
Onların hepsini kuşanıp,
Ölüp kalırsam Kıtay elinde,
Hükmüm, arslanım gitti diye,
Ölünceye dek kan bedelimi güdün.
Bağa düşüp tutsak gidersem Kıtay'a,

Bambaşka bir kırgın salın,
Sığınağım ağam, dayanağım,
Beni koparıp kurtarın!
Kazara ölüp kalırsam Kıtay'da,
Kıl kadar esirgemeden canınızı,
Kırgının en yamanını salın.

Yer dumanlanıp toz olsun,
Ark ile hendek, hepsi
Pınar gibi akıp kan olsun,
Kıtay ile Kırgız'ın
Sözü işte budur, bahadır diye,
Bundan canını esirgeyen kişinin
Yedi atası kâfirdir diye,
Lokman'ım, arslanın gelsin,
Gazânın hali böyledir,
Güçlü olanınız yensin.
O vakte dek kavga çıkarmadan,
Söze kulak veriniz.

I drove the host on behind you.
Seeing they could not be taken,
I am going now to deceive them,
Because of that slave Koñurbay's plague.
If you keep moaning and beating your breast,
My khan brother, this deed of yours becomes ill omen.
Their swiftness fits no measure —
If I am seized and carried off by the Kıtay,
Fight on and demand my blood-price!
Your ceaseless weeping, sob on sob —
My khan brother, this deed of yours is unseemly.
Girding on all of those,
If I lie dead at Kıtay hands,
Saying, my rule, my lion is gone,
Pursue my blood-price until you die.
If I fall in bonds and go captive to the Kıtay,
Loose a slaughter wholly unlike others,
My refuge, my brother, my support,
Tear me free and save me!
If by mischance I lie dead among the Kıtay,
Sparing your lives not a hair's breadth,
Loose the fiercest of all slaughters.

Let the earth be smoked and turned to dust,
Canal and trench, all of them,
Let them run with blood like springs,
Of the Kıtay and the Kırgız
This is the word, O bahadır — saying,
Of the man who spares his life from this,
His seven forefathers are infidels — saying,
My Lokman, let your lion come,
Such is the way of holy war,
Let the stronger of you prevail.
Until that time, stirring no quarrel,
Give ear unto the word.

Araya elçi giden çoroyu
Altı gün yanarak bekleyin.
Yedinci güne basınca,
Kıymetli çorom öldü diye,
Kaynaşan Kıtay'a
Ondan sonra kırgın salın.
Kükreyen arslan ağam,
Gün kararlaştırdım, söz budur,
Söylenen sözün özü budur,
Sözün tükendiği yer budur.»
Dili keskin arslan çorom
Arslan gibi gerilip kasıldı,
Asil giyim, ok işlemez,
Semetey'in Akkelte'sini
Omzuna asıvermişti,
Üstün çelik Zulpukor'u
Bileğine takıvermişti.
Onun da üstünden
İki eteğini savurtup
Akolpok'u giymişti.
Gökten inme Boz kise –
Kudreti işte böyledir,
Nara atıp beline sarmıştı.

The choro gone between as envoy —
Wait for him six days in burning.
When the seventh day sets in,
Saying, my precious choro is dead,
Upon the swarming Kıtay
Only then loose the slaughter.
My roaring lion brother,
I have fixed the day, this is the word,
This is the core of the spoken word,
This is where the word runs out.»
My lion choro of the keen tongue
Stretched and braced himself like a lion,
Noble raiment, no arrow pierces it —
Semetey's Akkelte
He slung across his shoulder,
The peerless steel Zulpukor
He fastened at his wrist.
And over all of that,
Flinging its two skirts wide,
He donned the Akolpok.
The Grey pouch come down from heaven –
Such indeed is its power —
With a war-cry he wound it round his waist.

İnsanoğlu, kırk çilten* ve Kızır Niyaz*
Kızışıp gelen düşmana

Kırk yanından atılıp,
Kırk mızrak alıp kuşanıp,
Ona yoldaş olmuştu.
Bir bakarsan çoroya –
Bin kişilik ordu görünür.
Bir bakarsan Külçoro –
Tek bir er olup görünür.
Görüp duran kişinin
Gönlü gidip bölünür,
Yay gibi uçan arslan çoro,
Bahadır bozkurt durur mu,

Son of man, the forty çilten and Kızır Niyaz* Against the foe that comes inflamed,*
Springing from his forty sides,
Taking up forty lances, girding on,
Had become his companions.
Look once upon the choro –
An army of a thousand men appears.
Look once upon Külçoro –
He appears as one lone warrior.
Of the one who stands and watches,
The heart goes out and is torn,
The lion choro flying like a bow —
Would the bahadır grey-wolf hold still?

Altın tabanlı üzengiye
Basmadan sıçrayıp atladı.
Arbuurul'a bindiğinde
Ah, şu güzelim Külçoro,
Hanın kara gözü sanki,
Han Manas'ın ta kendisi sanki.
Haraç alan altı arslan
Ardındaki yoldaşı.
Türlü türlü görünüp,
Kara boyunlu kapçalın
Kavisi gibi heybetlenip,
Karı erimez Ala-Too'nun
Yamacı gibi yücelip,
Külçoro'nun hali böyledir,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Gerçek alevli, kahırlı,
Gerçek düşmana yüz çevirse,
Ejderha* gibi zehirli.
Ala-Too misali koca çoro,
Her donanımı tamam çoro.
Gömgök kürkünde nakış yok,
Karasaat çoroda
Neler var, neler yok.

Gözü kızarıp kor olmuş,
Karşısına çıkan düşman yok olmuş.
Bunun baltası çelikten, tunçtan,
Karşı duramayıp düşman kaçışmış.

Yıkılıp yerde sürünmüş.
Gözü alev saçıp ateş olmuş,
Düşman dendi mi kudurup,
Ejderha gibi gerilmiş.
Altı bölük orduya saldırsa,
Sataşan düşmanın hepsi,
Genci ile kocası,
Mızrak vuran ustası,
Esirgemez kurnazı,

On the golden-soled stirrup
He leapt and vaulted without stepping.
When he mounted Arbuurul —
Ah, this fair Külçoro of mine,
As if the khan's own black eye,
As if Khan Manas his very self.
The six lions who take tribute,
His companions at his back.
Appearing in shape on shape,
Of the black-throated mountain gorge
Grown majestic like its arc,
Of Ala-Too whose snows never melt
Towering like its slope —
Such is the state of Külçoro,
Tall of stature, broad of shoulder,
Truly flaming, full of wrath,
Should he turn his face on a true foe,
Venomous as a dragon.*
A great choro like the Ala-Too,
A choro complete in all his gear.
No broidery on his deep-blue fur coat —
In Karasaat the choro,
What things there are, what things there are not.
His eye reddened, become an ember,
The foe who faced him ceased to be.
His axe is of steel, of bronze,
Unable to stand against him, the foes have scattered.

They toppled and crawled upon the ground.
His eye scattered flame, became fire,
At the mere word of foe gone rabid,
Coiled taut like a dragon.
Should he charge an army of six divisions,
All the foes who provoke him,
Their young and their old,
Their masters at striking with the lance,
Their cunning ones who spare nothing —

Dönüp bir nara atınca
Hiç kimse kalmayıp yok olmuş.
Karşısına çıkanı yok eden,
Fitne salıp katılaşan,
Kıtay ile Kırgız'a
Karasaat Külçoro
Hunhar diye nam salmış.
Sayısız ordu yetişip saldırıp,
Sayısız mızrak, top saplayıp,
Dört bir yandan mızrak batıran,
Almanbet oğlu bozkurttan
Alamayıp, kaçıp perişan,
Kakançı kaçmaktan bıkmış.
Her biri çığrışıp,
Mızrak saplayıp batıran,
Karasaat çoroyu
Alamayıp düşman usanmış.
Teke tek meydana çıktığında,
Tek başına bu çoro
Yedi bin kişiye vurduğunda,
Han Koñurbay baş olup,
Hunharlar mızrak saplamış,
Gayretinden çoronun
Nice adam usanmış.
Kırgın olup, halk ölüp,
Kıtay halkı çığrışmış.
Kıtay'daki Çoñ Bilgiç,
Tek yürüyen, yere denk
Yetmişi sınamış.

When he turns and gives one war-cry,
Not a soul remained, all ceased to be.
Destroying whoever faced him,
Sowing discord and grown hard,
Among the Kıtay and the Kırgız
Karasaat Külçoro
Won renown as the bloodthirsty one.
Numberless armies came up and charged,
Driving in numberless lances and shot,
Sinking lances from all four sides —
From the grey-wolf son of Almanbet
They could not take him; fleeing, wretched,
The Kakançı grew weary of flight.
Every one of them crying out,
Thrusting and sinking in their lances,
The choro Karasaat
They could not take — the foe grew weary.
When he came out to single combat,
This choro all alone,
When he struck at seven thousand men,
Khan Koñurbay at their head,
The bloodthirsty ones drove in their lances,
At the choro's fierce zeal
Many a man grew weary.
Slaughter came, folk died,
The Kıtay people cried out together.
Çoñ Bilgiç among the Kıtay,
Walking alone, a match for the earth,
Had tested seventy of them.

Cehennemde bile böylesi olmaz deyip,
Coştuğunda Buurul'un
Canlarından umut kesip,
Bütün Beecin halkı çığrışmış. Benim
atım olsa deyip,
İnişe girse eğilmez,
Hünerli doğmuş Külçoro.
Yokuşa girse kaykılmaz,
Kaplan doğmuş Külçoro,

Saying, not even in hell is there such a one,
When Buurul surged in fury,
Cutting off hope of their own lives,
All the folk of Beecin cried out together.
Saying, would that he were my horse,
On the downslope he does not pitch forward,
Külçoro born full of skill.
On the upslope he does not tilt back,
Tiger-born Külçoro

Kılıç alıp bilendi,
Kıtay'a doğru atlandı.
Ağabeyinden ayrılıp,
Türlü türlü görünüp,
Düşmana doğru yöneldi.
Yola düştüğünde arslan çoro,
Sırlı mızrak elde dimdik,
Sırlı balta elde heybetli,
Kahra gelse kan içici domuza,

Basan orduya yetişecekmiş gibi,
Kırgına uğratıp Kıtay'ı
Düpedüz kırıp geçecekmiş gibi.

Töresini söyleyip türküleyen,
Destancının sözü budur,
Bu Kırgız'a kısmet doğmuş,
Yolu bağlanmış Külçoro
Demirden akıtmalı kale budur.
Ağabeyinden ayrılıp,
Yolu açık olan Külçoro'nun
Kıtay'a girdiği an budur.

Yurdundan çıkıp yolunu şaşırıp,

Altın tabanlı üzengi
Haram ölesi Buurul'un
Böğründe yaraşıp,
Kalabalık Kırgız elinden
Külçoro elçiliğe çıktı yolunu şaşırıp.

Ervah konmuş Buurul at,
Yürüyüşü açılıp salınarak,
Nazlanıp kırıtarak,
Altın nal, gümüş çivi,
Süslenmiş domuzun
Ayağında parıldayarak,

Took his sword and whetted it,
Mounted and set off toward the Kıtay.
Parting from his elder brother,
Appearing in shape on shape,
He turned his course toward the foe.
When the lion choro took the road,
The glazed lance upright in his hand,
The glazed axe grand in his hand,
Should he come in wrath upon the blood-drinking boar,
As if he would overtake the trampling host,
As if, visiting slaughter on the Kıtay,
He would cut them down outright and pass on.
Telling his töre's tale in song —
This is the word of the epic bard:
Fortune was born for these Kırgız,
Külçoro, his road bound fast —
This is the blaze-marked fortress of iron.
Parting from his elder brother,
Of Külçoro whose road lies open,
This is the moment he entered the Kıtay land.
Leaving his homeland, straying from his way,
The golden-soled stirrup
Of Buurul — may he die accursed —
Sat becoming at his flank,
From the teeming Kırgız land
Külçoro went out on embassy, straying from his way.
The steed Buurul on whom the spirits lit,
His gait opening out, swaying free,
Coy and mincing as he went,
Golden shoe and silver nail
On the bedecked boar's
Feet, glittering bright,

Erenler tutup binmiş gibi.

Bu kahrolası Buurul'u
Gören can yanıp tutuşacak gibi,

Tepesinde perçemi
Göze göre düğümlenmiş gibi.
Bakan canı şaşkına çevirip,
Yay gibi uçan Buurul'unu
Şakır şakır sürerek.
Görüverip duran kişinin
Gönlü gidip bölünüp,
Gök arslan Manas'ın
Ta kendisi gibi görünüp,
Bindiği atı Taybuurul
Coşturup silkindirerek,
Kızıl buurul yağızı
Yan yan çekiştirerek,
Şimdi düşmana girecekmiş gibi
Dörtnala saldırtarak,
Altındaki Buurul'u
Savaşa girecekmiş gibi,
Özenle örtüp kuşatarak.
Ok işlemez sof örtüyü
Yeniden bağlayıp kavuşturup,
Kaburgasına denk getirip,
İlik takmadan yağızı
Düğmeyle tutturarak.
Şimdi salınıp çıktı Külçoro,
Koñurbay'a doğru,
Sinerek çıktı arslan çoro.
Dövüşüp gidecekmiş gibi,
Doğrulup çıktı er çoro.

Yele düşüp coşarak,
Cellat Şibe'ye, Tırgoot'a
Yedi başlı dev gibi görünüp,
Yeri örten bulutun
Ta kendisi gibi görünüp,

As if the saints had caught and mounted him.
This accursed Buurul —
The soul who sees him would burn with longing,
The forelock on his crown
As if knotted in plain sight of the eye.
Turning the gazing soul to bewilderment,
His Buurul flying like a bow,
Driving him on with ringing clatter.
Of the one who stands and gazes,
The heart goes out and is torn,
Of the grey lion Manas
Appearing as his very self,
The horse he rode, Taybuurul,
Rousing him, making him shake himself,
The red-roan dark bay
Tugging him sideways and sideways,
As if he would charge the foe this instant,
Sending him on at full gallop,
The Buurul beneath him,
As if he would enter battle,
Covering and girding him with care.
The arrow-proof camlet covering
Binding it anew and joining it,
Bringing it level with his ribs,
Without threading loops, upon the dark bay
Making it fast with buttons.
Now Külçoro rode out swaying,
Toward Koñurbay,
The lion choro went out crouching low.
As if he would go fighting,
The warrior choro went out drawn up straight.
Falling on the mane, surging on,
To the executioner Şibe, to the Tırgoot,
Appearing like a seven-headed giant,
Of the cloud that covers the earth
Appearing as its very self,

Yedi alpkarakuş zümrüdüanka

Tüneği gibi görünüp,
Yer direği demir sütunun
Lehimi gibi görünüp,
Can alıcı Azrail'in
Ta kendisi gibi görünüp.
Altındaki Buurul'u
Salına salına sürerek.
İnsanoğlu, Koñurbay'dan gayrısını,
Zavallı canları şaşkına çevirip.

Heybetle kabaran er çoro,
Altındaki Buurul'u
Hoplata hoplata sürerek,
Koñurbay'dan başkasını
Dev görmüş gibi şaşkına çevirip.
Kara-Too gibi salınıp,
Han Koñurbay, er Mancu,
Algara'sını coşturup,
Kahırlanıp haykırdı.
«Ey yavrum, bildiniz mi Kıtay halkı,
Malın, başın hepsini,

Altın gümüş yüklemeye,
Esenkan'a sunmaya
Küheylan gelmiyor mu işte!
Ayrılanı birleştiren,
Açılanı yamayıp diken,
Yiğitliği herkesçe bilinen,
Yiğit doğmuş Külçoro
Kardeş olarak gelmiyor mu işte!
Berencin'i kuşanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Kumda doğup, taşta büyümüş,
Kayıptan gayrı, başka büyümüş
Tulpar gelmiyor mu işte!
Yese kana doymayan,
Vardığı yeri bırakmayan

Of seven alp-karakuş, zümrüdüanka birds,

Appearing like their roost,
Of the iron column, the earth's pillar,
Appearing like its solder,
Of Azrail the taker of souls
Appearing as his very self.
The Buurul beneath him
Driving on with swaying stride.
Son of man — all but Koñurbay,
He turned the wretched souls to bewilderment.
The warrior choro swelling in majesty,
The Buurul beneath him
Driving on bound after bound,
All except Koñurbay
He struck dumb as if they had seen a giant.
Swaying like the Kara-Too,
Khan Koñurbay, the warrior Mancu,
Roused his Algara
And cried out in wrath.
«Hey my children, have you understood,
Kıtay folk, All your goods and all your heads,
To load up gold and silver,
To offer them to Esenkan —
Is not the courser coming, look!
He who joins what was parted,
Who patches and stitches what gaped open,
Whose valor is known to all,
Külçoro born a batyr —
Is he not coming as a brother, look!
Girding on the Berencin,
Rounding the Beş-Beecin,
Born on sand, grown up on stone,
Reared beyond the unseen, reared apart —
Is not the tulpar coming, look!
Who, eating, is never sated with blood,
Who never leaves the place he reaches —

Sungur gelmiyor mu işte!»
Kahrını salıp haykırıp,
Gözü fildır fildır Koñ töre:
«Altı bin Mancu, sayısız kalday,
Hepiniz gelin!» – diye çağırıp:

«Kuşandığınız mercan taşı,
Yanınızdaki pehlivanınız
Tutuştuğu düşmana ustalaşmış.
Kardeş gelip dururken,
Mercan düğme, inci taşı,
Luñtuñ hanı karışık,
Altı yüz katır, on bilgeye
Yükleyip altın koşun!
Yüreği süt gibi ak imiş,
Şimdi inandım hınzıra,
Külçoro'ya sunun!
Önünden dizilip çıkın,
Bitirir mi ki kavgayı,
Sevindirir mi ki yüreği,
Önünden karşılamaya çıkın!
Şenliğin en görkemlüsünü kurun,
Tazim edip diz vurup,
Tam Kıtayca karşılayıp alın!
Tam önüne serin!»
Diye, böylece, Koñurbay
Kahırlanıp hazırlanıp,
Koca Koñ töreye
Kayıptan akıl bulunup.
Er Külçoro varmıştı,
Kalabalık Kıtay gürültüyle kalkıp,
Tazim edip durmuştu.
Kürme giyen güçlüsü,
Homurdanıp kocası,
Kaynadı Kıtay halkı.
Kırgına uğramış gibi,
Şaşkına döndü hepsi.
Er Külçoro önünde
Tazim edip and içeni,

Is not the gyrfalcon coming, look!»
Loosing his wrath, crying out,
Koñ töre, his eyes darting round and round:
«Six thousand Mancu, numberless kalday,
Come, all of you!» – so he called:

«The coral stone you gird upon you,
The champion at your side
Is grown a master over the foe he grapples.
While a brother stands here come to us —
Coral button, stone of pearl,
The khan of Luñtuñ among them,
On six hundred mules, for ten sages,
Load up the gold and hasten!
His heart, it seems, is white as milk,
Now I believe the rascal,
Offer it to Külçoro!
Go out and line up before him —
Will he perhaps end the quarrel,
Will he perhaps gladden the heart —
Go out to greet him before his face!
Set up the most splendid of festivities,
Bowing homage, striking knee to ground,
Receive him in full Kıtay fashion!
Spread it out full before him!»
So saying, in this wise, Koñurbay
Made ready in his wrath,
For the great Koñ töre
Counsel was found from the unseen.
The warrior Külçoro had arrived,
The teeming Kıtay rose with a roar,
And stood rendering homage.
Their strong ones clad in kürme,
Their elders muttering low,
The Kıtay people seethed.
As if slaughter had befallen them,
They all turned to bewilderment.
Before the warrior Külçoro,
Those bowing homage and swearing oaths,

Diz vuranı bundan çok,
Sırtlanlığını gördüğünde,
Bahadır ki başka imiş deyip,
Öz canından kimi can
Umut keseni bundan çok.

Those striking knee — more than this;
When they saw his hyena fierceness,
Saying, this bahadır is of another kind,
Many a soul, of his own life
Cut off all hope — more than this.

Halk olup verirse Beecin'i
Bu Külçoro yönetir deyip,
Kahra gelirse kara yer
Kalınından tüter deyip.
Kakançı değil, yeryüzünü,
Bu alevlenmiş Külçoro
Ay-âlemi yönetir deyip.
Halk olup kalırsa bu çoro
Beecin hanı olur deyip,
Halk olmazsa Beecin'i
Kırgına uğratır deyip.
Er Kalça'ya duyurmadan
Fısıldaşıp durup,
Yaygaralı sözler edip.
Kahırlanıp dikilse,
İddialaştığını vurur deyip,

Yüz tuttuğunu sağ komadan

Bu Külçoro yutar deyip.
Kalabalık Kıtay'ın taş kuşananı
Uğultuya kapılmış,
Bitmeyecek bir sıra dedikodu
Yaygaraya karışmış,
Şifa bulmaz bir fazlası
Uğultuya kapılmış.
Koñurbay'a duyurmadan,
Fısıldaşıp durup,
Kürme giyen güçlüler
Baştaki sözden girişip.
Söylesen nice sözü var,

Bu kahrolası çoronun

If, become his people, they yield Beecin,
Saying, this Külçoro will rule it,
If the black earth comes to wrath,
Saying, it will smoke from its thickness.
Not the Kakançı alone — the whole earth,
This Külçoro burst aflame,
Saying, he will rule the moonlit world.
If this choro stays and becomes our folk,
Saying, he becomes khan of Beecin,
If he does not become our folk,
Saying, he visits slaughter on Beecin.
Without letting warrior Kalça hear,
They kept whispering together,
Making clamorous talk.
Should he rear up in wrath,
Saying, he strikes whoever contends with him,

Whomever he sets his face against, leaving none alive,

Saying, this Külçoro swallows him whole.
The stone-girt of the teeming Kıtay
Were seized by the droning din,
A string of gossip without end
Mingled into the clamor,
An excess past all healing
Was seized by the droning din.
Without letting Koñurbay hear,
They kept whispering together,
The strong ones clad in kürme
Took up the talk from the beginning.
Were you to speak, how many words there are —

This accursed choro

	Babasının öcü var,	*Has his father's vengeance to claim,*
	Bize halk olmaz hali var.	*His state is such he will not be our folk.*
	Yüreğinin yarası var,	*He has the wound of his heart,*
	Halk oldum diye yalan söyleyip	*Lying that he has become our folk,*
	Sıvışıp gider mi ki deyip.	*Saying, will he perhaps slip away and go?*
	Ay-âlemin hepsini	*All the moonlit world —*
177710	Bu kahrolası Külçoro	*This accursed Külçoro,*
	Ateşe verip gider mi deyip,	*Saying, will he set it afire and go,*
	Bildiği fitneyi Kıtay'a	*The discord that he knows, upon the Kıtay*
	Edip gider mi ki deyip.	*Saying, will he work it and go?*
	Önceden han olmuş hanları,	*The khans who were khans before,*
	Gücü azalmış canları,	*The souls whose strength has waned,*
	Kardeşim deyip bu kudurmuş,	*This rabid one, saying my brother —*
	Kırıp gider mi ki deyip.	*Saying, will he cut them down and go?*
	Halk çığrışıp, şaşakalıp	*The people crying out, struck dumb,*
	Duruyormuş o sıra.	*So they stood at that hour.*
177720	Külçoro'yu kötüleyip,	*Speaking ill of Külçoro,*
	Zırh kuşanmış bahadırlar,	*The bahadırs girt in armor,*
	Hepsi akıl sahibi kâfirler,	*All of them infidels possessed of wit,*
	Mızrakçıdan akıllısı,	*The wisest of the lancers,*
	Altı bin Kıtay, sayısız kalday,	*Six thousand Kıtay, numberless kalday,*
	Şaşırıp her türlüsü	*Every kind of them bewildered,*
	Başka başka düşünceye kapılıp,	*Seized by thought after differing thought,*
	Malı şöyle dursun, canından	*Let alone their goods — of life itself*
	Büsbütün geçip vazgeçtiler.	*They gave up wholly and renounced it.*
	Kürme giyeni, taş kuşananı	*The kürme-clad, the stone-girt,*
177730	Eski sözden girişip.	*Took up the old talk again.*
	Söylesek nice sözü var,	*Were we to speak, how many words there are —*
	Bu kudurmuş çoronun	*This rabid choro*
	Babasının öcü var.	*Has his father's vengeance to claim.*
	Bunun babası bozkurt akıtmalı,	*His father, the blaze-marked grey-wolf,*
	Ay-âlemden bir başka.	*Was other than all the moonlit world.*
	Geniş Beecin'i toza bulamış,	*He smeared broad Beecin in dust,*
	Cengi müşkül bir gürültüye salmış.	*Plunged it into the grievous uproar of war.*
	İnadına dokunulunca	*When his stubborn pride was touched,*
	Babacığı Azizkan'ı –	*His own dear father Azizkan –*
177740	Azizkan'ı bile yere sermiş,	*Even Azizkan he laid low on the ground,*

Mancuları yağ gibi doğramış.
Hani, bahadırları yakalamış,
Çoñ-Beecin'de karakolcu
Ilaman'ı tepelemiş.
Kabına sığmayan kudurmuş,
Bize kardeş olur mu?
Aslı düşman Kırgız'a
Kardeşim demek olur mu?
Kardeşim diye Koñurbay
Bu kudurmuş çoroyu
Yanına almış imiş deyip,

He chopped the Mancu up like fat.
Remember, he seized their bahadırs,
The sentry at Çoñ-Beecin,
Ilaman, he trampled down.
The rabid one who fits no vessel —
Will he be a brother to us?
To the Kırgız, foe by origin,
Can one say, my brother?
Saying my brother, Koñurbay
Has taken this rabid choro
To his side, it seems — saying,

Akıldan, hileden üstün olandan,
Ağamız bahadır Koñurbay
Şaşırıp kalmış imiş – deyip,
Beyni gidip bunayıp,
Kocamış imiş artık – deyip,
Ölecek olduğu gününe
Varmış imiş artık – deyip.
Söyleyip Kıtay çığrışıp,
Söylentiyi pekiştirip,
Türlü türlü laf edip.
Mırıldanışıp durup,
Homurdanıp söylenip,
Bir o yana bir bu yana bakışıp,
Fazla fazla akıl yürütüp.
Mırıldandı Kıtay halkı:
«Böyle değildi han eskiden,
Koñurbay'a ne olmuş – deyip,
Zırh kuşanmış bahadırı,
Tutuşup ölen domuzu
Kardeşim deyivermiş – deyip.

By one superior in wit and wile,
Our elder, the bahadır Koñurbay,
Has been left confounded, it seems – saying,
His brain gone, turned dotard,
He has grown old at last, it seems – saying.
To the day when he must die
He has come at last, it seems – saying.
So speaking, the Kıtay cried out,
Hardening the rumor fast,
Making talk of every kind.
They kept murmuring together,
Muttering and grumbling on,
Glancing now this way, now that,
Reasoning overmuch and overmuch.
The Kıtay people murmured:
«The khan was not so in former days —
What has become of Koñurbay – saying,
The bahadır girt in armor,
The boar who grapples to the death,
He has gone and called my brother – saying.

Dur bakalım, Kalça'ya
Kardeşi olur düşmanı,
Sağ kalırsa bu hanın
İçinde kalır pişmanlığı.
Babası Almambet'iniz
Yüzyıla salmıştı şamatayı,

Wait and see — to Kalça
His enemy becomes his brother;
If he lives, of this khan
The regret will stay within him.
His father, your Almambet,
Loosed uproar upon the century,

Bu gelen oğlu ise
Kırgız'a varıp doğmuş.
Demirden kale kurdurmuş,
Kırgızların şehri var,
Bu Kırgız olmuş kudurmuşun
Bizimle bir olmaz düşüncesi.
Boz alaca kızıl tuğu
Köşe köşe çeksek bölünmez, Katıra altın yükleyip,
Şurada duran Külçoro'nun,
Kardeşin gibi Koñurbay,
Kıtaylı yüzü görünmez.
Bu Kıtay olmuş kudurmuş
Geniş Beecin boyunca konar mı,
Altmış yıl saklasan da

And this his son now come
Went and was born among the Kırgız.
He has had a fortress built of iron,
The Kırgız have their city —
This rabid one turned Kırgız,
His mind will never be one with ours.
His grey-pied crimson standard —
Pull it corner by corner, it will not part,
Loading gold upon the mules,
Of Külçoro standing there,
Like your brother, Koñurbay,
No Kıtay face shows in him.
This rabid one turned Kıtay —
Will he camp along broad Beecin?
Though you keep him sixty years,

Ezelden kardeş olur mu?
Bu kudurmuş kâfire
Kardeşim demek onar mı?»
Kaygı yiyip, çığrışıp,
Böylece halk durmuştu.
Önceden buyruğu sıkı kılan
Koñurbay'ın sözü var,
Ulusu gelse bu Kıtay
Kadına bile diz vurup
Tazim ettiği yeri var,
Yüzü soğuk Kıtay'ın
Tükenmeyen sözü var.
Koñurbay'ın sözüne
Çokça kanıp çığrışıp,
Kürme giyen güçlüsü,
Taş kuşanmış hâlisi,
Mercan düğme, inci taşı,
Luñtuñ hanı da karışık,
Tazim edip çığrışıp,
Ulu Beecin-Kakançı
Ucu tümen dolaşmış gibi,

Onca içinden bunca kişi

Will he be a brother from of old?
To this rabid infidel
Is it fitting to say, my brother?»
Eating sorrow, crying out,
So the people stood.
He who of old made his command stern —
Koñurbay has his word;
Should their great one come, these Kıtay
Strike knee even to a woman —
There are times they render homage;
Of the cold-faced Kıtay
There is talk that never runs out.
To Koñurbay's word
Much persuaded, crying out,
Their strong ones clad in kürme,
Their true ones girt with stone,
Coral button, stone of pearl,
The khan of Luñtuñ among them too,
Rendering homage, crying out,
Great Beecin-Kakançı,
As if its farthest edge had wound through tümens,

Out of so many, all these folk,

Külçoro'yu gördüğünde,
Ulusu gelmiş gibi,
Dizleri büküldü.
Er Külçoro geldi diye
Ululları, devleri,
Bütün Beecin'in sahipleri,
Kaldayları, hanları
Eksiksiz tazim etmişti,
Nice türlü canları.
İşte kardeş geldi diye,
Külçoro'ya sundular.
İşte o zaman Külçoro
Buurul ile silkinip
Dolambaçlı yolu gözledi.
Kaplan gibi heybetlenip,

When they beheld Külçoro,
As if their great one had come,
Their knees were bent.
Because the warrior Külçoro had come,
Their great ones, their giants,
The masters of all Beecin,
Their kaldays and their khans,
Rendered homage to a man —
Souls of every kind.
Saying, look, the brother has come,
They made offering to Külçoro.
It was then that Külçoro,
Shaking himself with Buurul,
Watched the winding road.
Grand and grim as a tiger,

Halk içinde kabarıp,
Kalabalık Kıtay eline,
Ezkara'nın yanına,
Koñ törenin önüne
Külçoro inip durdu.
İşte o zaman Koñurbay
Algara'nın ağzını çevirdi şimdi,
Koca çizmesini gererek,
Horoz gibi boynunu uzatarak, Kürme giyen güçlünüz gelin,
Altın çatallı sırlı çubuğu
Alıp dişleyip ağzına,
Bir o yana bir bu yana eğerek,
Mancu halkına haykırıp,
Soloon ile Şibe'yi,
Kalmak ile Kıtay'ı
Eksiksiz gelin diye çağırıp.
Han Koñurbay, er bozkurt,
Gören canı şaşkına çevirip,
Yay gibi yüğrük Algara atı,
Canı çıkası Koñurbay,
Apar topar sürerek.

Swelling amid the people,
Into the teeming Kıtay land,
To Ezkara's side,
Before Koñ töre,
Külçoro dismounted and stood.
It was then that Koñurbay
Now turned Algara's head about,
Stretching taut his great boot,
Craning his neck like a rooster, Come, your strong ones clad in kürme,
The gold-forked glazed pipe
Taking it, clenching it in his teeth,
Tilting it now this way, now that,
Crying out to the Mancu people,
The Soloon and the Şibe,
The Kalmak and the Kıtay,
Calling, come one and all.
Khan Koñurbay, the warrior grey-wolf,
Turning the seeing soul to bewilderment,
The steed Algara fleet as a bow,
Koñurbay — may his soul be rent —
Driving him on helter-skelter.

Halkı telaşa verip şaşırtıp,

Altından dizgini silkindirip? Gerçek burkan bize vermiş.
Altındaki Kara atını
Eri ölmüş gibi çekiştirip.
Koñurbay'ın giydiği –
Eteği yayvan gök zırh,
Ok işlemez pek zırh.
Cevher düğmesi yumruk kadar,
Görsen hali işte böyle.
Gök zırhı örtünüp,
Görecek olsan Koñurbay
Gök arslan gibi atılıp.
Suratını asıp hınçlanıp,
Böylece söylenip,
Kalday oğlu kâfirin,
Kakançı'ya sahip olan
Han Koñurbay bahadırın
Opol-Too gibi dikilip

Throwing the folk in alarm, confounding them,
Shaking the golden rein? The true burkan has given to us.
The Black horse beneath him
Tugging as if his rider were dead.
What Koñurbay wore –
The grey mail with spreading skirt,
Stout mail no arrow pierces.
Its jeweled button big as a fist —
Should you see him, such is his state.
Wrapped in his grey mail,
Should you behold Koñurbay,
Springing like a grey lion.
Scowling dark, filling with spite,
Grumbling on in this wise,
The infidel son of a kalday,
Master of the Kakançı,
The bahadır Khan Koñurbay,
Rearing up like Opol-Too,

On sekiz bin âlemi
Emecekmiş gibi kabarıp.
Kalday'a, Şibe hanına,
Buyruk verip er ağan
Kalabalık Kıtay'ın hepsine –
«Kalabalık Kıtay, Kakançı,
Büyücünüz gelin, kocanız gelin,
Bütün Kıtay, hepiniz gelin.
Kavga döğüşü bileniniz gelin.
Halk içinde güçlünüz gelin,
Kötünüz kalsın, kocanız gelin,
Durum böyledir, bilene,
Bütün Kıtay, hepiniz gelin!
Ahmağınız kalsın, eriniz gelin,
Bu sözüme uyun.
Sözün direği işte böyle,
Sözümü dinleyiverin!
Bugün Kırgız'dan kardeş gelmiş.

The eighteen thousand worlds
Swelling as if he would suck them dry.
To the kalday, to the khan of Şibe,
Your warrior elder giving command,
To all of the teeming Kıtay –
«Teeming Kıtay, Kakançı,
Come, your sorcerers; come, your elders,
All Kıtay, come every one.
Come, you who know strife and combat.
Come, your strong ones among the folk,
Let your base ones stay; come, your elders,
Such is the case, for him who knows —
All Kıtay, come every one!
Let your fools stay; come, your warriors,
Heed this word of mine.
Such is the pillar of the word —
Just listen to my word!
Today a brother has come from the Kırgız.

Kaynaşan Kıtay halkı,
Dileği Kuday vermiş.
Burut'tan kardeş gelmiş,
Kimsenin edemeyeceğini düşünen
Ellibaşı, binbaşı,
Halka baş olan sayısız başı,
Kaynayan halkım, yiğidiniz gelsin!
Çare bilen akıllı,
Esirgemez yiğidiniz gelsin.
Bugün gelen Külçoro,
Çoro demek kaba söz,
Külçoro değil, Külcoro.
Kırgız'dan gelen kardeşin
Huyu, yüzü bir başka,
Kırk boy Kıtay, karşılayıp alın.
Bu yüzyılı kıracak seçkin yiğidin

Halkı yönetip, eli besleyecek
Âlimliği dahi var.
Kızıl kanı emip içen

Şurada duran Külçoro'nun
Zalimliği dahi var.
Şimdi gelen Külçoro
Ayrısı yok, bilek yoldaşı,
Kırk boy Kıtay – Kakançı, Bakıp alacak sahip geldi.
Kıtay halkıyla dilek ortağı. Bilsen Kıtay, önüne,
Gönlü bir, yürek yoldaşı,
Görüp Kıtay, karşılayıp al,
Yayla gibi engin bel işte budur,

Benim gözüm göçtüğünde
Halka baş olacak arslan budur.
Kıra kurulmuş ev budur,
Hor görmeden çoroyu
Benim gözüm yittiğinde
Sizlere sahip han budur,

O swarming Kıtay people,
Kuday has granted the wish.
From the Burut a brother has come,
He who plans what none other could do —
Captains of fifty, captains of a thousand,
Numberless chiefs who head the folk,
My seething people, let your batyrs come!
The wise who know a remedy,
Let your unsparing batyrs come.
Külçoro who has come today —
To say choro is a coarse word;
Not Külçoro — Külcoro.
Of the brother come from the Kırgız,
His nature and his face are of another kind,
Forty-tribe Kıtay, go out and receive him.
This chosen batyr who will break the century —
To rule the folk and feed the land,
He has even a sage's learning.
He who sucks and drinks the red blood —

Of Külçoro standing there,
He has even a tyrant's cruelty.
Külçoro now come —
No parting him — companion of the wrist,
Forty-tribe Kıtay – Kakançı, The master has come who will tend and keep you.
Partner in wishes with the Kıtay folk. If you but knew, Kıtay, before him,
One in heart, companion of the breast,
See him, Kıtay, and receive him,
Here is the backbone vast as summer pasture,
When my eye has passed away,
Here is the lion who will head the folk.
Here is the house pitched on the steppe;
Without scorning the choro —
When my eye is lost and gone,
Here is the khan who will be your master,

Soyu Kıtay, dua ortağı,
Belli kardeş Külçoro
Benimle baba bir,
Yabancı görme çoroyu,
Bu da hanın oğludur,
Ben de hanın oğluyum.
Her yanı denk kardeş,
Aslı maya bir kardeş.
Yerimiz bir, sınırdaş,
Yetkin kardeş, birlikteş.
Hazinemiz bir yığılmış,
Bilsen böyledir Külçoro,
Birlikte doğmuş akrandaş.
Kırgız'dan kardeş geldi diye Haracına verilecek,
Kıtay halkım, sevincini yaşa.
Dağa baş olan dört bin kadar

Ulu hanım geldi diye,
Ey Kıtay, gözünü aç!
Gündüz gibi gece olan
Günüm gelmiş işte?
Kükreyen kaplan
Birim gelmiş işte.
Kıra, yaylaya kurulan
Evim gelmiş işte.
Senin talihine Külçoro,
Hanım gelmiş işte,

Kırgız'dan yeniden bulunup,
Er Külçoro dev geldi?
Kırk boy Kıtay, sana,
Kıtay şöyle dursun, yüzyıla
Bulunmayacak talihli
Er Külçoro arslan geldi,
Kalday'a haber salın,
Altın tazim kaftanı giydirip?

Altın tahta bindirip

His line is Kıtay, partner in prayer,
Külçoro, the brother made known,
One father with me;
Do not look on the choro as a stranger,
He too is a khan's son,
And I too am a khan's son.
A brother matched on every side,
A brother one in root and leaven.
Our land is one, we share a border,
A brother full-grown, our confederate.
Our treasure is heaped as one —
If you but knew, such is Külçoro,
An age-mate born together with me.
Because a brother has come from the Kırgız To be given as his tribute,
My Kıtay people, live out your joy.
Some four thousand who head the mountains,
Saying, my great khan has come —
O Kıtay, open your eyes!
Night become as day —
Look, my sun has come?
The roaring tiger —
Look, my only one has come.
Pitched on steppe and summer pasture —
Look, my house has come.
For your good fortune, Külçoro —
Look, my khan has come,

Found anew from among the Kırgız,
The warrior Külçoro has come, a giant?
Forty-tribe Kıtay, to you —
Let alone the Kıtay — for a century
Such fortune as will not be found:
The warrior Külçoro has come, a lion.
Send word to the kalday,
Robing him in the golden kaftan of homage?
Mounting him on the golden throne,

Han kaldırıp alın.
Kırgız'dan dönüp kardeş
geldi diye,
Böylece Kuday verdi diye,
Kakan'a haber salın.
Bütün Kıtay toplanıp,
Baştaki hana mektup uçurun,
Mektup uçurursanız tez uçurun.
Hana haber salın?
Dilenen arslan geldi diye,
Beecin'in kakan hanından
Müjdeliği alın!
Batmanla altın, mücevher alıp,
Zenginleşip yatın!
Ata baş olan altı bin,
Bu Külçoro kıraanın
Töreliği olacaktı,
Töreliğini alın,
Beecin'e sahip geldi diye,
Bize Kuday verdi diye,
Esenkan hanın huzuruna,
Halkım, şimdi haber salın,
Hiç kimseye verilmez müjdeliği
O handan alın!
Kırk hanın halkı çığrışıp,

Görkemli düğüne varsınlar,
Kızıl altını, yakut taşı
Müjdelik olarak alsınlar.
Her habere giden can,
Aygün çoro geldi diye,
Müjdeliğini alsın,
Zenginleşip yatsın.
Haber verilen Kakan'a,
Alın tarafı Bakburçun,
Ayak tarafı Kakançı,
Duyarsanız böyle sözümü,
Kırk boyun eline,
Beecinlinin yerine

Raise him up as khan.
Saying, turned from the Kırgız, a brother has come,
Saying, thus has Kuday given,
Send word to the Kakan.
All the Kıtay gathering,
Speed a letter to the khan at the head;
If you speed a letter, speed it fast.
Send word to the khan?
Saying, the lion long besought has come,
From the kakan khan of Beecin
Take the reward for glad tidings!
Taking gold by the batman, and jewels,
Lie back and grow rich!
Six thousand who head the horses —
Of this falcon Külçoro
His princely due was owing;
Take up his princely due,
Saying, a master has come to Beecin,
Saying, Kuday has given to us,
Into the presence of Khan Esenkan,
My people, send word now;
The tidings-reward given to no one else —
Take it from that khan!
Let the folk of the forty khans cry out,

Let them come to the splendid feast,
The red gold and the ruby stone
Let them take as tidings-reward.
Every soul who carries the news,
Saying, the Aygün choro has come,
Let him take his tidings-reward,
Let him lie back and grow rich.
To the Kakan to whom word is given —
Its brow-side is Bakburçun,
Its foot-side is Kakançı —
If you hear this word of mine,
To the land of the forty tribes,
To the place of the Beecin folk,

Dilediğini verdi diye,
Kıpkızıl yanan kor olan,
Ezkara'nın yanına
Âlemde böylesi olmayan
O Külçoro geldi diye!
Kaynayan kızıl kor imiş,
Cehennemde bile yok imiş.
Yel değmesin diye çocuğu
Çadır edinip alın,
Orduya baş olacak çocuğu
Bahadır edinip alın,
Görmüştüm nicesini,
Yaradan'ın böyle erim yok,
Külçoro gibi has yiğit yok.
Dışı kara, bağrı gök,
Tam Kakan'ın kırk hanında,
Halkım, doğmuş böyle elim yok.
Kırgız'ı bozup halk buldum.
Gerçek söz budur, laf budur,
Altın gümüş hazır, yükleyin,
Er çoroya hemen sunun.
Koca çoro kıraanın
Han olduğu bilinsin.
Bu Külçoro'nun erliği,
Kırgız'dan yeni geldiği,
Kıtay'ı yeni gördüğü,
Er olduğu bilinsin.
Han önünde deftere,

O deftere şöhreti
Külçoro diye çizilsin!»
Alööke oğlu Koñurbay,
Koñurbay böyle deyince,
Kalabalık Kıtay çığrışıp,
Katıra altın yüklemişti,
Eksiksiz halkı koşuşup
Külçoro'ya sunmuştu.
Kıtay'a Külçoro kıraan varmıştı,
Ala-Too gibi kabarıp,

Saying, He has given what was wished,
Become an ember burning scarlet-red,
To Ezkara's side,
Whose like is not in all the world —
Saying, that Külçoro has come!
A seething scarlet ember he proved,
Not even in hell is there his like.
That no wind may touch the boy,
Take him in and make him your tent;
The boy who will head the host,
Take him in and make him your bahadır.
I have seen many a one —
From the Creator I have no such warrior,
There is no batyr pure as Külçoro.
Black without, grey-blue his breast,
In all the Kakan's forty khans,
My people, no such land of mine was born.
Breaking the Kırgız, I have found a folk.
This is the true word, this is the talk,
Gold and silver stand ready — load them,
Offer them at once to the warrior choro.
Of the great choro, the falcon,
Let it be known he is khan.
This Külçoro's warriorhood,
That he is newly come from the Kırgız,
That he has newly seen the Kıtay,
Let it be known he is a warrior.
In the register before the khan,

In that register let his fame
Be inscribed as Külçoro!»
Koñurbay son of Alööke —
When Koñurbay spoke thus,
The teeming Kıtay cried out,
They loaded gold upon the mules,
All the folk to a man came running
And made offering to Külçoro.
The falcon Külçoro had come to the Kıtay,
Swelling like the Ala-Too,

Sarp kaya gibi heybetlenip,
Sağ omzu alabildiğine geniş,
Oyrot'u bozguna uğratan koca er,
Kırk hanın halkı Kıtay'a,
Koñ törenin önüne,
Arbuurul'dan heybetle inip,
Külçoro yere inmişti.
İşte o zaman Külçoro
Yavaş söyleyip, pek bırakıp,
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Şakır şakır söze başlayıp:
«Ey erim, ağam Koñ törem,
Âlemi bilen büyük törem,
Söylenen söze uyunuz?
Bu Beecin'in hanlığını
İstedim ağam, veriniz!
Yalıyarı bozup yer buldum,
Taşı bozup yer buldum?
Manas'ın hunhar oğlunu halk kıldım,

Can ağam, sözümü dinleyedur,
Yaktığı ateşini söndürdüm,
Topyekûn Kırgız'ı
Beecin'e doğru göçürttüm.
Hünerimi gösterdim,
Manas'ın oğlu hunhara
Burkanım Kuday'dır dedirtip,
Böylece dile getirdim.

Koca Burut Semetey
Sıçan avlayıp yiyerek gelir,
Bu kaynayan kalabalık Kıtay halkına
Tam öz kardeşim diyerek gelir.
Yoklayıp gördüm dinini,
Elinizle yarattığınız
Tuncunuz gerçekten Kuday imiş,
Ayağınızla yarattığımız
Burkanımız Kuday bu imiş.
Han ağam, sana baş eğdik,

Grand and grim as a sheer crag,
His right shoulder broad beyond measure,
The great warrior who routed the Oyrot,
To the Kıtay, folk of the forty khans,
Before Koñ töre,
Dismounting in majesty from Arbuurul,
Külçoro came down to the ground.
It was then that Külçoro,
Speaking softly, setting words down firm,
His quickness fitting no measure,
Began his speech in ringing tones:
«O my warrior, my elder, my Koñ töre,
My great töre who knows the world,
Heed the word that is spoken?
The khanship of this Beecin —
I have asked it, my elder: give it!
Breaking the bluff, I found land,
Breaking the stone, I found land?
I made Manas's bloodthirsty son a people —
Dear elder, keep listening to my word —
I quenched the fire that he had lit,
The Kırgız one and all
I made migrate toward Beecin.
I showed forth my skill:
To the bloodthirsty son of Manas,
Making him say, my burkan is my Kuday,
Thus I brought it to his tongue.

The great Burut Semetey
Comes hunting mice and eating them,
To this seething, teeming Kıtay people
He comes saying, my own true brothers.
I probed and saw your faith:
What you created with your hands —
Your bronze is truly Kuday, it seems;
What you created with your feet —
This burkan of yours is Kuday, it seems.
My khan elder, we bowed our heads to you,

Bu dediğin gerçek imiş.
Söze gelirsem uyunuz,
Tunçtan yapılmış burkanı,
Aman ağam, han oğlum,
Tazim ederim, veriniz!
Köy kurup konarım gününe,
Tunçtan burkanına,
Aman ağam Koñurbay,
Bugün girdim dinine.
Ben isteyip geldim dinine,
Kaplan Kalça birime,
Ben özenip bildim birinizi,
Beecin'de büyük han dinini.
Ben anlayıp geldim seni,
Sonunda güzelce karşılayıp al,
Ağabey, dinleyiver sözümü.
Ben yönelip bildim şehrini,
Gözledim Kalça hanını.
Diledim Beecin şehrini,
Gözüme kestirip gelmişim
Er Koñurbay hanımı.
Hani, Manas'ın oğlu arslan hunhar –
Göğsünüze böyle basınız,
Âlem halkından er hunhar,

Tufan suyu değmez Çoñ-Beecin
Yurt imiş diyerek geliyor,
Dağ gibi olan er Kalça,
Sizi halk imiş diyerek geliyor,
Peygamber basmaz Beecin'i,
Arkası yüce Koñurbay,

Sizi arslan imiş diyerek geliyor.
Ala-Too nasıl, yer nasıl,
Boğazının yanını gözleyiniz,
Manas'ın yalnız oğlu bahadırı,
Bunu kirletmeden karşılayıp alınız.
At geçmez kara sırt,
Halkın aşacağı bel oldu,

This that you said is true, it seems.
If I come to speak, comply:
The burkan wrought of bronze —
Mercy, my elder, my khan's son,
I render homage — give it!
I will found a village and camp in its day,
By your burkan of bronze —
Mercy, my elder Koñurbay,
Today I have entered your faith.
I came desiring your faith,
To my tiger Kalça, my only one;
With longing I came to know your one —
The great khan's faith in Beecin.
I came understanding you,
At the last, receive me fairly,
Elder brother, just listen to my word.
I set my course and knew your city,
I watched for Khan Kalça.
I wished for the city of Beecin,
I marked him for my own and came —
My khan, the warrior Koñurbay.
Look, Manas's son, the bloodthirsty lion –
Press him thus to your breast,
A bloodthirsty warrior beyond the world's folk,
Çoñ-Beecin the flood-water cannot touch —
He comes saying, it is a homeland;
Warrior Kalça who is like a mountain,
He comes saying, you are a people;
Beecin where no prophet treads,
Koñurbay of the exalted backing,

He comes saying, you are lions.
How is the Ala-Too, how is the land —
Watch beside your mountain pass,
The bahadır, Manas's only son,
Receive him without defiling him.
The black ridge no horse can cross
Has become a pass the people will climb;

Ezelî düşman Semetey
Seninle bir kardeş, yakın
halk oldu.
Kerametli Koñurbay,
Han olduğun gerçek ise,
Kerametin başında
Var olduğun gerçek ise,
Akla fazlasıyla uyunuz,
Aygün Manas'ın kan bedelini veriniz!
Gerçek dünyanın hepsini
Bu hunhara yığınız.
Toplayıp Kırgız'ın hepsini,
Büyük kedere düşürmeden han ağam,

Bunu yoldaş edinip alınız.

Denen söze uyunuz,
Tunçtan yapılmış burkana
Tavaf ederim, veriniz!
Bize Külçoro gerçek kardeş diye,
Bize Çımmaçın halkı çığrışıp,
Gerçekten inanıveriniz.
Gerçek Kıtay'ım oldu diye,
Gerçekten inanıp görünüz.
Gönüldeki nice sözün
Kirini bırakmadan atınız.
Kardeşim yeni geldi diye,
Söz kilidini açınız!»
Tunçtan yapılmış koca burkanı,
Bunu duyunca Koñurbay
Gürültüyle eline almıştı,
Koñurbay tavaf edene dek

Külçoro çekip almıştı.

Semetey, the foe from of old,
With you is one brother, a near
people become.
Koñurbay of the wonders,
If it is true you are khan,
If at the head of your wonders
It is true that you exist,
Comply with reason and beyond,
Pay the blood-price of Aygün Manas!
All of the true world —
Heap it up before this bloodthirsty one.
Gathering all of the Kırgız,
Without casting them into great grief, my khan elder,

Take this one and make him your companion.

Comply with the word that is said:
To the burkan wrought of bronze
I will make circumambulation — give it!
Saying, Külçoro is a true brother to us,
O Çımmaçın people crying out for us,
Truly, just believe.
Saying, he has become my true Kıtay,
Truly believe and see.
Of the many words within the heart,
Cast out their filth, leaving none.
Saying, my brother is newly come,
Open the lock upon the word!»
The great burkan wrought of bronze —
When he heard this, Koñurbay
Took it up with a great din;
Before Koñurbay could make circumambulation,
Külçoro pulled it from his hands.

Arslanın arslanlığını gösterdi, Kırgız halkından ayrılıp,
Bir sefer değil bin sefer
Kıtay halkına dönüp.

He showed the lion's lionhood, Parting from the Kırgız people,
Not once but a thousand times
Turning to the Kıtay people.

Tunçtan yapılmış burkanı,
Kıtay'ın gönlünü almak için,
Göğsüne bin kez değdirdi.
Yüzyılda böyle bahadır yok,
Başı açık akıl kalmadı,
Bahadır kıraan Külçoro
Kıtayca burkanı eline alıp

Bulup gelmesi gerçek imiş,
Kıtay'ı kıraan aldattı.
Ezkara burkanı almıştı,
Ezkara'nın elinden
Külçoro kapıp almıştı.
Han kaldırılacak biri imiş.
Mızrakçıdan çoronun
Ustalığı gerçek imiş,
Bile isteye Kıtay halkını bulup,

Yorulup gelen çoronun
Yiğitliği gerçek imiş.
Her yanı denk imiş.
Kırgız'dan gelip kıraanın
Kuday çarpmış laf imiş.
Er Koñurbay arslan bulmuş,
Kırgız'dan kaçıp yad olup
Yerine dikili kahrolası
Yüzyıllık Kıtay halkını bulmuş.
Çöle dayanıp verecek mi?
Çölde yılmayan çoronun
Küheylanlığı gerçek imiş,
Kıtay'a halkım diye gelen
Kahrolası kıraanın
Kardeşliği gerçek imiş.
Koñurbay ile Ezkara,
Kıtayların hepsi
Meraka düşüp çığrışıp,
Uğultuya girdi hepsi.
İnsan bilip, söz dinlemez
Avuntuya girdi hepsi.

The burkan wrought of bronze,
To win the heart of the Kıtay,
He touched to his breast a thousand times.
In a century there is no such bahadır,
No mind remained unclouded,
The bahadır falcon Külçoro
Taking the burkan in hand in Kıtay fashion —
That he came seeking them is true, it seems,
The falcon deceived the Kıtay.
Ezkara had taken the burkan;
From Ezkara's hand
Külçoro snatched it away.
He is one to be raised up as khan, it seems.
Than any lancer, the choro's
Mastery is true, it seems;
Knowingly, willingly seeking out the Kıtay folk,
Of the choro come here weary,
The valor is true, it seems.
He is matched on every side, it seems.
Coming from the Kırgız, the falcon's
Talk was struck by Kuday, it seems.
Warrior Koñurbay has found a lion:
Fleeing the Kırgız, become a stranger,
The accursed one planted in his place —
He has found the hundred-year Kıtay folk.
Will he lean on the desert and yield?
Of the choro undaunted in the desert,
The courser-nature is true, it seems;
Who came to the Kıtay saying, my people,
Of the accursed falcon,
The brotherhood is true, it seems.
Koñurbay and Ezkara,
All of the Kıtay
Fell to wondering, crying out,
They all fell into the droning din.
Taking him for a man, heedless of words,
They all fell into consolation.

Dinmeyen büyük dedikodu,
Yaygaraya girdi hepsi.
Ah, kıraan Külçoro.
Almambet'ten doğduğu,
Arslanlığı gerçek imiş,

Zorlu geçinen bu çoro,
Bulup geldiği gerçek imiş.
Arslanlığı gerçek imiş.
Gerçek Kuday'dır diye burkana,

Yiğit de imiş, arslan imiş,
Karabcı'yı giydirip,
Han Beecin'i tanıtıp,
Kan döküşüp düşmanlaştık,
Bu kuruntular boşuna imiş,
Koñurbay ile Ezkara,
Bunlarınızdan üstün imiş.
Ah, Kuday çarpmış kıraan ay,
Kırgız'a gidip kalması,
Şurada duran Beecin'e
Demir çitli kale imiş.
Doğru salsa yalıyara,
Han olacak biri imiş,
Şurada duran Beecin'e
Ulu olup, bey olup,
Han olacak er imiş.
Orgo'dan, Döödür alpından
Üstünlük eder bu çoro.
Önceden geçmiş halkına
Bahadır da imiş, arslan da imiş,
Bütün Beecin'in alpına,
Bora dövse yel değmez,

Kuytu orman kale imiş.
Kırk boy Kıtay, Çoñ-Beecin'i
Karşılayıp alacak er imiş.
Ulu halk diye Kıtay'ı
Görmüş olduğu gerçek imiş,

The great gossip that never stills —
They all fell into the clamor.
Ah, the falcon Külçoro.
That he was born of Almambet,
His lionhood is true, it seems,

This choro accounted formidable —
That he came seeking is true, it seems.
His lionhood is true, it seems.
Saying to the burkan, you are the true Kuday,
A batyr he is, a lion he is,
Robing Karabcı,
Making khan Beecin known —
We shed blood and became foes,
These forebodings were in vain, it seems;
Koñurbay and Ezkara,
He is superior to these of yours, it seems.
Ah, Kuday-stricken falcon, ay,
His going and staying with the Kırgız —
For Beecin standing there,
He is a fortress fenced with iron, it seems.
Should he be loosed straight at the bluff,
He is one who will be khan, it seems;
For Beecin standing there,
Becoming great, becoming bey,
He is a warrior who will be khan, it seems.
Over Orgo, over the alp Döödür
This choro holds the mastery.
Over his folk passed on before,
A bahadır he is, a lion too he is;
Over the alps of all Beecin —
Though the storm beat, no wind touches him,
He is a sheltered forest, a fortress, it seems.
The forty-tribe Kıtay, Çoñ-Beecin —
He is a warrior fit to receive them, it seems.
That, calling the Kıtay a great people,
He has looked on them so, is true, it seems;

Dönüp bakmadan Burut, Kıtay'a

That, without a backward glance at the Burut, to the Kıtay

Gelmiş olduğu gerçek imiş.
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Nicesinden üstün imiş,
Kürme giymiş Mancu'nun
Güçlüsünden üstün imiş.
Yiğit de imiş, arslan da imiş,
Cehennemde bile yok imiş!» –
Bele sıkıca bağlanırsa,
Demir topuz er de imiş.

He has come, is true, it seems.
Than the stone-girt Kıtay's
Many a one he is superior, it seems;
Than the kürme-clad Mancu's
Strong ones he is superior, it seems.
A batyr he is, a lion too he is,
Not even in hell is there his like!» –
If bound fast about the waist,
He is an iron mace of a warrior too, it seems.

Kula böylesi rastlamaz,
Üstün kıraan bu çoro,
İnsanda böylesi bulunmaz.
Âleme kırgın salıp
Yola çıkacak kul imiş,

No slave ever meets his like —
This choro, the peerless falcon,
Among men his like is not found.
Loosing slaughter on the world,
He is a slave who will take the road, it seems;

Mızrak tutup, düşman basıp,
Orduda yürüyecek oğul imiş.

Gripping the lance, trampling the foe,
He is a son who will march in the host, it seems.

Dolu gibi kaynayıp ateş yanan
Kırk hanın halkı kaynaşıp,
Kora dayanır oğul imiş.

Seething like hail, fire burning,
The folk of the forty khans swarming —
He is a son who withstands the embers, it seems.

Altmış tümen ordu gelse,
Can esirgemeden bol gelse,
Oka dayanır oğul imiş.

Should an army of sixty tümens come,
Should they come thick, unsparing of life,
He is a son who withstands the arrow, it seems.

Mızrak uzatsa haykırıp,
İnsanoğlu, topluluğa yarar oğul imiş.
Büyüklüğü ev kadar koca burkanı
Ezip un edip yol açar,
Bele yarar oğul imiş.
Doğru akıtmadan durdurup,
Sele yarar oğul imiş.
Yuvarlak başlı kulun
Yiğidi böyle olur mu,

Should he thrust the lance out, crying aloud,
Son of man, he is a son fit for the assembly, it seems. The great burkan big as a house
He crushes to flour and opens the way —
He is a son fit for the pass, it seems.
Halting the torrent from its straight course,
He is a son fit for the flood, it seems.
Of the round-headed slave —
Can his batyr be like this?

Yiğit de imiş, arslan da imiş.
Süsleyip diktirip,
Buna böyle demek onar mı,
Zehir gayreti pek çetin,
Ulu da imiş, arslan da imiş,
Külçoro hana gerek diye,
Burkana seksen kez eğildi,
Bize Kıtay olacağı zaman imiş. Sancak devrilip, yaygara dolup,

Berencin'in mercan taşını
Takınacak oğul imiş,
Boy boy Kıtay kalabalık halkı,
Utandırmadan bu halkı,
Bakıp gözetecek biri imiş.

Pehlivanlığı, erliği
Denk gelmiş bir can imiş.

Han kaldırsa Kakan'a,
Koñurbay kaç para eder imiş.
Kaynaşan çelik ok imiş,
Diye, o zaman çığrışıp,
Sınayıcıları sınadı.
Kalabalık Kıtay, Kakançı,
Pek sevinip çığrıştı.
Han soyu işte bu diye,
Şaşkının sahibi diye,
Bu Beecin'in sahibi diye,
Sevincinden kudurmuşlar
Çanı sıkı sıkı çaldılar,
Zorlu çığrışıp üşüştüler.
Rakı içip, düğün edip,
Erenler ölçüsüz toplandı.
Kırgız'dan kardeş geldi diye,
Bize Kuday verdi diye,
Asâ bağlayıp kaldılar,
En görkemli eğlenceyi

A batyr he is, a lion too he is.
Adorning it, having it raised —
Is it fitting to speak of him so?
His venom-zeal is very grim,
A great one he is, a lion too he is;
Saying, Külçoro is needed as khan,
He bowed to the burkan eighty times,
It is the hour he becomes Kıtay for us, it seems. The standard toppling, clamor overflowing,
The coral stone of Berencin —
He is a son who will wear it, it seems;
The teeming Kıtay folk, tribe on tribe,
Without putting this folk to shame,
He is one who will tend and watch them, it seems.

His champion's might, his warriorhood —
He is a soul in whom they are matched, it seems.
Should they raise him khan over the Kakan,
What would Koñurbay be worth, indeed.
He is a seething arrow of steel, it seems —
So saying, they then cried out,
Their testers put him to the test.
The teeming Kıtay, the Kakançı,
Rejoiced greatly, crying out.
Saying, here is the stock of khans,
Saying, master of the bewildered,
Saying, master of this Beecin,
Gone wild with their rejoicing,
They rang the bell hard and fast,
Crying out fiercely they thronged.
Drinking rakı, holding the feast,
The worthies gathered beyond measure.
Saying, a brother has come from the Kırgız,
Saying, Kuday has given to us,
They bound the staff and remained;
The most splendid revelry

Ordu içinden saldılar.
Tavus kuşunun kuyruğunu
Doksan türlü getirtip,
Karabcı'nın başına,
Kırdaki saksağan kuyruğuyla
178280 Kakan'a haber saldırıp,
Bu görkemi getirtti.
Halk çığrışıp, düşünüp,
Ay-âlemin hepsini,
Külçoro hana düğün olup,
Arındırıp tazim kaftanı giydirip,

Direği altın, bağı tunç

They loosed from within the host.
The tail of the peacock,
Having it brought in ninety kinds,
Upon Karabcı's head;
With the tail of the steppe magpie
Sending word to the Kakan,
He had this splendor brought.
The people crying out, pondering,
All of the moonlit world,
A feast held for Külçoro the khan,
Purifying him, robing him in the kaftan of homage,
Its pole of gold, its ties of bronze —

Koca çadıra sokup,
Erenlerini, arslanlarını
Coşturup dalgalandırıp,
178290 Göğsü geçmiş kocasını
Eğlencede oynatıp,
Dinmeyen bir uğultu koparıp,
Padişahı şaşırtan yaygara edip,
Çoroya böyle düğün edip,
Halk toplanıp durmuştu.
Pehlivanlar dalgalanıp üşüşüp,
Davul sıkı sıkı vurulup,
Kaynayıp coşan nice ulu,
Halk ağırlayıp, çığrışıp,
178300 Ahali böyle dururken,
Yassı yanak, yayvan dil,
Yanılmayan arslan çoro,
Gülüşü güneşi doğduran,
Gün gibi yüzü kızaran,
Gören insanı sevindiren,
Bozkurt doğmuş Külçoro,
Pek çevik, keskin er,
Kudurmuşun halini sorarsan
Tam da öyle bir bilge.
178310 Yavaş söyleyip, pek bırakıp,
O Külçoro söze başlayıp:

Leading him into the great tent,
Their worthies and their lions
Rousing them, setting them asurge,
Their elders sunken of chest
Making them dance in the revelry,
Raising a droning din that never stilled,
Making clamor to bewilder a padishah,
Holding such a feast for the choro,
The people stood gathered.
The champions surging, thronging,
The drum beaten hard and fast,
Many a great one seething, surging,
The people feasting him, crying out —
While the multitude stood so,
Flat of cheek, broad of tongue,
The lion choro who never errs,
His laughter making the sun rise,
His face flushing like the day,
Gladdening whoever sees him,
Grey-wolf-born Külçoro,
A warrior most quick and keen —
If you ask the state of the rabid one,
Just such a sage is he.
Speaking softly, setting words down firm,
That Külçoro began his speech:

«Ulu küçük bir araya gelmiş,
Kocanız burada duruyorsun.
Han Ezkara, Koñurbay,
Hepiniz burada duruyorsun.
Karınca gibi kırk boy,
Kocanız burada duruyorsun,
Pehlivan geçinen arslanlarınız,
Hepiniz burada duruyorsun.
Düşmanın çaresini iyi bilenler, Koca
Kalça verir diye,
Arslanınız burada duruyorsun.
Mızrakçıdan adamakıllı
Ustanız burada duruyorsun,
Altı aylık azabı
Şimdi bakıp görecek olan

«Great and small have come together —
Your elders, here you stand.
Khan Ezkara, Koñurbay,
All of you, here you stand.
Forty tribes like ants —
Your elders, here you stand.
Your lions who pass for champions,
All of you, here you stand.
You who well know the remedy for the foe,
Saying, great Kalça will give it,
Your lions, here you stand.
Thoroughly beyond any lancer,
Your masters, here you stand —
The six months' torment,
Who now will look upon and see

En yiğidiniz burada durmaktasın.
Bilgeleriniz, hanlarınız.
Büyüklü küçüklü hepiniz
Acayip hünerli olanlarınız,
Akıl ekip biçen yiğitleriniz,
Yavrum, Manas'ın oğlu er hunhar

Your bravest of the brave stands here.
Your sages and your khans.
All of you, great and small,
Those of you of wondrous skill,
Your warriors who sow and reap in counsel,
My child, Manas's son, the bloodthirsty man,

Semetey'in söylediği söz idi,
Getir, ağam, burkanını,
Kıtay'a gerçekten yüz ağartıp
Gerçek tazim kılarım demişti.
Aksakal Kalça, ihtiyarınız,
Dikkat edin ey el, yurt, hepiniz.
Burkanın gidişi nasıl olur,
Ya burkanın verilişi nasıl olur?
Tunçtan dökülmüş pirinç mızrak,
Ağır büyük iş varken
Sakınmanın ne faydası?
Bu burkanın gidişi nasıl olur,
Yaman Bakay ile Semetey

This was the word Semetey spoke:
Bring, my elder, your burkan idol,
Truly honoring the Kıtay's face,
I shall render true homage, he had said.
White-bearded Kalça, your elder,
Take heed, O people, O land, all of you.
How shall the burkan's going be,
And how shall the burkan's giving be?
The brass spear cast of bronze —
When a heavy, mighty task is at hand,
What use is holding back?
How shall this burkan's going be —
This was the word that fierce Bakay and Semetey,

İki hanın söylediği söz idi.
Kardeşlikten sayarsa,

The two khans, had spoken.
If he counts us as brothers,

Burut imiş demeden
Söylenen söze uyar diye,
Söylediği sözü kesin ise,
Dediği aydınlık, ak ise,
Kutlu, keremli Konurbay
Han olduğu gerçek ise,
Bir keramet başında
Var olduğu gerçek ise,
Atmaca misali Kalça'nın
Avcılığı gerçek ise,
Denen söze uyar diye,
Tapınılan büyük burkanı,
Gönlün olursa burkanı
Semetey'e veriniz.
Gümüş gözlü, gün gözlü
Gürleyip duran yiğide
İşte Kalça verdi diye,

Without saying "he is but a Burut,"
Trusting he will heed the spoken word,
If the word he speaks is certain,
If what he says is luminous and white,
If it is true that blessed, gracious Koñurbay
Is truly a khan,
If it is true that a wonder
Rests upon his head,
If the hawk-like Kalça's
Huntsmanship is true,
Trusting he will heed the word that's said,
The great burkan that is worshipped —
If your heart consents, the burkan —
Give it to Semetey.
To the silver-eyed, sun-eyed
Warrior who stands thundering,
Saying: behold, Kalça gave it,

Armağan diye götüreyim,
Er Semetey bozkurdu
Önünüze salayım.
Dediğine uyunuz,
Çatışmadan, kavga etmeden
Kakan'a sağ esen varınız.
Kaplan atası Manas'ın
Kununu verip dönünüz.
Ahali hep toplanıp,
Güne ermiş durmaktayız,
Kırgına uğrayıp nice Kıtay
Düzene gelmiş durmaktayız.
Dediğim budur, bilesin,
Ağacığım Kalça, sözümü tut.
Beecin'i güdüp yurtlanın,
Yiğit Semetey ile barışın. Kırgız'dan bezip gezdikten sonra,
Didişip kavgalaşmadan,
İnatlaşıp vuruşmadan,
İyi el olup dönüşün.

Let me carry it as a gift,
And the gray wolf, Er Semetey,
Let me send before you.
Heed what he has said,
Without clash, without quarrel,
Go safe and sound to Kakan.
Pay the blood-price of tiger-sired Manas
And then return.
The people all have gathered,
We stand having reached our day,
Struck by slaughter, many a Kıtay,
We stand having come to order.
This is my word, know it well,
Dear elder Kalça, keep my word.
Herd Beecin and make it your homeland,
Make peace with the warrior Semetey.
After wandering, weary of the Kırgız,
Without wrangling, without quarrel,
Without stubborn strife and blows,
Return as a goodly people.

Hani, haykırışan gürültü kopup,
Remember when clamoring uproar broke out,

Bol bol döküp rakı-aş
Pouring rakı and feast in plenty,
Azabı fena başlattık,
We began the torment vilely —
Hani, nereden çıktı bu boynuz?
Say, from where did this horn appear?
Kaspan Dağı'nın koyağından,
From the hollow of Mount Kaspan,
Kara-Suu'nun boyundan,
From the banks of the Kara-Suu,
Kır-Kayın'ın yamacından,
From the slope of Kır-Kayın,
178390 Kıl-İrtiş'in ucundan
From the far end of the Kıl-İrtiş
Bıyık, kuyruk yolduk biz,
We plucked whisker and tail,
Tüfek atıp, yay çekip,
Firing muskets, drawing bows,
Et ezerek vuruştuk,
We fought crushing flesh to pulp —
Hani, fayda oldu mu?
Say, did any good come of it?
Çarpışmadan, kavga dövüşten,
From the clashing, from the brawling,
Baksan şu müşkül işten
Look upon this grievous business —
Hani, ağacığım Konurbay,
Say, dear elder Koñurbay,
Sizin hazineniz doldu mu?
Was your treasury ever filled?
Çarpışıldı, el öldü,
Battle was joined, the people died,
178400 Nice türlü halk öldü,
Folk of many kinds have died,
Zavallı yurt huzur bulmadı,
The wretched land has found no peace,
Çarpışma olacak denince
Whenever battle was proclaimed
Halk çığrışıp uğuldadı.
The people wailed and moaned aloud.

Çatışıp kapışmadan,
Without clashing, without grappling,
Denen söze uyunuz,
Heed the word that has been said,
Töre ağam, Manas'ın kununu veriniz!
Lord my elder, pay the blood-price of Manas!

Kartlaşıp kırlaştığın çağında
In your season of age and graying hair
Kakan'a sağ salim varınız,
Go safe and sound to Kakan,
Beyim ağam Konurbay,
My bey, my elder Koñurbay,
178410 Beecin'e esen dönünüz.
Return to Beecin in peace.
Yiğit hunhar, arslanla
With the bloodthirsty hero, with the lion —
Kara suya kan döküp
He who spilled blood into black water,
Otlu yeri tutuşturup,
Who set the grassy places burning,
Vadi yerlerini yakan o.
Who scorched the valley lands.
Vadiyi yakıp yağ eden,
He who burned the valley into tallow,
Öcü depreştiğinde
Who, when his vengeance stirred,
Öz atası Cakıp Han'ı yere seren,
Laid low his own father, Cakıp Han,
Yaman doğmuş koca bozkurt
The ill-born great gray wolf —

Kıtay dinine girdiği için,
Hayırlı sözden söyleyiniz.
Karşı karşıya duruşup.
Birbirinize sununuz.
Hayırlı sözden söyleşin,
Çok konuşup yüzleşip,
Birliği koyup bir yere
Dost olarak dönüşün.
Kıvrım kıvrım Karkıra'da
Kıvrılışıp söyleşip,
Toplantı yeri Karkıra'da
Topluca meclis kuruşup,
Sözü ortaya koyuşup,
Kinlerin hepsini bırakıp,
Lafı ortaya atışıp,
Eğriliğin hepsini bırakıp
Gerçekten barışıp dönüşün.
Hoşça kal, esen ol! deyişin.
Bir olup barışıp dönüşün,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulun iki arslan,
Ak ceylanın kılı gibi

Since he entered the Kıtay faith,
Speak only words of blessing.
Standing face to face.
Make your offerings to one another.
Exchange only words of blessing,
Speaking much, meeting face to face,
Setting unity in one place,
Return to one another as friends.
In winding, twisting Karkıra
Winding together, conversing,
At Karkıra, the gathering place,
Convening the assembly all together,
Laying the word out in the open,
Casting aside all your grudges,
Tossing the talk into the open,
Casting aside all crookedness,
Truly make peace and so return.
Say to each other: Farewell, be well!
Become one, make peace, and so return,
Like the flour of white wheat
Be kneaded together, two lions,
Like the hair of the white gazelle

Sıyrılıp çıkmış iki arslan!
Vadiden akan sel gibi
Pınar olup kalınız,
Kaynaşıp dostlaşıp,
Sırdaş olup kalınız.
Arslanım ağa Konurbay,
Söylenen söze uyunuz,
Burkanın gücünü veriniz.
İhtiyarına tazim edip,
Toptan dine sokmuşum,

Burutların hepsini».
Külçoro böyle deyince
Alöke oğlu Konurbay:
«Hey, çoro bahadır diye,
Senin bu dediğin akıldır diye.

Drawn smoothly forth, two lions!
Like a torrent flowing from the valley,
Remain as a wellspring,
Mingling, becoming friends,
Remain as confidants.
My lion, elder Koñurbay,
Heed the word that has been spoken,
Give the power of the burkan.
Doing homage to your elder,
I have brought them wholesale into the faith,
Every one of the Buruts.»
When Külçoro spoke thus,
Koñurbay, son of Alöke:
«Hey, saying the çoro is a batyr,
Saying this word of yours is wisdom.

Heybetli burkan, ulu bitik
Ey yavrum, gücü değil, başını alınız!
Gelirse gelsin elinden
Hunhara keramet kılarsa

Gücü değil, başını alınız.
Manas'ın yalnız oğluna
Armağanın önde geleni budur diye,
Sunu edip veriniz.
Az gelirse o burkan
Ezkara'nın koca dağarcığını
Büyük armağan diye alsın de!
Birleşerek yüzleşip,
Bir sahandan et yiyip,
Kini bırakıp yüzleşip,
Gökte yıldız boz olup,
Göğüs göğüse dost olup,
Gürül gürül söz açıp,
Gümbürdeyen erliği
Balam, suya atıp bırakışıp,
Dediğine uyayım.
Atası Manas bozkurdun
Tam bin kat kununu vereyim.
Getirin töreni buraya,
Namlı hunhar yiğidini.
Çarpışmaya hazır kâfiri,

Kan içen hunhar bahadırı.
Atası Manas'ın kununa
Bilezikli boz yılkım,
Hepsi tulpar, alnı sakar.
Binilmemiş boş yılkı
Türlüsünden sürüp tümenle veririm,

Böylece dizisini bozmadan
mal veririm.
Bir türlü yılkı kula donlu,
Alnı sakar, muska gibi,
Hepsi tulpar, alnı sakar.

The majestic burkan, the great scripture —
O my child, take not its power but its head!
Let come what may from his hand,
If it works a wonder for the bloodthirsty one,
Take not its power but its head.
To the only son of Manas,
Saying this is the foremost of gifts,
Present it as an offering.
If that burkan proves too little,
Let him take Ezkara's great treasure-sack
As a mighty gift — so tell him!
Uniting, meeting face to face,
Eating meat from a single dish,
Leaving the grudge, meeting face to face,
The stars in the sky turning gray,
Becoming friends breast to breast,
Opening words in rolling thunder,
The thundering prowess of war —
My child, casting it into the water together,
Let me heed what he has said.
For his father Manas the gray wolf
I shall pay a full thousandfold blood-price.
Bring the lord here to me,
The famed bloodthirsty warrior.
The infidel ready for battle,

The blood-drinking, bloodthirsty batyr.
For the blood-price of his father Manas:
My gray herds with braceleted fetlocks,
All of them tulpars, blaze-browed.
Unridden, unbroken herds,
Of every kind I shall drive them, give by the ten thousand,
Thus without breaking their file
I shall give livestock.
One herd of dun-coated horses,
Blaze-browed, like amulets,
All of them tulpars, blaze-browed.

Kulandan tümen vereyim,
Hepsi tulpar, sarı-ala
Bundan da tümen vereyim,
Sığırcık gibi kara-ala
Ondan da tümen vereyim.
Uz ellerden sunu kılayım
Eşsiz güzel, fidan boylu
Kızlardan sunu kılayım
Koca Beecin'de dengi yok,
Kon Töre'nin elinde
Neler var da neler yok.
Şanlı kutlu sarı attan,
Tümenle sürüp sunayım,

Hepsi birbirine eş kara attan.
Kakan'a haber salayım,
Semetey ile dostlaşıp,
Ben Beecin'e esen döneyim
Dediğine uyayım,
Ayköl'ün kununu vereyim.
Söz böyle oldu diye,
Ben Beecin'e esen gideyim».
Deyip, böylece Konurbay,
Kalday, şibe hep üşüşüp,
Öfkelenen Kalça'ya
Gaipten akıl bulunup.
Tepine tepine dosdoğru,
Eşsiz tulpar Kara atını

On iki Mançu yedeğinde.
Bu ağanızın yanında
Altı tümen çeri, sansız kalday,

Üstün eri Konurbay.
Gök kır sakallı koca Mançu,
Bunun cevherden düğmesi yumruk kadar,
Adam, çizgiyi çizmek oldu işi,
Ağan işte böyle aldatacaktı.

Of the kulan-dun I shall give ten thousand,
All tulpars, yellow-piebald,
Of these too I shall give ten thousand,
Black-piebald like starlings,
Of those too I shall give ten thousand.
From skilled hands I shall make offering,
Peerless beauties, sapling-slender,
Of maidens I shall make offering,
In great Beecin they have no equal,
In the hands of Kon Töre
What things are there, and what are not.
Of the glorious, blessed yellow horses,
Let me drive and present them by the ten thousand,
Of black horses each the match of the other.
Let me send word to Kakan:
Making friends with Semetey,
Let me return to Beecin in peace.
Let me heed what he has said,
Let me pay the blood-price of Ayköl.
Saying: thus the word was given,
Let me go safe and sound to Beecin».
So saying, thus Koñurbay,
Kalday and şibe all swarming round,
For the enraged Kalça
Counsel was found as if from the unseen.
Stamping and stamping, straight ahead,
His peerless tulpar, his Kara horse,

Twelve Mançu leading it at hand.
At the side of this elder of yours:
Six tümens of soldiers, kaldays beyond counting,
His foremost man, Koñurbay.
The great Mançu with gray-grizzled beard,
His jeweled button big as a fist,

Man, drawing the line became his task —
Thus was your elder to be deceived.

Arabulucusu kızıl yangın,
Almambet oğlu Külçoro
Kıtay'dan Kırgız oldum diye,
Kendin gördüğün bu domuza
Kardeş oluverdim diye,
Han Kalça'ya söz edip,
Vaadi sağlam bağlayıp,
Ölümüne şart koşup,
Nice sözü danışıp,
Kılıcın ağzını yalaşıp.
Almambet oğlu becerikli kul,
Çizgiyi çizmiş meğer
Görülmedik işi kılmış meğer.
Başlatacak çağıymış,
Bu Kon Töre'ye fesadı.
Becerisi ölçüsüz,
Almambet oğlu Külçoro
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Atasına çekmiş arslan çoro.
Hani yaşı on ikiye geldiğinde
Orda basıp ganimet alıp,
Kana doyup katılaşıp,
Kaplan çocuk diye anılıp.
Bozkurtluğunu belli eden,
Hani Çınkoco'yu kırıp geçirip,
Bozkurdun Toltoy'u kabre
sokan. Becerisini belli edip,
Hani nice yere kavga salan
Altı-Şaar'a, Kokon'a
Öte yanı Margalan
Hani, orayı vurup altısını alan.

Ata, Şay'ın kolladığı arslan çoro

Salınıp yürüyen er çoro –
Ay-âlemi kasıp kavuran
Atadan doğmuş er çoro.
Konurbay'a söz geçirip,
Derin arslan olduğunu belli edip,

His go-between a crimson blaze,
Külçoro, son of Almambet,
Saying: from Kıtay I became Kırgız,
Saying to this swine you saw yourself:
I have become your brother,
Giving his word to Han Kalça,
Binding the pledge fast,
Setting terms unto death,
Taking counsel over many a word,
Licking the blade's edge together.
Almambet's son, the cunning servant,
Had drawn the line, it seems,
Had done an unheard-of deed, it seems.
It was his hour to begin
His mischief against this Kon Töre.
His skill beyond all measure,
Külçoro, son of Almambet,
Scourging and scorching moon and world,
A lion çoro taking after his father.
Why, when his age had reached twelve,
Storming the horde and taking plunder,
Sated with blood and hardened,
He was called the tiger child.
He who showed forth his gray-wolf nature,
Why, he who cut Çınkoco down,
He who thrust Toltoy, the gray wolf, into
the grave. Showing forth his skill,
Why, he who cast strife on many a place —
On Altı-Şaar, on Kokon,
And beyond them Margalan —
Why, he who struck that place and took all
six.
Father, the lion çoro whom Şay protects,

The striding warrior çoro –
Scourging and scorching moon and world,
A warrior çoro born of his father.
Making his word prevail over Koñurbay,
Showing he was a deep-souled lion,

Bahadırı görsen işte böyle –
Bozkurdun görülmedik işi kılacaktı.

Araya girip kurnaz kul
Beecin şehrini çizip belirlemiş,

Başına salacak oldu
Kişinin görmediği belayı.
Yamaçtan göçünü sürüp,
Töreniz Kalça'dan ustaca öç alıp,

Köküne topluca ermeye,
Şahbazın hâli işte böyle
Kalça'yı bitirip başını kesmeye.
Azabı fazlasıyla salmaya,
Ayköl tören ile Almambet'in,
Asilin öcünü almaya.
Gücü yeterse kapışıp,
Alöke Han'ın Konurbay'ını
Sırt üstü devirmeye.
Çevik doğmuş arslan çoro
Yöneldiği yer kızıl yangın,
Tümen kola değse sıyrılan,

Savaştığı düşmanını yakan.
Almambet oğlu çoronun
Arslanlığı bu kadar olur mu,
Hem erenmiş, hem arslanmış
Ay-âlemi kasıp kavuran
Adına çoro derlermiş.
Becerikli doğmuş Külçoro
Mançu hanı Ezkara'yı,
Alöke oğlu Konurbay'ı,
Alöke'ye söz geçirip,
Arslanlığını belli edip,
Mızrakçılıkta çoronun

Hüneri dahi vardır,
Çare bulucu çoronun

Behold the batyr, such is he –
The gray wolf was to do an unheard-of deed.
Stepping in between, the cunning servant
Had marked out the city of Beecin with his line,
He set about bringing down upon its head
A calamity no man had seen.
Driving his caravan down from the slope,
Taking masterful revenge on your lord Kalça,
To reach his root all at once,
Behold the state of the shahbaz –
To finish Kalça and cut off his head.
To loose torment in full measure,
For Ayköl the lord and for Almambet,
To take the noble one's revenge.
If his strength sufficed, to grapple
And topple Alöke Han's Koñurbay
Flat upon his back.
The lion çoro born nimble,
Where he turns his face is crimson fire,
Grazed by ten thousand columns, he slips free,
He burns the foe he battles.
Can the lionhood of Almambet's son,
The çoro, ever be so great?
Both a saint he was, and a lion,
Scourging and scorching moon and world,
Çoro they called his name.
Külçoro, born skillful,
Over Ezkara, khan of the Mançu,
Over Koñurbay, son of Alöke,
Making his word prevail over Alöke,
Showing forth his lionhood,
In spearmanship the çoro

Has his mastery besides,
The remedy-finding çoro

Yiğitliği dahi vardır.
Dilde hatip, sözde usta
Çoro gibi kişi olur mu,
Kahrolası çoroyu
Böyle diyen iflah olur mu?
Çevikliği ölçüsüz,
Şakır şakır arslan çoro.
Yiğitliği ölçüsüz,
Çoro çoro diye anılan
Kana doyup katılaşan.
Kulak duyup, göz gören
Bilen erlerin hepsince

Külçoro diye ün salan.
Eşsiz doğmuş arslan çoro,
On iki uzvu denk çoro.
Haberin var mı acep
Kıtay şöyle dursun, cihanı
Kırıp geçirir er çoro.
Ak maralı kovup sığır eden

Atası ile dedesi
Alt üst olmuş çoronun
Atıştığı yeri kasıp kavuran.

Ortalarında Külçoro
Gök maralı kovup sığır eden,

Elçiliğe at sürüp,
Bu gömülesice Külçoro
Gezdiği yeri kasıp kavuran
Kınsız kılıç kuşanıp,
Katagan'ın ihtiyarı
Han Koşoy'dan girip dua alan Öfkesi
yüzüne vurup,
On iki pîre el verip
Islah olmaz bu çoro
Hunhar çoro diye anılan.
Toyunda doksan kestirip,

Has his valor besides.
Orator in tongue, master in word —
Can there be a man like the çoro?
Can one who curses that çoro
Ever come to any good?
His nimbleness beyond all measure,
The clattering lion çoro.
His valor beyond all measure,
Renowned as çoro, çoro,
Sated with blood and hardened.
By all the knowing men
Whose ears have heard, whose eyes have seen,
Famed by the name Külçoro.
The lion çoro born peerless,
The çoro whose twelve limbs are matched.
Have you had word, I wonder —
Let Kıtay be, the whole wide world
This warrior çoro can cut to pieces.
Chasing the white maral, herding it like cattle,
His father and his grandsire —
The çoro whose line was overturned —
Scourging and scorching the place where he fights.
In their midst Külçoro,
Chasing the gray maral, herding it like cattle,
Riding his horse on embassy,
This grave-bound Külçoro
Scourging and scorching wherever he roams,
Girding on a sheathless sword,
From the elder of the Katagan,
Han Koşoy, entering and taking blessing,
His wrath rising to his face,
Giving his hand to twelve pirs,
This çoro past all reforming,
Called the bloodthirsty çoro.
At his feast they slaughtered ninety,

Arslan adını koydurup.
Tulparlığı besbelli
Altında küheylan Buurul'u
Kartlaşınca Kalça'yı
Aldatıp duran kaplan.
Semetey'in kardeşi,

İçse kana hiç doymaz
Kırgız'ın arslanı bu dahi.
Atasından yetim kalıp,
Yüzünü görmeden doğan
Çoronun hâli işte böyle,
Âleme salmış velvele.
Boynuna muska takınan
Kanıkey'ce beslenip
Tay kunan gibi tepişen,
Öz kardeş olan çocukla
Yarışıp meme emişen.
Sözün boşu olmaz,
Çocuğun hâlini sorarsan
Hunhar Semetey'in yoldaşı.
Semetey'in hâli şöyle –
Kırgız, Kıtay iki boy
El olduk diye telaşlandırıp,

Ortalarında Buurul'u
Eri ölmüşçesine silkindirip.
Bir ileri bir geri sürüp,
Kırgız, Kıtay hepsini
Kırgına uğramış gibi
Görülmedik iş edip şaşırtıp.
Pusatını kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Ata, bileği kalın, taş yürek
Fil gövdeli haşarı,
Kapışmada sansız kolda

Korkup koltuk açmayan,
Kapışmaya girince

They had him named the Lion.
His tulpar-nature plain to see,
The courser Buurul beneath him,
The tiger who keeps deceiving Kalça
Now grown old with years.
Semetey's brother-companion,

Though he drink, never sated with blood,
This one too is the lion of the Kırgız.
Left orphaned of his father,
Born without seeing his face —
Behold the state of the çoro,
He has set the world in uproar.
Wearing an amulet at his neck,
Nursed and reared by Kanıkey,
Kicking like colt and yearling,
With the child who was his own brother
Racing to suckle at the breast.
No word is spoken idly:
If you ask after the child's state,
He is bloodthirsty Semetey's companion.
As for Semetey's state –
The two peoples, Kırgız and Kıtay,
Alarming them, saying: we have become one people,
In their midst shaking Buurul
As though its rider had died.
Driving it forward and back,
Leaving Kırgız and Kıtay all
As though they had been put to slaughter,
Astonishing them with unheard-of deeds.
Girding on his weapons,
Like a cloud about to rain anew,
Father — thick of wrist, stone of heart,
The unruly one with elephant's body,
In the grapple, against columns past counting,
Never opening his armpit in fear,
Who, once he enters the grapple,

Tavşan gibi yere çalan.
Şerefi üstün çocuğun,
Arslan olduğu dahi var,
Düşmanın çaresini kendi bilen
bilge er

Er olduğu dahi var.
Kan içici hunhar budağı,

Kırgızların şahbazı.
Yaratılmış arslandı,
Âlemde eşi yoktu.
Bora kopsa yel değdirmez

Hisarlı kale, seddi o,
Kalın Kırgız'ın şahbazı
Bayıra dikilmiş tuğ idi.
Bu kaplan doğmuş arslan çoro,
Tutuştuğu davaya salınsa
Kapkara müşkül gürültü odur.
Yuvarlak başlı kullardan
Bir daha yaratılmaz olan odur.
Geniş göğüslü, taş gayretli
Yakışıklı çoronun
Böylece cevabını bilelim,
Hunhar Semetey'in dileği.
Ata saklı gem gibi,
Altı aylıkken ana karnında
Alake Han'ın yadigârı.
Bel, vadi ve pınarı,
İçse kana doymayan,
Yöneldi mi can bırakmayan
Azgınların biri bu dahi.
Kan döke döke katılaşan,
Kulağı duyan kullara
Bu yamanın adı Zayıpburuş çıkmış.
«Sarı Han, Bakay iki ağam,

Her yanı denkmiş,

Dashes men to earth like hares.
The child of surpassing honor —
A lion he is besides,
Who knows himself the foe's undoing,
a sage man

A true man he is besides.
Branch of the blood-drinking bloodthirsty line,
Shahbaz of the Kırgız.
He was a lion created,
In the world he had no equal.
Though the storm break, no wind can touch —
He is the walled fortress, the rampart,
Shahbaz of the teeming Kırgız,
He was a standard planted on the hill.
This tiger-born lion çoro —
When loosed upon the cause he grips,
He is the pitch-black, grievous thunder.
Of the round-headed servants of God
He is one who will never be created again.
Broad-chested, stone-willed,
Of the comely çoro
Let us thus know the answer:
The wish of bloodthirsty Semetey.
Like a bit hidden by the father,
At six months in his mother's womb
The keepsake of Alake Han.
Pass, valley, and spring —
Though he drink, never sated with blood,
Once he turns his face, sparing no life,
This one too is of the furious ones.
Hardened by spilling blood on blood,
To servants whose ears have heard,
This fierce one's name came out
Zayıpburuş. «Sarı Han and Bakay, my two elders,
His every side was matched, they say,

Şay'ın kolladığı arslanmış.
Adı hunhar olsa ne çıkar,
Bu Manas'ın oğlu denmese,
Semetey'den Külçoro
Bir mızrak boyu üstün ermiş.
Çaresi sağlam, kendi ulu,
Hem pehlivan, hem arslan
Düşmanın çaresini kendisi
Apaçık bilen üstün er.
Bahadırlığı bambaşka,

A lion whom Şay protects, they say.
What matter if his name is bloodthirsty —
Were he not called this son of Manas,
Külçoro stands a spear-length
Higher than Semetey, they say.
His remedy is sound, himself exalted,
Both wrestler-champion and lion,
A surpassing man who knows
Full clearly the foe's undoing himself.
His prowess is a thing apart,

Bu kudurmuş çoronun
Pehlivanlığı bir hayli.
Bulut gibi uçan Buurul'u
Silkindirip coşturup,
Hayvanın ulusu Arbuurul
Kaç nice kez azıp şahlanıp,
Buurul'a binip silkindirip,
Eşsiz tulpar heybetliyi
Coşturup ileri atıp,
Kaşı altın süslemeli,
Paçası nakışlı.
Kanıkey'in diktiği kandagay
Paçası salınıp,
Şahbazın Manas'tan kalma Akkelte
Geniş sırtında parıldayıp,
Ata, gümbürdeyen kudurgan
Gümüş kemer kuşanıp,
Gülümseyip söyleyip heybet salıp.
Ele çelik balta alıp,
Aracı diye atlandı.
Öte yanda Semetey'e,
Onlara çoro bunu deyip,
Buurul'u salındırıp
O kudurgan çıkıp varmış.
Semetey, Bakay, Sarı Han,
Er ağası Kançoro
Varıp akıl danışmış.
İhtiyarım, burada durmaktasın.

This frenzied çoro's
Champion's might is very great.
Shaking and rousing Buurul
Who flies like a cloud,
Arbuurul, most exalted of beasts,
Rearing wild how many countless times,
Mounting Buurul, shaking him,
Rousing the peerless, majestic tulpar
And hurling him ahead,
His brow adorned with gold,
His cuffs embroidered.
The kandagay breeches Kanıkey stitched,
Their cuffs swinging free,
The shahbaz's Akkelte, left from Manas,
Gleaming on his broad back,
Father — the thundering frenzied one,
Girding on a silver belt,
Smiling, speaking, casting majesty about.
Taking a steel axe in hand,
He mounted as the go-between.
On the other side to Semetey —
The çoro, saying this to them,
Letting Buurul stride free,
That frenzied one went forth and came.
Semetey, Bakay, Sarı Han,
And the men's elder Kançoro —
He came to them and took counsel.
My elder, you stand here.

Hunhar ağam Semetey,
Er Kançoro baş olup,
Hepiniz burada durursunuz.
Akıldan ve çareden
Hiç mi hiç yoksun kalmadım.
Alöke oğlu Konurbay'ı,
Keşişler hanı Mançu'yu
Kardeşim diye aldattım,
Sürüp yola koymuşum.

Ezkara ile Kalça kocasını

Kırgına uğramış gibi
Fena aldatıp hepsini
Arslanlık hâlimi belli ettim,
Kalday oğlu kâfiri,
Han Konurbay bahadırı
Aldatıp söze kandırdım.
Kırma yönünden kolaçan ettim,
Üleştirip verelim.
Kırgız'dan kaçıp geldim diye, Er gönlünü rahatlatıp,
Kıtay'ım – diye aldattım.
Kök atamız Çılaba,
Ruhunu anıvermişim.
Gök kır sakal er Kıtay,
Dayanağı Ezkara
Yanasıcanın hâli böyle,
Bunların hepsini aldattım.
İkiz ağam, sultanım,
Becerimi belli ettim,
Er Konurbay Kalça'yı
Elinize düşürdüm.
Koyun gibi horlayıver,
Kalça'nın canını komadan
Başını kesip alıver.
El içinde sürükleyip,
Azgın itlere yediriver.

My bloodthirsty elder Semetey,
With Er Kançoro at the head,
All of you stand here.
Of wisdom and of remedy
I have never once been left in want.
Koñurbay, son of Alöke,
And the Mançu, khan of monks,
I deceived, calling them my brothers,
I have driven them and set them on the road.
Ezkara and old man Kalça

As though struck down by slaughter,
Deceiving them all most vilely,
I showed forth my lion state;
The kalday's son, the infidel,
Han Koñurbay the batyr,
I deceived and won him over with words.
I scouted him from the killing side,
Let us share him out among us.
Saying: I fled here from the Kırgız, Setting the man's heart at ease,
I deceived him, saying: I am Kıtay.
Our sky-blue forefather Çılaba —
I even invoked his spirit.
The gray-grizzle-bearded Kıtay man,
Their mainstay Ezkara —
Such is the state of that doomed one —
Every one of them I deceived.
My twin elder, my sultan,
I showed forth my skill,
Er Koñurbay and Kalça
I have delivered into your hands.
Butcher him like a sheep,
Without sparing Kalça's life
Cut off his head and take it.
Drag him through the people's midst,
Feed him to the raging dogs.

İçinden çıkan kara kanı

Yürek ağrın yok olsun,
İçindeki derdin onulsun
Avuçlayıp yutuver!
Ağrıyan yerin dinsin,
Konurbay'ı ele geçirirsen
Hey, ağam kaplan,
Işıl ışıl gözün açılsın.
Kavrulan yüreğin
Su serpilmiş gibi dinsin,
Derdin, yangın çözülsün
Ay-âlemi kasıp kavuran
Kör Kalça'nın işi bitsin.

Ezkara'yı kabre sokup,
Arslanlığı fazlasıyla belli edip,

Dertli Kırgız az yurdu
Sevindirip güldürüp.
Kuruyup kalmış bu yurdun
Dediğine uyalım,
Batmanla altın, dünya malı,
On atanın kunu budur diye,
Bu Kırgız'ı bay kılıp,
Erliği üstün kılalım.
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Yamanlarını öldürüp,
Kıymetli ağam, huzur bulalım.
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinlerini parçalayıp,
Temaşayı kuralım.
Cepken giymiş Mançu'nun
Güçlüsünü ele geçirip,
İçi dolunun hepsini açalım.
Kardeşim – diye Kıtay'a
Doğru sözü düşmanlık
Edip saldım canına.
Belalar salan düşmanlığı

The black blood that flows from within him
—
May your heart's ache be no more,
May the grief within you be healed —
Scoop it in your palms and swallow it!
May your aching place be stilled;
If you seize Koñurbay,
Hey, my elder, my tiger,
May your eyes open gleaming bright.
May your scorched and burning heart
Be stilled as though sprinkled with water,
May your grief, your burning be undone,
May the work of blind Kalça,
Scourge and scorcher of moon and world, be ended.
Thrusting Ezkara into the grave,
Showing forth lionhood in full measure,

Making the grieving, scanty Kırgız land
Rejoice and laugh again.
Of this land left withered dry
Let us heed what it has said:
Gold by the batman, worldly wealth,
Saying: this is the blood-price of ten fathers,
Making these Kırgız rich,
Let us make their manhood supreme.
Killing the fierce ones
Of the red-tasseled Kıtay,
My precious elder, let us find peace.
Tearing apart the chosen ones
Of the stone-girded Kıtay,
Let us set up the spectacle.
Seizing the strongman
Of the tunic-clad Mançu,
Let us lay open all whose insides are full.
Calling the Kıtay my brother,
I turned the true word to enmity
And loosed it upon his soul.
The enmity that looses calamities —

Aldatıp Kalça kocayı
Kırgına uğramış gibi,
Kıymetli ağam, dinleyedur
Bugün kırarım hepsini.
Düşürdüm Mançu kocasını,
Gümüş gözlü, gün yüzlü.
Gürleyen ağacığım,
Zehir içmiş gibi kaskatı edip,

Kırgın ederim hepsini.
Çizip çıktım çizgiyi,
Kıtay'a edip geldim
Hiçbir Kırgız'ın etmediği huyu,
Kakan'a başlatıp geldim
Atasının bile görmediği fesadı.
Yollarını bağlayıp geldim,
Ölçüsünü bilip geldim.

Aldatıp çıktım Kıtay'ın
Ağacığım, taş kuşanmış ulularını.

Kıymetli kardeş Sarı Han,
Kıyısından kolaçan ettim şehrini,
Bilip geldim han ağa,
Konurbay'ın gücünü.
Ulu Beecin'i, Dınşa'sını
Ularını söze kandırdım,
Han ağa, aldatıp geldim bunca yerini.
«Senin gibi çocuğa –
Ustalıkla gezip er çoron
Becerikliliği belli ettim,
Manas'ın kununu ver – diye,
Böyle söze uy – diye,
Kakan'a sağ salim var – diye,
Karşılıklı söyleşip
El olup dön – diye,
Arada gidip yorulmadım.
Eski kini er Kalça,
Kurnazlıkla yaşayan can

Deceiving old man Kalça
As though struck down by slaughter,
My precious elder, keep listening:
Today I shall cut them all down.
I brought down the old Mançu,
Silver-eyed, sun-faced one.
My thundering dear elder,
Making them rigid as if they had drunk poison,
I shall make slaughter of them all.
I drew the line and came away,
I have done to the Kıtay
A trick no Kırgız ever did,
I have set loose upon Kakan
A mischief even his father never saw.
I bound up their roads and came,
I took their measure and came.

I came away having deceived
The stone-girded great ones of the Kıtay, dear elder.
Precious brother Sarı Han,
I scouted his city from its edge,
I came knowing, khan elder,
The strength of Koñurbay.
Great Beecin and its Dınşa —
I won its great ones over with words,
Khan elder, I came having deceived so much of his land. «For a child like you –
Your warrior çoro, roving with mastery,
I showed forth my skillfulness,
Saying: pay the blood-price of Manas,
Saying: heed such a word,
Saying: go safe and sound to Kakan,
Saying: speak face to face
And return as one people —
I never wearied going in between.
The old grudge — er Kalça,
The soul that lives by cunning,

Konurbay'ını aldattım.
Bakay başta, ihtiyarlarınız,
Ereniniz kalmadan varınız.
Erenim, ağam, sultanım,
Kudurmuş duruyor demeden
Kulunun sözünü tutunuz.
Alpların hepsi kurulup,
Attan inip kalınız.
Yüz yüze gelip durunca
Azgın deli Kalça'yı
Boylu boyunca seriniz.
Arada binip gezmekteyim,
Arbuurul gibi burağı
Şahbazlar nereye gitti diye,
Kahrolası Kalça'dan
Hunhar Bakay ağacığım,
Sorgusunu alıver.
El ne olur diye,
Ezkara salar korkuyu.
Almanbet, Çubak, er Manas
Şahbazlar nereye gitti diye,

His Koñurbay I deceived.
Bakay at the head, your elders,
Go forth, let not one of your saints remain.
My saint, my elder, my sultan,
Without saying: he stands there frenzied,
Keep your servant's word.
Let all the alps be drawn up,
Dismount from your horses and stay.
When you come to stand face to face,
Stretch the furious mad Kalça
Out at his full length.
I ride about in between,
On my burak like Arbuurul.
Asking: where have the shahbazes gone —
From accursed Kalça,
My bloodthirsty dear Bakay,
Take his interrogation.
Asking: what will become of the people —
Ezkara spreads the terror.
Almanbet, Çubak, er Manas —
Asking: where have the shahbazes gone,

Be adam, kaynaşan Kıtay'dan
Cevabını alıver!»
Külçoro böyle deyince
Hunhar çıktı donanıp,
Han Bakay çıktı, han ağam
Külçoro'ya yalvarıp:
Ben ağan Bakay, kurbanın olayım!

Ata, şahbaz Külçorom,
Fesadı sen başlatıversen
Konurbay'ı ele geçirip,
Görülmedik işi kılıversen.
Kocamışken Bakay'ın
Yılkıdan sunu kılayım
Kökçolok gibi malımı.
Az gelirse azığın
Sağrağa döküp kanımı al,

Come, man, from the swarming Kıtay
Take the answer!»
When Külçoro spoke thus,
The bloodthirsty one came forth arrayed,
Han Bakay came forth, my khan elder,
Pleading with Külçoro:
I, your elder Bakay — let me be your sacrifice!

Father, my shahbaz Külçoro,
If you would set the mischief loose,
If you would seize Koñurbay
And do the unheard-of deed.
Though Bakay is grown old,
Let me make offering from my herds,
My wealth, the likes of Kökçolok.
If your provisions run short,
Pour my blood into the goblet and take it,

Gerek olursa ağanın,
Ey Külçoro, canımı al.
Yiğit, kararıp yatan Konurbay'a

Dosdoğru girip mızrak uzatıver,
Zahmeti ağır tamudan
Canımı azat ediver,
Kasılıp yatan Kalça'ya
Saldırıp mızrak uzatıver,
Kalın Kırgız yurdu için
Altın madeni kazan kâfirin
Boğaz yolunu kesiver,
Kırk boy Kıtay çok yurttan

Kırgız'ın öcünü alıver,
Töreye hangi arslan yarar,
Kavgaya senin gibi er yarar.
Kara kurt gibi kâfire
Çarpışmayı sert salıver,
Kurban olayım Külçorom,
Töreye senin gibi arslan yarar,
Eski hunharın öcünü alıver.
Hem becerikliydin, hem arslandın

Âleme kırgın salar diye,
Kurban olayım, güvendiğim sendin.

Ecelden geri dönen can

Tanrı için, benim için,
Bir atandan kalan el için
Esirgemeden kırgın salıver.
Alöke oğlu Konurbay,
İtten öcümü alıver» –
Deyip, böylece, Bakay Han
«Kavgan Kakançı iledir,
Gayreti bol, pek yarar,
Sert savaşa, kırgına.
Külçorom, senin gibi arslan yarar.

If your elder's life is needed,
O Külçoro, take my life.
Warrior — at Koñurbay who lies glowering,
Drive straight in and thrust your lance,
From the hell whose torment is heavy
Set my soul free,
At Kalça who lies braced and rigid,
Charge and thrust your lance,
For the teeming Kırgız homeland
Cut the throat-path
Of the infidel who digs the gold mine,
From the forty tribes of Kıtay, that host of lands,
Take the vengeance of the Kırgız,
What lion is fit for lordship —
For battle a man like you is fit.
Upon the infidel like a black wolf
Loose the onslaught hard,
Let me be your sacrifice, my Külçoro,
For lordship a lion like you is fit,
Take the old bloodthirsty one's revenge.
You were both skillful and a lion,

Saying: he will loose slaughter on the world,
Let me be your sacrifice — you were the one I trusted.
A soul that turns back from its appointed death —
For God's sake, for my sake,
For the people left from one forefather,
Loose the slaughter without sparing.
Koñurbay, son of Alöke —
Take my vengeance on that dog» –
So saying, thus Bakay Han:
«Your quarrel is with Kakançı,
His zeal abundant, well fit
For hard war, for slaughter.
My Külçoro, a lion like you is fit.

Kırlardan akan pınarım,
Sonunda derde yarar diye,
Ninniyle beslediğim afacanım».
Bakay böyle dedikten sonra,
O bahadır bozkurt şunu söyler: Şay'ın
kolladığı arslan çoro –
«Yüzü soğuk Konurbay,
Tükenmiş Kalça bahadıra
Atışmayı bol kılalım,
Dağarcıktan oku tüketip,
Gümbürdeşip duralım.
Alın alına duruşup,
Bağırıp mızrak uzatışıp,
Cezayil atıp, yay çekip,
Gıcırdaşıp vuruşup,
Adamakıllı savaş kılalım.
Taze kuray pişene dek,
Mıyzam'ın külü uçana dek
Kayının kabuğu soyula,
Kavaktan tomurcuk hep döküle
İşte böyle savaş salalım.
Çarpışmayı sert başlatalım,
Altmış gelin, dul kadın
Obayı öksüz bırakalım,
Atamızın vurduğu geniş Beecin'e
Atışıp kırgın başlatalım.
Sakallı Bakay ihtiyarımız,
Vuruşup savaşıp hepimiz

My spring that flows from the hills,
Saying: he will serve in need at last,
My rascal I nursed with lullabies».
After Bakay had spoken thus,
That batyr gray wolf says this: The lion
çoro whom Şay protects –
«Cold-faced Koñurbay,
Upon the worn-out batyr Kalça
Let us make the arrow-exchange abundant,
Emptying the quiver of its shafts,
Let us stand thundering at each other.
Standing brow against brow,
Shouting, thrusting lances at each other,
Firing cezayil guns, drawing bows,
Grinding and grappling in blows,
Let us make war in true earnest.
Till the fresh kuray reed is cooked,
Till Mıyzam's ashes fly,
Let the birch's bark be peeled,
Let all the buds shower from the poplar —
Let us loose war even so.
Let us begin the onslaught hard,
Sixty brides and widowed women —
Let us leave the camp orphaned,
Upon broad Beecin that our father struck
Let us trade fire and begin the slaughter.
Our bearded elder Bakay —
Fighting and warring, all of us,

Ölümden korkan onar mı?
Adam olup onar mı?
Çorom, yedi günün biri ölüm,
Eceli gelen ölmez mi,
Kadir Allah dilerse
Sinek kadar canı vermez mi.
Melek beş elini uzatmaz mı,
Can alıcı zebani
Cana yakın kaldığında
Kazılmış kabre sokmaz mı,

Can one who fears death mend?
Can he mend by being a man?
My çoro, one of seven days is death,
Does he whose hour has come not die?
If Almighty Allah wills it,
Does He not take a life small as a fly's?
Does the angel not stretch out his five hands?
The soul-taking zebani,
When he draws near to the soul,
Does he not thrust it into the dug grave,

Kara yere gömmez mi.
Ölümden korkan onar mı,
Ecelden dönen yiğit
Dünyada iki olur mu?
Atanın körü, Külçoro,
Çevikliği ölçüsüz
Atik davranan er çoro.
Külçoro, seni gördüğümde
Bahaeddin'i tez anıp,
Adadığımı yeniden,
Ak tuyak kurbanı tez söyleyip.
Tam doksan beş kızıl deve
Toy kıldığında kestirip,
Ozanlara söyletip,
Sınçılara sınatıp,
Boynuna muska taktırıp.
Ölçüsüz sultan olur diye,
Han atamın sırdaşı –
Canım Bakay yoldaşı,
Altmış hoca, kırk şeyh
Hep birden sınayıp beğenmiş.
Altın beşik aldırıp,
Üstün doğmuş olsun diye,
O beşiğe yatırıp,
Sevilerek büyütülen Külçoro,
Gözbebeği kılınan sen çorom.
Her yanı denk çorom,

Bağrı kara, sırtı gök
Ölçüsü yok er çorom.
Bin yol görmüş gözünü,
Bir gün gerekli olur diye,
Değer verip besledim seni.
Toyunda doksan kestirdim,
Tutuştuğu düşmanı kasıp kavursun,

Kırıp yere gömsün – diye,
Adını benzer koydurdum.
Çocuklara yemek yaparım – diye,

Does he not bury it in the black earth?
Can one who fears death mend?
A warrior who turns back from his hour —
Are there two such in the world?
Blind wretch of a father, Külçoro,
His nimbleness beyond all measure,
The quick-moving warrior çoro.
Külçoro, when I beheld you,
Swiftly invoking Bahaeddin,
Renewing what I had vowed,
Swiftly pledging the white-hoofed sacrifice.
Full ninety-five red camels
He had slaughtered at his feast,
Setting the bards to singing,
Setting the seers to appraising,
Having an amulet hung at his neck.
Saying: he will be a sultan beyond measure,
My khan father's confidant –
My dear Bakay's companion,
Sixty hocas, forty sheikhs
All together tested and approved him.
Having a golden cradle brought,
Saying: may he be born supreme,
Laying him in that cradle,
Külçoro, raised with loving care,
You, my çoro, made the apple of the eye.
My çoro whose every side is matched,

Black of breast, gray of back,
My warrior çoro without measure.
Your eye that has seen a thousand roads —
Saying: one day he will be needed,
I prized you and I nursed you.
At your feast I had ninety slaughtered,
Saying: may he scourge and scorch the foe he grips,
May he crush him and bury him in earth,
I had you named accordingly.
Saying: I shall make food for the children,

Kısır kısraktan kestirdim.
Genç kısrağın bal kazısını
Dişimle çiğneyip,
Dilimle emdirdim.
Yel, rüzgâr değer – diye,
İnce ak bezle örttürdüm,
Birinden ürkek olur diye,
Eşsiz yaramaz besleyip,
Söz işittirmeden baktırdım.

Kazı ile cayayı
İsteğince verip yedirdim,
Kalın Argın'a, çok Kırgız'a

Bu kimin oğlu dedirttim.
Şahbazım, senin gibi çocuğa
Kıymetli ağan kurban olsun.
Ala-Too'yu yurt edinip,
Vadiye sığınıp dururken
Karnım acıkıp giderse,
Cayadan kesip yemekteyim.
Yanımda olsa Külçorom
Cancun'u bozarım – der dururum.
Karnım acıktığında
Kazıdan kesip yemekteyim,
Benim gözbebeğim çorom varken,
Kıtay şöyle dursun, cihana
Ey yavrum, kırgın salarım – diye

Yükselen Kara-Too
dururum. Kars vadisinin eteğini
Kuyruğunu bağlasam Taybuurul
Tulparı sürsem uzağa

Adım yayılır – der dururum.
Dağdan büyük Külçorom
Haykırıp dursa yanımda,
Kıtay şöyle dursun, cihana
Sözüm geçer – der dururum.

I had a barren mare slaughtered.
The honeyed kazı of the young mare
I chewed with my own teeth
And with my tongue I fed you suckling.
Saying: wind and gale may touch him,
I had you covered with fine white cloth,
Saying: he may take fright of someone,
Rearing the peerless rascal,
I had you tended, letting no harsh word be heard.
Kazı and caya sausage
I gave you to eat at your desire,
Among the teeming Argın, the many Kırgız,
I made them ask: whose son is this?
My shahbaz, for a child like you
Let your precious elder be the sacrifice.
Making the Ala-Too my homeland,
While sheltering in the valley,
If my belly goes hungry,
I cut from the caya and eat.
Were my Külçoro at my side,
I keep saying: I would shatter the Cancun.
When my belly hungers,
I cut from the kazı and eat;
While my çoro, my eye's apple, lives,
Let Kıtay be — upon the world,
O my child, I shall loose slaughter — saying so
The towering Kara-Too —
I stand. The skirt of the Kars valley —
Were I to bind up Taybuurul's tail,
Were I to drive the tulpar afar,

I keep saying: my name would spread.
My Külçoro, greater than the mountain,
If he stood crying out at my side —
Let Kıtay be — over the world
I keep saying: my word would prevail.

Kara kılıç Zülfikar'ı
Sallaşırım – der dururum
Canım çorom varken,
Ay-âlemin hepsine
Meydan okurum der dururum.
Kızıl kılıç Zülfikar'ı
Sallaşırım – der dururum,
Benim karşımda tüfek var,
Üstüme yürüyen düşman hayli var.
Basıp girip parçalayıp,
Canım çorom varken
Han olurum – der dururum.
Külçorom'un gözü doğru oldukça,
Ala-Too gibi heybetli,
Geçidi yüksek, yalçın
Bel olurum – der dururum.
Ünüm âlemi aşıp,
Arslan olurum – der dururum.
Kakan'a sataşırsam
Savurmayı bilirim derdim,
Kavgaya tutuşan Kıtay'ı, Mançu'yu

Güce vurup düpedüz
Yıkmayı bilirim der dururum.

Kavgam Kakançı iledir,
Yeniden vurup sindirip,
Hanını kesip baş eğdirip,

Dile gelen insanı
Söze koşup baş eğdirip,
Dil bilmeyen hayvanı
Dine koşup baş eğdirip,
Yol ederim – der dururum.
Kalın Kıtay Beecin'i

Hor ederim – der dururum.
Çin-Maçin'i, Kakan'ın
Yerini alırım – der dururum,

The black sword Zülfikar —
I keep saying: I would brandish it;
While my dear çoro lives,
To all the moonlit world
I keep saying: I throw down my challenge.
The red sword Zülfikar —
I keep saying: I would brandish it;
Before me there are muskets,
Enemies marching on me in plenty.
Storming in, tearing them apart,
While my dear çoro lives,
I keep saying: I shall be khan.
So long as my Külçoro's eye stays true,
Majestic like the Ala-Too,
Its pass high and sheer,
I keep saying: I shall be the mountain ridge.
My fame passing beyond the world,
I keep saying: I shall be the lion.
If I fall upon Kakan,
I would say: I know how to scatter them;
The Kıtay and Mançu who grapple in battle,
Striking them with force outright,
I keep saying: I know how to bring them down.
My quarrel is with Kakançı:
Striking anew and cowing them,
Cutting down their khan, making them bow,
The men who possess a tongue
I set to the word and make them bow,
The beast that knows no tongue
I set to the faith and make it bow —
I keep saying: I shall make them the road.
Teeming Kıtay's Beecin —

I keep saying: I shall bring it low.
Çin-Maçin, Kakan's own —
I keep saying: I shall take his place;

Yeryüzünde kırk boy
Elini alırım – der dururum.
Kaplanın, Ayköl'ün
Öcünü alırım derdim,
Ürküp kaçarsa Kıtay,
Ken-Caylak'ın ağzından
Altın madenin dağından
Yerini alırım derdim,
Almambet, Çubak, Sırgak'ın
Öcünü alırım derdim.
Beecin'in ucunu bozup
Bu Kırgız'ın yeri – diye,
Han kaldırırım – der dururum.
Kakançı'yı parçalayıp,
Kocamışken Bakay'ı
Kalın Kıtay Kakan'ına
Han kaldırırım – der dururum.
Dönüp dolaşıp vuruşup,
Haykırıp mızrak uzatışıp
Dönüldüğünde Kakan'a
Fesat kılarım – der dururum.
Yüzleştiğinde Konurbay'la
Yiğit Külçoro'nun gözü doğru oldukça,
Şehrini bozup altın alıp,
Görülmedik iş kılarım – der dururum.

Kum tutuşup alevlenen,
Kuma koysan kazanı
Fıkır fıkır kaynayan,
Can taşıyan mahlûkun
Rast gelse canı kalmayan.
Puslanıp köşelenen,
Kuytusu tozup sivrilen,
Kuşatıp gelip Kıtay'ın
Yerini alırım – der dururum.
Dolu Kıtay kırk hanın
Ordusunu alırım – der dururum.
Uluntun'un oğlundan,

The forty tribes upon the earth —
I keep saying: I shall take their people.
For the Tiger, for Ayköl,
I would say: I shall take revenge;
If the Kıtay bolt in terror and flee,
From the mouth of Ken-Caylak,
From the mountain of the gold mine,
I would say: I shall take their place;
For Almambet, Çubak, and Sırgak,
I would say: I shall take revenge.
Breaking open the edge of Beecin,
Saying: this is the Kırgız's land,
I keep saying: I shall raise up a khan.
Tearing Kakançı apart,
Bakay, though grown old with years,
Over the Kakan of teeming Kıtay —
I keep saying: I shall raise him up as khan.
Circling and wheeling, trading blows,
Crying out, thrusting lances,
When the turn comes round, upon Kakan
I keep saying: I shall work mischief.
When he meets Koñurbay face to face,
So long as warrior Külçoro's eye stays true,
Breaking his city, taking gold,
I keep saying: I shall do the unheard-of deed.
Where the sand catches and flames,
Where a cauldron set on sand
Boils bubbling over,
Where any creature bearing life,
Should it chance there, keeps its life no more.
Misted over, cornered close,
Its hollows rising sharp with dust,
Coming to encircle the Kıtay,
I keep saying: I shall take their place.
Of the full Kıtay's forty khans
I keep saying: I shall take the horde.
From the son of Uluntun,

Çon-Kaspan'ın dağından,
Kasırgalı Kara-Suu
Eskilerin söz ettiği
Karasaat işte bu.
Kara-Suu'nun koyağından,
Taş-Kapçal'ın ağzından,
Kaspan-Too'nun dağından
Altın madeni hazine,
Madenini alırım – der dururum.
Kırk boy Kıtay Beecin'den
Çay alınan Kara-Too –
Uzanıp yatan yüksek dağ
Yerini alırım – der dururum.
Ala don, gök gömlek,
Kara takke, geniş şalvar
Kadın kılıklı çok Kıtay'ın
Ben elini alırım – der dururum.
Yakut çıkan Kara-Too,
Gevher-Say derler işte bu.
Katırını, devesini yağmalayıp,
Çekip alırım – der dururum.
Akar altın, ak gümüşü
Ganimet kılıp Kakan'dan
Yükleyip alırım – der dururum.

Hazinesini parçalayıp,
Ganimet kılıp fili alıp,
File yükleyip altın alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
Hasım olduğum Kakançın'a,
Kastımı kurup bunu alıp,
Fesat kılarım – der dururum.
Pazarlı şehre, Sarı Han,
Fesat kılarım – der dururum,
Halk ayak basmamış boğazı
Öfkelenip davransam,
Yol ederim – der dururum.
Tufan suyu ermez Beecin'e
Topluluğum erer – der dururum.

From the mountain of Çon-Kaspan,
The storm-swept Kara-Suu —
The one the ancients spoke of,
Behold, this is Karasaat.
From the hollow of the Kara-Suu,
From the mouth of Taş-Kapçal,
From the mountain of Kaspan-Too,
The treasure of the gold mine —
I keep saying: I shall take its ore.
From the forty tribes of Kıtay's Beecin,
The Kara-Too where tea is gathered –
The high mountain stretched out at rest —
I keep saying: I shall take its place.
Motley coats and gray-blue shirts,
Black skullcaps, wide trousers —
Of the many Kıtay dressed like women
I keep saying: I shall take their people.
The Kara-Too where rubies are found —
Behold, they call it Gevher-Say.
Plundering their mules and camels,
I keep saying: I shall drag them away.
Flowing gold and white silver,
Taking them as spoils from Kakan,
I keep saying: I shall load and carry them off.
Tearing apart his treasury,
Taking the elephant as spoils,
Loading gold upon the elephant,
Taking a thousand of the black-eyed ones,
Upon Kakançın, my sworn adversary,
Laying my design, taking all this,
I keep saying: I shall work mischief.
Upon the market city, Sarı Han,
I keep saying: I shall work mischief;
The gorge no folk has ever trodden —
Should I bestir myself in wrath,
I keep saying: I shall make it a road.
To Beecin the flood-waters cannot reach —
I keep saying: my host shall reach it.

Peygamber basmaz Beecin'e
Bahadırlar hep bir arada durdukça
İtibarım erer der dururum.
Benim kavgam Kakançın iledir,
Benim gözlediğim düşman Konurbay,
Beecin'e kargaşa salarım diye,
Beecin'deki Konurbay'ı
Niyetim durur alayım diye.
Öfkelendik, dikleştik
Kakan yurdunu kırmaya,
Kara Kalmak'a, Mançu'ya
Çarpışmayı sert salmaya.
Kavgam Konurbay iledir,
Atamın öcünü almaya.
Yüzleştiğim çok Kıtay,
Bel bağlayıp kuşanmaya,
Yönelip çıktık Beecin'e
Hunhar atam Manas'ın kununu
kovalamaya. Düşündükçe gönlüm tok.

Kurban olsam yeridir şuradaki

Külçoro gibi kardeşe,
Kapışıp Konurbay'ın
Ordusunu bozup durana.
Gözbebeği olan Külçoro,
Gözbebeği böyle çocuğa
Benim kara canım kurban!
Tanrı için, benim için
Kakançı'nın, Kıtay'ın
Hanlarına varıp gel,
Gücün yeterse Kalça'yı
Sırt üstü serip gel.
Bahadırsan, arslansan,
Er Külçoro sen isen,
Hanına doğru salıver,
Eline düşerse Kalça'yı
Diri yakalayıp getir!

To Beecin no prophet treads —
So long as the batyrs stand all together,
I keep saying: my authority shall reach it.
My quarrel is with Kakançın,
The foe I watch is Koñurbay,
Saying: I shall loose turmoil upon Beecin,
Saying: my intent stands fast to take
Koñurbay who dwells in Beecin.
We have raged, we have stiffened our necks
To crush the land of Kakan,
Upon the Black Kalmak, upon the Mançu,
To loose the onslaught hard.
My quarrel is with Koñurbay,
To take my father's revenge.
The many Kıtay I face —
To gird up our loins and arm,
We have set out for Beecin
To pursue the blood-price of my bloodthirsty father Manas. The more I think on it, my heart is full.
It would be right if I were the sacrifice for one
Like Külçoro, a brother such as he,
Who grapples and keeps shattering
Koñurbay's horde.
Külçoro, apple of the eye —
For such a child, the eye's apple,
Let my dark soul be the sacrifice!
For God's sake, for my sake,
Go forth to the khans
Of Kakançı and of Kıtay,
If your strength suffices, stretch Kalça
Flat on his back and come.
If you are a batyr, if you are a lion,
If you are Er Külçoro indeed,
Charge straight at their khan,
And if Kalça falls into your hands,
Seize him alive and bring him!

Gözbebeği edinilmiş olan
Er Külçorom, varıver!
Her yanın denkti

He who was made the apple of the eye —
My Er Külçoro, go forth!
Your every side was matched.

Talas'tan Koşoy gibi arslan çıkmaz,
Gözbebeğim, gölgem benim,
Kırgız'dan senin gibi arslan çıkmaz.
Şahbazım, senin gibi çocuğa,
Kıymetli ağan kurban!
Çorolar, senin gibi çocuğa,
Topyekûn Kırgız kurban!
Kara yalçın belimsin,
Göçmüş Manas hunhardan
Gözbebeği edinecek kardeş yok,
Görüverdim mi gönlüm tok,
Ölümden başka karaltı yok,
Gördükçe gönlü tok.
Bende senden özge gölge yok.
Atanın körü, yalnızlık,
İçim yanıp bağrım kor.
Gözbebeği kıldığım Külçorom
Hunharım esen olsun diye,
Akıl bulup düşmana giren,
Haykırıp düşmana çarpan,
Cenge binecek küheylan yok.
Kederlenir elbet yalnız ağan,
Bir senden başka kardeş yok.
Yaradan koruyup kollasın diye,

Elçiliğe yalnız gider.
Külçoro gibi garibe
Yaradan, gözünü üstünde tut diye,
Akına binecek küheylan yok,
Ata, Yaradan, boynu bükük koyma,

Çorodan başka kardeş yok.
Bende nişan koyacak bel yok,
Şu çorodan başka elim yok» –
Deyip, böylece, Semetey:

From Talas comes no lion like Koşoy,
Apple of my eye, my shadow,
From the Kırgız comes no lion like you.
My shahbaz, for a child like you
Your precious elder be the sacrifice!
Çoros — for a child like you
Let all the Kırgız entire be the sacrifice!
You are my black craggy mountain pass;
Since bloodthirsty Manas passed away
There is no brother to make the eye's apple,
The moment I behold you my heart is full,
There is no shadow looming but death,
Beholding you, the heart is full.
I have no shade in this world but you.
Blind wretch of a father — loneliness,
My insides burn, my breast is ember.
My Külçoro, whom I made my eye's apple,
Saying: may my bloodthirsty one be safe,
Who finds counsel and goes in at the foe,
Who cries aloud and strikes the foe —
There is no courser to ride to battle.
Your lone elder will grieve, to be sure,
There is no brother but you alone.
Saying: may the Creator guard and keep him,
He goes alone on the embassy.
For a forlorn one like Külçoro,
Saying: Creator, keep Your eye upon him,
There is no courser to ride on the raid,
Father, Creator, leave him not with bowed neck,
There is no brother but the çoro.
I have no ridge on which to set my mark,
I have no people but this çoro» –
So saying, thus Semetey:

«Kıtay yığın, er yalnız,

Çoroyu Tanrı saklayıver!
Ata, Külçoro gibi çocuğa
Gürleyen Kırgız, çok Argın
Tümden gitsin kurban!»

Semetey sözünü tutmuştu,
Kalın Kırgız, çok Argın
Birlikte yanıp çığrışıp,
El kaldırıp Han Bakay
Bir yandan sızlanıp ağlayıp hıçkırarak.
İt derisinden oğul kuldum.
Kalın Kırgız halkı ağlayıp,
Han devleri hep ağlayıp,
Ne zaman olsa er yalnız,
Bu, dilediği düşmana dalar diye,
Destek olacak bir can yok.
Ne zaman olsa bu bozkurt
Kendi yalnız dalar diye,
Ecelim gelse ölürüm,
Şu kurban olduğum çoroma
Er ya da geç bir gün
Atadan yalnız ben garip
Ne yapıp vereyim?
Kederlenip hunhar arslan,
Öfkelenip iş bitirip,
Alevlenip içi kor olup,
Güzelim çilekeş er
Kalday'ı kırar kun ödetip,

Ne eder ki çorom – diye,
Yiğidin bağrı pek tütüp.
Ata, horoz gibi olan canım arslan
Fırsat düşse Kalmak'ı
Ululara yakın arslanınız,
Bu, kökü bir bozkurt erinizin.
Kökü kaplan doğmuş eriniz
Almambet oğlu arslan çoron,

«The Kıtay are a multitude, the man alone —
May God preserve the çoro!
Father, for a child like Külçoro
Let the thundering Kırgız, the many Argın
Go all entire as sacrifice!»

Semetey had kept his word,
The teeming Kırgız, the many Argın
Burning together, crying out,
Han Bakay raising his hands,
Moaning the while, weeping and sobbing.
I was a son-servant of dog's hide.
The teeming Kırgız people weeping,
The khans, the giants, all weeping:
Whenever it may be, the man is alone,
Saying: he plunges at whatever foe he wills,
There is no soul to stand by him.
Whenever it may be, this gray wolf,
Saying: he plunges in all alone,
If my hour comes I die;
To this çoro for whom I am the sacrifice,
Sooner or later, some day —
I, forlorn, alone from my father —
What can I do, what can I give?
Grieving, the bloodthirsty lion,
Raging, finishing the deed,
Flaring, his inside turning to ember,
My fine long-suffering man
Will crush the Kalday and exact the blood-price,
Saying: what will my çoro do —
The warrior's breast smoldering hard.
Father — my dear lion, rooster-proud,
Should the chance fall, at the Kalmak —
Your lion who stands near the great ones,
This man of yours, gray wolf of one root.
Your man born of tiger stock,
Almambet's son, your lion çoro,

Salınıp yürüyen er çoron
Cezayilini kuşanıp,
Canı yanıp, canım er
Ağasına yalvarıp:
«Her gün kederlenip durma,
Han ağam, yanıp tutuştuğun çocuğuna.
Kâfir ile Müslüman,
Gazânın hâli böyledir,
Kim razı buna.
Ata, kederlenme han ağa,

Nasipsiz kuluna.
Ölmeden esen gezersem,
Koyun derisi oğuldum.
Ölüp kalırsam serilip,
Beli sıkı bağlayan,
Daha beter kederlenecek gibi,
Yiğidin seninle kandaştır,
Ay gibi olan Manas'ın
Tam belinden süzülen,
Kara yüzlü anam Kanıkey'in
Rahmini yara tepip çıkan,

Kaygılanıp duracak gibi,
Kederlenip arslan ağam,
Kaygılanıp üzülme,
Hangi yerde Manas oğluydum ben?
Bahadır, gümüş gözlü, gün yüzlü,
Gürleyen arslan ağam,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Ata, kurban olduğum er ağam,
Benim çekiştiğim Konurbay,
Gerçekten aldattım domuzu,
Fırsatını bulursam çelerim.
Benim gözetleştiğim Ezkara,
Altüst edip savururum.
Sayılı cinini silkerim,
Gözetleştiğim düşmanım Konurbay,

Your striding warrior çoro,
Girding on his cezayil gun,
His soul aflame, my dear man,
Pleading with his elder:
«Do not stand grieving every day,
My khan elder, for the child you burn for.
Infidel and Muslim —
Such is the way of holy war,
Who can be content with it?
Father, grieve not, khan elder,

For your luckless servant.
If I roam safe without dying,
I was a son of sheep's hide.
If I fall dead, stretched out,
He who binds his waist tight
Will grieve, it seems, far worse;
Your warrior is blood-kin with you,
Descended from the very loins
Of Manas who was like the moon,
He who kicked open the womb
Of my dark-faced mother Kanıkey and came forth —
He will keep sorrowing, it seems;
Grieving, my lion elder,
Do not sorrow and mourn.
In what place was I ever Manas's son?
Batyr — silver-eyed, sun-faced,
My thundering lion elder,
Scourging and scorching moon and world,
Father, my warrior elder for whom I'd die,
Koñurbay with whom I contend —
Truly I deceived the swine,
If I find my chance I shall trip him.
Ezkara with whom I trade watching eyes —
I shall overturn and scatter him.
I shall shake out his numbered demons,
Koñurbay, my foe with whom I trade watching eyes —

Aldattım itini,
Çaresini bir yolla bulurum.
Ata, kurban olduğum ağacığım,
179280 Ecelim gelirse ölürüm.
Ecel gelmeden, gün bitmeden,

Gücüm yeterse Kalça'yı
Bir görülmedik hale koyarım.
Hem saftın, hem arslandın,
Erliğin var, aklın yok,
Söz dinlemez hunhar erdin.

Dediğimi bilesin,

I deceived that dog of his,
I shall find his undoing by some way.
Father, my dear elder for whom I'd die,
If my hour comes I die.
Before the hour comes, before the day is done,
If my strength suffices, I shall put Kalça
Into a state unheard-of.
You were both guileless and a lion,
You have manhood, but no forethought,
You were a bloodthirsty man who heeds no word.
Know what I have said,

Ayköl ağam, sözümü tut.
Söylediğimi bilesin,
179290 Aman gün, ağam, sözümü tut!
Buurul'u onarıp eyerlerim,
Arslanlığımı belli edip,
Alöke oğlu Konurbay,
Kâfirinin Kara atını,
Böğründeki kanadını,
Kulak duymuş, göz görmüş
Yere koşup kudurup,
Koşup duran âdetini.
Yiğitliği belli edip,
179300 Kara atını ele geçirtip,
Kırk boy Kıtay, kıymetli yurt Bu içeri gitti – diye,
Çokluğu tümen kara kurt.
Kıtay elini yaklaştırma,
Gelinler gibi diz vurup eğilse,
Kara atını geri aldırma.
Nişancısı var, seli var,
Öfkeye kapılıp bassa,
Atan Manas'tan beri Konurbay'ın

Çilemi kaynatıp durma.
179310 Er ya da geç her zaman

Ayköl my elder, keep my word.
Know what I have spoken,
Blessed day, my elder, keep my word!
I shall refit Buurul and saddle him,
Showing forth my lionhood —
Koñurbay, son of Alöke,
Your infidel's Kara horse,
The wing upon its flank,
Which ears have heard and eyes have seen,
Racing frenzied over the ground,
Its custom of ceaseless running.
Showing forth my valor,
Having his Kara horse seized —
Forty tribes of Kıtay, the precious land
Saying: this one has gone inside,
Their multitude ten thousand black wolves.
Let not the Kıtay host draw near;
Though he kneel and bow like a bride,
Do not let him take back his Kara horse.
He has his marksmen, he has his flood;
Should he trample, seized by wrath —
Since your father Manas's day, Koñurbay —
Do not keep my ordeal boiling.
Sooner or later, at every turn,

Aldatıp durma huyu var.
Kıtay'ım diye işaretleştim,
Herkesten başka türlü aldattım.
Ululuk taslayan Kalça'yı
Böylece ele düşürürüm.
Yiğit ağam kaplan.
Yüzleştiğinde ezip vur,
Aldanmadan doğrultuver.
Ken-Kol ovası, Suusamır
Konurbay'ın kolaçan ettiği yoldu,
Atamız Manas Ayköl'ü
Aldatıp duran ordu idi.
Bedel'den beri domuzun
Aldata geldiği yoldu.
Pek büyücü oğuldu,
Kullardan başka türlü erdi,
Ay-âleme ünü
Yayılıp duran arslandı.

He has his habit of ceaseless deceiving.
I gave the sign, saying: I am Kıtay,
I deceived him otherwise than anyone.
Kalça who plays at grandeur —
Thus I shall bring him into your hands.
My warrior elder, tiger.
When you face him, crush him and strike,
Take true aim, undeceived.
The Ken-Kol plain and Suusamır
Were the road Koñurbay scouted,
It was the horde that kept deceiving
Our father Manas, the Ayköl.
Since Bedel it was the road
The swine came deceiving along.
He was a son deep in sorcery,
He was a man unlike other servants,
He was a lion whose fame keeps spreading
Over moon and world.

Ağacığım, törem, şu sözümü dinle,

Edeceğim kurnazlığı dinle!
O düşmana ant mı olur,
Kıtaylar gibi tapınırım.
Puthanesini aldığımda,
Çevirip düşmana saldığımda,
Kıtay bozulup gitti – diye,
Silkinip ağa, geri kalma.
Kişinin kaldıramayacağı büyük kargaşayı
Yalnız Külçoro'ya yükleme.
Buram buram Mançu'nun
Eliyle yapılmış,
Tunçtan dökme burkana
Tanrı edip gitti – diye,
Yerimi kaza sayma.
Öfkelenip dikilip,
Kaplan ağa, sultanım,
O Kakançı'ya, kırk hana

My dear elder, my lord, hear this word of mine,
Hear the cunning I shall work!
Is there any oath binding toward that foe?
I shall worship as the Kıtays do.
When I take his idol-temple,
When I turn and loose it on the foe,
Saying: the Kıtay have broken and fled —
Rouse yourself, elder, do not lag behind.
The great turmoil no man could lift —

Do not load it on Külçoro alone.
To the burkan cast of bronze,
Made by the hand
Of the coiling Mançu,
Saying: he went and made it his god —
Do not count my place as lost.
Rising up in wrath,
Tiger elder, my sultan,
Upon that Kakançı, upon the forty khans,

Hanını kesip kırıp,
Bir güzel iş salayım.
Dediğim budur, bilesin,
Kıtay'ı aldatıp çevirmeye,
Kıymetlim ağam, sözümü tut.
Buurul'u verirsen bineyim,
Kul değil, han dedirtip,
Aralarında gezineyim.
Atandan kalan mirasın*,
Atışacak düşmana denk geldi.
Akkelte'yi* verirsen alayım,
Geniş sırtıma asınıp,
Sonra Kalça'ya varayım.
Atası Manas'tan yeğdir dedirtip,

Kırk boy Kıtay Beecin'in
Yüreğini böyle alayım.
Ulu kişi gelmiş gibi,
Kıtay telaşla koşuşsun,

Cutting down their khan, crushing them,
Let me loose one fine piece of work.
This is my word, know it well,
To deceive the Kıtay and turn them,
My precious elder, keep my word.
If you give Buurul, let me mount him,
Making them say: no servant, but a khan,
Let me ride about among them.
The heirloom left you from your father*
Has met the foe it was to fight.
If you give Akkelte, let me take it,*
Slinging it across my broad back,
Then let me go to Kalça.
Making them say: he is better than his father Manas,
Let me thus take the heart
Of the forty tribes of Kıtay's Beecin.
As though a great one had arrived,
Let the Kıtay scurry in alarm,

Han atam Manas'ı görmüş gibiyim.
Senin gibi bir yiğitten,
Kakançı canından umut kessin.
Akolpok'u verirsen giyeyim,
Buurul'u çalımla yürütüp
Aranızda gezeyim.
Çinli beni aldatmazsa
Ta Beecin'e dek süreyim.
Boz kuşağı belime dolayayım,
Almambet Han'ın kendisi gibi,
Kendisi değilse, kara gözü gibi
Buurul'u kurumla oynatıp
Araya girip varayım.
Kırk boy Çinli, Beecin halkı,

Zorlu bir kıskaca alayım.
Kıyamete göçmüş aslanların,
Zayıpburuş erlerin,
Öcünü böylece alayım.

It is as if I saw my khan father Manas.
From a brave man such as you,
Let Kakançı despair of its life.
If you give the Akolpok, let me wear it,
Making Buurul step with a swagger
Let me go about among you.
If the Chinese do not deceive me
Let me ride as far as Beecin itself.
Let me wind the grey sash about my waist,
Like Almambet Han himself,
If not himself, then like his own dark eye
Making Buurul prance with pride
Let me go and step between them.
The forty tribes of Chinese, the people of Beecin,
Let me catch them in a cruel vise.
Of the lions gone to the Last Day,
Of the Zayıpburuş men,
Thus let me take their revenge.

Altı hanı saplasan flamaya,
Sapı çelik, ucu keskin
Sırlı mızrağı ver armağana.
Armağan diye mızrak alırım,
Kaygının yolunu açarım.
Suratını asıp kabarırsa,
Kalday oğlu kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı,
Çetin şehir Dıñşaa'yı,
Çinliyi kırıma uğratıp,
Bunca çoğunu yıkarım.
Vadide duracak malım yok,
Öz akrabam Kalça'dan
Ölümden esirgeyecek canım yok.
Yamaca yayacak malım yok,
Kalabalık Çinli düşman olsun,
Kavgadan esirgeyecek canım yok».
Işıl ışıl çorosuna
Töre yine bunu söyleyip:
«Senin gibi dönüp gelen yiğide,
Ata, kurbanın olayım Külçorom,

Buurul'um sana sadaka olsun!

Amcan da kurban, küheylan da!» –

Vermem diye diyemeden,
Yiğidin gönlünü kırmadan,
Dur çocuk, diye diyemeden,
Yavrucağın gönlünü kırmadan,
Buurul'dan inip verdi,
Çözüp verdi buulumu.
Pusatını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Yiğit Külçoro'ya tutturup.
Ok geçmezi giydirip,
Aslan olduğunu bildirip.
Atılgan çoronun
Donatımı verip eline,

Could you spit six khans on a banner,
Its shaft of steel, its point keen,
Give the lacquered lance as a gift.
As a gift I shall take the lance,
I shall open the road of sorrow.
If he scowls and swells with rage,
The infidel son of the kalday,
The batyr Han Koñurbay,
The grim city Dıñşaa,
Bringing slaughter on the Chinese,
I shall lay their multitude in ruins.
I have no herds to stand in the valley,
From Kalça, my own kinsman,
I have no life to spare from death.
I have no herds to graze on the slope,
Let the teeming Chinese be my foe,
I have no life to spare from battle».
To his choro shining bright
The töre spoke again and said:
«For a brave man returned like you,
For a steed, let me be your offering, my Külçorom,
Let my Buurul be alms for you!

Your uncle is the offering, and the courser too!» –

Unable to say, I will not give,
Not breaking the brave man's heart,
Unable to say, wait, child,
Not breaking the dear boy's heart,
He got down from Buurul and gave him,
He loosed and gave the buulum silk.
Girding on his weapons,
Binding on the naked sword,
He placed them in brave Külçoro's hands.
He dressed him in the arrow-proof mail,
Making known that he was a lion.
To the dashing choro
He gave the war-gear into his hand,

Bahadırı saldı yoluna.
Çocuğun hâline bakma sen,
Doksan kara tosunu
Kestirip gönderiverdi.
Birinin gözü değer diye,
Çoro için kesti sadaka*.
Amcasından küheylanı
O Külçoro istedi,
Altın tabanlı üzengiye,
Basmadan sıçrayıp atladı.
Aslı bozkurt, durur mu,
Üyrülmö'nün sazlığına,
Teek-Too'nun başına
Aslı bozkurt şahbazı
Arabulucusu Külçoro –
Dili çevik aslan çoro,
Çevik doğmuş er çoro,
Önceden göçüp gitmiş Almañ'dan,
Ay-âlemi titreten
Alake töre pehlivandan
Üstün doğmuş aslan çoro.
Kıymetli töre Semetey
Gök yamacın çıkıntısında,
Devrilmiş burun tepede.

And sent the batyr on his way.
Do not judge the boy by his look —
Ninety black young bulls
He had slaughtered and sent off.
Lest someone's eye should strike him,
For the choro he slew the alms.*
From his uncle the courser
That Külçoro had asked,
Onto the golden-soled stirrup,
Without stepping he leapt and sprang.
A grey wolf by blood — would he stay still?
To the reed-marsh of Üyrülmö,
To the summit of Teek-Too
The grey-wolf-born falcon,
The go-between, Külçoro –
The lion choro of nimble tongue,
The warrior choro born nimble,
From Almañ, who passed away before,
Who made the moonlit world tremble,
From Alake the töre, the pehlivan,
The lion choro born superior.
The precious töre Semetey
On the spur of the blue-grey slope,
On the toppled nose-shaped hill.

Argın, Kırgız kalabalık halk
Kaynaşarak durdular.
Çogulma'nın sazlığına
Çinli, Kırgız kaynaşıp,
Kara karınca gibi kımıldayıp
Hep birlikte toplandılar.
Toplaşarak durdular,
Araya girdi Külçoro,
Çok görmüş aslan çoro,
Çinli ile Kırgız'ın
Huyunu bilen er çoro.
Görsen gönlün bölünür,
Bozkurt Semetey indi bir yamaca.

The Argın, the Kırgız, the teeming folk
Stood there swarming together.
To the reed-marsh of Çogulma
Chinese and Kırgız swarming,
Stirring like black ants
They gathered all together.
Assembling, they stood there,
Külçoro stepped in between,
The lion choro who had seen much,
Of the Chinese and the Kırgız
The warrior choro who knew their ways.
Were you to see, your heart would falter,
The grey wolf Semetey came down onto a slope.

	Ay-âlemin tamamı	*The whole of the moonlit world*
	Gök yamaç gibi görünüp,	*Seeming like a blue-grey slope,*
	Dağ üstündeki bulutun	*Of the cloud upon the mountain*
	Serinliği gibi görünüp,	*Seeming like the coolness,*
	Sarp boğazın	*Of the sheer gorge*
179460	Gırtlağı gibi görünüp,	*Seeming like the gullet,*
	Başı dağın doruğu gibi,	*His head like the mountain's peak,*
	Vadinin yarısı kadar,	*As large as half the valley,*
	Rast geleni yutacak gibi,	*As if to swallow whatever he met,*
	Kurulup salınan o yanası,	*That accursed one, perched and swaying,*
	Oku dere taşı gibi,	*His arrows like stones of the stream,*
	Burnunun dumanı	*The smoke of his nose*
	Yeşil sürülmüş kır ucu gibi,	*Like the edge of a green-tilled steppe,*
	Görsen derinliği böyleydi,	*Had you seen — such was his depth,*
	Semetey oraya indiğinde,	*When Semetey came down there,*
179470	Uçsuz bucaksız çadır ordusu	*The boundless horde of tents*
	Düşünen biri kurmuş gibi.	*As if pitched by one who planned.*
	On iki bin kıpırdamadan,	*Twelve thousand without stirring,*
	Atıyla birlikte sığmış gibi.	*As if packed in, horse and all.*
	Her biri dört bir yandan	*Each one on every side*
	Ordo atışıp yatar gibi,	*As if lying at a game of ordo,*
	Törenin hâli işte böyleydi.	*Such was the state of the töre.*
	Saçaklı yandan, kırk kilim	*On the fringed side, forty kilims*
	Sırt sırtına serdirip,	*He had spread out back to back,*
	Kıymetli Han Manas'tan kalan	*Left from the precious Han Manas*
179480	kızıl tuğ Sakallı Kalça ihtiyarı,	*the crimson tuğ The bearded old man Kalça,*
	Göğe değercesine diktirip,	*He had raised as if to touch the sky,*
	Hilâli altın tuğ olup,	*Its crescent a golden banner,*
	Haykırışan gürültü olup,	*A clamor of crying voices,*
	Güneş sancağı tuğ olup,	*The sun-standard a banner,*
	Gümbürdeyen gürültü olup,	*A thundering, rumbling din,*
	Dünyayı donatıp,	*Adorning all the world,*
	Yılkının kısır taylarını	*The barren colts of the herd*
	Can kazanında kaynatıp.	*Boiling in the cauldron of life.*
	Halk hep birden konmuştu,	*The folk had all encamped as one,*
179490	Er Semetey, Bakay Han	*The warrior Semetey, Bakay Han*
	Hazırlığa girişmişti.	*Had set about their preparations.*

Hilâli altın sırlı mızrağı
Göğe değdirip yükseltip,
Işıl ışıl parlatıp,
Onu şimdilik bırakın,
Kırk boy Çinli, Koñurbay,
Ondan haber başlatın.
Gözcülüğe çıkan bilicisi,
Arada yürüyen elçisi
Türlü türlü can olup,
Almambet oğlu Külçoro
Arabulucu o olup,
Arada yürüyüp bozkurt aslan,
Kalday oğlu kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı,
Ezgara'yı, hanlarını,
Kandırıp aldığı zamanmış,
Uğru açık çoro arada,
Yanlarına sokulduğu zamanmış.
Koñurbay'a varmıştı,
Yiğidin sevdiği büyük sözü
Ortaya koyduğu zamanmış,
Dizleri yere bükülüp,
Kıvrak davranan o kudurası,
Kalça'ya tazim edip,
Gelinler gibi diz kırıp.
Çoro böyle dururken
Ezkara başta, ihtiyarları,

The crescent-tipped, gold-lacquered lance
They raised to touch the sky,
Making it flash and gleam,
Leave that aside for now,
The forty tribes of Chinese, Koñurbay —
Begin the tale from them.
His seer gone out to scout,
His envoy walking in between
Being souls of every kind,
Külçoro son of Almambet
He being the go-between,
The grey-wolf lion walking between,
The infidel son of the kalday,
The batyr Han Koñurbay,
Ezgara and their khans,
It was the time he won them by guile,
The open-fortuned choro in between,
It was the time he slipped to their side.
He had come before Koñurbay,
The great words the brave man loved
It was the time he set them forth,
His knees bent to the ground,
That mad-souled one, quick of motion,
Bowing low before Kalça,
Kneeling like a bride.
While the choro stood thus
Ezkara at their head, the elders,

Taş kuşanmış hanları,
Dolup taşan canları,
Çoro'yu özek edinip.
Aman, varanı ele almış, Pamuk kuşak, geniş çizme
Kırk boy Çinli halkına
Pek yaman olmuş hâli:
«Bu, Burut içinde gezmiş,
Burkan'ın Tanrı olduğunu
Çoro iyi bilmiş,
Buna Burut-Kırgız deyip,

Their khans girt with stone,
Their souls brimming over,
Made the choro their very core.
Aman, he charmed all who came, Cotton sash and wide-topped boots
To the folk of forty Chinese tribes
His state seemed wondrous grim:
«This one has roamed among the Buruts,
That Burkan is God
The choro has known full well,
To call him Burut-Kırgız

Dedikodu etmek boşmuş.	*And gossip is an empty thing.*
Burkan'a Tanrı deyip durur,	*He keeps calling Burkan God,*
Dini bizden üstünmüş,	*His faith, it seems, outdoes ours,*
Hem yiğitmiş, hem aslanmış,	*He is brave, they say, and a lion,*
Hesapsız bir er de imiş,	*A warrior beyond all reckoning,*
Şu Kakançı'lı Beecin'i	*This Beecin of Kakançı*
Güdüp yönetecek ermiş de,	*He is the man to herd and rule it,*
Çaresizlikten doğup,	*Born out of helplessness,*
O, Burut'ta gezip durmuş,	*He has roamed among the Buruts,*
Bizim Burkan Tanrı'yı	*Our Burkan God*
Bizden üstün bilmiş.	*He has honored above ourselves.*
Burkan'ın sırrını bilemeden,	*Not knowing Burkan's secret,*
Burut'ta güçbela gezmiş.	*He roamed in hardship among the Buruts.*
Yeni gelip akraba bulup,	*Newly come, he found his kin,*
Burkan'ın Tanrı olduğunu	*That Burkan is God*
Bu kerata çocuk bilmiş.	*This rascal boy has known.*
Gerçek kuşaklı hanların	*Of the khans of the true sash*
Öz soyu buymuş meğer.	*He is the very stock, it seems.*
Cepken giyen hanların	*Of the khans who wear the jerkin*
En güçlüsünün ta kendisiymiş,	*He is the mightiest one himself,*
Kolçak giyen kaldayın	*Of the kalday who wears the armguard*
Bakan kara gözüymüş,	*He is the watching dark eye,*
Cevşen giyen Mançu'nun	*Of the Manchu who wears the coat of mail*
Bahadırının ta kendisiymiş,	*He is the very batyr himself,*
Gerçek Çinlinin soyundan,	*Of the true Chinese lineage,*
Çınmaçın'a dayanakmış.	*A pillar for Çınmaçın.*
Kırk boy Çinli bu halkı	*This folk of forty Chinese tribes*
Yürüklerini yormadan,	*Without wearying their hearts,*
Gönüllerini incitmeden	*Without wounding their souls*
Güdüp koruyacak ermiş.	*He is the man to herd and guard them.*
Han soyu, başıboş savrulmuş,	*Of khanly stock, tossed masterless,*
Baksak, kötü demek boşmuş.	*If we look, to call him bad is idle.*
Keçil'in hanı Koñurbay	*Koñurbay, khan of Keçil,*
Bir mızrak boyu üstünmüş,	*Stands a lance-length above,*
Her yanı denkmiş, tammış,	*Every side of him even and whole,*
Güçlü Çinli, kırk hanlı halkı	*The mighty Chinese, the folk of forty khans,*
Güdüp yönetecek oğulmuş.	*He is the son to herd and rule.*
Hem pehlivanmış, hem devmiş,	*He is a pehlivan and a giant,*

Bizim büyük Beecin'e sahipmiş de.
Berenci'yi kuşanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Beecin'i güder imiş.
Beecin güden gözdeymiş,
Karabcı'yı takınıp,
Gök kaplan gibi atılıp,
Kalday güden er imiş.
Berenci giyip bel bağlayıp,
Kurt çarpmış gibi salınıp,
Beecin halkını güden ermiş.
Ayak ucu, başı Kakançı,
Üstü Keñtun, Bakburçun,
Bunca şehri dolanıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Çinliyi güden er imiş,
Her yanı denkmiş, tammış,
Koñurbay'ın gözü yumulsa,
Kırk hanın halkına, Çinliye
Sahip çıkacak kulmuş.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı düzleyiverir,
Yiğitmiş, dayanakmış,
Çağından üstün biriymiş.
Çoñ-Beecin'i yönettirip,
Altın tahta oturtup,
Kakançı'nın Beecin'ine
Han kaldıracak er imiş.

And master of our great Beecin too.
Girding on the Berenci,
Circling round Beş-Beecin,
He herds Beecin, they say.
The favorite who herds Beecin,
Donning the Karabcı,
Springing like a grey-blue tiger,
He is the man who herds the kalday.
Wearing the Berenci, binding his waist,
Swaying as if wolf-struck,
He is the man who herds Beecin's folk.
Its foot and head Kakançı,
Above it Keñtun, Bakburçun,
Circling all these cities,
Girding a sword without a sheath,
He is the man who herds the Chinese,
Every side of him even and whole,
Should Koñurbay's eyes close,
For the folk of forty khans, the Chinese,
He is the servant to stand as master.
Tall of stature, broad of shoulder,
High of brow, strong of venom,
He flattens whoever provokes him,
He is brave, he is a pillar,
One who surpasses his own age.
Setting Çoñ-Beecin under rule,
Seating him on the golden throne,
Over Kakançı's Beecin
He is the man to raise a khan.

Kızıl çelik Zulpukor'u
Alacak çapı var imiş.
Âlemi güdüp, halkı yönetip,
Kalacak çapı var imiş.
Endamına baksam pehlivan gibi,
Halkı yönetip yurt güden,
Ay-âleme kavga salıp,
Namı yayılmış zorluları,
Kahrı güçlü, kendisi aslan,

The red-steel Zulpukor
He has the measure to take it up.
Herding the world, ruling the folk,
He has the measure to endure.
Look at his frame — like a pehlivan,
Ruling the folk, herding the land,
Loosing war on the moonlit world,
The renowned and mighty ones,
His wrath is strong, himself a lion,

Bizim Kakan'da varsa, işte bu er.
Mahmuzladığı boşa gitmeyen,
Sapı çelik, ucu keskin,
Adam saplayan Zulpukor'u
Kınından sıyıracak oğulmuş,
Ay-âleme bir kargaşa
Başlatacak oğulmuş.
Dün, mercan kopça, inci taş, Bir gürlese âlemi
Luñtun'un kanı karışık,
Düşünsek bunca dayanak çıkmaz,
Görmüştük bunca kişiyi,
Çinliden böyle er çıkmaz».
Çinli gürültüyle bunu söyleyip,
Borular, zurnalar çalınıp,
Gergedana ok, barut yüklenip,

Boz ala flama tuğ olup,
Göğü yaran gürültü olup,
Gitgide artan uğultu olup.
Er Koñurbay bahadırın,
En yaman kâfirin,
Ordusu yanında, Keñ-Tuñ'un
Kendeme'sinde halkı durdu.
O Koñurbay Kalça'nın
Mızrağı çelik, eşi yok,
O Kalça'nın ordusunda
Neler var da neler yok.
Kaynayıp duran ordusunda,
Türlü türlü pehlivanı,
Çağını aşmış meğer
Koñurbay'ın kavgası.
Pehlivanları içinde

Kaynaşan kâfirin,
Çağı bilen bahadırın,
Dolup taşar pehlivanı,
Bilicileri, devleri,
Çoñ-Beecin'in sahipleri,

If our Kakan has one, this is the man.
Whose spurring never goes to waste,
Its shaft of steel, its point keen,
Zulpukor, the impaler of men,
He is the son to draw it from its sheath,
Upon the moonlit world a turmoil
He is the son to set loose.
Yesterday, coral clasp and pearl, Should he once roar, the world
Luñtun's blood runs mixed,
Think as we may, no such pillar appears,
We have seen so many men,
From the Chinese no such man appears».
The Chinese said this with a roar,
Horns and zurnas were sounded,
Arrows and powder loaded on the rhinoceros,
The grey-pied pennant made a banner,
A din that split the sky,
A hum that swelled and swelled.
Of the warrior Koñurbay the batyr,
Of the fiercest infidel,
His horde beside him, at Keñ-Tuñ's
Kendeme his people halted.
That Koñurbay Kalça's
Lance is steel, without a peer,
In that Kalça's horde
What is there not, and what is there.
In his seething horde,
Pehlivans of every kind,
It has outgrown its age, it seems —
The warfare of Koñurbay.
Among his pehlivans

Of the swarming infidel,
Of the batyr who knows his age,
His pehlivans brim over,
His seers and his giants,
The masters of Çoñ-Beecin,

Kara sakal Dıñşa'sı,
Acayipten okumuş,
Katı bilici bunca kişi,
Demir urgan ağından,
Baştan başa hançerli kolcusu,
Domuza doymayan obur devleri,
İnsan canını çıkaran,
Kapıp çiğneyip geçecek gibi,
Hemen köküne erecek gibi,
Yıkıp harap edecek gibi.
Katıra binmiş, mızrak almış,
Beddua değmiş nasıl bir can.
Gören insan ürken,
Kâfirin pehlivanları,
Pehlivanları bir başka.
Gören insan ürken,
Kudurmuşun pehlivanı,
Acayipten okumuş.
Bilicileri, aslanları,
Altay kadar azabı
Şimdi görecek bilicisi,
Bilicisini önüne katmıştı,
Yiğit çoro bozkurdu
Bilici süzüp durmuştu.
Sadak gibi Koñ töre –
«Ay-âlemin bildiği ulu töre,

Ulu törenin yanına,
Mançu hanı Ezkara,
Hepsi ayakta dururken,
Varmış meğer bilicisi.
Tazim edip kudurup,
Bastığı yeri tabanlayıp,

Gördüğünü söyleyip, çocuğu
Bilici kötülemeye girişti:
«Ay-âlemin sahibi Koñ törem,

Ölçüsüz ulu törem!

His black-bearded Dıñşa,
Schooled in wondrous arts,
So many stern seers,
With nets of iron rope,
Guards daggered from end to end,
Glutton giants never sated on swine,
Wringing out the souls of men,
As if to seize, to chew, to pass,
As if to reach one's root at once,
As if to wreck and lay in ruin.
Mounted on mules, with lances taken,
What souls, touched by a curse.
Whoever sees them shudders,
The pehlivans of the infidel,
His pehlivans are something else.
Whoever sees them shudders,
The pehlivan of the rabid one,
Schooled in wondrous arts.
His seers and his lions,
Torment vast as the Altay
His seer now soon to see,
He had driven his seer before him,
The brave choro, the grey wolf,
The seer stood eyeing him.
Like a quiver, Koñ töre –
«The great töre known to the moonlit world,
To the great töre's side,
The Manchu khan Ezkara,
While all were standing there,
His seer, it seems, had come.
Bowing low, raving mad,
Stamping the ground he trod,

Telling what he had seen — the boy
The seer set out to slander:
«My Koñ töre, master of the moonlit world,
My great töre beyond all measure!

Kakançı'dan çok ulular,
Dileyip geldik bir sözü,
Hanım, nasıl olur diye,
Seçip geldik bir sözü.
İyiyse eğer bu akıl,
Peki deyip söz dinleyin.
Kötüyse eğer bu akıl,
Kuru canı hiç bırakmadan,
Hepten kırıp geçirin!
Bahadırımız, aslanımız,
Belaya kalıp durmayın.
Bahadır Kalça erimiz,
Akraba dediğiniz çocuk –
Şu kudurmuşa bakınız.
Yabancılık durur sözünde,
Ayrılık durur gözünde.
Çarpıklık durur sözünde,
Sinsilik durur gözünde,
Gücü yetse akraban
Seni çelmeye durur,
Fırsat bulsa bu çocuk
Seni bölmeye durur.
Kırgız'dan akraba olur mu,
Senin Çinli çevrenden çıkan
onar mı? Senin obanı bozup dağıtır.

Bu Kırgız'dan gelen soysuz,
Size akraba olur mu?
Gücünü salar zırhına,
Bu Kırgız'dan gelen kerata,
Yolunu bulsa köküne erer,
Bahadır, zırh giysen onar mı?
Sözüme kulak ver Kalça,
Başka yerde büyüyen akraba olur mu?
Yaban kürkün hayır getirir mi,
El, sana akraba olur mu?

Çift cevşen, serçe gözlü,

Many elders from Kakançı,
We have come to beg a word,
My khan, asking how it shall be,
We have come with a chosen word.
If this counsel be good,
Say yes and heed the word.
If this counsel be ill,
Sparing not our bare lives,
Cut us down one and all!
Our batyr, our lion,
Do not linger in calamity.
Batyr Kalça, our warrior,
The boy you call your kinsman –
Look at that rabid one.
Strangeness stands in his words,
Parting stands in his eyes.
Crookedness stands in his words,
Slyness stands in his eyes,
If his strength sufficed, your kinsman
Stands ready to trip you,
If he finds the chance, this boy
Stands ready to split you.
Can kin be made from the Kırgız?
One gone out from your Chinese circle —
can he mend? He will wreck and scatter your camp.

This baseborn come from the Kırgız,
Can he be kin to you?
He will spend his strength on your armor,
This rascal come from the Kırgız,
If he finds a way he will reach your root,
Batyr, if you don mail, will it mend?
Lend ear to my word, Kalça,
Can one raised elsewhere be kin?
Does a wild pelt bring any good,
Can a stranger folk be kin to you?

The double mail, sparrow-eyed,

Sırlı mızrak saplasak yarılmaz,

Kırgız'dan gelen akrabanın,
Çinliye benzer yüzü görünmez.
Al alacalı, çuha gibi boz,
Sırtını yolsak parçalanmaz,
Kazara Çinliden geçse eline,

Bunun geri bakacağı görünmez.
Çift cevşenin sağlamının,
Koltuğunu çeksek ayrılmaz,
Bu can atan akraban,
Kalmuk'tan geçse eline,
Geri dönecek gibi görünmez.
Hedefi varsa akraban,
Kandırıp giyer kaftanını,
Sonunda sana oyun eder.
Kurnazlaştı bu Kırgız,
Akrabam deyip durmaz mı,
Doğru törem, bunu düşün,
Senin tulparını kandırıp almaz mı!
Tulparın eline geçtikten sonra,
Seni düpedüz çileden çıkarmaz mı?
Akraban gerçek olsa bile,
Kaftanını kandırıp giymez mi,
Senin topunu aşağı sürmez mi?
Sağ kalırsa Kırgız'ın,
Mızrağını kavrayıp çevirir,
Komşuca sırrını bildikten sonra,
Sezerek bilir hâlini,
Sağ kalırsa bu Kırgız,
Seni Beecin'e dek sürmez mi?
Sırrını bilse akraban,
Halkını kovalayıp vurmaz mı,
Kandırdık, akraba oldu deyip,
Hesabını böyle görmez mi!
Bal dile döküp Kırgız'ın,
Kandırıp aşını içmesin,

Thrust the lacquered lance — it will not split,
Of the kinsman come from the Kırgız,
No face like a Chinese can be seen.
Scarlet-pied, grey like broadcloth,
Pluck its back — it will not tear,
Should it chance to pass from Chinese hands to his,
There is no sign he will look back.
Of the double mail, the sound one,
Pull at its armpit — it will not part,
This eager kinsman of yours,
Should it pass from Kalmuk hands to his,
There is no sign he will return.
If your kinsman has an aim,
He will trick you and wear your caftan,
In the end he will play you false.
These Kırgız have grown cunning,
Will he not keep saying, my kinsman,
My upright töre, think on this,
Will he not trick away your tulpar!
Once your tulpar is in his hands,
Will he not drive you plain to fury?
Even were your kinsman true,
Will he not trick on your caftan,
Will he not drive your cannon down?
If this Kırgız stays alive,
He will grip the lance and turn it,
Once he knows your secrets as a neighbor,
He will sense and know your state,
If this Kırgız stays alive,
Will he not drive you to Beecin itself?
If your kinsman learns your secret,
Will he not chase and strike your folk,
Saying, we tricked him, he became kin,
Will he not settle your account so!
With honey poured upon his tongue,
Let not the Kırgız trick you and sup your food,

Gelip akraba oldum deyip,
Fırsat bulup başını kesmesin.

Silip süpürmesin okluğunu,
Sırrını bilse Kırgız'ın,
Heybeni altüst etmesin*.
Senin armağan tayını yemesin,
Kapıcı kara kartal gibi
Azıp giderse o kudurmuş,
Obanı kırarım demesin!
Kuşatıp kandırıp kurnaz Burut,

Tulparı dileyip binmesin,
Bırakmadan sürüp Burut'un,
Bizi Kakan'a dek sürmesin.
Dönüp yeni gelirken,
Taşlıyı saplayıp yemesin,
Atamın kan bedeli demesin.
Güçlüyü saplayıp boğazlamasın,
Gürleyip kana doymasın.
Ordunu kırıp vurmasın,
Fırsat bulup hesabını görmesin.

Yersiz kavga çıkarmasın,
Halkını sürüp kırmasın,
İstese verilmez Algara'na,
Bu Çinli soğuk kement salmasın!
Ağabeyinden kardeşini
Altı bin Çinli, sayısız kalday,
Öfkesi gelirse bu Çinlinin,
Kılıçla başını almasın.
Gözü kızıl yanan kor,
Ok kuburu dolu ok.
Kabaran o çocuğunu,
Düşünüp dur Koñurbay,
Törem, akrabalığı hiç mi hiç yok» –

Vurayım demişsin meğer.

Saying, I have come and become kin,

Let him not find his chance and cut your head.
Let him not sweep clean your quiver,
Should the Kırgız learn your secret,
Let him not upturn your saddlebag.*
Let him not eat your gift colt,
Like a black eagle at the gate
If that rabid one runs wild,
Let him not say, I will smash your camp!
Let not the cunning Burut, besieging and beguiling,
Beg the tulpar and mount it,
Driving on without relenting,
Let not the Burut drive us to Kakan itself.
Turning back, newly arriving,
Let him not spear and eat the stony one,
Let him not say, my father's blood-price.
Let him not spear and slaughter the strong,
Let him not roar and glut on blood.
Let him not smash and strike your horde,
Let him not find his chance and settle your account.
Let him not start a needless war,
Let him not drive and cut down your folk,
Your Algara, not given though he beg,
Let this Chinese cast no cold lasso! From his elder brother the brother
Six thousand Chinese, kalday beyond count,
If this Chinese's anger rises,
Let him not take your head with the sword.
His eyes red-burning embers,
His quiver full of arrows.
That swelling boy of yours,
Keep thinking on him, Koñurbay,
My töre, there is no kinship in him at all» –
You meant to strike, it seems.

Deyip, böylece, bilici Ayar,
Sızlanıp söyleyip durması,
Kahırlanıp dikilip,
Kalça'yı Tanrı çarpmıştı.
Şimdi kırarım – deyip,
Kılıç sıyırıp bağırdı,
Kırk töresini çağırdı.
Söyleyip duran ayara,
Halkın sevdiği biliciye,
Cıvıldayıp söyleyene,

So saying, thus, the seer Ayar,
His whining and his endless talk,
Rising up in wrath,
God had struck Kalça mad.
Now I shall cut them down – saying,
He bared his sword and shouted,
He summoned his forty töres.
At the ayar who kept talking,
At the seer the people loved,
At the one chirping his speech,

Kahrı gelip dikilip,
Katı öfkesi tuttu.
Tepe saçı diken diken,
Törenin ense saçı kabarıp,
Öfkelenip kabardı.
Kahrı fena başlattı,
Ayarlar değil, hanlarını,
Kırıp geçiriverdi.
«Burut'a göçmüş bir akraba,
Bu orduya yeni değerken,
Burkan Tanrı'ymış – deyip,
Yepyeniyken gelirken,
Taşa tapınıp atılıp,
Uluyup durmuşsun meğer,
Akrabamı düşman edip,
Bozup durmuşsun meğer.
Kocadığında Kalça'yı,
Göreyim demişsin meğer,
Böleyim demişsin meğer.
Âleme dek han oldu,
Ak düşmüş sakallı Mançu'yu,
Sen göreyim demişsin meğer.
Fırsat bulsan bozgun sanatını,
Besleyeyim demişsin meğer,
Ezelî cinimsin sen, bilicim,
Kardeşimi düşman edip,
Tüketmeye durmuşsun,
Kocadığımda dinimi,

His wrath rose and he stood tall,
His hard fury seized him.
The hair of his crown stood bristling,
The töre's nape-hair rose on end,
He swelled with anger.
His wrath began most foully,
Not the ayars — his khans
He cut down where they stood.
«A kinsman who moved to the Buruts,
While newly reaching this horde,
Saying, Burkan is God,
While coming here brand-new,
Flinging yourself to worship stone,
You have stood there howling, it seems,
Making my kinsman a foe,
You have stood there wrecking, it seems.
Kalça in his old age,
You meant to see, it seems,
You meant to divide, it seems.
He became khan to the world's end,
The Manchu whose beard has gone white,
You meant to see him done, it seems.
Given the chance, your art of ruin
You meant to nourish, it seems,
You are my demon of old, my seer,
Making my brother a foe,
You have set out to consume him,
In my old age, against my faith,

Düşman etmeye durmuşsun,
Yeni gelen kardeşimi.
Atanın körü, ayarlar,
Her zamandan bir zaman,
Büyücülüğü bırakmazsın,
Kötü söz söyleyip onmazsın.
Atamız birdir, Çılaba,

You have set out to make a foe
Of my newly come brother.
Blind of father, you ayars,
Of all times there is one time,
You never leave your sorcery,
You speak ill words and never mend.
Our father is one, Çılaba,

Sözü uzaklara çekip söyleyip,
Sen bozgunculuğunu bırakmazsın.
Bütün Çinli çığrışıp,
Yakıp kavuran söz edersin,
Candan geçip vazgeçtiler.
Akrabamı düşman edersin.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Öz akrabamı düşman edip,
Bana böyle yaparsın.
Ağıdımı söyletmeye kalktın,
Gümbürdeyen ayarlar*,
Böylece kavgamı azdırdın.
Kılıçla biçecekmiş gibi,
Fazlasıyla bozgun söz söyleyip,
Kımıldarsa Çinlinin
Başımı aldırmaya kalktın.
Birini komadan emecek gibi.
Sormaya kalktınız ayarlar,
Benim nerelerdeki yaşımı.
İşte böyleydi Koñurbay.
Zırhımı çürütmeye kalktın,
«Atanın körü, Çinli halk,
Ölçüsüz iş edip,
Atanın körü, biliciler,
Köküme ermeye kalktın.
Keşfe bindin küheylana,
Ara yerde sen Çinli,
Anıra anıra ayarlar,
Akrabayı ayırmaya kalktın» – Kåhin oldum Kalça'ya,
Deyip, böylece, Koñurbay,

Dragging the word to far-off places,
You never leave your mischief-making.
All the Chinese shrieking together,
You speak words that scorch and sear,
They gave up, past caring for life.
You make my kinsman a foe.
Koñurbay son of Alööke,
Making my own kinsman a foe,
This is what you do to me.
You set out to make my dirge be sung,
You thundering ayars,*
Thus you inflamed my war.
As if to mow down with the sword,
Speaking words of ruin past all measure,
Should the Chinese but stir,
You set out to have my head taken.
As if to suck them dry, sparing none.
You set out to ask, you ayars,
My age in who knows what lands.
Such indeed was Koñurbay.
You set out to rot my armor,
«Blind of father, Chinese folk,
Doing deeds beyond all measure,
Blind of father, you seers,
You set out to reach my root.
You mounted the courser to scout,
In the space between, you Chinese,
Braying and braying, you ayars,
You set out to sunder kin» – I turned soothsayer to Kalça,
So saying, thus, Koñurbay,

Kahırlanıp kabarıp,
Kederlenip tüyleri kalkıp,
Karısını kara basmış gibi,
Böbürlenip kasıldı Koñurbay,
Kovaladığı şimdi kaçmış gibi.
Kahrı gelip dikildi,
Emip yutacak gözle bakıp,
Gözü her yana kaynadı,
Çatır çutur o güzelim dişleri,
Parça parça çiğnedi.
Göz kuyruğu çukurlaşıp:
Gözü gölün bataklığı gibi,
Gömülesinin hâli böyleydi,
Göründüğünü yutacak gibi.
Yeri tokmaklayıp coşup.
Er Kalça söze başladı.
Koñurbay'ın kahrını görünce
Buulumu çekip aldın ya,
Kırk boy Çinli elleri,

Swelling up in wrath,
Grieving, his hair on end,
As if a nightmare crushed his wife,
Koñurbay puffed and postured,
As if his quarry had just fled.
His wrath rose and he stood tall,
Gazing with eyes to suck and swallow,
His eyes seethed to every side,
Crack and crunch, those fine teeth of his,
He ground them piece by piece.
The tails of his eyes sank hollow:
His eyes like the marsh of a lake,
Such was that doomed one's state,
As if to swallow all in sight.
Pounding the earth, surging up.
The warrior Kalça began to speak.
Seeing Koñurbay's wrath,
You pulled away the buulum silk,
The peoples of forty Chinese tribes,

Yamanlık taslayan aslanları,
Çığlık kopardı, vay domuz.
Kalça'nın hâli şöyleydi,
Baksan pek şaşılası, vay.
Kahırlansa Çinliye,
Bozkurtluğu görünüp,
Taş kuşanmış, heybetle,
Ulu durmuşsun meğer.
Ağabeyinden kardeşini,
Ayartıp durmuşsun meğer.
Nideyim demişsin meğer,
Göz göre göre köküme,
Havlaşan it Çinli,
Ereyim demişsin meğer,
Kalça'nın gözünü yok edip,
Kakan'a doğru sen Çinli,
Gideyim demişsin meğer.
Eşi yok öfkemi tutturursan,
Soyarım Çinli kaftanını,

Their lions who feign ferocity,
Burst out screaming — oh, the swine.
Such was the state of Kalça,
A wonder to behold, oh my.
When his wrath turns on the Chinese,
His grey-wolf nature showing,
Girt with stone, in majesty,
You have stood mighty, it seems.
The brother from his elder brother,
You have been luring, it seems.
What shall I do, you said, it seems,
With open eyes upon my root,
You barking dog of a Chinese,
You meant to reach it, it seems,
Blotting out Kalça's eyes,
Toward Kakan, you Chinese,
You meant to go, it seems.
If you rouse my matchless fury,
I will strip the Chinese caftan,

Kırıp görülmedik iş ederim.
Coşup öfkem tutarsa,
Hepinizin hesabını görmezsem.
Kahrım gelse dikilip,
Cinini ta nereye savurmazsam» –
Deyip, böylece, Koñurbay,
Atanın körü, Kakançı,
Düzeltir derken, kırk ayar,

Bozgunu bana saldın ya.

I will smash and do unheard-of deeds.
If my fury surges and takes hold,
See if I do not settle all your accounts.
If my wrath rises and I stand,
See how far I fling your demon» –
So saying, thus, Koñurbay,
Blind of father, Kakançı,
While saying, they will mend it, the forty ayars,
You loosed the ruin upon me.

Atanın körü ayarlar,
Altaylı zorluğu bilir deyip,
Şimdi dileyip bilirim deyip,
Söyleyip verdin nice söz.
Kim inanır sözüne,
Düşman oldun kendime.
Kümelenen ayarlar,
Düşman göründünüz gözüme.
Yolun budur ayar, ırak git,
Görünme gözüme.
Kavgaya binsem kaygılanmaz,
Bilicisin desen kudurup,
Nasıl insan yetişirdi,
Kanadı olan küheylana,
Karşılık gösterdin,
Dönüp gelen akrabaya.
Kastını dikip kuruldun,
Akrabam gelip dururken.
Atamız kakan Çılaba,
Azıp savrulup ayrı büyüdük,
Akrabalığın hâlini sorma» –
Dedi, böylece, Koñurbay.
Koca çizmesi kabararak,
Horoz gibi boynu kurularak.
Göz akı ışıl ışıl oynayıp,
Sallasa keser Zulpukor,
Bileğinde parıldayıp.
Çubuk çekip kasılınca,

Blind of father, you ayars,
Saying, the Altay man knows hardship,
Saying, now I shall divine at will,
You spoke and gave so many words.
Who would believe your word?
You have become a foe to me.
You ayars huddled in clusters,
You look like foes to my eye.
This is your road, ayar — go far,
Show yourself not to my eye.
When I ride to battle he does not fret,
Call him seer and he goes mad,
What kind of man could catch
A courser that has wings?
You set yourself against
The kinsman who has come home.
You fixed your malice and sat scheming,
While my kinsman stood before me.
Our father the kakan Çılaba,
Straying, scattered, we grew apart,
Ask not the state of kinship» –
So spoke Koñurbay.
His great boots puffing out,
His neck cocked like a rooster's.
The whites of his eyes flashing and dancing,
Zulpukor cuts at every swing,
Glittering at his wrist.
When he drew his pipe and swaggered,

Çubuğunun ağzından,
Yol çadırı kadar kor olup.
Altı bin Çinli, sayısız kalday,
Söz söylemeden duraksayıp.
«İçin düşman, dilin zehir,
Çinliler, sizde öcüm var.
Apaçık kara yolumu,
Kapamaya uğraşırsın,
Yalandan bilici oldum – deyip, Tepe saçı kabarıp,
Fırsat bulup içimi, ayarlar,

Düzeltmeye uğraşırsın.
Akrabamı el edip,
Uğursuzluk olmaya uğraşırsın.

From the mouth of his pipe
Embers big as a road-tent glowed.
Six thousand Chinese, kalday beyond count,
Faltered without a word.
«Your heart is foe, your tongue is venom,
Chinese, I hold a grudge against you.
My plain black road
You strive to close,
Saying, I turned seer in falsehood, The hair of his crown rising,
Finding your chance, my inward heart, you ayars,
You strive to set to rights.
Making my kinsman a stranger,
You strive to be an evil omen.

Altı aylık azabı,
Uğursuz kara Mançular,
Yalan söylediğine baksana.
Dileyerek dinledim dilini,
Saçmalayan söz söyleyip,
Ne zaman bozdum, kiminizi?

Kahrım gelip dikilirsem,
Sataşmadan komam birinize.
Dokunma Çinli, cinime.
Ben kahırlanıp atılırsam,
Sataşmadan komam birine,
Ben katlandım hâline.
Nice türlü iş ettin,
Hâlâ bıraksam hâline,
Altın başa zor ettin,
Kâhin dedim, ayarlar,
Bir etmedin, bin ettin,
İnsanın duymadığı yergi ettin.
Açıkça söyleyip Burut deyip,
Atanın körü, domuzlar,
Benim akrabama kavga ettin.
Kederlendirdin, ayarlar,

The torment of six months,
You ill-omened black Manchus,
Look how you have lied.
Willingly I heard your tongue,
Speaking babbling words,
When did I ever wrong — and whom of you?
If my wrath rises and I stand,
I will not leave one of you unassailed.
Touch not my demon, Chinese.
If I lunge forth in wrath,
I will not leave a single one unassailed,
I have borne with your condition.
You have done deeds of every kind,
Were I still to leave you be,
You pressed hard on this golden head,
I called you soothsayers, ayars,
You did not one thing but a thousand,
You spoke scorn no man has heard.
Speaking openly, saying Burut,
Blind of father, you swine,
You made war upon my kinsman.
You have brought me grief, ayars,

Kazayım mı çukurunuzu.
Toptan hepinize,
Göstereyim mi gününüzü» –
Deyip, böylece, Koñurbay,
Cenk pusatına davranıp,
Cazayıl tüfeğini kuşanıp,
Eline yalın parlatıp,
Keskin kılıca davranıp.
Kuduran Kalça işte böyle,
Kahırlanıp kabarıp,
Kaynaşan Çinliyi,
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Kurulup tüyleri kabarıp.
Mançularını, hanlarını,

Shall I dig your pit?
To the whole lot of you,
Shall I show you your day?» –
So saying, thus, Koñurbay,
Reached for his gear of war,
Girding on his cazayıl musket,
Flashing bare steel in his hand,
Reaching for the keen-edged sword.
Thus was the raging Kalça,
Swelling up in wrath,
The swarming Chinese
As if he would cut them down,
Perched with his hackles risen.
His Manchus and his khans,

Şimdi boğazlayacakmış gibi,
Türlü türlü canlarını.
Kahırlanıp bağırıp,
Kalmadan gel – deyip Koñurbay,
Pehlivanlarını çağırıp.
Mançularını, aslanlarını,
Hepiniz gelin – deyip erlerini.
«Manç'dan çıkma hanınız gel, Bütün Çinli-Kakançı,
Er Ezkara, hepiniz gelin!
Tutuşup gidiyorum,
Durmadan gel Çinli, yanıma!
Gel pehlivan önüme,
Doğrudan akraba bulunursa,
Namus durmadan örtülürse,
Yanıp tutuşup ölen akrabamı,
Gerçekten kötüleyip durursun.
Kaldayınız, hanınız,
Kara yürük yiter gider,
Kalmadan gelin önüme.
Ak yılkıdan boz olup,
Görüşsek n'olur o hunharla?
Atanın kan bedeli budur – deyip,
Saf altın, ak gümüş,

As if he would slaughter them now,
Their souls of every kind.
Shouting out in wrath,
Come, every one – said Koñurbay,
Calling his pehlivans.
His Manchus and his lions,
Come, all of you – he called his men.
«Come, your khan sprung from the Manchu, All the Chinese-Kakançı,
Warrior Ezkara, come, all of you!
I am burning as I go,
Come without pause, Chinese, to my side!
Come, pehlivan, before me,
If a true kinsman be found,
If honor be covered without cease,
My kinsman who burned and died aflame,
You keep on truly slandering.
Your kalday and your khan,
The black courser will be lost and gone,
Come before me, every one.
Grey from the white herd,
What if we met with that bloodthirsty one?
This is the father's blood-price – saying,
Pure gold and white silver,

	Versek n'olur o hunhara?	*What if we gave them to that bloodthirsty one?*
	Altın ile gümüşü,	*The gold together with the silver,*
	Katıra ölçüp yükleyelim,	*Let us measure and load on mules,*
	Atanın kan bedeli budur – deyip,	*This is the father's blood-price – saying,*
	Semetey'e sunalım.	*Let us offer it to Semetey.*
	Çatışmadan, dalaşmadan,	*Without clashing, without brawling,*
180010	Sağ salim, Çinliler,	*Safe and sound, you Chinese,*
	Obamıza dönelim.	*Let us return to our camp.*
	Gökteki yıldız gibi,	*Like the stars in the sky,*
	Boz olmanız nedendir?	*Why is it you turn grey?*
	Öbür dünyalık hunhara,	*To the bloodthirsty one bound for the other world,*
	Dost olmanız nedendir,	*Why is it you turn friend,*
	Tulpar küheylanı gergiye,	*The tulpar courser to the tether-line,*
	Bağlaman nedendir – deyip,	*Why is it you tie him – saying,*
	Bozkurt Manas'ın kan bedeli – deyip,	*The blood-price of the grey wolf Manas – saying,*
	Nice yürüğü armağana,	*So many coursers as a gift,*
180020	Vermen nedendir – deyip.	*Why is it you give them – saying.*
	Hunhar ile görüşüp,	*Meeting with the bloodthirsty one,*
	Kaplanın kan bedelini verip,	*Paying the tiger's blood-price,*
	Bir kırda görüşüp,	*Meeting on a steppe,*
	Bir tepeden yüzleşip,	*Facing from a hilltop,*
	Kakan'a sağ varalım.	*Let us reach Kakan alive.*
	Bozuşmadan, dalaşmadan,	*Without falling out, without brawling,*
	Beecin'e dek dönelim.	*Let us return as far as Beecin.*
	Durmadan çetin yol yürüyüp,	*Marching the hard road without pause,*
	Çınma yolunu tutalım.	*Let us take the road to Çınma.*
180030	Barıştık Burut yurduyla – deyip,	*We have made peace with the Burut land – saying,*
	Hana haber verelim.	*Let us send word to the khan.*
	Bozuşmadan, dalaşmadan,	*Without falling out, without brawling,*
	Ele esen dönelim.	*Let us come home safe to our people.*
	Kırk hanın eli, toplandık,	*Folk of the forty khans, we gathered,*
	Çetin dava, güçlük çıkarıp,	*Raising hard claims and troubles,*
	Ay eksilip, gün geçip,	*The moon waned, the days passed,*
	Aradan nice yıl geçip,	*So many years went by between,*

Altı ay dinmeden vuruştuk,
Ne Burut'u yenebildik,
Ne Beecin'e sağ varabildik,
Boğuşup durduk.
Ezişerek vuruştuk,
Zerrece fayda olmadı.
Dediğim budur, bil bunu,
Kalabalık Çinli-Kakançı,
Kaynaşmadan sözümü dinle!
El kırılmadan, yurt ölmeden,

Kakan'a sağ yollanayım,
Yurt bölünüp halk ölmeden,
Beecin'e sağ döneyim,
Atanın kan bedeli budur deyip,
Gücü yerinde kâfire,
Han Semetey bahadıra,
Kara atımı armağan edeyim.
Cepken giyen güçlünüz duy,
Taş kuşanmış eriniz duy» –
Dedi, o zaman Koñurbay,

Kahırlı sözler saldıydı.
Öfkelenip er Kalça,
Heybetlenip nice yiğit.
Kır sakallı er Mançu,
Ay-âlemi titreten,
On iki azası denk Mançu.
Ölçüsüz er Mançu,
Kahır salıp bağırıp,
Halk içinde çoroyu,
Babam, gel deyip çağırıp.
Uluğumsun, aslanımsın,
Vebali sevabı olur mu?
Savaşa yatkın erimsin,
Dinle şu sözümü,
Görüp dur gözümü.
Öz kardeşimsin, belimsin,
Almambet'in afacanı,

Six months we fought without cease,
We could not beat the Burut,
Nor could we reach Beecin alive,
We kept on grappling.
We fought, grinding each other down,
It profited not a grain.
This is my word — know it,
You teeming Chinese-Kakançı,
Stop swarming and hear my word!
Before the people are broken, before the land dies,
Let me set out alive for Kakan,
Before the land splits and the folk die,
Let me return alive to Beecin,
Saying, this is the father's blood-price,
To the infidel in his full strength,
To the batyr Han Semetey,
Let me give my black horse as a gift.
Hear, your mighty one who wears the jerkin,
Hear, your man girt with stone» –
So spoke Koñurbay then,

He loosed words full of wrath.
The warrior Kalça in his anger,
Many a brave man in his awe.
The grizzle-bearded warrior Manchu,
Who makes the moonlit world tremble,
The Manchu of twelve even limbs.
The Manchu, a man beyond measure,
Casting wrath, shouting out,
Amid the folk, the choro
He called, saying, my father, come.
You are my great one, my lion,
Can there be sin or merit in it?
You are my man apt for war,
Listen to this word of mine,
Keep watching my eye.
You are my own brother, my backbone,
Almambet's bold imp,

Öfkelenirsen yutan,
Kara kulak aslanımsın.
Ay Külçoro, sözümü duy,
Bahadırsan, ersen eğer,
Ağabey edinip alınız.
Var tutamağını tutarsa,
Yaban domuzu gibi çiğneyip devirin.
Nice şehir Dıñşa'yı,
Kırk boy Çinli söyledi,
Huyuma yaramazsa,
Bunca kişiyi oyuncak ettim.
Bahadırsan, aslansan,
Kardeş edinip yaşarız.
Bahadırlığın yitip,
Bu başa bela salarsan,
Eninde sonunda akrabam,
Seni kara eşek edip bineriz. Yiğitleri, aslanları,
Dediğim budur, bil bunu,
Ay Külçoro, sözümü tut.
Tatlı söze dökünüz,
Koñurbay ile Semetey'i,
Şimdi oğlum Külçoro,

Who swallows all when angered,
You are my black-eared lion.
Ay, Külçoro, hear my word,
If you are a batyr, if a man,
Take him for your elder brother.
If he grips whatever hold he has,
Trample him down like a wild boar.
Dıñşa of many cities,
The forty tribes of Chinese spoke,
If it suits not my temper,
I made playthings of all these men.
If you are a batyr, if a lion,
We shall live as brothers taken.
Should your valor be lost,
Should you bring woe upon this head,
In the end, my kinsman,
We will make you a black ass and ride you. His brave men, his lions,
This is my word — know it,
Ay, Külçoro, keep my word.
Pour it into sweet words,
Koñurbay and Semetey —
Now, my son Külçoro,

Barıştırıveriniz.
Geri dönersen Kakan'a,
Hana haber salarız,
Çoñ-Beecin'in kendisine,
Kararmış kara gözüne.
Çılaba Han'ın direği,
Gerçek Beecin'in kendisine.
Yurdun sığındığı beline,

Erin baktığı kendisine.
Kalday kaftanını giydirip,
Katırdan binek bindirip,
Bel yollarından yürütüp,
Çoñ-Beecin'i aşırtıp,
Hana haber salarım.

Make peace between them now.
If you return to Kakan,
We shall send word to the khan,
To Çoñ-Beecin itself,
To its darkened dark eye.
The pillar of Çılaba Han,
To the true Beecin itself.
To the backbone where the land takes shelter,
To the one to whom men look.
Dressing you in the kalday caftan,
Mounting you on a mule,
Leading you over the pass-roads,
Bringing you across Çoñ-Beecin,
I shall send word to the khan.

Kaplanım, seni,	*My tiger, you —*
Han kaldırıp alırım.	*I shall raise you up as khan.*
Yaratılmış Kadir gecem – deyip,	*My created Night of Power – saying,*
Cañ-cuñ'dan doğma kardeşim – deyip,	*My brother born of the cañ-cuñ – saying,*
Göreceğim güneşim – deyip,	*My sun that I shall see – saying,*
Gölgem olacak kardeşim – deyip,	*My brother who will be my shade – saying,*
Hanıma mektup veririm.	*I shall give a letter to my khan.*
Haber salıp bildiririm,	*I shall send word and make it known,*
Bütün Beecin'in hepsine».	*To the whole of all Beecin».*
O sırada Koñurbay,	*At that moment Koñurbay,*
Kahırlanıp atılıp,	*Lunging forth in wrath,*
Akıldan Kalça şaşıp,	*Kalça astray from his wits,*
Apaçık akraba olsun deyip,	*Saying, let him be kin outright,*
O yanası koca Kalça.	*That accursed old Kalça.*
Külçoro'ya yalvarıp,	*Pleading with Külçoro,*
İlginç sözlere başladı.	*He began strange words.*
Hana ne oldu deyip,	*Saying, what has befallen the khan,*
Kalabalık Çinli gürültüyle kalkıp,	*The teeming Chinese rose in uproar,*
Candan geçiverdiler.	*They gave up hope of life.*
Sıkıntı görüp elleri,	*Their peoples seeing distress,*
Ululuk taslayan Dıñşa'sı,	*Their Dıñşa who feigns greatness,*
Kalça'yı Tanrı çarptı – deyip,	*Saying, God has struck Kalça,*
Bunca kişi telaşa düştü.	*All these men fell to panic.*
Alööke'nin Koñurbay'ı,	*Koñurbay son of Alööke,*
Artık aldanacak oldu – deyip,	*Saying, now he is set to be deceived,*
Görecek günü kalmış mı deyip,	*Saying, has he days left to see,*
Yolunu bulup er çoro,	*Saying, the warrior choro found his way,*
Nice canı yedi – deyip,	*And devoured so many souls,*
Cepkenliyi devşirir – deyip,	*Saying, he gathers in the jerkined ones,*
Gümbürdeyen kudurmuş,	*The thundering rabid one,*
Nice canı kırar – deyip,	*Saying, he will cut down many souls,*
Karakoldaki bakıcı,	*The watcher at the outpost,*
Davulu döven davulcu,	*The drummer beating the drum,*
Ölür mü ki kaskatı,	*Will he die stiff and rigid,*
Yatar mı ki upuzun.	*Will he lie stretched full length?*
Ağırlardan han ölüp,	*A khan dying from among the great,*
Vuruş mu olur ki – deyip,	*Saying, will there be a battle,*
Rast gelenin hepsi ölüp,	*All who cross his path dying,*

Kırış mı olur ki – deyip.
Ölçüsüz büyük kargaşayı,
Görür mü ki deyip,
Yamanlık taslayan yamanlar,
Bu yerde kırılıp,
Ölür mü ki – deyip.
Kırk boy Çinli, kalabalık el,
Atası öçlü kudurmuş,
Yurt çığrışıp uğultu olup.
Ne yapacağını bilemeden,
İnsan bağrışıp uğultu olup.
Er kımıldayıp, ordu olup,
Görsen kargaşa bol olup,
Mançu'nun başı sersemleyip.
Mançu'nun hepsi umut kesip,
Bütün yurt şaşakalıp:
«Hana ne oldu – deyip,
Koñ töreye şaşıp.
Atanın körü, Koñ töre,
Ay-âlemi titreten,
Namı yayılmış koca töre.
Göz göre göre doksan yaşına,
Varmış mı ola – deyip,
Akraba deyip söyler mi ki?
Çok akıldan er Kalça,
Yoksun mu kalmış – deyip.
«Atanın körü, Koñurbay,
Kişinin görmediği bir zorluğu,
Görecek mi olmuş – deyip. Görmüş mü ola – deyip.
Hanın kahrı büyük kargaşa,

Saying, will there be a slaughter.
The great turmoil beyond measure,
Saying, will he see it,
The fierce ones feigning fierceness,
Cut down in this place,
Saying, will they die.
Forty tribes of Chinese, a teeming people,
The rabid one with a father's vengeance,
The land shrieked and became a roar.
Not knowing what to do,
Men cried out and became a roar.
Men stirring, becoming a horde,
Had you seen — turmoil in plenty,
The Manchu's head turned dizzy.
All the Manchus lost their hope,
The whole land stood astonished:
«Saying, what has befallen the khan,
Amazed at Koñ töre.
Blind of father, Koñ töre,
Who makes the moonlit world tremble,
The old töre of far-spread fame.
Before our eyes, to ninety years
Saying, can he have come,
Would he speak, saying kinsman?
The warrior Kalça of great wit,
Saying, has he been bereft.
«Blind of father, Koñurbay,
A hardship no man has seen,
Saying, is he doomed to see it. Saying, can he have seen it.
The khan's wrath a great turmoil,

Çoğunu o kudurmuş,
Almambet bozkurdun oğlundan,
Ölecek mi olmuş – deyip.
Aklından şaşırıp,
Telaşa düşmüş meğer – deyip.
Ecel pusuya yatıp Kalça'yı,
Basmış mı ola – deyip.

Most of them, that rabid one,
From the son of the grey wolf Almambet,
Saying, is he doomed to die.
Straying from his wits,
Saying, he has fallen to panic, it seems.
Death lying in ambush for Kalça,
Saying, can it have seized him.

Dirilikten ölüme,
Varmış mı ola – deyip.
Büyük akıldan bu Kalça,
Yoksun mu kalmış – deyip.
Büyük kargaşayı, zorluğu,
Görecek olmuş meğer – deyip.
Büyük hunhardan bu Kalça,
Ölecek olmuş meğer – deyip,
Ölçüsüz büyük kargaşayı,
Görecek olmuş meğer – deyip.
Beecin'e ulu kılıp,
Kalça'yı sağ koruyup,
Bırakır mı ola – deyip,
Yoksa Kalça'yı kandırıp,
Kudurmuşun soyu,
Boğazlar mı ola» – deyip.
Ahali bağrışıp tepinip,
Külçoro'yu kötüleyip,
İnanamadan çok insan,
Şaşkın şaşkın durmuştu.
Söyleyecek sözü var,
Atasının öcü var.
Doğru çocuk çoroyu,
Ahali çığrışıp bunu söyleyip:
Sağ gezmesin bu hunhar,
Akıldan kayıp Han Kalça,

From life into death,
Saying, can he have passed.
Of his great wit, this Kalça,
Saying, has he been bereft.
The great turmoil, the hardship,
Saying, he is doomed to see it, it seems.
By the great bloodthirsty one, this Kalça,
Saying, he is doomed to die, it seems,
The great turmoil beyond measure,
Saying, he is doomed to see it, it seems.
Making him great for Beecin,
Guarding Kalça alive,
Saying, will he let him go,
Or else, deceiving Kalça,
The rabid one's brood,
Saying, will they slaughter him».
The crowd crying out and stamping,
Reviling Külçoro,
Many men unable to believe,
Stood dazed and bewildered.
He has words to speak,
He has his father's vengeance.
The upright boy, the choro,
The crowd shrieked and said this:
Let this bloodthirsty one not walk alive,
Han Kalça slipped from his wits,

Ölmüş meğer – deyip.
Hani, Han Almambet atası,
Kurulmuş kale duvar olup,
Akraba oluvermezdi.
Bir yıl değil Beecin'e,
Baştan başa çınar bahçesine,
Kakan'ın altın tahtına,
Yirmi bir yıl han olmuştu.
Deyip böylece, çok Çinli,
Hani, putları çekişme edip, Uğultuya karışıp,
Çinli yurtlarını bırakıp,

Saying, he is dead, it seems.
Why, his father Han Almambet,
Being a builded fortress wall,
Would not lightly have turned kin.
Not one year over Beecin,
Over the plane-tree garden end to end,
On Kakan's golden throne,
Twenty-one years he had been khan.
So saying, the many Chinese,
Why, making the idols a quarrel,
Mingling with the roar,
Leaving the Chinese lands,

	Altın tahtını yağ edip,	*Making the golden throne plunder,*
	Atasını yere serip,	*Laying his father on the ground,*
	Çay alınan madeni aştığında,	*When he crossed the mine where tea was got,*
	Burut'a doğru kaçtığında,	*When he fled toward the Buruts,*
	Yiğitliği baştan beri,	*His valor from the very first,*
	Öne geçip vardığında,	*When he pressed ahead and went,*
	Katkalañ'ın Saykal'ı,	*Saykal of Katkalañ,*
180230	Kalmuklardan Oroñgu,	*Oroñgu of the Kalmuks,*
	Kara sakal Boroonçu,	*Black-bearded Boroonçu,*
	Buygatçı'nın Muzkindik'i,	*Muzkindik of Buygatçı,*
	Yolunu kesmeye çıktığında,	*When they came out to bar his way,*
	Domuza binen koca Coloy,	*Old Coloy who rides the boar,*
	Birlikte çıktığında,	*When he came out with them,*
	Anasını şehit* ettirip,	*Letting his mother be made a martyr*,*
	Kırk çorosunu kırdırıp,	*Letting his forty choros be cut down,*
	Kıymetlilerini vermişti.	*He had given up his precious ones.*
	Atası bozkurt Almambet,	*His father, the grey wolf Almambet,*
180240	Bunca horluk görmüştü.	*Had seen such scorn as this.*
	Çok azabı Han Almañ,	*Great torment — do you think Han Almañ*
	Çekmedi mi sanırsın,	*Did not endure it?*
	Çok vasiyeti Alake,	*Many a testament — do you think Alake*
	Söylemedi mi sanırsın?	*Did not speak it?*
	Aldanıverdi Koñurbay,	*Koñurbay let himself be fooled,*
	Akılsız oldu bu sefer.	*This time he lost his wits.*
	Yetkin Kalça gelmezdi,	*The masterly Kalça would not have come,*
	Bunun öz akrabası Külçoro,	*His own kinsman Külçoro,*
	Yetim kalan Külçoro,	*Külçoro left an orphan,*
180250	Akraba oluvermezdi.	*Would not lightly have turned kin.*
	O yanası bozkurt gelmezdi, Bizim Çınmaçın'dan gider – deyip,	*That accursed grey wolf would not have come, Saying, he will go from our Çınmaçın,*
	Fazlasıyla öçlü Külçoro,	*Külçoro, vengeful past all measure,*
	Akraba oluvermezdi.	*Would not lightly have turned kin.*
	O yanası bozkurt gelmezdi,	*That accursed grey wolf would not have come,*
	Fazlasıyla öçlü Külçoro,	*Külçoro, vengeful past all measure,*
	Tutuşup ölen Kalça'nın,	*Of Kalça who burns and dies,*

Akrabası olur düşmanı,
İçinde kalır pişmanlığı» –
Çorodan kötülük sezip,
Uğultuya karışıp.
Sayıklayanına söz ustası,
Akıl verip yanıp,
Koñurbay Han'ın kırk töresi,
Öz canından umut kesip:
«Yiğit Kalça öldü – deyip,
Geri dönülmez zorluğu,
Yazık, adam gördü – deyip,
Akrabam deyip çoro bulup,
Bunun çorosu başını vurup keser.
Çetin belada söz dinlemeden,
Ağa mı girer ki – deyip,
Çetin yerden akraba bulup.
Çukura mı girer ki – deyip.
Kıyamete doğru yola çıkıp,
Yola mı girer ki – deyip,
Takılırsa geri çıkılmaz,
Ağa mı girer ki – deyip,
Yağmur gibi yağıp kaynayan,
Oka mı girer ki – deyip.
Ezelî öce Koñurbay,
Topun içine mi girer ki deyip,

Bunun barışacağı Semetey,
Bön dediğin böyle mi olur?
Gerçekten köküne erer – deyip,
Gayrete gelen Kalça, yazık er,
Er insan toydur derlerdi,
Yazık, Kalça koca hanın,

Bu ettiği boşuna» – deyip,
Kırk töre durdu yanarak,
Kalça'yı kandırıp alan,
Külçoro durdu sevinerek.
Koñurbay ile Ezkara

His kinsman becomes his foe,
His regret stays locked within» –
Sensing evil from the choro,
Mingling with the roar.
To the raving one, the master of words,
Giving counsel, burning inly,
Koñurbay Han's forty töres,
Despairing of their own lives:
«Saying, brave Kalça is dead,
The hardship of no return,
Saying, alas, the man has seen it,
Finding a choro, calling him kinsman,
His choro will strike and cut off his head.
Heeding no word in dire calamity,
Saying, will he walk into the net,
Finding kin in a perilous place.
Saying, will he walk into the pit.
Setting out on the road toward doomsday,
Saying, will he take that road,
Once snared there is no coming back,
Saying, will he walk into the net,
Pouring and seething like rain,
Saying, will he walk into the arrows.
Into the ancient vengeance, Koñurbay,
Saying, will he walk into the cannon's midst,

This Semetey he means to make peace with,
Is this what you call a simpleton?
Saying, he will truly reach his root,
Kalça roused to zeal, alas the man,
A brave man is a feast, they used to say,
Alas, of old khan Kalça,

This deed of his is in vain» – saying,
The forty töres stood burning,
The one who won Kalça by guile,
Külçoro stood rejoicing.
Koñurbay and Ezkara

SEMETEY'İN ATTAN İNİP,

KOÑURBAY İLE KONUŞMASI

Dağın yittiği çıkıntıya,
Durmadan Kalça varmıştı,
Yumru yumru burun tepeye,
Çoñ-Keceñ'in yamacına,
Çoñ-Karkıra'nın kıyısına,
Karaldı-Döbö başına,
Kara-Dañgıl sazlığına,
Han Semetey'in önüne.
Koca Kalça hantalca,
Sözün boşu olmaz,
Yanındaki, Kalça'nın,
Er Ezkara yoldaşı,
Sarp yamacı zorla aşmıştı,
Algara'dan heybetle,
Ak doruklu dağ gibi gerinip,
Koñurbay iniverdi.
Altı bin çeri, bin kalday,
Cepkenini kor gibi parlatıp,
Aksakalı Koñurbay,
Kaynaşıp attan inmişti,
Kalabalık Çinli kırk boy,
Yayılıp attan inmişti.
Algara ile Çoñküröñ'ü,
Uzakça bağlatıp.
Semetey'e doğru paldır küldür,
Yürüyüp Kalça varmıştı.
Aybaltaya dayanıp,
Alacık çadır gibi er Kalça,
Elinde koca kabaklı sırlı çubuk.
Kuruyasının çubuğu,

Söyleşen iki han,
Külçoro'ya aldanıp,
Kendisi gidiyor.
Kararmış kara Kalça'nın,
Gözü dalıp gidiyor.

SEMETEY DISMOUNTING FROM HIS HORSE,
AND HIS SPEECH WITH KOÑURBAY

To the spur where the mountain fades,
Kalça had come without pausing,
To the knobbed nose-shaped hill,
To the slope of Çoñ-Keceñ,
To the edge of Çoñ-Karkıra,
To the head of Karaldı-Döbö,
To the reed-marsh of Kara-Dañgıl,
Before Han Semetey.
Old Kalça, lumbering,
No word is spoken idly,
At Kalça's side,
His comrade, the warrior Ezkara,
Had barely crossed the sheer slope,
From Algara, in majesty,
Stretching like a white-peaked mountain,
Koñurbay came down.
Six thousand soldiers, a thousand kalday,
His jerkin flashing like an ember,
The white-bearded Koñurbay,
Had dismounted amid the swarm,
The teeming Chinese, forty tribes,
Had dismounted, spreading wide.
Algara and Çoñküröñ
He had tethered at a distance.
Toward Semetey, helter-skelter,
Kalça strode and came.
Leaning on his moon-axe,
The warrior Kalça like a trellis tent,
In his hand a great-bowled lacquered pipe.
The pipe of that wretch,

The two khans in parley,
Beguiled by Külçoro,
He himself is walking on.
Of the darkened black Kalça,
The eyes drift far away.

Çektikçe horuldayıp,
Salıverse dumanı,
Aman, ordu isliği gibi burcu burcu tütüp.
Akılda usta er Kalça,
Akıl yorup kaygılanıp,
Uzakta boşa kaldı – deyip,
Algara için kaygılanıp.
Türlü türlü yer olup,
Buurul'a binip o kudurmuş,
Almambet'in Külçoro'su,
Arada yürüyen o olup.
Altın saplı aybalta,
O bilekte salınıp.
Temrenli sırlı mızrak,
Bu dizde parıldayıp.
Külçoro'nun hâli böyleydi,
Kara karınca gibi Kalmuk'u,
Gün batıya durdurup,
Külçoro'nun hâli böyleydi,
Arada yürür aslan Çoro.
Bahadır Bakay, Semetey,
Tepede durur heybetle,
Erken sözü geç olup,
Şehre yol açmaya,
Hunhar Bakay, Semetey,
Öte beri arslanlar,
Yürüyüp durduğu demmiş,
Çocuk nasıl gider – deyip,

Bahadır bozkurt, er sultan,
Telaşta olduğu demmiş.
Gözü tutuşup kor olup,
Kaynayıp durduğu demmiş,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Ahaliden başka diş,
Çatır çutur Semetey,
Çiğneyip durduğu demmiş.
Soluğunu tutup, ere bakıp,

Gurgling at every draw,
When he lets out the smoke,
Aman, it billows fragrant like the soot-smoke of a horde.
Kalça, a master in wit,
Weighing thoughts and fretting,
Saying, it is left idle far away,
Fretting over Algara.
The ground being of every kind,
That rabid one mounted on Buurul,
Almambet's Külçoro,
He being the one who walks between.
The gold-hafted moon-axe
Swinging at that wrist.
The tipped and lacquered lance
Glittering at this knee.
Such was Külçoro's state,
The Kalmuks like black ants
He halted toward the setting sun,
Such was Külçoro's state,
The lion Choro walks between.
The batyr Bakay and Semetey
Stand on the hill in majesty,
The early word grown late,
To open a road to the city,
The bloodthirsty Bakay and Semetey,
The lions on either side,
It was the moment they kept walking,
Saying, how will the boy fare,

The batyr grey wolf, the warrior sultan,
It was the moment he was in alarm.
His eyes catching fire, turning ember,
It was the moment they kept seething,
Teeth white as a door's leaf,
Teeth unlike the common folk's,
Crack and crunch, Semetey,
It was the moment he kept grinding them.
Holding his breath, watching the man,

Bakıp durduğu demmiş,
Almambet oğlu Külçoro,
O yanasının ta kendisiymiş,
Halkın esenliğini o kudurmuş,
Dileyip aldığı demmiş,
Alööke'nin Koñurbay'ını,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp yumuncaya dek,
Kandırıp aldığı demmiş,
Çinli, Kırgız ikisini,
Ayrı tuttuğu demmiş,
Semetey ile Koñurbay'ı,
Ustalığıyla Külçoro,
Yüz yüze getirdiği demmiş.

It was the moment he kept watching,
Külçoro son of Almambet,
Was that accursed one's very self,
The people's welfare, that rabid one,
It was the moment he begged and won it,
Koñurbay son of Alööke,
Before one could say this or that,
Before an eye could blink,
It was the moment he won him by guile,
The Chinese and Kırgız, the two,
It was the moment he held them apart,
Semetey and Koñurbay,
By his mastery Külçoro,
It was the moment he brought them face to face.

Dili düzgün çoronun,
Yatkınlığı dahi var,
Mızrak tutup saf bozan,
Yamanlığı dahi var.
Yassı çene, yayvan dil,
Kudurup ölesi çoronun,
Ustalığı dahi var.
Çinliyi kandırıp almaya,
Becerisi dahi var.
Külçoro'nun hâlini sorma,
Semetey'in kanadı,
Kıymetli söz ustası, en sinsi,
Çinli şöyle dursun, çağı bile,
Kandırıp durmak âdeti.
Koñurbay Han'a şunu söyler:
«Kırk boy Çinli, kırk hanlı el, Eri ölmüş gibi silkinip,

The choro of the well-set tongue
Has aptness too,
Lance in hand, breaking ranks,
He has fierceness too.
Flat of jaw, broad of tongue,
The choro fit to rage and die
Has mastery too.
For winning the Chinese by guile
He has skill too.
Ask not the state of Külçoro,
The wing of Semetey,
Precious master of words, most sly,
Let alone the Chinese — even his own age
It is his way to keep beguiling.
To Koñurbay Han he says this:
«Forty tribes of Chinese, people of forty khans, Shaking as if their man had died,

Kıymetli Kalça, er idin,
Düşmanın çaresini kendin,
Apaçık bulan aslan idin.
Karşına insan gelmemiş,
Bizden seni yenen çıkmamış,
Yiğit Kalça, sen idin,

Precious Kalça, you were a man,
The remedy for your foe, yourself,
You were the lion who found it plain.
No man has stood against you,
None of ours has ever beaten you,
Brave Kalça, it was you,

Kakançı'nın sahibiydin!
Koca kara atını bağladın,
Çok-Tabılgı'da yaylaladın.
Kana doyup katılaştın,
Kulağın duyup gözün gördüğü,
Bunca kişinin hepsine,
Hunhar Kalça diye anıldın,
Yamaca kurulmuş ev oldun,
Bahadır, Keçil'e yaman han oldun.
Altmış caysañın küçüğü,
Alööke'nin nazlısı,
Serpilip yiğit olup,
Er oğluyla denk olup,
Bahadır, dikilip ata bindiğinde,

Yürüyüşünden toz kopup,
Sesinden can çıkıp,
Çinliyi bir vakit sen yönettin.
Belini sımsıkı kuşandın,
Çinliye saldın şamata,
Yiğit idin, belisin,
Beecin'in yaman aslanısın.
Atası ölmüş bozkurda,
Hayırlı sözler söyleyiniz,
Hunharla dost oluşup,
Bahadır hey, buluşup dönünüz,
Dediğine uyunuz,
Atası Manas'ın kan bedelini veriniz!» –
Deyip Külçoro bunu söyleyip,
Bulut gibi uçan Buurul'u,
Durdurmadan silkindirip,
Dağ gibi, kaya gibi görünüp,

Ah, pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kasılıp duran domuz, vay,
Kendisi mızrakta usta, becerikli er,

You were the master of Kakançı!
You tethered your great black horse,
You summered at Çok-Tabılgı.
You glutted on blood and hardened,
All that your ear heard, your eye saw,
To all these many men
You were named the bloodthirsty Kalça,
You became a house set on the slope,
Batyr, you became a dread khan to Keçil.
Youngest of the sixty caysañ,
The darling of Alööke,
Shooting up to be a brave man,
Equal to a warrior's son,
Batyr, when you rose and mounted your horse,
Dust tore up from your march,
Souls fled at your voice,
For a time you ruled the Chinese.
You girded your waist full tight,
You loosed uproar on the Chinese,
You were brave, you are the backbone,
You are Beecin's dread lion.
To the grey wolf whose father died,
Speak words of blessing,
Making friends with the bloodthirsty one,
Hey batyr, meet with him and return,
Do as he has said,
Pay the blood-price of his father Manas!» –
So Külçoro spoke this,
Buurul who flies like a cloud
He shook up without halting,
Looming like a mountain, like a crag,

Ah, cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the Keçil,
The swaggering swine, alas,
Himself a master of the lance, a deft and able man,

Düşmanın hilesini bilen usta er, Zavallı
Kalça sağ değil,
Barışacağı Semetey,
Yiğit Kalça ağan,
Çoro araya girdiğinde
Yığılıp kaldı, kaygılandı,
Kaygılanmasının sebebi –
O Koñurbay, er Kalça
Algara'dan ayrıldı,
Yanına aldığı Ezkara,
Eş* tuttuğu kırk töre,
Yığılıp kaygılanarak,
Kapka-Taş'ta durdu,
Kederlenip Koñurbay,
Eski derdini andı:
«Kırgız'ı kırayım derken dönüp,

Düşman olmuşum meğer.
Akıldan şaşıp ben Kalça
Çocuk olmuşum meğer.
Kırk boydan söz dinlemeyip,
Onmaz olmuşum meğer,
Ey, kahrolası uğursuz can,
Adam olamamışım meğer.
Akıldan, hileden, yiğitlikten
Yoksun kalmışım meğer,
Ölüp gideceğim yere
Bir çocuğa aldanıp,
Varıp kalmışım meğer.
Kıtay'a yedekte sürüklenip,
Rezil olmuşum meğer.
Vay, yerin dibine böyle girip,

Çoñ-Beecin'i toza katan,
Kör olmuşum meğer.
Keskin aklım cinnete dönüp,
Onmaz olmuşum meğer.
Gücüm gidip, çok kocayıp,
Kahrolası yalan dünya,

A cunning man who knew the foeman's guile, Poor Kalça is alive no more,
Semetey, with whom he would make peace,
Your elder, valiant Kalça,
When the Çoro stepped between them
Sank down in a heap, and sorrowed,
And the cause of his sorrowing –
That Koñurbay, the man Kalça,
Was parted from Algara,
Ezkara, whom he took at his side,
The forty töre he held as peers,*
Sinking down in sorrow,
He halted at Kapka-Taş,
Grieving, Koñurbay
Recalled his old affliction:
«Turning back when I meant to cut down the Kirghiz,
I have become their foe, it seems.
Straying from my wits, I, Kalça,
Have become a child, it seems.
Heeding no word from the forty clans,
I am past all mending, it seems,
Ah, accursed, luckless soul,
I have failed to be a man, it seems.
Of wisdom, of cunning, of valor
I have been left bereft, it seems,
To the place where I shall die,
Deceived by a mere child,
I have come and remained, it seems.
Dragged on a lead-rope to Kıtay,
I have been made a disgrace, it seems.
Alas, sinking thus into the earth's very depths,
I who cast Çoñ-Beecin into the dust
Have gone blind, it seems.
My keen mind turned to madness,
I am past all mending, it seems.
My strength gone, grown very old,
Accursed, lying world,

Hiç olmuşum meğer.
Babasından oğlu
Daha beter düşman, yağıydı,
Kudurmuşa aldanıp,
Hangi yerde deliydi ki.
Söylesem nice sözüm var,
Babasının öcü var.
Koca halk söyledi, dinlemedim,
Bunca şey görmüş er Kalça,
Bir kez olsun düşünmedim.
Öldürsün diye canımı
Kendi elimle sunmuşum meğer.

Zorba Kıtay, kırk han eli,
O yanası Çoro'ya
Bağlayıp vermişim meğer.
Bütün devlerin hepsini
Ölüm yönüne, ah yazık er,

Sürüp vermişim meğer.
Bu yanası Çoro'ya
Akraba mı desem, aldanıp,
Görmeye gelmişim meğer.
Bu kahrolası kurnaz canı
Almambet oğlu Çoro'ya
Vermeye gelmişim meğer,
Nerede akraba can idi ki,
Babasından atası,
Ey, kudurup ölen domuzun
Düşmanlığı vardı.
Öfkelenip dikilse,
Kahrolası inatçı it,
Âleme oyun eden,
Babası düşman Almambet,
Azgın öfkesi tutarsa,
Ben değil, öz babasını yere seren,

O yanasının soyu.

I have come to nothing, it seems.
Worse than the father, the son
Was enemy and raider still,
Deceived by that rabid one,
In what land was he ever mad?
Should I speak, how many words I have,
He bears his father's vengeance.
The great folk spoke, I did not listen,
I, Kalça, who had seen so much,
Never thought on it even once.
That he might slay my life,
I have offered it with my own hand, it seems.
The tyrant Kıtay, the forty khans' land,
To that cursed Çoro
I have bound and given over, it seems.
All of the giants, every one,
Toward the quarter of death, ah, pitiable man,
I have driven and delivered, it seems.
To this cursed Çoro,
Saying, is he kin to me? — deceived,
I have come to see it, it seems.
This accursed, cunning soul
To Almambet's son, the Çoro,
I have come to surrender, it seems,
Where was he ever a kindred soul,
From his father, his forefather,
Ah, the swine who died raving
Bore enmity toward me.
Should he rise up in fury,
The accursed, stubborn cur,
Who makes sport of all the world,
His father the foe, Almambet,
Should his savage wrath take hold,
Not I — he felled his own father to the earth,
That cursed one's seed.

Yavrum, uzakta kaldı Algara,
İstense verilmez küheylana*

Soğuk urganı atar mı,
Savaşta bindiğim Algara'yı
Bu yanası Külçoro
Göz göre göre ister mi?
Yavrum, bacağını atıp biner mi,

Ağasına götürür mü?
Bu Kıtay'ı kırıp yağmalayıp,
Vay be, Kırgız'ın halkı
döner mi? Kaldım yurdum, avare,
şaşkın.
Ok geçmez zırhıma,
Şu duran Külçoro,
Alçak, köküme mi ermiş meğer!»

Algara'dan ayrılıp,
Er Koñurbay kaygılandı.
Almambet oğlu şir Çoro –
Âlemi bozan er Çoro,
Buurul ile çiğnetip,
«Yürü, ağa!» deyip sıkıştırdı.

Aman, Opol-Too gibi Kalça'yı
Topuğuna basa basa sürdü,
Âlemi bozan şir Çoro.
İşte o zaman Koñurbay
Geri dönüp silkindi,
Han Koñurbay çırpındı.
İki adım atıp denk durdu,
Ezkara ile Koñurbay
Kırk töreye danıştı:
«Bunca horluğu Çoro'dan
Görmeye gelmişiz meğer,
Kudurmuşun elinden,
Almambet kaçağın oğlundan,

My child, far away remains Algara,
On a courser not given even when begged for*

Would he cast the cold halter-rope,
Algara, whom I rode in war —
Would this cursed Külçoro
Demand him before my very eyes?
My child, would he swing his leg over and mount,
Would he lead him to his elder brother?
Slaughtering and plundering this Kıtay,
Alas, would the folk of the Kirghiz
turn back? I am left, my homeland, adrift, bewildered.
Against my arrow-proof armor,
That Külçoro standing there —
The wretch, has he reached my very root, it seems!»
Parted from Algara,
The man Koñurbay sorrowed.
Almambet's son, the lion Çoro –
The man Çoro who confounds the world,
Trampling him with Buurul,
Pressed him hard, saying, «March, elder brother!»
Mercy — Kalça, like Opol-Too,
He drove on, treading upon his heels,
The lion Çoro who confounds the world.
It was then that Koñurbay
Turned back and shook himself,
Khan Koñurbay thrashed about.
Taking two strides he stood square,
Ezkara and Koñurbay
Took counsel with the forty töre:
«Such scorn from the Çoro
We have come to see, it seems,
At the hand of the rabid one,
From the son of Almambet the runaway,

Gerçek düşmanın kendisinden
Ölmeye gelmişiz meğer».
İşte o zaman Koñurbay
İki adım atıp ağır ağır,
El obasına fısıldayıp,
Hızlı yürümeyip taban sürüyüp,
Külçoro'yu kötüleyip:
«Söyleyecek sözüm var,

Almambet'in oğlunda,
Külçoro'da şüphem var,
Öleceğim demde aldanıp.
Ölçüp biçin, pehlivanlar,
Gönlümdeki derdim –
Fazlaca yaşayıp kalışım,
Aşar bunun kavgası.
Algara'dan ayrılınca,
Sönmez düşmanın şanı,
Altı kapılı Kakan'a
Aşıp gitmedi mi,
Almambet kulun fesadı.
Dün, dünyayı saçtığında,
Kırk çorosunu kırıp,
Anası Altınay'ı kestiğinde
Karşı çıkacak kimse yok,
Bir tek Almambet'i sağ koydum.
İnce yolu düz kesip,
Yalnız Macik kulu yedeğine alıp,
Çok azap görüp Beecin'den
Göçüp gitti Talas'a,
Obası konan Cakıp'ın
Tek oğlu Manas'a.
Söylesem nice sözü var,
Çet-Beecin'in ovasında,
Geniş Kakan'ın boyunda
Kırgını kızgın başlattım,
Karşı karşıya durup,
Mızrakla dürtüşmeden,
Tüfek ile vuruşup,

From the true foe himself,
We have come to die, it seems».
It was then that Koñurbay,
Taking two strides, slow and heavy,
Whispering to the camp of his people,
Not walking swiftly, dragging his soles,
Speaking ill of Külçoro:
«I have words that must be spoken,

In Almambet's son,
In Külçoro I have my doubt,
Deceived at the hour I am to die.
Weigh and measure it, my champions,
The grief within my heart –
That I have lived too long and lingered,
Its quarrel will overflow.
Once parted from Algara,
The foe's unquenchable glory —
To six-gated Kakan
Did it not pass over,
The mischief of that slave Almambet?
Yesterday, when he scattered the world,
Cutting down his forty çoros,
When he slew his mother Altınay,
There was none to stand against him,
Almambet alone I left alive.
Cutting the narrow road straight,
Taking only the slave Macik in tow,
Suffering much torment, from Beecin
He migrated off to Talas,
To the camp-grounds of Cakıp,
To his only son Manas.
Should I speak, how many words there are,
On the plain of Çet-Beecin,
Along the reaches of broad Kakan,
I began the slaughter blazing hot,
Standing face to face,
Without thrusting of lances,
Trading fire with muskets,

Kırışıp dururken,
Almambet'i vurduğumda,
Çubak'a kıyameti kopardığımda,
Kıl kadar bırakmadan birini

Kırıma uğrattığımda,
Almambet, Çubak han ölüp,
Rast gelenlerin hepsi ölüp.
Söylense nice sözü var,

While we clashed and grappled,
When I struck Almambet down,
When I loosed doomsday upon Çubak,
Leaving not one behind even a hair's breadth,
When I put them to the slaughter,
Almambet and Khan Çubak dying,
All whom I chanced upon dying.
Were it told, how many words there are,

Babasından atası
İyilik görmez yanı var.
Tuzakta mı kalırım acaba?
Bütün ataları kırılmış,
Ben Kalça'dan öcü var.
Baştan beri akıl yormayıp,
Rezil olmuşum meğer.
Önceden söz açmayıp,
Kör olmuşum meğer.
Hanı tutup alır elbet,
O yanasının soyu,
Çarpışmayı sert salar elbet.
Çekişsek de kaygılandık,
Uzakta kaldı Algara,
Yürüklerin başından ayrıldık.

From his father, his forefather,
He has a side that brooks no kindness.
Shall I be caught in the snare, I wonder?
All his forefathers cut down,
He bears vengeance against me, Kalça.
Never taxing my wits from the start,
I have been made a disgrace, it seems.
Never broaching the matter beforehand,
I have gone blind, it seems.
He will surely seize and take the khan,
That cursed one's seed,
He will surely loose the clash in fury.
Though we contended, we sorrowed,
Far away remains Algara,
We are parted from the chief of swift-footed steeds.

Bre, kuyruğu seyrek, yelesi az, Çölde mi ölürüm acaba?
Kulan kovsa kaçırmaz,
Toynağının dibi masmavi taş,
Tutuştuğu düşmana ustadır,
Kakançı'ya, Beecin'e
Hayvan da olsa kardeşim,
Uzaklarda kalıp durmakta.
Algara'dan ayrılıp,
Ay baltayı, topuzu
Görmeye gelmişim meğer,
Ecelden önce, yazık baş,
Ölmeye gelmişim meğer,

Ah, sparse of tail, scant of mane, Shall I die in the desert, I wonder?
Chasing a kulan, he never lets it slip,
The base of his hoof is stone of deepest blue,
A master against the foe he grapples,
To Kakançı, to Beecin —
Though a beast, he is my brother,
He remains and waits in far-off lands.
Parted from Algara,
The moon-axe and the mace
I have come to see, it seems,
Before my appointed hour, pitiable head,
I have come to die, it seems,

Bakay başta, yaşlısı,
Er Semetey beriki,
Yiğitlerin hepsi
Çevreleyip gelmekte.
Hep birden köküne ermeye,
Cihanın hanı Koñ töre
Sıkışıp da ölür mü?
Kızıl mızrak, yanan kor,
Kızgın kırgın, yanan od,
İçinde mi kalırım acaba?
Diri çıkılmaz, kurtulunmaz

Kara bahtta mı kalırım acaba?
Geçip de çıkılmaz
Ordada mı kalırım acaba?

Coşarsa kişi çıkamaz,
Elimi ayağımı bağlatıp,
Talas'a doğru sürdürülüp,
Kötü mü ölürüm acaba?
Kuzgun, karga didikleyip,
Balta-yutan kuş çekiştirip,
Göğsüm yarılıp açılıp,
Bağırsağım yere saçılıp,
Kimsenin basıp geçmediği,
Üstünden yırtıcının eksilmediği

Geçitte mi kalırız acaba?
Kanatlının uçup eremediği,

Üstünden dumanı gitmeyen
Geniş Karkıra'dan, Tekez'den
Geçemeden mi ölürüz,
Varamadan mı ölürüz acaba?
Babasından oğlu,
Tutuşup ölen domuzun
Düşmanlığına baksana,
Sürüp yola düşürdü,

Bakay at their head, their elder,
The man Semetey the nearer one,
All of the young braves
Come closing in around me.
All at once to reach my root —
Shall Koñ töre, khan of the world,
Be pressed to death in the crush?
The crimson lance, the burning ember,
The blazing slaughter, the burning fire —
Shall I be caught within it, I wonder?
Whence none comes out alive, none is delivered —
Shall I be caught in black fate, I wonder?
Whence none passes through and out —
Shall I be caught in the horde-camp, I wonder?

If it surges, no man can escape,
My hands and feet bound fast,
Driven along toward Talas,
Shall I die a wretched death, I wonder?
The raven and the crow pecking at me,
The axe-swallower bird tearing at me,
My breast split and laid open,
My entrails scattered on the ground,
Where no man has ever trodden,
Where the birds of prey never leave its heights —
Shall we be caught in that pass, I wonder?
Where the winged one cannot reach in flight,
Whose heights the mist never leaves,
Through broad Karkıra, through Tekez,
Shall we die before we can cross,
Shall we die before we arrive, I wonder?
Worse than the father, the son —
Behold the enmity
Of the swine who died in the grappling,
He drove me and set me on the road,

Yükleyip aşırır mı diye,

Algara gibi yürüğü
Alıp yedekleyip bu çoro
Armağan mı eder acaba» deyip,

Akıl yorup Koñurbay,
Semetey'e varmadan,
Bir kez yüzleşmeden,
Dizgin çevirdi çırpınıp,
Algara'ya ulaşmaya
O Koñtörö silkinip,
Geri döndü Koñ töre,
Amansız büyük töre.
«Yeniden atına bin!» deyip,
Mancu sözünü başlattı.
Bütün Kıtay, kırk han eli
Kaynaşıp çığlık koparark,

Kırgına döner gibi oldu.
İşte o zaman Külçoro,
«Ağa» demeden, «Kalça» deyip,
Adıyla çağırıp gürleyerek,
Ateş gibi gözü parladı,
Kan içiciliği tuttu.
Yüzü bozulup, güç fışkırıp,
Yürüdüğü yerden toz çıkıp,
Genzinden can çıkıp,
Çoro'nun hali böyledir,
Soluk soluğa koşturup.
Opol-Too gibi Mancu'yu
Topuğuna basarak sürdü.
Çırpındıkça silkinip,
Öfkesi gelip dikildi.
Baksana böyle Koñurbay,
Adam öfkelendi, domuz, vay.
Ordu içinde kasılıp,
Çırpındıkça silkinip,

Saying, will he load him up and spirit him over,
A swift steed like Algara —
Taking him in tow, will this çoro
Make a gift of him, I wonder?» — so saying,
Racking his wits, Koñurbay,
Before reaching Semetey,
Before coming face to face even once,
Wheeled his reins about, thrashing,
To win his way to Algara
That Koñtörö shook himself,
Koñ töre turned back,
The merciless great töre.
Saying, «Mount your horse again!»,
He began his speech in Manchu.
All Kıtay, the forty khans' land,
Seething, breaking into cries,

Seemed about to turn to slaughter.
It was then that Külçoro,
Not saying «elder brother» but «Kalça»,
Calling him by name, thundering,
His eye flashed like fire,
His blood-thirst took hold of him.
His face contorted, might bursting forth,
Dust rising from where he strode,
Breath rasping from his gullet,
Such is the state of the Çoro,
Galloping on, panting hard.
The Manchu, like Opol-Too,
He drove on, treading upon his heels.
Shaking himself as he thrashed,
His wrath rose up and stood erect.
Behold Koñurbay so —
The man grew furious, the swine, alas.
Swaggering amid the host,
Shaking himself as he thrashed,

Horluğu koyun güder gibi başlattı,
He began herding them with scorn like sheep,

Durmadan üşüştü kalabalık Kıtay,
The thronging Kıtay swarmed without cease,

Altı derin kara yer,
The six-deep black earth,
Kâfirinin kahrından
From the fury of its infidel,
Yarılıp gidecek gibi oldu.
Seemed as if it would split asunder.
Gök zırhı bürünüp,
Wrapped in armor of gray-blue,
180690 Görsen böyle kudurmuşu,
Were you to see such a rabid one,
Gök kaplan gibi atılıp.
Springing like a gray-blue tiger.
Heybetlenip haykırıp,
Crying out in his grandeur,
Kaldaylarını çağırıp,
Summoning his kaldays,
Buyruk verip çırpınıp,
Giving orders, thrashing,
Yurdu perişan etti silkinip. Görmeye gelmişim meğer.
He shook himself and left the land in ruin. I have come to see it, it seems.
Gözleri fal taşı, çatırdayıp,
His eyes like divining-stones, crackling,
Öfkelenip bağırıp,
Raging and bellowing,
Koñurbay'ın hali böyledir.
Such is the state of Koñurbay.
Mancularına haykırıp,
Crying out to his Manchus,
180700 Yanındaki kırk töre,
The forty töre at his side,
Kırk töresini çağırıp.
Summoning his forty töre.
Uybu-Şuybu pehlivanını
His champion Uybu-Şuybu
O kudurmuş Koñurbay
That rabid Koñurbay
Bu kadarını hazırladı,
Made ready even so many,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Gathering all the Tırgoot entire,
Kasılıp gezen er idim,
I was a man who strode in swagger,

O yanasının kavgası,
That cursed one's quarrel —
Kavga etmeden Koñurbay
Without making quarrel Koñurbay
Kahrını salmadan durmadı.
Never rested till he loosed his fury.
180710 Çırpındıkça silkinip,
Shaking himself as he thrashed,
Koñurbay deyiverdi:
Koñurbay spoke out:
«Pehlivanlarım, şirlerim,
«My champions, my lions,
Birlikte büyüyen erlerim,
My men who grew up beside me,
Her yönden denklerim!
My equals in every way!
Heybeti güçlü, zehri güç,
Mighty in grandeur, potent in venom,
Nara atıp Koñurbay,
Roaring his war-cry, Koñurbay:
Ölecek çağı imiş,
It seems the hour has come for him to die,
Çok malı, dünyayı bu Kırgız
It seems the hour has come for this Kirghiz

Bölüşecek çağı imiş.	*To share out his many goods, his worldly wealth.*
Uzakta kalıp Algara,	*Algara remaining far away,*
Bu düşmana aldanıp,	*Deceived by this foe,*
Ağan Kalça, büyük töre,	*Your elder Kalça, the great töre —*
Kalacak çağı imiş.	*It seems the hour has come for him to be left behind.*
Alacak çağı imiş.	*It seems the hour has come for them to take.*
Canım sıkışır, içim kor.	*My soul is pressed, my heart is ember.*
Cehennemde böyle Kıtay yok.	*In hell itself there is no Kıtay like this.*
Akraba oldu düşmanım,	*My foe has become my kinsman,*
İçimden gitmez tasam.	*My grief will not leave my breast.*
Kır sakalım ağarmışken,	*My grizzled beard gone white,*
Ölümüm yaklaşmışken,	*My death drawn near,*
Ölmeye gelmişim meğer,	*I have come to die, it seems,*
Gerçek belayı bu yerden	*The true calamity from this place —*
Hem tam idim, hem şir idim,	*I was both whole, and I was a lion,*
Soyu sağlam er de idim.	*I was a man of sound lineage too.*
Akıllı doğmuş han idim,	*I was a khan born wise,*
Sahih yaratılmış can idim.	*I was a soul created true.*
Güreşeni eğdirip,	*Bending down every wrestler,*
Devirip gezen şir idim.	*I was a lion who went about toppling them.*
Çatışanı kaskatı edip,	*Making rigid all who clashed with me,*
Yenip gezen er idim,	*I was a man who went about victorious,*
Kara çelik Zulpukor,	*Black steel Zulpukor,*
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü	*All that ear has heard, all that eye has seen —*
Yerlerin hepsini darmadağın edip,	*Scattering every one of those lands to ruin,*
Sayıklayan zavallı can,	*Raving, pitiable soul,*
Sahiplenip gezen er idim.	*I was a man who went about as their master.*
Yerin üstünü paralayıp,	*Tearing up the face of the earth,*
Basan erlerin biriydim.	*I was one of the men who trod it down.*
Vardığım yerlerin hepsini	*Every land I ever came to —*
Vuran erlerin biriydim.	*I was one of the men who struck it.*
Pehlivanlarım, şirlerim,	*My champions, my lions,*
Hana denk erlerim,	*My men the equals of a khan,*

	Kapkara fitne, büyük kavga, Âlemi	*Blackest sedition, mighty quarrel, Making*
	feryat ettirip,	*all the world wail aloud,*
	Görmeye gelmişim meğer.	*I have come to see it, it seems.*
	Takat tükenip güç gidip,	*Endurance spent, strength departed,*
	Külçoro'ya aldanıp,	*Deceived by Külçoro,*
	Ölmeye gelmişim meğer.	*I have come to die, it seems.*
	Algara atı Burut'a	*The horse Algara to the Burut*
	Vermeye gelmişim meğer.	*I have come to give, it seems.*
	Ecelden önce yüzükoyun kapanıp,	*Falling prostrate before my appointed hour,*
180760	Ölmeye gelmişim meğer.	*I have come to die, it seems.*
	Çetin azap, büyük kavga	*Grim torment, mighty quarrel*
	Görmeye gelmişim meğer.	*I have come to see, it seems.*
	Yeryüzüne fitne salıp,	*Loosing sedition on the face of the earth,*
	Toza boğmaya gelmişim,	*I have come to drown it in dust,*
	Babası düşman çoroya	*By the çoro whose father was my foe*
	Aldanmaya gelmişim.	*I have come to be deceived.*
	Han başımı bu kula	*My khan's head to this slave*
	Kanattırmaya gelmişim.	*I have come to yield to bleeding.*
	Gerçek sakalım kırkılıp,	*My true beard shorn away,*
180770	Çın-Maçın'dan bu kula	*Out of Çın-Maçın by this slave*
	Aldanmaya gelmişim.	*I have come to be deceived.*
	Kara yamaçlı bel idim,	*I was a pass with black slopes,*
	Yol olmaya gelmişim.	*I have come to be made a road.*
	Aldatana aldanmadan,	*Undeceived by the deceiver,*
	Aldatmayacağa aldanıp,	*Deceived by one who should never deceive,*
	Kaygılanıp geri dönüp,	*Turning back in sorrow,*
	Yazık tulpar Algara,	*Alas, the tulpar Algara —*
	Bunlardan ayrılıp,	*Parted from all of these,*
	Ölmeye gelmişim meğer.	*I have come to die, it seems.*
180780	Kocayıp geldiğim çağımda	*In my season of oncoming age*
	Sayıklar olmuşum meğer,	*I have taken to raving, it seems,*
	Hanlığım gidip başımdan,	*My khanship gone from my head,*
	Bunayıp kalmışım meğer.	*I have sunk into dotage, it seems.*
	Akrabam diye düşmanı	*Taking my foe for my kinsman*
	Görür olmuşum meğer,	*I have come to see him so, it seems,*
	Çok yanılıp, zavallı can,	*Erring greatly, pitiable soul,*
	Ölmüşüm meğer.	*I have died, it seems.*
	Dün, iç etime ok geçmez zırhı	*Yesterday, in the season when I wore*

Giyip durduğum çağımda,

Sürüp durduğum çağımda,
Nur dökülen Beecin'e
Ulu sultan, han olup,
Yürüyüp durduğum çağımda,
Pehlivan başlatıp, ordu toplayıp,
Bölüp almadım da ne oldum?

Ünlü Manas hunhardan,
Öz yaşıtımdan ben Kalça,
Ölemedim de ne oldum!

Erleri hor görüp kurulan can,
Kuşatıp durduğum çağımda,
Sataşanı paralayıp,
Yağmalayıp durduğum çağımda,
Kaldayları, hanları,
Nice türlü canları,
Karşı geleni helak edip,
Rast geleni kemirip,
Denk düşeni perişan edip,
Kulan kovup at edip,

Rast geleni yad edip,
Gezip durduğum çağımda,
Ay-âlemi perişan edip,
Gezip durduğum çağımda,
Bakburçun'u, Dıñşa'yı,
Karşı yanı Sazañşañ,
Hepsine han olup,
Yürüyüp durduğum çağımda,
Sataşanı paralayıp,
Saldırıp durduğum çağımda,

Burut'u un ufak edip,
Burut denen kavmi
Düzene koyduğum çağımda,

The arrow-proof armor upon my inner flesh,
In the season when I rode forth,
When over Beecin bathed in radiance,
As great sultan, as khan,
In the season when I marched,
Setting champions forth, mustering hosts —
Did I not carve off my share, and what came of me?
By the famed Manas the bloodthirsty,
By my own age-mate — I, Kalça,
Could not manage to die, and what came of me!
A soul enthroned in scorn of men,
In the season when I laid my sieges,
Tearing apart whoever crossed me,
In the season when I plundered,
The kaldays, the khans,
Souls of so many kinds,
Destroying all who stood against me,
Gnawing whomever I chanced upon,
Ruining whoever matched me,
Chasing kulans and making them my mounts,
Marking whomever I chanced upon,
In the season when I roamed,
Casting moon and world to ruin,
In the season when I roamed,
Bakburçun and Dıñşa,
And Sazañşañ on the farther side,
Becoming khan over them all,
In the season when I marched,
Tearing apart whoever crossed me,
In the season when I attacked,

Grinding the Burut to flour,
When the tribe called Burut
I brought to order in my season,

Ölemedim de ne oldum?!

Algara tulparın basmadığı
Yerde hiçbir şey kalmadan,
Sahiplenip durduğum çağımda,
Adımım âleme yetip,
Çiğneyip durduğum çağımda,
Bileğime Zulpukor'u
Asıp durduğum çağımda,
Yeryüzüne sahip olup,
Er Koñurbay dev olup,
Bütün Beecin'e sahip olup,
Hükmedip durduğum çağımda,
O demde ölmedim de ne oldum?!

Amansız belaya
Kendimi atmışım meğer,
Almambet yetimin oğluna
Aldanıvermişim meğer.
Kahrolası, akrabam,
Akraba oldu düşmanım,
İçimdeki tasam.
Kendi ettiğim kendime
Erişecek çağı imiş,
Er Kalça'dan bu dünya
Gidecek çağı imiş,
«Akrabanım» deyip iyice aldatıp,

Öcünü alacağı vakit imiş,

Bozkurt Manas hanı yaya koydum,
Kaburga kemiğim sökülüp,
Öcünü alacağı çağ imiş.

Ah, yanıp kavrulası kudurmuş,
Mucizevi ak gömleği
Giymez olmuşum meğer.
Kudurmuşun hilesini
Bilmez olmuşum meğer.

Could I not manage to die, and what came of me?!
Where the tulpar Algara has not trodden
No place at all remaining,
In the season when I was master,
My name reaching all the world,
In the season when I trampled,
When Zulpukor upon my wrist
I hung in my season,
Master of the face of the earth,
The man Koñurbay become a giant,
Master of all Beecin,
In the season when I held dominion,
That I did not die in that hour — what came of me?!
Into merciless calamity
I have flung myself, it seems,
By the son of Almambet the orphan
I have let myself be deceived, it seems.
Accursed one, my kinsman —
My foe has become my kinsman,
The grief within my breast.
What I wrought with my own hands —
It seems the hour has come for it to reach me,
It seems the hour has come for this world
To pass from the man Kalça,
Saying «I am your kinsman», deceiving me well,
It seems the time has come for him to take his vengeance,
I set the gray-wolf Khan Manas afoot, My rib-bones wrenched loose,
It seems the hour has come for him to take his vengeance.
Ah, the rabid one, may he burn and scorch,
The wonder-working white shirt
I have ceased to wear, it seems.
The rabid one's guile
I have failed to know, it seems.

Ulemadan aktardım,
Bilgiçlerden sordum,
Algara'dan ayrı düşüp,

Büyük sıkıntı çekip durmaktayım.
Ulemanın söylediği sözdü,
Ulemanın sözleri,
Gerçek böyledir demişti.
Badıran demiri çelik olmadan,
Baş yarmaya gelmiş ya,
Başka yerde büyüyen Burut yurt olmadan.
Derme demir çelik olmadan,
İyice boğazlamaya gelmiş ya,
Kul büyümüş bu it yurt olmadan.

Kendim isteyip söz dinlemeden,
Ah, kocalık kurusun,
Ayar söylese dinlemeden,
Saf olmuşum meğer.
Kocalığın acısını
Görür olmuşum meğer,
Ah, sayıklayan zavallı can,
Ölmüşüm meğer.
«Kırarım» deyip ordu toplayıp,

Kahrolası Burut'a
Dalga dalga bol toplayıp,

Kızını gelinini ganimete
Bölmeye gelmişim meğer.
Çetin sıkıntıyı Burut'tan
Görmeye gelmişim meğer.
Çetin sıkıntı, fitne salıp,
Kırgız'a gelip dönüp,

Nasıl dönerim Kakan'a,
Algara'dan ayrılıp.
Ya Beecin'e varamadan han başım,

I gleaned from the ulema,
I inquired of the learned,
Fallen apart from Algara,

I remain in great affliction.
It was the word the ulema spoke,
The words of the ulema —
They said, thus is the truth.
Till Badıran iron turns to steel,
He has come to split heads, indeed,
Till the Burut grown in other lands becomes a nation.
Till gathered iron turns to steel,
He has come to slaughter outright, indeed,
Till this cur-land where the slave grew up becomes a nation.
Willful myself, heeding no word,
Ah, may old age wither,
Heeding no warning when it was spoken,
I have been a simpleton, it seems.
The bitterness of old age
I have come to see, it seems,
Ah, raving, pitiable soul,
I have died, it seems.
Saying «I shall slaughter them», mustering hosts,
Against the accursed Burut
Gathering them in wave upon abundant wave,
Their daughters and their brides as booty
I have come to share out, it seems.
Grim affliction from the Burut
I have come to see, it seems.
Loosing grim affliction and sedition,
Coming against the Kirghiz and turning back,
How shall I return to Kakan,
Parted from Algara?
Or, my khan's head never reaching Beecin,

Şu yere kanım dökülüp,
İt gibi yağmayı Burut'tan
Görmeye gelmişim meğer.
İyice aldanıp çorodan,
Vay ki ölmeye gelmişim meğer.
Er Ezkara pehlivanım,
Kahrolası, kırk töre,
Çoğaltın kavgayı!

My blood spilled upon this ground,
Plunder like a dog's from the Burut
I have come to see, it seems.
Deceived outright by the çoro,
Alas, I have come to die, it seems.
Man Ezkara, my champion,
Accursed ones, forty töre,
Multiply the quarrel!

Er Ezgara haykırıp,
Keskin nara, kuru avaz,
Siz büyük fitneyi salıverin,
Çevreleyip, kırk töre,
Değerli hanınız Kalça'ya
Destek olup kalıverin –
Uybu-Şuybu pehlivanım,
Böylesi kavgayı salıverin,
At oyunbaz, yaya yürük*,
Pek saygın, içi duru,
Kaynaşıp duran çok ulular,
Ulularım, devlerim,
Çoñ-Beecin'e sahiplerim,
Yiğit Kalça öldüğünde,
«Altın ile parayı
Saçıp gitti» dedirtme,
«Kalça ölünce hepsi ölüp,

Sığınak arayıp çok Kıtay,
İt gibi savrulup çığlık koparark,
Kaçıp gitti» dedirtme.
«Kendi malını kurnaz Kıtay

Saçıp gitti» dedirtme.
«Ulusundan ayrılıp,
Darmadağın olup Kalça'yı
Bırakıp kaçtı» dedirtme.
Mercan toka, inci taş,
Luñtuñ'un hanı karışık,
Göz yumulup gidene dek,

The man Ezgara crying out,
A piercing war-cry, a dry-throated call,
Loose the great sedition, all of you,
Closing round him, forty töre,
To your precious khan Kalça
Stand fast and be his support –
Uybu-Şuybu, my champion,
Loose such a quarrel as this,
Trickster on horseback, swift-goer afoot,*
Most honored, pure of heart,
Many great ones seething round about,
My great ones, my giants,
My masters of Çoñ-Beecin,
When valiant Kalça dies,
Let none say, «Gold and silver
He scattered as he went»,
Let none say, «When Kalça died they all died too,
The many Kıtay, seeking refuge,
Flung about like curs, breaking into cries,
Fled away».
Let none say, «His own goods the cunning Kıtay
Scattered as he went».
Let none say, «Parted from his people,
Utterly scattered, they abandoned Kalça
And fled».
Coral buckle, pearl stone,
The khan of Luñtuñ in his confusion,
Until his eyes close forever,

Uluna, yurduna,
Kayratlı Kalça erine
Şu demde kara gününde yanaş.
Karşı karşıya durun,
Tüfek atıp, yay çekip,
Mızrak uzatıp haykırıp,
«Kalça!» diye uran çağırıp,
Gözüm görsün, vuruşun,
Kapkara kana kanın,
Kaçmadan durup çarpışın.
Kaplan Kalça öldüğünde,

To his people, to his homeland,
To the steadfast man Kalça,
Draw near now in his black day.
Stand face to face against them,
Firing muskets, drawing bows,
Thrusting lances, crying out,
Calling the war-cry «Kalça!»,
Let my eye behold it — strike,
Sate yourselves on blackest blood,
Stand without fleeing and clash.
When the tiger Kalça dies,

Geri dönülmez gerçek yeri
Yazık Kalça gördüğünde,
«Çarpışma böyle oldu» diye,
Kâfir ile Müslüman,
Çarpışmanın hali böyledir –
Çatır çutur çarpışıp,
Yazık candan ayrılırsan.
Lime lime dövüşüp,
Bu belaya dönersen,
Kazadan esen kılınıp,
Bir ihtimal sağ kalırsan,
Kakan'a haber salın.
«Yazık Kalça öldü» diye,
Geri gelinmez dünyayı
«Çarpışmada gezip gördü» diye,

The true place whence none returns —
When pitiable Kalça beholds it,
Saying, «Thus went the clash»,
Infidel and Muslim,
Such is the state of the clashing –
Clashing with crack and clatter,
If you are parted from your pitiable life.
Fighting torn to shreds,
If you return to this calamity,
Kept safe from mishap,
If by some chance you stay alive,
Send word to Kakan.
Saying, «Pitiable Kalça is dead»,
The world whence none comes back —
Saying, «He roamed and saw it in the clash»,

Ak çeliğin özü,
Almambet'in soyu,
«Aldatıp köküne erdi» diye,
Halk içinde koca gövdesiyle,
Han Koñurbay bahadırın
«Atını aldatıp götürdü» diye,

The core of white steel,
The seed of Almambet,
Saying, «Deceiving, he reached his root»,
With his great body amid the people,
Of Khan Koñurbay the bahadır,
Saying, «He tricked away his horse and led it off»,

Yalanı gerçeği çok söyleyip,
«Yalandan akraba olurum» diye,
Almambet oğlu kurnaz haylaz,
«Hep birden köküne erdi» diye.

Speaking much of lies and truth,
Saying, «I will feign to be his kinsman»,
Almambet's son, the cunning rogue,
Saying, «All at once he reached his root».

Bozkurt Kalça kaplan,
Aldatana aldanmadan,
Aldatmayacağa aldanıp,
Hasretle göçüp gitti de.
Yurdum, hana haber salasın,

Kakan'a sağ varanın,
«Yazık şirin öldü» diye,
Geri dönülmez gerçek yeri
«Yazık kişi gördü» diye,
«Semetey'den değil, Koñurbay
Külçoro'dan öldü» de,
«Kırgız'da yaratılmış o kul,

Oğul çorodan öldü» de,
«Akrabam» diye çok gezenin

Bulaşığından öldü» de.
«Halkı yöneten, el toplayanın

Mayasından öldü» de,
«Almambet oğlu Külçoro'nun
Fesadından öldü» de.
Sağ varırsan Kakan'a,
Zırh giyen bahadıra söyle, Kırgın değmiş gibi,
Taş kuşanan keleşe söyle,
Cepken giyen güçlüye söyle,
Keñ-Duñşa'nın ovasında,
Hanlığı belli seçkine söyle,
Geniş kara yol boyunda
Kaynaşıp duran uluya söyle.
Rastlarsan Soloon eli var,

«Değerli Kalça öldü» diye,
Kızıl püsküllü yamana söyle.
Dolup taşan sözüm var,
Koca yurda duyulsun,

The gray-wolf Kalça, the tiger,
Undeceived by the deceiver,
Deceived by one who should never deceive,
Passed away in longing, yes.
My homeland, you shall send word to the khan,
Whoever reaches Kakan alive,
Say, «The pitiable lion is dead»,
The true place whence none returns —
Say, «The pitiable man beheld it»,
Say, «Not by Semetey — Koñurbay
Died by Külçoro»,
Say, «That slave created among the Kirghiz —
He died by the son-çoro»,
Say, «Of the one who went about so long saying "My kinsman" —

He died of his defilement».
Say, «Of the one who governs the people, who gathers the land —
He died of his leaven»,
Say, «Of Almambet's son Külçoro —
He died of his mischief».
If you reach Kakan alive,
Tell the bahadır who wears armor, As though the slaughter had touched him,
Tell the bold one girded in stone,
Tell the strong one who wears the tunic,
On the plain of Keñ-Duñşa,
Tell the chosen one of famed khanship,
Along the broad black road
Tell the great one seething there.
If you chance upon them, there is the Soloon land,
Saying, «Precious Kalça is dead»,
Tell the fierce one with the crimson tassel.
I have words that brim and overflow,
Let the great homeland hear it,

Çark gibi duran meclise söyle.
Soloon hanı haşmetli.
Yamaca kurulmuş evine söyle,
Karkı denen pehlivana söyle,
Yansın yakılsın çığrışıp,

Keçillerin hepsine söyle.
Kutlu adağı, atı, aygırı

Hiç bırakmadan kessin de,
Haber verip Beecin'in
Büyük bilicisini alsın de,
Büyük kürkümü giydirip,
Büyük tahtıma bindirip,
Bol etekli gök şalvarın
Paçasını dürsün de,
Ululari, hanları,
Büyük, küçük çocukları,
Kalmadan kara giysin de.
Handan kan bedelini kovalayıp,
Kahrolası Burut'u
Yeryüzünden sürsün de!
Geniş Celpiniş, yerin ucu,
Şu yere sürüp girsin de,
Önüne geleni çiğneyen,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yere kadar sürsün de.
Kırk hanın eli atlanıp,
Çetin fitne salsın de.
«Değerli Kalça'nın kan bedeli» diye,

Kahrolası Burut'un
Kılını bile koymadan,
Kırıma uğratsın de.
Ölenden kalanınız,
Yürekli pehlivanınız,
Beecin'e esen varanınız,
Çetin olsun kavganız,

Tell the assembly ranged like a wheel.
The khan of the Soloon is majestic.
Tell his house set upon the hillside,
Tell the champion called Karkı,
Let them burn and blaze, crying out together,
Tell all of the Keçil.
His hallowed offering, his horse, his stallion —
Let him slaughter them, sparing none,
And sending word, let him take
The great soothsayer of Beecin,
Let him be robed in my great fur mantle,
Let him be seated on my great throne,
Let him roll up the cuffs
Of the full-skirted gray-blue trousers,
The great ones, the khans,
The children great and small,
Let them all, without exception, wear black.
Hounding the blood-price from the khan,
Let him drive the accursed Burut
From the face of the earth!
Broad Celpiniş, the earth's far edge —
Let him drive them into that place,
Trampling all before him,
As far as ear has heard and eye has seen —
Let him drive them to that very ground.
Let the forty khans' land take horse,
Let him loose grim sedition.
Saying, «The blood-price of precious Kalça»,

Of the accursed Burut
Let him spare not even a hair,
Let him put them to the slaughter.
You who remain of the dead,
Your stout-hearted champion,
You who reach Beecin unharmed,
Let your quarrel be grim,

Soloon'a haber verecek olan,
Bakarsan sözün değeri var,
«Yiğidiniz Kalça öldü» de,
Varılıp dönülmez gerçek yeri

«Zavallı kişi gördü» de.
Solobo'dan kürk alıp,
Soloon hanı giysin de,
Kalça'nın kan bedelini kovalasın de.
Çarpışmayı sert salsın de,
Benim nice yerdeki öcümü alsın de.

Ondan öte varınca,
Pus çöküp köşelenen,

Alacakaranlıkla çıkıntılanan,
Çet-Beecin denen yeri var.
Kahrına aldığında
Basıp götüren seli var,
Çerikli Kıtay eli var.
Varırsan buna haber söyle,
Çelmeleşeni pençeleyen,
Rast geleni kemiren
Çerikli Kıtay eline,
Âleme gücü yetsin diye

Kendim yerleştirdiğim eldi,
Kahrolası Burut'a,

Şu Burut denen kavme,
Hayvana benzer domuzu.
Kapışmayı sert salsın de. Onlara selam de,
Büyük kıyamet kopana dek,
Geride kalan pehlivana
Şanı toptan kalsın de,
Bol dünyalık, kazanılan mal

Whoever shall bear word to the Soloon —
Look, and the word has its worth,
Say, «Your valiant Kalça is dead»,
The true place reached and never returned from —
Say, «The poor man beheld it».
Taking a fur mantle from Solobo,
Let the khan of the Soloon wear it,
Let him hound the blood-price of Kalça.
Let him loose the clash in fury,
Let him take my vengeance in so many lands.
Passing onward beyond that,
Where the haze settles and gathers in corners,
Jutting forth in the half-dark,
There lies the place called Çet-Beecin.
When it takes into its fury,
It has a flood that sweeps all away,
There is the Kıtay land of the Çerik.
If you arrive, bear word to it,
That claws whoever grapples with it,
That gnaws whomever it chances upon —
To the Çerik Kıtay land,
That its might should suffice for all the world
It was the land I settled there myself,
Against the accursed Burut,

Against this tribe called Burut,
The swine that is like a beast.
Let it loose the grappling in fury. Give them my greeting,
Until the great doomsday breaks,
To the champion who remains behind
Let the glory rest entire,
The abundant worldly wealth, the goods once won —

Çarpışıp öcünü alsın de!» –

Tümden vazgeçip bıraksın de.
Nice yerdeki öcü alsın de, Vasiyet söyleyip koşturup,

Başı ayağı gelsin de.
Bütün dünyalık, kazanılan mal,
«Uzakta kalakaldı» diye,
Harcayıp geçsin de,
Gerçek dünyadan gitsin de,
Otlu yeri ateşe veren,
Çığlık attırıp kovalayıp,
Kahrolası Burut'un
Köküne toptan ersin de.
Ay-âlemi perişan eden,
Ölmeden diri kalanınız,
Beecin'e sağ varanınız,
Âlemi bilen yiğide,
Çare bulucu yiğide,
Büyücünün kendisine söyle,
Bilicilerin gözüne söyle.
Bol kavga salar mı,
Kaldaya söyle, hana söyle,
Atımdan ayırıp,
Koca elin hepsine söyle.
Şimdi başımı alır mı?
Haberin var mıdır,
Beecin'in çınar bağında,
O tükenesinin soyu.
Yaşlı hanın tahtında,
Kırk kapının dibinde,
Altın tahtın üstünde
Kıncılanuu pehlivanı.
Onlardan biri boşansa,
Sataşılsa çıkıverirdi,
Şay'ın koruduğu şir çoro,
Değen canın siperi.

Say, let him clash and take his vengeance!» –
Say, let him renounce it all and leave it.
Say, let him take the vengeance of so many lands, Speaking his testament, galloping on,
Say, let him come, head and foot together.
All the worldly wealth, the goods once won,
Saying, «It remained far away»,
Say, let him spend it and pass on,
Say, let him go from the true world,
Setting the grassy places aflame,
Hounding them with shrieks,
Of the accursed Burut
Say, let him reach the root of them entire.
He who casts moon and world to ruin —
You who stay alive, undying,
You who reach Beecin unharmed,
To the brave who knows the world,
To the brave who finds the remedy,
Tell the sorcerer himself,
Tell it to the eye of the soothsayers.
Will he loose abundant quarrel —
Tell the kalday, tell the khan,
Parting me from my horse,
Tell all of the great land.
Will he now take my head?
Have you any tidings —
In the plane-tree garden of Beecin,
That doomed one's seed.
On the aged khan's throne,
At the foot of the forty gates,
Upon the golden throne
The champion of Kıncılanuu.
If but one of them were loosed,
If provoked, he would spring forth at once,
The lion çoro whom Şay protects,
The shield of every soul he touches.

Kıtay bozulacakken çıkardı
When Kıtay was near to breaking he would come forth,

Çevik salınan er çoro,
Çoñ-Kakan'ın pehlivanı.
Pehlivanlığı bambaşka,
Onların anası Indi kancığı mı, Arday Buurul at ile
Eğdirip beni alır mı!
Babası Kıtay delisi,
İnsan dili bilmeyen,

The nimble-striding man çoro,
The champion of Çoñ-Kakan.
His prowess is a thing apart,
Is their mother the she-cur of Indi, With the horse Arday Buurul
Will he bend me down and take me!
His father the madman of Kıtay,
Knowing no human tongue,

Doğruca girip dert salsın de.
Say, let him enter straight and loose his torment.

Tükenişircesine vuruşup,
Kahrolası Kırgız'dan» –
Deyip, öylece Koñurbay,
Altındaki Algara,
Çoroya kem niyet besleyip.
Cana iyilik vermeyen,
O yanasının soyu,
Bu kâfirin soyu.
Uzakta kaldı Algara,
Şimdi bela salar mı,
Kudurup ölen çoroyu
Vuran Kuday vurur mu?

Striking as if to utter extinction,
From the accursed Kirghiz» –
So saying, even so, Koñurbay,
Algara beneath him,
Nursing ill intent against the çoro.
Giving no kindness to any soul,
That cursed one's seed,
This infidel's seed.
Far away remains Algara,
Will he now loose calamity —
The çoro who dies raving,
Would striking Kuday ever strike him down?

Kök atası baştan düşman,
Söyleyecek sözü var,
Babasının öcü var,
Düşman olmasının yeri var» –
Deyip, öylece, Koñurbay
Çırpındıkça silkindi.
Çevikliği ölçüsüz,
«Yürüyün!» deyip koşturup,
Çocuk yerine Kalça'yı
Üstün bozkurt Külçoro
Topuğuna basarak sürüp,
İçi tutuşup yanıp,

His root-forefather a foe from the first,
He has words that must be spoken,
He bears his father's vengeance,
He has good cause to be a foe» –
So saying, even so, Koñurbay
Shook himself as he thrashed.
His nimbleness beyond all measure,
Galloping on, crying «March!»,
Kalça, as though he were a child,
The peerless gray-wolf Külçoro
Drove on, treading upon his heels,
His inward parts kindling and burning,

Kahırlandı Koñurbay,
Katıksız bela işte bu.
Katıksız içi od alev,
Dayanamayıp işte bu,
İçi kaynayıp kor olup,
Gözü parlayıp ateş olup,
Ağzından alev fışkırıp,
Dişlense dişi gıcırdayıp,
Kahırlanıp kabarıp,
Ademin hanı Koñ töre –
Akılda derin büyük töre,
Heybetlenip bükülen,
Haykırıp Kalça ün salsa,

Cihan candan umut keser.
Her yönüyle denk olan,
Ay-âlemin hepsine
Arslan Kalça er olmuştu,
Çiğnenmiş âlemde
Ne zaman Kalça hor olmuştu.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yere Kalça ulu olmuştu,
Ruhu sağlam, adı ulu,
İçi büsbütün kor olup,
Yandı canı, mahluk.
Haberin var mıdır,
Beecin'e direk olmuştu,
Arslan Kalça er olmuştu.
Kalça'nın Kalça oluşu,
Kalça adını alışı,
Erginleşip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Bütün Kakan'a, kırk hana
Yazık Kalça er olup,
Gün batısıyla gün doğusu,
Kınsız kılıç kuşanmıştı.
Yeri bilip yönetmesiydi,
Kudretli Kıtay, kırk han eli, Kahrı yüzüne vurup,

Koñurbay was filled with fury,
Calamity unalloyed — behold it here.
Unalloyed, his inward parts fire and flame,
Unable to endure — behold it here,
His inward parts boiling into ember,
His eye flashing into fire,
Flame bursting from his mouth,
His teeth grinding when he clenched them,
Swelling up in fury,
Koñ töre, khan of Adam's kind –
The great töre deep in wisdom,
Bending in his grandeur,
Should Kalça cry out and send forth his fame,
The world despairs of life itself.
His equal in every way,
Over all of moon and world
The lion Kalça had become the man,
In the trampled world
When had Kalça ever been held in scorn?
As far as ear has heard and eye has seen —
Kalça had become great over that land,
Sound of spirit, great of name,
His inward parts turned wholly ember,
His soul burned, poor creature.
Have you any tidings —
He had become the pillar of Beecin,
The lion Kalça had become the man.
Kalça's becoming Kalça,
His taking of the name Kalça:
Coming of age and becoming a man,
Becoming the equal of a hero's son,
Over all Kakan, over the forty khans
Pitiable Kalça becoming the man,
From the sun's setting to the sun's rising,
He had girded on the sheathless sword.
His was the rule that knew the land,
Mighty Kıtay, the forty khans' land, His fury striking his face,

Eli bilip yönetmesiydi.
Alööke'nin Koñurbay'ı
Ay-âleme dev olup,

Çımaçın, Kakan, Bakburçun,
Bunca yurda sahip olup,
Görüp utanç görmüş değildi,
Bozkurt Kalça kırılmış değildi.

Kuldan cefa görmemiş,

Yiğit Kalça ağanız
Çırpındıkça silkindi,
Yersizliğine baksana,
Kudurup ölen domuzun
Yiğitliğine baksana.
İşte o zaman Külçoro
Bırakıp geri döner mi,
Koñurbay değil, kudurmuş,
Âlemden geri döner mi!
Buurul'a binip şahlandırıp,
Kahırlanıp yerleşip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kavga yönüne hazırlanıp,
Çevik salınan şir çoro,
Ay baltayı kuşanıp,
Her ne zamandan bir zaman,
«Kıtay'ı Kuday verirse» diye,
Yırtıcı kul coşkuyla gezip,
Yazık usta Bölökbay'ın
Çarpışma için yaptığı ay balta,
Becerikli kulun sevdası,
Kalça'ya salacağı fesadı.
İç koynuna kuşanıp,
Silahını pusatını hazırlayıp,
Çevik salınan şir çoro,
Alevden kaçmaz şir çoro,
Kahırlanıp yerleşmiş,

His was the rule that knew the people.
Alööke's Koñurbay,
Becoming a giant over moon and world,

Çımaçın, Kakan, Bakburçun —
Master of so many homelands,
He had never looked upon shame,
The gray-wolf Kalça had never been broken.
Never having suffered torment from a slave,
Your elder, valiant Kalça,
Shook himself as he thrashed,
Behold how out of place it is,
Behold the valor
Of the swine who dies raving.
And then — would Külçoro
Let him go and turn back?
Not Koñurbay — the rabid one —
Would he turn back from the world!
Mounting Buurul, making him rear,
Settling himself in fury,
Girding on the sheathless sword,
Making ready for the quarter of battle,
The nimble-striding lion çoro,
Girding on the moon-axe,
Some one time out of every time,
Saying, «If Kuday grants me the Kıtay»,
The ravening slave roaming in his ardor,
The moon-axe that poor master Bölökbay
Wrought for the clash of battle,
The deft slave's heart's desire,
The mischief he would loose on Kalça.
Girding it within his inner breast,
Making ready his weapons and his gear,
The nimble-striding lion çoro,
The lion çoro who flees no flame,
Had settled himself in fury,

Kırıp geçecekmiş gibi,

Yeniden boşanacak bulut gibi,
Bileği kalın, taş yürek,
Çoro'nun halini sorma,
Fil gövdeli yaman,

Şir adını almış pehlivan gibi,

Düpedüz âleme kırgın salmış gibi.
Çırpındıkça silkinip,

Yüzleşeni helak edip,
Ay-âlemi almış gibi.
Cehennemi aşmış pehlivan gibi,

Bu yuvarlak başlı kuldan
Yaradan canı türlü yaratmış.
Yine yırtıcı Külçoro
Kahırlanıp dikilip,
Kan içiciliği tuttu,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Halktan başka türlü diş,
Parça parça çiğnedi.
Ak çeliğin özü,
Alake hanın soyu,
Beti değişip güç fışkırdı,
İki yanağından diken diken,
İnsanın görmediği tüy çıktı.
Arslan gibi şir çoro,
Ay-âlemi perişan eden
Böylesi bozkurt er çıktı,
Ala-Too gibi heybetle,
Ak doruk gibi salınıp,
Araya giren er çoro: –
«Ağam mı desem, pek çıktın,

Sen çırpınıp gidiyormuşsun.
Varını kaçırmışım gibi,

As though he would smash through and pass,
Like a cloud about to burst anew,
Thick of wrist, heart of stone,
Ask not the state of the Çoro,
The elephant-bodied terror,

Like a champion who has taken the name of lion,
As though he had loosed slaughter on the world outright. Shaking himself as he thrashed,
Destroying whoever faced him,
As though he had taken moon and world.
Like a champion who has overleapt hell itself,
From this round-headed slave
The Creator wrought a soul of rare kind.
Again the ravening Külçoro,
Rearing up in fury,
His blood-thirst took hold of him,
Teeth white as a door's leaf,
Teeth of another kind than common folk's,
He gnashed them piece against piece.
The core of white steel,
The seed of Khan Alake,
His face changed, might burst forth,
From both his cheeks, bristling like thorns,
Sprang hair no man had ever seen.
The lion çoro like a very lion,
The caster of moon and world to ruin —
Such a gray-wolf man came forth,
With grandeur like Ala-Too,
Swaying like a white summit,
The man çoro who stepped between: –
«Should I call you elder brother? — you have gone too far,
Here you are, thrashing off on your way.
As though I had run off with your riches,

Çok malını saçmışım gibi,
Silkinip gidiyormuşsun,
Haram akıl, kıvrık akıl,
Düğüm akıldan işe girişmişsin,
«Akrabam» desem, Koñurbay,
Düşman olup çıkmışsın,
Oturup da işemeyen,

Eteği yere değmeyen,
Hantal salınan kâfirin
Yapıp durduğu işe bak.
At bağlasa kazıksız,
Kısırlığın belli oldu,

Kahrolası Koñ töre,
Senin kâfirliğin belli oldu.
Oturup da işemeyen,

Eteği yere değmeyen,
Ezelden doğru yürümeyen,

Adı düşman, kökü balçık,
Kahrolası tükenesi, ay,
«Akrabam» desem, kudurmuş,
Ölecekmiş gibi yanıp,
Eteği karış yırtmaçlı it,
Yola gelmez Koñurbay,

Çırpınan domuzun
Kıymetlini mi elledim,
Diretip çırpınıp,
Ee, yavrum, Alööke'yi mi kestim?
Varını mı kaçırdım?
Kahrolası Kalça kul,
Senin ak akçeni, malını mı saçtım?
Yiyip yutacakmış gibi,
Azıyorsun sen, Kalça,
Tulumuna koyup gidecekmiş gibi.

As though I had scattered your many goods,
Here you are, shaking yourself as you go,
Tainted mind, twisted mind —
You have set to work with a knotted mind,
Should I say «My kinsman», Koñurbay,
You have turned out a foe,
The one who does not squat even to make water,
Whose skirt never touches the ground,
The lumbering infidel —
Look at the deeds he keeps on doing.
Tethering a horse with never a stake,
Your barrenness stands revealed,

Accursed Koñ töre,
Your infidel nature stands revealed.
The one who does not squat even to make water,
Whose skirt never touches the ground,
Who from the first has never walked straight,
His name foe, his root mire,
Accursed, doomed one, alas,
Should I say «My kinsman» — rabid one,
Burning as if about to die,
The cur whose skirt is slit a span deep,
Koñurbay who will not be brought to reason,
Of the thrashing swine —
Did I finger what you hold precious,
Standing stubborn, thrashing,
Eh, my child, did I cut down Alööke?
Did I run off with your riches?
Accursed slave Kalça,
Did I scatter your white silver, your goods?
As though about to eat and swallow whole,
You are running wild, you, Kalça,
As though about to stuff it in your hide-sack and go.

Kuduruyorsun sen, Kalça,
Buurul'un ayağı değdi diye,
Çırpınıyorsun sen, Kıtay,
Fesadın başı Buurul'da.
Atın ayağı değdi diye
Bunca neden çırpındın,
Hayvanın ayağı değdi diye,
Kahrolası Kıtay kulu,
Bunca neden silkindin?» –
Deyip, öylece, Külçoro:
«Aman, hayvanın ayağı değdi diye,

Takatini bağlamışım gibi,
Bahadırını yere sermişim gibi,

Yakınını sömürmüşüm gibi,
Zırhını delmişim gibi,
Kükreyip duruyorsun, Kıtay kulu,
«Komşu akraba olduk» diye,

Araya girsem telaşla,
Söylenip duruyorsun, Kıtay kulu,
Baştan beri yerinde durmayıp,
Çırpınıp cinime dokundun,
Kahırlandım, dikildim,
Artık birinize sataşmadan durmam.

Haramlık düşüp huyuna,
Vasiyetini söyleyip gidersin,
Bre, kırk boy Kıtay eline.
Ah, kasılan koca Mancu,
Kahredip gidecekmiş gibi,
Han babanın öcü yok.
Kıtay, şimdi dokundun cinime,
Yırtıcılık cinim tutarsa,
Artık biriyle kırışmadan durmam» –

Bu cehennemlik kâfiri

You are turning rabid, you, Kalça,
Because Buurul's hoof has touched you,
You are thrashing, you, Kıtay,
The head of your mischief is with Buurul.
Because a horse's hoof has touched you,
Why have you thrashed so much,
Because a beast's hoof has touched you,
Accursed slave of Kıtay,
Why have you shaken yourself so much?» –
So saying, even so, Külçoro:
«Mercy — because a beast's hoof has touched you,
As though I had bound your endurance,
As though I had felled your bahadır to the ground,
As though I had bled your kinsman dry,
As though I had pierced your armor,
You keep on roaring, slave of Kıtay,
Saying, «We have become neighbors and kin»,

When I step between in haste,
You keep on muttering, slave of Kıtay,
From the first never staying in your place,
Thrashing, you have touched my demon,
I am filled with fury, I have risen,
Now I shall not rest without falling on one of you.
Wickedness settling into your nature,
You will speak your testament and go,
Ah, to the forty-clan Kıtay land.
Ah, swaggering old Manchu,
As though you would crush all and go,
There is no vengeance for your khan father.
Kıtay, now you have touched my demon,
If my ravening demon takes hold,
Now I shall not rest without clashing with one of you» –
This hell-bound infidel —

Deyip, öylece, Külçoro,
Aman, altın yanaklı ay balta,
Ağzı bir karış yayvan,
Savrulduğu yerden kan saçan,
Tepesi çelik, yumruk gibi,
Bahadır ay baltanın hali böyledir.
Çare bulucu ustayı,
Çevik doğmuş şir çoro,
Âleme salınmış büyük kavga,
Ah, pırıl pırıl er çoron,
Kana doyup pekişmiş
Altın yanaklı ay balta,
Ay-âlemi perişan edip,
Gözlediği alaçık gibi koca Kalça.

Arslan diye ad almış,
İşte atik er çoro,
İçse kana doymayan,
Koñurbay hana ulaştı,
Kapışsa canı koymayan.
«Çatal ensesinin hizası» diye,
Boyun omuru, ense kökü,
«Orta yeri işte bu» diye,
«Ölümlük yerin hizası» diye,
«Ölmez kalırsa Koñurbay,
Kötü olur işte bu» diye,
Kavganın yaman çocuğu,
Boynuna çalıp indirdiğinde,
«Nasıl olur acaba» diye,
«Hani han babam Manas hanın

yarası. Kıl kadar komadan Kıtay'ı,

Babamı vuran Kalça'yı

Tıpkı senin gibi edeyim,
Böylece öcünü alayım,
Bu kudurmuş Kalça'yı
Boylu boyunca sereyim,

So saying, even so, Külçoro,
Mercy — the golden-cheeked moon-axe,
Its edge a span wide,
Spraying blood wherever it is swung,
Its crown of steel, like a fist,
Such is the state of the bahadır moon-axe.
The master who finds the remedy,
The lion çoro born nimble,
Great quarrel loosed upon the world,
Ah, your gleaming man çoro,
Hardened, sated on blood,
The golden-cheeked moon-axe,
Casting moon and world to ruin,
Great Kalça like the wattle-hut he had marked.

He who took the name of lion,
Behold, the agile man çoro,
Never sated with blood when he drinks,
Reached Khan Koñurbay,
Never sparing a life when he grapples.
Saying, «Level with the fork of his nape»,
The neck-bone, the root of the nape,
Saying, «Here is its very middle»,
Saying, «Level with the mortal place»,
Saying, «If Koñurbay is left undying,
Then evil comes of it, this very thing»,
The dread child of battle,
When he struck it down upon his neck,
Saying, «How shall it be, I wonder»,
Saying, «Where is the wound of my khan father
Manas khan. Sparing not a hair of the Kıtay,
Kalça who struck down my father —

Let me serve him just as he served you,
Let me thus take the vengeance,
This rabid Kalça —
Let me stretch him out full length,

Bir atam şöyle dursun, Kalça'dan
Yedi atamın öcünü alayım.

Şu Alööke'nin Koñurbay'ını
Ay baltayla ezeyim,
Erlik taslayan Kalça'nın
Umaç gibi gözünü açayım,
Halk içinde ezeyim,
Eksiksiz kahrımı salayım,
Dağ gibi olan Koñurbay'ın
Tokmaklayıp başını alayım.
Ay-âlemi perişan eden
Hunhar Kalça kâfirini,
Kıtay'a ulu şirleri,
Cihanın hepsini kurutan
Yamanlık taslayan bu eri,
Keçil hanı domuza
Coşkun cinimi göstereyim,
Yalnız Kalça değil bu,
Toptan yurdunu da edeyim.
Kıyameti koparayım,
«Külçoro yaptı» dedirtip,
Ben büyük şerefi alayım.
Sakınıp diri gezmekle
Hangi murada ereyim,
Kırgın edip gideyim» –

Deyip, öylece, Külçoro
Öfkelenip bağırıp,
Heybeti çetin şir Çoro,
Babası «Manas!» diye uran çağırıp.
Gözü kayıp fildır fildır,
Azgın haliyle kudurmuş,
Koñurbay'a ulaştı,
Altın saplı ay baltayı
Kavrayıp çevirip,
İşte o zaman Kalça'ya,
«Çatal ensesi işte bu» diye,
«Ense kökünün hizası» diye,

Let alone one forefather — upon Kalça
Let me take the vengeance of my seven forefathers.
This Koñurbay of Alööke —
Let me crush him with the moon-axe,
Of Kalça who plays at manhood
Let me open his dough-lump eyes,
Let me crush him amid the people,
Let me loose my fury unstinted,
Of Koñurbay who stands like a mountain
Let me club him down and take his head.
The caster of moon and world to ruin,
The bloodthirsty infidel Kalça,
The great lions of Kıtay,
This man who plays at wickedness,
Who withers all the world entire —
To the swine, the khan of the Keçil,
Let me show my surging demon,
Not Kalça alone is this —
Let me serve his whole homeland the same.
Let me break doomsday loose,
Making them say, «Külçoro did it»,
Let me take the great honor for myself.
By walking wary and alive,
What desire should I ever attain?
Let me make slaughter and go» –

So saying, even so, Külçoro,
Raging and bellowing,
The lion Çoro grim in grandeur,
Calling his father's war-cry, «Manas!».
His eye rolling, darting wildly,
Rabid in his savage state,
He reached Koñurbay,
The golden-hafted moon-axe
Gripping and wheeling round,
It was then, upon Kalça,
Saying, «Here is the fork of his nape»,
Saying, «Level with the root of the nape»,

Çekip indiriverdi.

He drew it down with one stroke.

KÜLÇORO'NUN KOÑURBAY'IN, EZKARA'NIN BAŞINI VURDUĞU YER

THE PLACE WHERE KÜLÇORO STRUCK OFF THE HEADS OF KOÑURBAY AND EZKARA

Mancu hanı Ezkara,
Elindeki Zulpukor,
Çayıra değse yangın çıkan,

Savurunca anında öldüren,
Haykırıp kından çıkarsa,
Ağzı tutuşup kızaran,
Her savuruşta bu kıyıcı,
Kırk kulaç olup uzayan,
Kana adamakıllı doymasa,
Kondursa kına girmeyen,
Kan içmeden boş gezmeyen,
Elindeki Zulpukor,
Zulpukor'u sıyırıp,
Ezkara hana ulaştı,
Mancu hanı Ezkara,
Varıp yetişip Külçoro
Kılıç ile çaldı,
Gövdesi kalıp, başı yok,
Ayrı düşüp kaldı.
Koñurbay'ın kırk töresi,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,

Öcüne dokunduğunda,
Karışıp saldırdılar,

Oktan önce yetiştiğinde,
Yetişip çekip geçtiğinde,

İşte o zaman Koñurbay,
Aklı gidip sersemleyip,
Bilinci kaybolup sarkarak,

Ezkara, khan of the Manchu,
Zulpukor in his hand,
That kindles fire should it touch the meadow,
That slays in an instant when swung,
That, if it leaves the sheath with a cry,
Flares crimson, its edge catching fire,
At every swing, this butcher-blade,
Stretching out to forty fathoms,
If not sated well and truly on blood,
Refusing the sheath when set to it,
Never idle without drinking blood —
Zulpukor in his hand,
Baring Zulpukor,
He reached Khan Ezkara,
Ezkara, khan of the Manchu —
Coming up and overtaking him, Külçoro
Struck him with the sword,
His trunk remaining, his head gone,
It fell and lay apart.
Koñurbay's forty töre,
Six thousand Kıtay, kaldays beyond number,
When their vengeance was touched,
Charged in a swarming mass,

When he arrived swifter than an arrow,
When he overtook them, drew, and swept through,
It was then that Koñurbay,
His wits departing, dazed,
His senses lost, sagging down,

Yeri kucaklayıp yayılıp,
Yiğit Kalça ağanız
Yıkılıp gitti boylu boyunca,
Kalça yıkılıp gittiğinde,
Oktan önce Külçoro
Ezkara'ya ulaştı.
Kılıç ile kılıçlayıp,
Uzakça duranını
Mızrak ile dürtüp,
Ondan yakın gelenini
Kılıç ile kırıp,
Yiğit Kalça'nın kocamışını,
Kızgınca kırdı Külçoro,
Hani, kırk törenin hepsini.
Bahadırlık taslayan kırk töre
Ölüp yattı upuzun,
Yıkılıp yatıyor kaskatı,
Gövdesi kalıp başı yok,
Kimisi yatıyor kaskatı.
Külçoro kırgın saldı.
Hani yaya duran Semetey,
Babası Manas Aykol'dan
Üstün doğmuş kurban olası,
Ululuk taslayan yiğidin,
Böylesi bozkurt yiğidin,
Dereleri kanla yağlayan,
Öz babasını yere seren.

Embracing the earth, sprawling wide,
Your elder, valiant Kalça,
Toppled and fell full length,
When Kalça toppled and fell,
Swifter than an arrow Külçoro
Reached Ezkara.
Sword-striking with the sword,
Him who stood at a distance
Thrusting through with the lance,
Him who came nearer than that
Cutting down with the sword,
The aged retainers of valiant Kalça
Külçoro cut down in blazing wrath,
Behold — all of the forty töre.
The forty töre who played at valor
Lay dead, stretched long,
Toppled, they lie rigid,
Trunk remaining, head gone,
Some of them lie stone-stiff.
Külçoro loosed the slaughter.
Behold Semetey standing afoot,
Than his father Manas Aykol
Born superior — worthy sacrifice,
Of the brave who plays at greatness,
Of such a gray-wolf brave,
Who greases the streambeds with blood,
Who felled his own father to the earth.

Yürüdüğü yer fitne, toz olan,
İçtiği kan olan,
Kana doyup pekişen,
Kaplan, bozkurt diye ad almış.

Ay-âlemi perişan eden
Üstün bozkurt Semetey,
Koşup geliyor paldır küldür,
Telaşla geliyor apar topar.
Bozkurtluğu apaçık,
Tulum gibi burnu oynayıp,

Where he walks becomes sedition and dust,
What he drinks becomes blood,
Hardened, sated on blood,
He has taken the names of tiger, of gray-wolf.
The caster of moon and world to ruin,
The peerless gray-wolf Semetey,
Comes running headlong, helter-skelter,
Comes in haste, pell-mell.
His gray-wolf nature plain to see,
His nose twitching like a hide-sack,

Hunhar töre apar topar,
Kahır salıp bağırıp,
Han babası «Manas!» diye uran
çağırıp. «İkisi birden çullandı»
demesinler,
Cazayıl'ını* kuşanıp,
Babası Manas hana yalvarıp.
«Kurban olayım şir çorom,
Şay'ın koruduğu er çorom,
Yukarı çeksem dayanağım,
Aşağı insem desteğim,
Öne katsam ak yolum,
Sürüşe salsam sayısız ordum,
Külçoro, senin gibi çocuğa
Sinek kadar canım kurban,
Argımak besleyip, at besleyip,
Arbuurul gibi küheylana,
Kurban olsam yeridir, yırtıcım,
Külçoro, senin gibi kardeşe.
Alnımdaki bahtım,
Miras olmuş talihim.
Cihanı aşan keskin bakışlım,
Bahtıma yazılmış muradım,
Genç bozkurt arslanım.
Talihime yazılmışım.
Öne salsam ak yolum,
Elimde çelik topuzum.
Kadir gecesi gibi gölgem,
Kurban olayım bereketim.
Yedi tümen düşman gelse,

Tek başına dalıp savuşturanım,
Garibe yoldaş olurum diye,

Talihime çizdiğim.
Kurban olayım Külçorom,
Alıcı sungur sendin,
Ağan bozkurt ben idim.
Söylenen söze uyuver,

The bloodthirsty töre, pell-mell,
Loosing fury, bellowing,
Calling the war-cry of his khan father,
«Manas!». Let them not say, «The two
fell on him together»,
Girding on his Cazayıl,*
Pleading with his father Khan Manas.
«Let me be your sacrifice, my lion çoro,
My man çoro whom Şay protects,
My stay when I climb upward,
My support when I come down,
My white road when I set you before me,
My numberless host when I loose the drive,
Külçoro, for a child like you
My life is a gnat's worth of sacrifice,
Raising argımaks, raising horses,
For a courser like Arbuurul,
It is fitting I be sacrificed, my ravener,
Külçoro, for a brother like you.
The fortune on my brow,
My luck come down as heritage.
My keen-eyed one who overpasses the world,
My heart's desire written into my fortune,
My young gray-wolf lion.
I am written into my own luck.
My white road when I send you before me,
My steel mace in my hand.
My shade like the Night of Power,
Let me be your sacrifice, my blessing.
Should seven tümen of foes come on,

You who plunge in alone and fend them off,
Saying I would be companion to the
stranger,
The one I traced into my luck.
Let me be your sacrifice, my Külçoro,
You were the hunting gyrfalcon,
I was your elder, the gray-wolf.
Yield now to the word that is spoken,

Kaldayın oğlu kâfirin,
Önündeki han Koñurbay bahadırın
Bana bir kaşık kanını veriver!
Ey Külçoro, arslanım,
Öbür dünyaya varınca,
Ağabeyi ile kardeşi,
İkisi birden beni
Yürek yarası etmesin.
Sayıklayan kâfiri
Böyle Kuday vurmasın.
Öfkenizi dizginleyin,
Çorom, önündeki kâfirin,
Ah, düşman bahadırın,
Bize bir kaşık kanını bağışlayın.
Kahırlanıp dikilmeden,
Er arslan, cininizi dizginleyin.
Kardeşim, sözümü dinleyin,
Elindeki Kalça'yı,
«Yiğidim ağa, işte» deyip,

Armağan olarak veriverin!
Yiğitliğinizi dizginleyin,
Eline düşen Kalça'yı
Öldürmeden, yok etmeden,

Bize kanını bağışlayın!
Denen söze uyunuz,
Arslanım Külçoro,
Aldığın avını veriniz,
Kurban olayım arslanım,
Külçoro, senin gibi çocuğa
Argın, Kırgız, ağan,
Önünde kurban olsun!

Of the infidel, the kalday's son,
Of Khan Koñurbay the bahadır before you,
Grant me but one spoonful of his blood!
O Külçoro, my lion,
When he comes to the other world,
The elder brother and the younger,
Let not the two of us together
Be made a wound upon my heart.
The raving infidel —
Let Kuday not strike him down so.
Rein in your wrath,
My çoro, of the infidel before you,
Ah, of the enemy bahadır,
Grant us but one spoonful of his blood.
Without rearing up in fury,
Man-lion, rein in your demon.
My brother, hear my word,
The Kalça in your hand,
Saying, «Here, my valiant elder, take him»,
Give him over as a gift!
Rein in your valor,
The Kalça fallen into your hand —
Without slaying him, without destroying him,
Grant us his blood!
Yield to the word that is said,
My lion Külçoro,
Give up the prey you have taken,
Let me be your sacrifice, my lion,
Külçoro, for a child like you
Your elder — Argın and Kirghiz —
Let him be sacrificed before you!

On yedinci cildin sonu.

On sekizinci cilt, iki başın zaferi ve kara yazgının ilk gölgeleriyle sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On yedinci cilt, kara büyücü Çañdıayak'ın sonundan Külçoro'nun düşman sofrasında kurduğu kardeşlik oyununa; Beecin'in tacından Karkıra'daki sahte barış meclisine ve Koñurbay'ın kanla ödenen bedeline uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XVII

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XVII
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XVII